

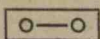
Inv. A. 15.310 Dr. VALERIU BRANISCE.

M. Ionescu A. Tipom Samurca

in semn de
sinceră admirație
Lugoj, Iunie 1911

Valeriu

PAGINI RESLEȚE.

Vinerea mare. — XX. — Un vot. —

Pro memoria. — Podul mortului. —

Inscripția pe școalele românești. —

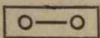
Apusul bozilor. — Limba. — Pa-

paruga. — Recetă pentru jurnaliști.

Ultimul vlăstar. — — — —

ALESANDRU DE MOCSONYI

- - (Material biografic.) - -

LUGOJ 1910.

Editura autorului.

54145

BIBLIOTECA
FVNDATIVNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

n^o Curent

4239. B.

Format

n^o Inventar

XVI

15.310

Anul

81656

Sectia

B

Raftul

9953

1956

Centrală Universitară
UR. STI
81 656
107 145

RC 97/02

B.C.U. Bucuresti

C107145

Reproduc aici după foița «Drapelul»-ui vre-o câteva pagini scrise în ultimii doi ani.

Sunt tot lucrări nepretențioase. Impresiuni, amintiri și reflexiuni, așa după cum curg din condeiul gazetarului, care simte câteodată trebuința a fugi de frământările oțioase ale zilei și a grăi către cetitorii sei de sub linia foiletonului, unde sub raportul actualității se poate vorbi despre multe, fără de a da studii consumate.

Deosebită importanță atribuim numai materialului biografic, pe care l-am adunat relativ la fericitul *Alesandru de Mocsonyi*. E numai materialul aflător în posesiunea mea. Remâne acum a se aduna și materialul aflător în alte părți, în deosebi la ilustra familie Mocsonyi, ca pe baza acestui material întregit să se poată alcătui acea mare monografie a vieții și operei lui *Alesandru Mocsonyi*, pe care o consider eu ca o achitare a datoriei, ce o are națiunea română față de acest mare bărbat al istoriei noastre contimporane.

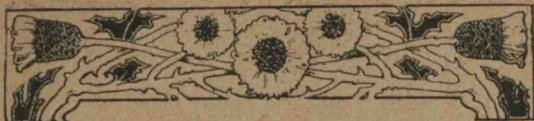
LUGOJ, Ajunul Crăciunului 1910.

Dr. V. Branisce.

VINEREA MARE.

= Reflexii ocazionale =

Duminecă am serbat Vinerea mare.

Nu-i glumă necălită ca despre Crăciunul din Povestea vorbeii, care a căzut în ziua de Paști, căci acel Crăciun nu e serbătoarea Nașterii Domnului, ci un biet paraclisier, care în ziua sfințelilor Paști a tras la măsă de bucuria învierii până ce a căzut turtă la pământ.

Vinerea noastră mare e serbătoare în fel și formă și încă mare serbătoare, în Bănat poate cea mai mare după Paști și Crăciun și fiind legată această serbătoare de 14 Octombrie st. v. nu e nici o făcătură că nu «cade» numai pe Vineri, ci rând pe rând pe toate zilele săptămânei. Astfel «a căzut» anul acesta pe Duminecă.

În călindar e scrisă această serbătoare cu numele «Cuvioasa Paraschiva», dar aceasta nu e greșeala noastră ci a călindarului, care nu ține seamă de numele neaoșe românești ale serbătorilor noastre și nume mai neaoș, mai vechiu românesc decât Vinerea mare nu avem, căci acesta merge înapoi până dincolo de înfirișparea Creștinismului, până hăt în epoca păgână a Romei, care ne-a vărsat pe noi în aceste văi și plaiuri, ca avantgarda nordostică a ginteii latine.

Faptul că nicăiri unde sunt Români nu se serbează această serbătoare cu așa mare rigoare și evlavie ca în Bănat, dovedește că și în privința aceasta s'au păstrat aici la noi mai bine vechile tradiții și zăcoane ale neamului românesc.

Câtă importanță se atribue în Bănat acestei serbători dovedește și faptul că cele două reviste ce apar aici, «Foaia Diecezană» dela Caransebeș și «Progresul» dela Oravița, au adus în fruntea nr-ilor de Duminecă articoli despre această serbătoare. Bine înțeles fiecare în feliul seu, preamărind «Foaia Diec.» pe Maica, «întru care s'a mântuit cu osârdie cel după chip», ear «Progresul» îndemnând pe ceice merg la biserică să-și dea seamă de ce merg și să nu se lase stăpâniți numai de forme fără conținut. Ba «Foaia Diec.» mai reproduce și două comunicate bisericesti despre «Cuv. Paraschiva» și despre «slujba» acestei serbători.

În Ardeal nu se prea ține această serbătoare.

Mi-aduc aminte, că pe timpul când eră Ilasievici director al gimnaziului nostru din Brașov s'a cerut dela dânsul ca să sisteze prelegerile în această zi, cum eră mai înainte, la ce a respuns cu observarea, că nu ca serbătoare au pauzat prelegerile în această zi pe timpul directorului Iosif, ci pentrucă eră ziua onomastică a soției directorului.

Și totuși ar trebui serbată această zi pretutindeni unde sunt Români, căci e una din cele mai mari serbători ale Românilor.

Ear dacă vin eu acum «post festa» să militez pentru această serbătoare o fac pentrucă din articolii citați ai «Foi Diec.» și «Progresul»-ui văd, că se trece cu vederea tocmai cel mai important moment al acestei serbători, anume că Vinerea mare e *patronul nației românești*.

Și e pagubă să se treacă aceasta cu vederea, când de o parte în amintirea poporului românesc din Banat e încă vie conștiința acestui patronagiu, care e indicat și în cărțile bisericești, ear de altă parte se poate urmări obârșia acestei serbători până în timpul clasicismului păgân al străbunilor noștri din Italia.

Părinții noștri au fost mai atenți în privința aceasta.

Când s'a pus împăratul Iosif II să reguleze serbătorile în biserica unită și neunită, a ținut seamă de tradițiile bisericești și naționale ale poporului nostru, căci în ordonanța sa nr. 8861 din 1786 spune apriat, că afară de cele 26 serbători fixe ale bisericei resăritene, cari de atunci se cheamă «serbători împărătești», să serbeze fiecare «națion» patronul seu. Eată din cuvânt în cuvânt ce zice acea ordonanță, pe care a adus-o la cunoștința clerului și poporului vlădica Gedeon Nichitici cu circulara nr. 542 din 9 Decembre 1786: *)

«Pentru fiesce-care din naționul celor neuniți: Patronul al naționului, adecă pentru Sârbi la 14 la

*) Vezi Dr. I. Pușcariu: Documente pentru limbă și istorie. Tomul I. pag. 66--76.

luna lui Ianuarie, ce se prăsnuește sfântul arhiepiscop Sava, pentru Greci la 21 Mai: Sfinții Constantin și Elena și pentru Români la 14 Octombrie *Preacuvioasa Paraschiva*».

Eată deci, că și împăratul Iosif II a știut că P. C. Paraschiva, adecă pe românește: *Vinerea mare* este patronul nației românești. Se înțelege că Iosif II nu a supt din degete aceasta, căci nainte de a lansă ordonanța din chestie asupra cărei a revenit cu ordonanțele Nr. 9040 din 30 Ianuarie 1787 și Nr. 2838 din 8 Martie 1787, a consultat în materia aceasta pe vlădicii și conzistoarele bisericei răsăritene din patrie.

Cum a ajuns această serbătoare la acest nume și la această importanță?

Fără de a aveà pretenția a rezolvî chestiunea, voi încercă să schițez aici ce știu, ca să dau și altora prilej a spune ce știu, căci numai așa se poate face lumină deplină.

În «*Vinerea*» noastră, ca și în multe alte serbători se contopesc tradiții creștine cu tradiții păgâne. «*Vinerea*» e traducerea românească a «*Paraschivei*» și «*Vinerea*» e forma românească a *Venerii* (*Venus*) păgâne. Ziua de săptă-mână «*Vineri*» e «*dies Veneris*» și «*Vinerea*» din povești «*Sfânta Vineri*» pe care o încunjură de ex. în «*Fata moșului*» de Ispirescu «*pui de bălauri, șerpi, nevăstuici, ciuhurezi, șopârle, năpârcei și gușteri*» fiind păzită de «*o cătelușe cu dinții de fer și cu măsele de oțel*» este — precum foarte corect con-

stată mult regretatul Hașdeu, în *Legenda «Vinerei»* — curat antica zeiță *Venere* născută printre monstrii Oceanului, călătoare pe o scoică de broască țestoasă, amică a tuturor animalelor, principiu al procreației*).

Tradiția bisericească despre *Paraschiva* ne spune că sfânta este originară din *Tracia*, dintr'un sat anume *Epivatele*, (turcește *Boiados*, o localitate pe țărmul *Mării-Negre* departe de *Constantinopol*, spre *Mesemvria*, cale de 12 ore). Ea a viețuit în prima jumătate a veacului al 11-lea. S'a săvârșit în *Epivate*. Sfintele ei moaște, după ce prin minuni s'au preamărit, au fost așezate în biserica sfinților apostoli din *Epivate* și au fost acolo până pe timpul domniei regelui *Ion Asan al II-lea* în imperiul româno-bulgar. Acesta le-a strămutat în *Târnov*, capitala imperiului său, și le-a așezat cu mare cinste în biserica catedrală a *Maicii Domnului* din acel oraș. După năvălirea în *Europa* a *Turcilor*, sultanul *Baiazid*, cunoscând stima și venerația creștinilor către sfintele moaște ale *cuvioasei Paraschivei*, le-a dăruit lui *Mircea Vodă Domnul Valahiei*, care le-a transportat în țara sa. Aici sfintele moaște n'au stat timp îndelungat, căci *Baiazid*, mâniindu-se pe *Mircea* și pe *Români* pentru că se aliase cu principii europeni în contra lui, după învingerea de la *Nicopole* sultanul mânios a trecut în *Valahia*, a devastat-o, a luat sfintele moaște și le-a dat *Anghelinei*,

---

*) Cuv. din *Bătrâni*. Tom. II. pag. 144.

Kneaghinei Sârbiei, care le-a dus în Sârbia și le-a așezat în capela palatului seu din Belgrad. Când Turcii s'au mâniat pe Sârbi, pentru desele lor răscoale împreună cu Ungurii contra Turcilor, și au cucerit Sârbia în anul 1521, atunci sultanul Suleiman I cu alte prăzi luate din Belgrad și din biserici, a luat și moaștele sfintei Paraschivei și le-a transportat la Constantinopol, unde au fost vindute patriarhiei cu o sumă mare de bani. În biserica patriarhiei au stat sfintele moaște mai bine de 100 ani, până în anul 1641, când ele au fost cumpărate iar cu mari sume de bani, plătite patriarhiei și guvernului turcesc, și transportate cu mare cinste și așezate în noua biserică a sfinților Trei-Ierarhi, zidită de Voevodul Vasilie Lupul în capitala Moldovei, în Iași, unde se află până astăzi,enerate și închinatede toți creștinii dreptmăritori din România și din țerile limitrofe.

Între sfânta creștinismului și zeița antichității — afară de identitatea numelui (Paraskeve înseamnă pe grecește: Vineri) — nu este alt punct de atingere decât frumusețea, fiind ambele considerate ca ideal de frumoase și nota aceasta comună ajunge ca în amintirea poporului să se contopească cele două tradiții de origine cu totul diferită.

Contopirea a fost favorizată prin împrejurarea că aducând împăratul româno-bulgar Ioan Asan II moaștele sfintei în capitala sa, a devenit Paraschiva protectoarea statului, la

care aparține și Banatul nostru, după cum arată aceasta în mod concludent dl Onciul în celebrele sale conferențe despre originile principatelor românești.

Eată deci a doua notă comună! Paraschiva protectoarea imperiului romano-bulgar, ear Venere protectoarea Romanilor. Venus genetrix! Mama poporului roman, căreia i-a înălțat Cesar la 46 n. de Hr. și Hadrian la 135 d. Hr. monumentalele temple în Roma, cel dintâiu pa forul roman, al doilea lângă Colosseu, purtând numele de templu al statului (= Templum Urbis). Eră mare serbare la străbunii noștri! Unsprezece zile țineau jocurile festive în onoarea Venerei.

Imperiul bulgaro-român în curând s'a stins. Dejà pe timpul lui Ioan Asan II a trecut Banatul Severinului, de care ne ținem noi, sub suveranitatea Regelui ungar Bela IV, care pe această bază și-a luat și titlul de «Rege al Bulgariei», dar amintirea i-a ramas în protectoarea imperiului care s'a contopit cu protectoarea Romanilor, devenind patronul poporului românesc, după cum eră aceasta încă mai presus de orice îndoială pe timpul împăratului Iosif II.

Cum să dăm deci noi uitării ceea ce au păstrat strămoșii noștri cu atâta sfințenie veacuri multe și îndelungate? Ori nu mai datorim nimic acestor strămoși?

Iată de ce am prins «post festa» condeiu în mână.

Drept încheere să mai explic și de ce se zice acestei serbători Vinerea mare. Explicarea e de tot ușoară.

Hașdeu*) ne spune, că hagiografia numără vre-o 5 sfinte Vineri, una dela Iconia la 28 Octombrie, una din timpul lui Nerone, serbată la 20 Martie, una «fiica lui Agathon», serbată la 26 Iuliu, una rusească, serbată în luna lui Mai, și în fine a noastră «Sfânta Vineri dela Târnova» (= capitala imperiului româno-bulgar) la 14 Octombrie.

Spre deosebire de celelalte sfinte Vineri, se cheamă serbătoarea noastră Vinerea mare, ca cea principală, ca patronul poporului românesc.

Deși sunt vremile grele, a fost și în anul acesta mare serbarea «Vinerii mari» în tot Bănatul. Și după atâta amar de secetă s'a milostivit patronul neamului nostru, dându-ne o ploicieă ca semn al harului ceresc. A fost puțină ploaia, dar e gagiul celei ce va urmă, căci norii și-au îndreptat dejă cale aspre noi. Și e știut, că la noi o ploaie la vreme plătește mai mult decât toate «revindicațiunile naționale» ale lui Kossuth.

Să ne corectăm deci călindarul, zicând de aici înainte Paraschivei pe românește: «Vinerea mare», cum se zice în tot Bănatul și să serbăm această zi în mod conștient, căci e serbarea națională a poporului românesc.

* Cuv. din Bătrâni. Tom. II, p. 40.

XX.

— AMINTIRI ȘI REFLEXII. —

Iubiți cetitori, vă poftesc să serbați astăzi cu mine iubileul de 20 de ani, de când am rostit primul discurs în public. Când te gândești câte verzi și uscate vorbește omul când pune groșița, cred că e numai lucru cuviincios a serbă un asemenea iubileu.

Câte discursuri am mai rostit și eu de atunci încoace. Cine să le mai țină în minte, când nici eu nu le mai știu. Nu mai departe, în anul curent am vorbit la aproape 50 de adunări publice. Ce noroc, că nu se pun toate la răboj.

Dar primul discurs îl țin în minte. Îl am chiar în scris. Deunăzi căutând alte însemnări de ale mele, am dat de el. L-am citit și recitit și par'că nu mă mai recunoșteam pe mine. Frază lungă, încărcată, neajutorată și atâta banalitate, atâta lipsă de conținut înecată în o mare de vorbe.

Nu vă speriați, mă rog, că n'am să-l dau publicității. Îmi pare bine, că am trecut peste el și că de atunci s'au mai dat uitării douăzeci de ani în noianul vremii. Nu de dragul discursului, ci sub impresia amintirilor ce mi-le revoacă în memorie, scriu aceste șire.

Eram student universitar pe primul an. Lucru mare după robia de opt ani din gimnaziu, care îmi pare astăzi ca acel munte de plăcinte din poveste, prin care trebuie să-ți mănânci o gaură ca să ajungi pe ceia parte, mult lăudată și alțiată.

Reprezentam și eu un tip din viața noastră socială. Băiat din familie românească, care a studiat la un gimnaziu unguresc, trăind în mediu german. Curată Babilonie! Vorbiam toate limbile și nici una nu o știam cum se cade. Prin creerii mei jucam d'avalma fraze nemțești, românești și ungurești. Când mă împedeam cu româneasca, mă scuzam că învăț la Unguri și am trăit între Nemți. Când mă împedeam cu nemțeasca, că's Român, care învață la Unguri, și când cu ungureasca mă scuzam că trăesc între Nemți și sunt Român. Câți reprezentanți ai acestui tip am întâlnit în viața mea! Oameni fără limbă.

Astfel nu-i de mirat, că în decursul studiilor mele gimnaziale nu m'am putut avânta la un discurs în publicitate. Nici măcar la un toast pentru «femea română». În care limbă să fi vorbit, când din atâtea nu eram pe nici una stăpân? Aceasta e cauza, că pe cei mai mulți vorbitori ai noștri — crescuți ca și mine — «îi ia vorba pe dinainte». Nu ei sunt stăpâni pe vorbe, ci vorbele îi seduc să spună lucruri, la cari nici nu s'au cugetat când au început logosul.

E mare lucru să fii stăpân pe vorbă. Mai ales între împrejurările noastre. De aici se explică că avem așa puțini măestri ai vorbei și condeiului. Poți avea ideile și sentimentele cele mai avântate, dacă n'ai forma, în care să le torni. Așa suntem ca pictorii, cari nu știu amestecă colorile și ca sculptorii, cari nu știu tăia peatră.

Nu-i deci de mirat, că până ce am ajuns la universitate nu m'am avântat la un discurs, ci e de mirat, că dejă

În a doua lună a vieții mele ca «universitar» am ajuns să fiu eu «interpretul» sentimentelor tinerimei române la mormântul lui Gozsdu în cimiterul de Kerepes al Budapestei.

Dar nu e meritul meu. Eram bursier (noi ziceam pe atunci: stipendist) al fundațiunii Gozsdu. Aveam 200 fl. la an. Și s'a introdus dejă mai înainte obiceiul, că în preseara zilei morților, după ritul catolic, când întregul cimiter se scaldă în flori și lumini, să depună și bursierii acestei fundațiuni o cunună pe mormântul marelui mecenat, iar unul din ei să țină oștească un discurs cu acest prilej. Banii pentru cunună îi dă fundațiunea, numai discursul trebuie să-l facă studentii.

Și cum pe multe terene e la noi lume întoarsă, așa e și cu acest discurs. În loc de nobilă emulație se îmbulzesc toți ca Grecii la temniță. De obicei pe cel mai tiner cade sarcina acestui discurs. În loc să vorbească unul din cei mai bătrâni cu măduvă și conținut, ca să aibă cei tineri ce învăță, ajung cei tineri să experimenteze, tocând la fraze fără conținut, ceea ce reduce foarte mult din valoarea acestui act, care merită mai multă atențiune.

Și apoi încă ceva. Figura lui Gozsdu e îmbrăcată într'o negură deasă. Nime nu și-a luat osteneala a ne da o monografie ca lumea despre acest mare mecenat. Din contra, în public cursează cele mai genante păreri.

Ce știam eu pe acea vreme despre Gozsdu? Că a lăsat o mare avere ca fundațiune pentru studenți săraci. Dar nici aceasta n'a făcut-o el din indemn propriu, ci pus la cale de Șaguna

Căci... și acest «căci» mă supără rău... căci Gozdsu toată viața lui n'a fost Român bun, ba a fost chiar renegat. Dacă n'ar fi lăsat averea sa ca fundațiune n'ar fi vorbă bună de spus despre el. Așă însă și-a rescumpărat păcatele vieții prin banii lăsați nației și bisericeii.

Cam aceasta e imaginea lui Gozdsu în ochii tinerimei neorientate. Și noi pe atunci toți eram neorientați. Nu știu cum e astăzi, dar pe atunci gândiam cu oare-care genă la acest nume. Nu eră deci mirare dacă se lăpădau toți de onoarea dubioasă a rostii un discurs de preamărire la adresa unui nume, de care sufletele noastre neprihănite se feriau.

Între asemenea condiții mi-am făcut discursul, primul discurs, copleșit de conștiința că fiecare vorbă ce spun e minciună. Recitind astăzi discursul meu de atunci îmi bate sângele în cap de rușinea ignoranței. Am spus despre Gozdsu că s'a născut, a fost fișpan și a murit lăsând o avere ca fundație și am distins între «bărbații» ce luptă pentru nație și între cei-ce... preferă a adună bani ca să-i lase nației.

Dacă nu toți contemporanii l-au apreciat după valoare pe Gozdsu e de înțeles, așă se întâmplă cu cei mai mulți bărbați mari, dar că după moartea lui la atâția ani să mai stăpânească așă o ignoranță e păcat strigător la cer. În decursul studiilor mele ulterioare asupra trecutului nostru mai apropiat m'am întâlnit des cu figura lui Gozdsu. Ce altă e lumina în care-l văd eu astăzi. Ce idei mari și ce sentimente generoase au stăpânit viața acestui mare bărbat al nostru!

Ce nedreptate ne facem nouă, când îl considerăm ca reneșat. La ce înălțime a stat Gozsdu d. e. în discursul său, cu care a deschis la 1861 ca prim-comite congregația comitatului Carașului. Unde suntem noi astăzi?! Ce concepții mari conțin articolii lui din tinerețe, corespondența lui cu contemporanii, faptele lui mărețe, a căror încheiere firească a fost fundația ce a lăsat-o.

Și noi nu-l știm, nu-l cunoaștem. Depunem din datorie cu genă sufletească cununa pe mormânt la 1 Noiembrie, ear în Dumineca Tomii cetim testamentul în catedralele celor trei dieceze, cu ocazia parastasului impus de Congres. Și încolo — vorba ăluia — nici aiu n'am mâncat și nici gura nu-mi miroasă.

Dacă actualul comitet al fundației nu se poate hotărî a da cele vre-o două-trei mii coroane pentru o monografie a lui Gozsdu, ar trebui să ne adunăm noi foștii bursieri și dacă fiecare am da numai un percent din suma ce am beneficiat am avea berechet bani pentru acest scop. . . . .

Earăși m'am pierdut în reflexii. Scuzați. Dar cred că e bine să se spună și aceasta odată. Să revin însă la acum douăzeci ani.

Pe vremea aceea ținea locul de acum al lui Bogoevici, o figură caracteristică a vieții noastre: Romulus Miculescu, mâna dreaptă a lui G. Șzerb, prietin din copilărie și de studii cu el. Acest «Romulus», cum îi ziceam, eră reprezentantul genuin al mediului în care a crescut. Român teribil dar pe ținărie. Vorbiă cu predi-

54701

lecție ungurește, dar spuneà cu mândrie că-i «oláh». În ziua de 1 Novembre venià cu noi, declamà «de n'a pierit Românul!» și apoi nu-l mai vedeam între noi până în celălalt an, când eărăși ne declamà «De n'a pierit Românul!».

Când îl căutam însã noi și îi solicitam sfatul și ajutorul, erà gata și sufletul să și-l dea pentru noi. Așã ne iubiã. Dumnezeu să-l ierte, c'a fost om bun.

Remas cu discursul în cârcã m'am dus, recomandat de colegii mai vechi, la Romulus și el a deschis arhiva, punându-mi la dispoziție discursurile înaintașilor mei. Unul mai sarbed decât altul. Atât am făcut și eu. Acum doarme și discursul meu la arhivã și sper că nu se va nãrãvi bine cu celalalte.

Oricum e însã primul meu discurs în publicitate și dacã nu discursul, cel puțin faptul că am vorbit în public, încassând felicitãrile obligate ale colegilor, e titlu suficient să serbez astãzi iubileul, la care v'am învitat.

Și dacã vorbim de această serbare, să vă mai spun ceva. Între filele mele vechi am găsit și douã texte de versuri, legate de această zi. Unul conține cântarea ce eram să o cântãm la mormânt și altul cântarea pe care am cântat-o cu corul nostru improvizat. Sunt documente ale vremii, cari meritã să fie fixate.

Eatã versul ce se cântã pe acea vreme la morți dupã o melodie cunoscutã :

In planul cel secret
E un câmp verzios
In jurul cercular
E un șes cu flori pompos.

In stratul cel măreț
De ruji și tulipan
Vedem un fir străpuns
De-al sortii arc tiran.

Priviți la-acest mormânt
Cum dânsul doarme lin,
Ce vistier ascuns
Cuprinde 'n al seu sin.

Ah! fir car'ești uscat
Fii binecuvântat
Te las cu braț înalt
Care ești înmormântat.

Ni-s'a spus că versul acesta piramidal l-a adus amicul Gorgoș din Bănat. Și fapt e că ulterior i-am dat de urmă pe aici. Unii îl atribue fericitului cântăreț național «Niță Orbul» din Lugoj.

Bunul nostru simț ne-a oprit să mai perpetuăm cântarea acestor versuri și după ce n'am avut altele la dispoziție, ne-a improvizat colegul Ghiță Pop, acum profesor în București, după melodia veche următoarele versuri, cari nu știu de se mai cântă astăzi, dar negreșit merită să fie reproduse în aceste amintiri :

Prelâng' acest mormânt,
In care doarme blând
Un binefăcător,
Vă strângeți fraților.

O Doamne-al tuturor
Părinte 'ndurător
Ascult' al nostru graiu
Și-l odihnește 'n raiu.

In lume-i un mister,
Popoară, oameni pier,
Dar faptele trăiesc
Și-al lor nume vestesc.

Și tu din fii în fii
De nou vei tot trăi
Și vor slăvi cel lut
In car' te-ai prefăcut.

Ne-am ajutat cum am putut. Am arangeat după auz melodia veche cu acest text pe patru voci și am cântat-o în cimiteriul Kerepeș de s'a adunat lumea a minune la auzul accentelor străine urechei lor.

Apoi mi-am spus discursul învățat de-a rostul, având la spate suflorul cu textul în mână, care de câte-ori mă împiedecam — n'a prea mers neted — suflă mai tare decât recitam eu. Și totuși eu am rostit discursul.

Ce emoție, ce agitație și câtă «tremă»! Un discurs, ce mare lucru eră pentru mine atunci!

Și astăzi?!

Haid' să schimbăm vorba! Am chef să iubilez, ergo... iubilez. Am spus ce am avut de spus și să vedem cum vom fi la iubileul de XXV?!

Poate va prinde până atunci vre-o vorbă din aceste șire, căci la noi Românii cu încetul se face oțetul.

Lugoj, 1-ma Novembre st. n. 1907.

UN VOT.

— REFLEXIUNI. —

Deunăzi frunzăriam în tomul II, care conține evenimentele Românilor la anul 1848 până la adunarea din 3/15 Mai, din «Istoria Romanilor din Dacia superioara» de Alex. Papiu Ilarian, tipărită la 1852 în Viena cu «literile» lui C. Gerold și fiu.

În ciuda tuturor etimologizărilor artificiale ale ortografiei și exagerărilor de purificare a limbei, citesc cu plăcere paginile lui Papiu Ilarian. Sub forma stranie se ascunde atâta frumusețe, atâta avânt și așa o nemărginită însuflețire pentru tot ce e românesc, încât e pagubă că atât de rar mai vezi scrisele lui Papiu în mâinile generației de astăzi. Iar bătrânii, pentru cari au fost aceste pagini izvoare nescicate de mândrie națională, de mult odihnesc pentru vecie sub glia rece, care stinge și nivelează totul.

Ici-coleă de se mai găsește vreunul, care se adapă din acele comori ale redeșteptării noastre și acela pare drept un anahronism în zilele noastre, muncite de alte idei și alte preocupățiuni.

Par'că nu deabiă un genunche de om, ci veacuri lungi și multe ne-ar despărți. Sunt două lumi, dacă nici nu străine, dar cu totul deosebite una de

alta, încât numai cu greu găsești vadul care le împreună. Atât de vertiginoasă a fost evoluțiunea noastră.

Privirea mea se oprește la pagina care conține dedicațiunea acestui volum. Iată ce citesc :

SENATULUI. E. POPORULUI.

ROMANU.

CARE. IN. V. NON. MAIU. A. U. C.

MMDCI.

PROV. DAC. MDCCXLII.

IN. BLASIU. IN. CAMP. LIBERTATEI.

JURA.

A. SI. APERARE. LIMB'A. E. TIER'A.

MAI. MULTU. CÀ. VIETT'A.

A. PAPIU. ILARIAN.

COLONU. DIN. DACIA. LUI.

TRAIANU.

LA. A. PROV. DAC. MDCCXLVI.

DIN. VOTU.

Nu mă îndoesc, că mulți din generația zilelor noastre vor privi cu ochi străini la această inscripție votivă și dacă li-se va și părea că aduce cu limba românească, totuși vor rămâne nedumeriți asupra rostului acestei dedicații. Atât de străină e lumea, în care a trăit Papiu Ilarian de lumea zilelor noastre, a așa zișilor «idealiști practici».

Iar cei mai mulți după ce vor fi descifrat cu chiu și vai înțelesul acestui «vot», vor zimbî compătîmind pe bietul «visionar», care își pierdeă vre-

mea cu asemenea îndeletniciri inutile, în loc să facă vre-un lucru cu minte, care «aduce ceva la bucătărie». Apoi negreșit, dacă plasă Papiu Ilarian banii, ce i-a băgat în tipărirea cărții, în acții de ale «Albinei» — bine înțeles întemeiată cu douăzeci ani în urmă — s'ar fi ales cu mult mai mult «la bucătărie». Așa însă a fost fericit, dacă cu crițarușul a putut adună banii de lipsă pentru tipar, nu ca să mai aibă și vre-un folos material din munca gigantică depusă în aceste tomuri.

Când și-a terminat tipărirea acestor două tomuri, eră Papiu Ilarian băiat de 24 ani. Și ce trecut bogat aveà la activul seu! Între anii 1845 și 1847 redactase la Cluj «Zorile», va să zică ca băiat de 17—19 ani, în acelaș timp terminase și studiile juridice la Cluj, ca să treacă apoi ca practicant la tabla dela Oșorheiu, unde se aflau pe atunci Iancu, Buteanu, Ladislau Pop (baronul de mai târziu) și mulți alți Români, vre-o treizeci cu totul, cari și-au înscris nemurirea în istoria redeșteptării noastre.

Ce rol mare i-a revenit în 1848 când ca băiat de 20 ani a ajuns unul din cei mai marcanți membri ai comitetului național! Cât zel, câtă muncă, până ce a ajuns ministru al justiției în guvernul lui Cogălniceanu! Nu-i mirare, dacă așa o viață plină de muncă a trebuit să se închee în casa de nebuni. Eră deabià de 43 ani când s'a declarat paraliza cerebrală. Șase ani a chinuit în casele de nebuni dela Döbling și Sibiiu, până ce s'a stins și

trupește, înmormântat fiind în cimiterul de lângă biserica unită din Sibiu, unde un eoperiș primitiv apără bustul de pe monument contra barbarelor atacuri cu pietri, de care are parte la acel loc expus... Pe lângă acest cimiter duce drumul de țeară către Săcel-Miercurea-Sebeșul - săsesc-Orăștie-Deva și către Bănat. Câți din ai noștri bat acel drum și cât de puțini vor fi aceia cari trecând pe lângă monumentul ascuns își vor da seamă cine doarme acolo și vor scoate în semn de evlavie pălăria din cap, ori vor face o cruce, șoptind vorbele apucate din părinți. Dumnezeu să-l odihnească în pace, căci mult s'a trudit, mult a muncit și mult a suferit!...

Câte gânduri îmi fulgerau prin minte privind la literile «votului» din fruntea tomului, ce-l țineam în mână! Ce alta a fost tinerimea noastră de acum șasezeci de ani! Par'că din alt aluat au fost făcuți. Ce conștiință puternică în ei! Câtă mândrie națională! Cât dor de lucru, câtă muncă gigantică dedicată iubitului popor românesc, pe care îl iubiau mai presus de ori și c.!

În sufletul lor încolțise ideea libertății universale. Orbiți de strălucirea originii neamului românesc, se închinău cu toate fibrele sufletului lor simțitor măririi Romei antice, visând gloria viitoriului neamului românesc la poalele Carpaților și gurile Dunărei.

Împinși de năvala dorului nemărginit au străbătut cu privirea lor avidă veacurile îndelungate de restriște, cu legând fiecare firicel ce indică rolul și

soarta poporului nostru pe acest pământ și legându-le într'un mănunchiu, au căutat să spargă drumul, care aduce de-a dreptul dela «Senatul și poporul» Romei străbune la cel al măreței adunări din 3/15 Mai, când pe Câmpul Libertății, forul Romei noi de lângă Târnave, a jurat «a-și apăra limba și țeara mai mult ca viața».

Acestui «senat și popor roman», dedică Papiu tomul seu. Dar nu Alex. Papiu, studentul în științele juridice, ci «colonul din Dacia lui Traian». În sufletul seu înfierbântat de văpaia admirației trecutului clasic și de focul credinței în gloria viitorului, dispar urmele triste ale suferințelor seculare, cari au spălăcit cu totul imaginea senină a «Daciei fericite» și se simte nu urmaș, ci de-a dreptul «colon» al Romei eterne în Dacia lui Traian.

În măreția acestei simțiri sublime reînvie vechea cronologie a Romei cu călindarul ce se leagă de mărețul nume al lui Iuliu Cesar. Acea mare zi de jurământ de pe Câmpul Libertății, nu a fost la 3/15 Mai 1848, ci la a cincea zi înainte de Nonele lui Mai în anul 2601 a. u. c. (ab urbe condita) dela întemeierea Romei și al 1742-lea dela provincializarea Daciei prin Traian. Iar «votul» îl face «colonul» din Dacia lui Traian nu la 1852, ci la al 1746-lea an dela provincializarea Daciei. Ear eu, modestul scriitor al acestor șire, scriu reflexiile mele nu la 26 Octombrest. v. 1907, ci la anul 2660 dela întemeierea Romei (A. U. C. MMDCLX), la al 1801-lea dela provincializarea Daciei

(Prov. Dac. MDCCCI), în a 7-a zi înainte de Calendele lui Novembrie (VII Cal. Nov.) Întemeierea Romei se socotește dela anul 753 n. de Hr., iar provincializarea Daciei o pune Papiu la anul 106 d. Hr.

Multora poate le pare astăzi jucărie toată treaba. Jucărie ieftină și anostă, bună pentru copii ca să învețe mai ușor cronologia vechiului călindar roman. Poate. Dar pentru Papiu și epoca lui nu a fost aceasta jucărie, ci efluxul puternicei conștienți a romanității poporului românesc, conștiență afirmată în tot locul pe toate terenele vieții publice și private.

A fost reacția firească după veacurile de urgie, cari au îngropat aici poporul român — Cenușotca patriei — de aproape o mie de ani nu-i poți da de urmă în stânga Dunăței. Iar când apare de nou, e acoperit de atâta străinism, de o coajă așa groasă bulgaroslavă, de iarăși au trebuit să treacă mai multe veacuri, până ce ochi mai ageri au început să vadă, că sub coaja cea murdară străină se ascunde un germene nobil, un vlăstar al Romei eterne, merit la alt rol ca sentinela la cel mai avansat colț nord-ostic al civilizației latine.

Chiar și în amintirea poporului s'a întunecat conștiența originii. Din toată măreția de odinioară au ramas numai fosile în limbă și datini, pe cari deabiă știința veacurilor următoare a știut să le desgroape... Mai mult au știut vecinii, decât poporul despre sine însuși.

Și apoi când de-odată la glasul de arhanghel al apostolilor neamului a căzut ceața de pe ochi, când după atâtea veacuri negre pentru prima dată au putut roști iarăși cu mândrie buzele, că «*Sunt Român!*», când de sub hainele Cenușotcei s'a întrezărit mândra princesă, reclamându-și tronul, de care a voiturgia vremei să o despoaie! Trebuie să te adâncești în scrisesele acestei epoce, ca să le pricepi sfânta emoție, marea mândrie, uriașa conștientă de sine, izvorul atâtor fapte mărețe și gânduri avântate, atâtor vise de aur...

Noi suntem astăzi usufructuarii acestei epoce și ca toți usufructuarii nesocotim averea apucată din părinți, căci nu ne dăm seamă cu câtă abnegațiune, cu cât zel și cu ce sacrificii supraomenești a fost împreunată adunarea acestei averi, merită a ne ușoră soarta noastră, a erezilor, la cari căutau părinții cu dragoste mai mare, decât cum e evlavia noastră față de amintirea lor.

Ei n'au așteptat alta dela noi, decât să dăm mai departe averea ce ne-au adunat-o, să o păstrăm și augmentăm, ca să trăiască din fii în fii, să nu se mai întunece și piardă, ci să fie izvorul de înaintare, întărire și fericire a poporului renăscut pe plaiurile, unde a fost plămădit sub scutul acvilelor biruitoare de lume.

Și privind la «votul» din fruntea tomului ce îl am în mână, mă întreb, că oare noi, fiii altei generațiuni, mai suntem în stare a ne înălța la ael

avânt al cugetărei naționale, la acel
sbor al conștiinței naționale, la acea
forță titanică a credinței în viitor, care
transpiră din fiecare vorbă, din fiecare
literă, din fiecare pauză a acestei de-
dicațiuni?

Mă întreb...

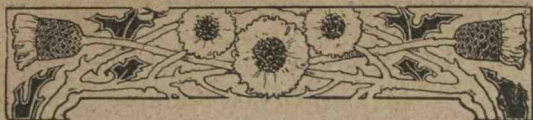
Plec capul și închid cartea.

Lugoj, 26 Oct. (8 Nov.) 1907.

PODUL MORTULUI

Zilele trecute s'au împlinit patru ani dela sfințirea (8 Nov. st. n. 1903) de nou renovatei biserici gr. or. rom. din Găvoșdia, lângă Lugoj. Comună puternică și veche, de a cărei urmă dăm dejă în veacul al XV-lea, când prin donațiunea lui Iancu Uniade, guvernorul de atunci al Ungariei, trece o parte a domeniului în posesiunea vechei familii nobile românești Tămășel, căreia îi revine rol de frunte în istoria Banatului.

Multe s'au schimbat de atunci. Devastările turcești au ras până la pământ urmele civilizației de pe atunci. Sămânța poporului a ramas însă aceeași.

Biserica de piatră e zidită la finea secolului XVIII și pictura ei, păstrată până astăzi destul de bine, e dela începutul veacului XIX, zugrăvită de Gerdanovicioni, renumita familie de pictori bisericеști din Lugoj, tatăl, fiul și nepotul, din cari cel din urmă își înscrie cu mândrie numele pe un părete ca zugrav «neunit» din Lugoj.

Slăbind vechea construcție, au renovat-o evlavioșii noștri creștini și acum patru ani a sfințit cu binecuvântare arhierescă nou renovata biserică protopresbiterul nostru Dr. G. Popovici.

Fiind o palmă de loc de aici, m'am dus și eu, ca să iau parte la bucuria sătenilor noștri, mândri de fapta creștinească ce au săvârșit.

Persoanele oficiale, având să facă și «priveghiul», au fost din preziua afară, eu am plecat numai în ziua sfintirei. În tren am întâlnit pe consilierul nostru orășenesc de atunci Simeon Popet — acum eșit la penzie — care ca originar din Găvoșdia, încă a ținut să iee parte la această serbare.

Erà zi frumoasă de toamnă. Soarele — încă fără dinți — învăluia în razele-i aurii întregul peisagiu tomnatic al firei desbrăcate de bogăția hainei de vară și gata a se îmbracă de iarnă, ca odihnind să-și reinnoiască sucurile de viață dătătoare.

Dela gară am plecat pe jos în comună, asupra căreia plană liniștea serbătorească de Duminecă. Lumea erà dejà la biserică și latele uliți erau goale. Numai ici-coleà mai vedeai pe câte unul întârziat grăbind la biserică, ale cărei clopote anunțau că s'a întrat dejà în sfânta liturghie.

Noi mergeam încet, copleșiți de amintiri. Înainte cu vre-o nouă ani, când eram în preajma începerii unei osânde de doi ani temniță de stat, am petrecut aici la nunta unui prietin — acum profesor la gimnaziul nostru din Brașov — iar soțul meu de călătorie își aduceà aminte de zilele senine ale copilăriei, povestindu-mi când una, când alta din întâmplările ce-i păreau de mult uitate și îi reveniau acum în minte, revăzând locurile, de cari sunt legate.

Ajunși la ulița de frunte, aveam să trecem o punte. Soțul meu observă că mă opresc mirat pe mijlocul punței, care erà petecită în strictul înțeles al cuvântului tot cu bucățele de scânduri.

Dejă la prima privire eram în curat, că acele petece nu pot fi renovări de punte, căci erau bătute pe apucate, încât mai curând stricau puntea decât o diregeau.

— Ce să fie aceasta ?

— Ei vezi, aceste sunt «podul mortului».

— Cum așa ?

Într'aceea ne ajunse o femeie, care în haine de serbătoare, cu bani la grumaz și sulemenită foc, grăbiă la biserică. Am oprit-o și întrebându-o mai detaliat, ne-a spus că pe aici e așa zăconul, că dacă moare un om, se pune sub el un «pod», adică o bucată de scândură, pe care, după ce au dus mortul peste punte către cimitir, o bat cu cuie de punte, ca să fie mortului întru ajutor de a trece podul în cea lume.

Mirându-se de noi, că nici atâta nu știm, ne-a lăsat femeia la punte și și-a văzut de cale la biserică cu frica 'n sin să nu vină prea târziu. Se vede că sulimanele au cam opăcit-o.

Noi am mai ramas la punte, căci mie 'mi eră lucru nou ce vedeam. Așa în grabă am numărat peste patruzeci de petece, adică de «poduri». Cu cât priviam mai mult, cu atât îmi părea mai comic tot lucrul. Întreaga punte eră compusă din vre-o câteva bârne și aceste petecite cu bucăți de scânduri, par'c'ar fi costumul unui clown din circ.

Chestia nu mi-a mai dat pace.

După slujba din biserică, am însoțit pe protopresbiterul nostru în vizite la mai mulți fruntași ai comunei. În tot locul am adus vorba la «pod» și vedeam, că oamenii răspundeau cu

oarecare genă. Spuneau, că «babele» știu de treaba aceasta și că așa e la «proști». Dup'aceea am înțeles, că oamenii se genau a da în prezența protopresbiterului deslușiri despre lucruri, despre cari aveau sentimentul că nu se prea potrivesc cu rânduiala bisericii noastre.

Am profitat deci de ocazie și am căutat singur deslușiri și mi-am găsit o «babă», care mi-a spus din fir în păr cum e zăconul.

Mi-a spus, că «așa-i legea din bătrâni», că pe mort când îl duci la progadie trebuie să-l treci peste o punte și după ce l-ai trecut, trebuie să bați de punte «podul», căci de nu, sufletul nu poate trece «sorbul pământului», ca să ajungă la odihnă. În acest scop se pune sub mort «podul», adecă o scândură și astfel se potrivește calea mortului la cimiter, ca să treacă peste o punte. Această punte nu trebuie să treacă peste o apă curgătoare, dar trebuie să fie punte. Și în sat sunt mai multe punți, așa că fiecare mort poate să ajungă peste o punte în calea spre cimiter.

Mi-a mai spus, că până când e mortul în casă, stă sufletul sub streșină, ori umblă pe unde a umblat odinioară omul viu. La odihnă poate ajunge sufletul numai după ce trupul e îngropat și podul bătut, căci numai așa poate trece «sorbul pământului», care desparte lumea aceasta de cealaltă. Dacă nu se face aceasta, rămâne sufletul în lumea aceasta și neliniștește pe cei remași în casă. Mi-a și povestit un caz, unde nu s'a pus «pod» și sufletul mortului a venit toată noaptea la casă și a lovit pe cei remași acolo, a

spart vase și băgat spaimă în toți. N'a ajutat nici sfeștania popei și nimic până nu s'a «pus pod».

Despre «sorbul pământului» nu mi-a știut alta spune, decât că fără pod nu-l poți trece.

Cu atât m'am ales.

De atunci începe m'am convins, că aici avem de a face cu un obicei răspândit în multe comune din Bănat, mai ales pe valea Begheiului și a Timișului. Mai astăvară când cu iubileul de 25 ani al Reuniunii de cântări, am văzut la Herend ești o punte bătută cu «poduri».

Și lucru curios, că deși mai rar un obicei care lasă urme așa vizibile pentru toți, și totuși folcloristica noastră nu are cunoștință despre acest obicei. E de mirat că Mangiuca, Marienescu, Jana, Becineagă și ceilalți bănățeni cari au adunat cu atâta agerime a observațiunei obiceiurile bănățene la morți, au trecut cu totul cu vederea acest obicei. Eu, cel puțin, n'am dat nicăiri în scrierile lor de vre-o aluzie la acest obicei. Ear mult regretatul nostru folclorist Sim. Fl. Marian, care a adunat într'o monumentală monografie toate obiceiurile legate de înmormântarea la Români, având legături întinse cu Românii din toate părțile, nu știe nimic despre «podul mortului» din Bănat ci numai despre «podurile» uzitate în Bucovina și Moldova, cari în esență se reduc la aceeași credință, numai că nu sunt de scândură ci de pânză.

Lambrior¹⁾ spune: «Atât la scoaterea morțului din casă, cât și la

¹⁾ Obiceiuri și credințe la Români: În mormântările. »Conv. Lit.» Iași IX 1875 pag. 153.

fiecare oprire în drum femeea reposatului dă de pomană câte-o bucată de pânză, numită pod, însoțită de o luminare de ceară. Acestea închipuiesc podurile ce are a le trece sufletul reposatului în cealaltă lume, până va ajunge la raiu».

Marian²⁾ zice: ... «mai ales în Moldova se întinde pe pragul porții casei o pânză albă sau o năframă, peste care trece convoiul funebru, a doua pânză se așterne la jumătatea drumului și o a treia pe pragul porții dela biserică; când se trece peste acele pânze se aruncă câte-o monedă peste ele, apoi se dau de pomană la săraci pentru sufletul reposatului împreună cu o luminare, un colac și monezile aruncate. Aceste poduri alegorice închipuiesc punțile ce are să le treacă sufletul mortului, ca să ajungă la ușa raiului, iar monezile pentru ca să plătească vămile, de aici și zicerea: plăte să-ți fie vămile».

D-na Voronca³⁾ scrie: «În Moldova și alte sate românești din Bucovina poduri se pun, de cum scot mortul din casă: la ușă o bucată de pânză de trei coți și aceasta se dă cuiva de pomană și o pernă; alt pod la poartă și al treilea la poarta bisericeii. Alții dau pod la toate stările câte i-se cetesc (după fiecare evanghelie) ca să aibe pe ceea lume, că-i va trebui pod peste ape...»

E fără îndoială, că obiceiul din Moldova și Bucovina e de aceeași ori-

---

²⁾ Inmormântarea la Români: București 1892. Pag. 305.

³⁾ Datinele și credințele poporului român. Cernăuți. 1903. Pag. 1123.

gine veche ca și obiceiul nostru din Bănat, numai că până când acolo se alegorizează podul prin bucăți de pânză date de pomană celor săraci, până atunci aici în Banat se pun «poduri» aievea din scânduri. Așa d. e. la Cliciova, pe Valea Begheiului, am văzut că nu se pune, ca la Gavoșdia și Herendești, câte-o scândurice, ci o scândură de lungimea mortului. Negreșit că forma păstrată în Bănat e mai veche și prin urmare mai originală decât cea din Bucovina și Moldova, unde întregul obicei s'a schimbat într'un act de caritate.

În Bănat e încă simbolul curat. E «pod» în fel și formă, care se aplică pe puntea peste care a trecut mortul și rămâne acolo. Semn văzut, nu numai închipuit ca în Moldova și Bucovina.

Dupăce legătura istorică între Bănat și Moldova duce peste Maramureș ar fi de interes a se căută de nu s'a păstrat și prin părțile maramureșene vre-o urmă a acestui obicei, care a trebuit să fie odinioară și în acele părți. Cercetările mele în această direcție nu au dus până acum la rezultat pozitiv.

De interes mai e «sorbul pământului» peste care trece amăsurat credinței bănățene sufletul peste pod în cea lume. În privința aceasta ne dă deslușiri interesante fericitul Manguica ⁴⁾ în notele la «Petrecerea mortului», unde zice :

«Marea, la care ajunge sufletul mortului călătorind spre apus și peste care trebuie să treacă în lumea cealaltă, este Oceanul Grecilor. După Greci,

⁴⁾ Hașdeu. Cuv. din bătrâni. Tom. II. Pag. 714.

Oceanul încunjură pământul ca un riu, de dincolo de care zace lumea cealaltă. (Hahn Mythol. Parallelen p. 54). În poveștile noastre populare acea mare se cheamă Sorbul pământului, care formează hotar între cele două lumi, cele două țărâmurii după cum le zice poporul, peste care hotar trebuie să treacă omul de pe un țărâm pe celălalt țărâm. Sorbul pământului la noi ca și Oceanul la Greci este și personificat. Arghir fătul frumos din poveste, când trece peste muntele de sticlă din această lume în cealaltă, ducându-se după Ileana Consângeana și când se'ntoarce înapoi cu dânsa, sburând cu calul în aer, Sorbul pământului strigă, amenințându-i și vrând să-i oprească, căci trec fără voia lui dintr'o lume în cealaltă. Sorbul pământului ca și Oceanul Grecilor și ca Stix, fiica cea mai bătrână a Oceanului, se absoarbe sub pământ, de unde îi vine și numele. Dl Marienescu a greșit în studiul seu despre Arghir și Elena, publicat în «Albina» când confundă Sorbul pământului cu arborile «sorb»-lat. sorbus, precum o constată și dl I. M. Moldovan în polemica sa contra d-lui Marienescu în «Albina» din 1871. Despre absoarberea Oceanului la Greci, vezi Hartung Religion und Myth. der Griechen. II pag. 152—3 despre Stix v. Nork Biblische Myth. I p, 325.»

Am citat aici acest comentariu al fericitului Mangiuca ca o explicație interesantă, dar nu satisfăcătoare. Originea «sorbului» avem să o căutăm altundeva, ca și a «podului», în vechea lume păgână, care a stăpânit acest colț de pământ încă cu mult înainte

de ocuparea și colonizarea Daciei prin
Romani.

Aceste se țin, după cum s'ar zice,
de «legea pământului».

Dar despre aceste de altădată.

Lugoj, 2/15 Novembrie 1907.

PRO MEMORIA.

= Intru amintirea fericitului nostru
president Iosif Vulcan. =

(Conferență prezentată adunării generale a
«Societății pentru creerea unui fond de teatru
român», ținută la Cohalm în zilele de 4/17 și
5/18 Novembrie 1907).

Onorată adunare generală!

Reținut prin circumstanțe independente dela voința mea de a participa la această adunare generală, țin totuși să mă reprezint la adunare prin aceste nepretențioase șire, dedicate amintirii ilustrului nostru president, care nu mai este între noi.

Duioșia, ce mă stapânește, mă îndeamnă să fac aceasta.

Dejă de un șir frumușel de ani eram deprins ca în preajma adunării generale să primesc dela presidentul nostru carta, în care mă invită să mă prezent la adunare cu obicinuita conferență, modestul meu obol la activitatea acestei societăți. Eră un fel de convenție tacită între noi. Și de câte ori am putut, am dat cu drag ascultare invitărei. Având eu obiceiul a începe conferențele mele cu agrăirea «Ilustre d-le President», în gluma sa binevoitoare, m'a botezat «ilustrul nostru conferențiar» și an de an în preajma adunării generale scria ilustrul nostru president «ilustrului seu conferențiar».

Cu preciziunea rândunelei, care anunță sosirea dulcii primăveri, sosiă carta dela Oradea-mare, iar eu o așteptam cu drag, căci multe suveniri plăcute, multe momente de avântare sufletească, de înălțătoare mulțumire

și nobilă veselie erau legate de aceasta...

Anul acesta înzadar am așteptat... Rândunelele vestitoare de primăvară au plecat din meleagurile noastre, dar carta ilustrului nostru president cătră conferențiarul seu n'a mai sosit... N'a mai sosit și nu va mai sosi, căci și presidentul nostru s'a dus acolo de unde nu mai este reîntoarcere.

De aici duioșia ce mă stăpânește în aceste momente, de aici îndemnul a dedică conferența mea la această adunare — prima la care nu-l mai avem în mijlocul nostru, — memoriei lui Iosif Vulcan, care nu numai că a stat la leagănul înființării acestei Societăți, dar a concrescut cu ea cu toate fibrele sufletului seu simțitor, încât Vulcan părea inseparabil de Societate și Societatea de Vulcan. Și va trece încă multă vreme până ce ne vom deprinde cu gândul jalnic, că Vulcan nu mai este între noi, nu mai șade la locul presidial, nu mai deschide adunările cu acea elocvență lirică, care stârniă aplauze de însufletire, și nu mai închide adunările cu acele cuvinte elegice, cari storceau lacrimi din ochii tuturor. Nu vom mai vedea impozanta-i figură cu gesturile largi și măsurate, acel cap frumos acoperit de ninsoarea bătrânețelor venerabile, nu vom mai auzi glasul-i sonor și pătrunzător, vibrând de emoțiune.

Noi cari am avut fericirea a lucra cu el împreună, nu-l vom uita nici când; naintea ochilor noștri sufletești va plană imaginea lui idealizată la toate momentele serbătorești ale Societății noastre, dar rând pe rând ne vom stinge și noi, alt genunchede de om ne va lua locul, căci așa e legea firei și mersul

evoluțiunei omenești, vor veni alte vremuri cu alți oameni și numai de sub pulbera arhivei vor mai ajunge generațiile viitoare să reconstruiască imaginile trecutului, imagini cari trăiesc vii în sufletele noastre, în sufletele acelora, a căror întreagă stăruință de a face bine și nizuință de a realiza frumosul, se concentrează în jurul acestor imagini.

Dejă între noi, cei de față, a fost Vulcan reprezentantul altor vremuri. Ca ultima rază a unui soare ce se stinge a luminat în zilele noastre, lăsând pe cer o lungă dâră de lumină, care cu încetul păleşte, făcând loc luminilor altor epoce ce se succedea.

Dejă noi am admirat în el văpaia unei însuflețiri, la care zilele noastre nu se mai pot avânta. Nu numai în noi zace vina, ci și în vremile ce le străbatem.

Vulcan aparține acelei generațiuni, care visând un viitor de aur al neamului nostru, îndreptă activitatea sa cu toate pornirile nobile ale sufletului înfocat de puterea credinței, pentru decenii și veacuri înainte. Dovadă e chiar Societatea noastră, care s'a înfiripat din un nobil impuls al vremii, al cărui mai elocvent reprezentant publicistic a fost Vulcan. Nu pentru zilele în care s'a dat ființă Societății, a fost ea întemeiată, ci pentru vremuri îndepărtate, pentru vremuri cari nouă celor de astăzi ne par poate chiar mai îndepărtate decât predecesorilor noștri, cari cu negrăită însuflețire au prins în mână flamura Thaliei române, adunând creițar lângă creițar, ca odată în viitorul depărtat să aibă generațiile de atunci parte de binefacerile teatrului român...

Astăzi zadarnic vom căută în jurune după inițiative de asemenea natură. Vedem doar cât de anevoios este a trage mai departe brazda, cu plugul ce l-am apucat dela înaintași.

Noi dejă suntem copiii altor vremuri. Robia economică nu ne lasă să trăim în fărmecele viselor de aur. Nervii noștri se tocesc cu munca îndreptărei întrelășărilor din trecut și în nopțile nedormite ale frământărilor grele ce ne copleșesc, nu mai avem acele ceasuri senine, în cari se țes firele de aur ale visurilor ademenitoare. Prea puternic ne isbește realitatea, decât să putem cu răgaz privi în acele depărtări, pe cari le aveau în vedere înaintașii când a pus plugul în brazdă. Orizonturile noastre sunt mai strâmte. Zadarnic vom mai căută la noi acele concepții mari ale înaintașilor, a căror *putință* eră stăpânită de *voință*, căci la noi a ajuns *voința* în cătușele *putinței*: *noi nu mai voim ca să putem, ci voim numai cât putem.* Traiul nostru cultural nici nu mai e de azi pe mâne, ci dela mână la gură și aceasta încă cu mare anevoie.

E raportul dintre vremuri și oameni, căci nu numai oamenii fac vremurile, ci și vremurile fac pe oameni. Și copleșiți suntem de greutatea vremurilor.

Atmosfera altor vremuri o reprezentă Vulcan în mijlocul nostru. Iar noi priviam cu admirație la el, solul acelor vremuri în zilele noastre.

N'am de gând să fac în cadrul acestei conferențe biografia lui Vulcan și nici aprecierea producțiunei sale literare. Se va face aceasta prin alții și la alt loc. Dar voiu spune vre-o câteva cuvinte despre *importanța lucrării*.

lui Vulcan, după cam am încercat să precizez aceasta cu ocazia jubileului de patruzeci de ani al «Familiei» într'un articol, care a sosit prea târziu pentru numărul revistei iubilante, așa că numai partea introductivă¹⁾ a mai găsit loc în acel număr.

Voiu întregi deci la acest loc acel articol arătând, că după părerea mea, *importanța activității literare* a lui Vulcan este neasemănat mai mare decât *valoarea artistică* a singuraticelor sale scrieri.

Aceasta a simțit-o — așa cred — și Vulcan și mai ales în timpul ultim și-a dat bine seamă de acest moment al activității sale. Și dacă a scris novele, poezii și piese teatrale, nu le-a scris de dragul valorii lor interne literare, pe care mai bine a apreciat-o însuși. A scris însă în *deplina conștiință a importanței* acelor scrieri pentru renașterea și dezvoltarea noastră culturală.

Pentru a înțelege pe deplin activitatea literară a lui Vulcan, trebuie să înțelegem mai înainte aspirațiunile și ideile generațiunii, din care a răsărit.

N'ar fi lucru zadarnic, dacă ar scrie cineva la noi — bine înțeles cu competența cuvenită — *istoria generațiilor noastre*, cari s'au succedat dela 1820 încoace, căci fiecare generațiune prezentă altă lume de idei, alte aspirațiuni și alte îndeletniciri. Câte am putea învăța din istoria aceasta și de ce folos ar fi chiar pentru generațiunea, care astăzi — desiluzionată de păcatele unei societăți cu moravuri corupte — se pregătește pe băncile

¹⁾ A se vedea nrul jubilar al «Familiei» pag. 261. Oradea-mare 1904.

școalelor mai înalte pentru viața publică!

Vulcan face parte din generațiunea română ungureană, de după 1848, care s'a renăscut în privință națională la școale maghiare! E mare deosebire între această generațiune și cea ardeleană de pe acel timp, care căzuse deja în mrejele *spiritului german*, propagat cu atâtă înfocare de absolutismul austriac în Ardeal.

Și în cele politice erà mare deosebirea între Ungureni și Ardeleni, unii luptaseră doar sub trei-colorul roșu-alb-verde, ear ceilalți (sub bicolorul negru-galben, pe timpul războiului civil.

Înainte de 1848 erà în părțile ungurene la ordinea zilei «*tipul maghiar-român*», de care a visat dep. Iosif Papp dela Șomcuta mare mai acum cinci ani în dietă²⁾. Astăzi e absurd acest tip. A fost însă odată realitate, chiar și în unele regiuni ardeleneste.

Erau Români cari vorbeau și scriau ungurește și se mândriau pe ungurește că sunt *Valahi*. Au participat la întreaga luptă de renaștere maghiară, păstrându-și în teorie caracterul de Român. Ungurii vorbeau românește și Românii ungurește, după cum le venià, și numai după *originea familiilor* se considerau unii de Români și alții de Unguri, căci viața lor sufletească erà identică.

Probă clasică e introducerea lui *Kontz Józsi* în celebra traducere în românește a «*Batrachomiomachiei*» lui *Csokonay*. S'a apucat să o traducă pe lati-

---

²⁾ Rostit la 31 Ianuarie 1902 în dieta din Budapesta.

nește, fiindcă îi plăcea mult, dar după ce a tradus vre-o câteva sute de șire, și-a dat seamă, că *Ungurii de atunci* știu mai bine românește decât latinește și a tradus-o deci românește. Vai de româneasca aceea, dar totuși ar merita ca *document istoric-cultural* să se dea în istoria culturii noastre mai multă atențiune acestei traduceri interesante.

Tipul maghiaro-român erà atunci în floare. Și eu am mai ajuns să cunosc singuratici reprezentanți întârziati ai acestui tip.

Șovinismul zilelor noastre a stins acest tip. Puține urme se mai găsesc prin fundul Bihorului, Sălagiului și Sătmarului. Unde a fost puternică conștiința de Român a trecut în Român verde; unde nu, s'a înecat în marea maghiarismului.

La sfârșitul anilor 50 și începutul anilor 60 s'a început la școalele superioare maghiare *renașterea națională* a tinerimei descendente din acest tip, creat de vremuri.

Tineri, Români de origine, — cari deși nu știau românește, dar conștiinți de originea lor, — au început ca universitari la școale maghiare să învețe limba, care trebuia să *fie limba lor maternă*. Și lucru caracteristic, Maghiarii de atunci vedeau cu ochi buni renașterea națională a Românilor!

La Pesta au învățat tinerii români *românește* și la Pesta au început să cultive limba și literatura română. Un ideal sfânt a stăpânit sufletele lor. Fie care a căutat să contribuie din răputeri la îmbogățirea literaturii românești. *Au simțit lipsurile mari ale poporului* și cu toții au scris poezii, poeme,

novele, disertații, în fine tot ce le venia în cale!

Nu se întrebă cine e poet născut și cine e novelist cu dar dela Dumnezeu! *Toți erau de toate*, căci lipsurile erau mari și nu eră cine să cultive terenul părăsit!

Din generația aceea a răsărit *Vulcan!* La Pesta a învățat — ca și mulți alții — românește. Mai întâiu în foi litografate, mai târziu în reviste tipărite își plasau acești entuziaști produsele însuflețirii lor nemărginite pentru neam și limbă.

De atunci până la moarte a rămas Vulcan credincios idealului răsărit din acea însuflețire sfântă.

A scris poezii, novele, piese teatrale, încercând aproape toate genurile literare, dar nu pentru că a simțit în sine vocațiunea de poet — cel mult în accepția largă, căreia i-a dat Alecsandru expresia în vorbele: Românu e născuți poet — ci pentru că Societatea română, care eră în stadiul formațiunei, aveă lipsă de poezii, novele, piese teatrale și peste tot de «literatură frumoasă».

Importanța acestei generațiuni de scriitori este, că până ce ne-au venit poezii și peste tot scriitorii de *vocațiune*, le-au ținut locul, creând pe seama acestora public cetitor și iubitor de limbă românească. Această generație a spart și netezit calea celor ce aveau să vină cu darul dela Dumnezeu, ca să dea glas durerei și hrană nădejdi în scri-sul neamului.

Gigantic se înalță din această generațiune figura lui Iosif Vulcan, care aproape cinci decenii fără contenire a tot netezit calea și ocrotit înfiriparea vieții artistice-literare la noi. În acest moment zace importanța neperitoare a

lucrării literare a lui Vulcan. Aici a fost el mare și neîntrecut.

L-am văzut și în cadrele Societății noastre până în zilele ultime, nizuindu-se a veni într'ajutor marilor lipsuri ale teatrului nostru sătenesc. Îl vedem doar până în zilele noastre în fruntea repertoriului teatrului nostru sătenesc. A văzut că e lipsă de piese pentru diletanții noștri dela sate și s'a pus să scrie, nu pentrucă se simția poet dramatic, ci pentrucă simția lipsa de piese. Și a căutat să satisfacă trebuințele și cum a satisfăcut, vedem cu toții. Piesele lui sunt și astăzi cele mai căutate.

Acum e finită opera lui.

Alții au venit și vor mai veni, ca să continue firul, unde l-a scăpat din mână, când majestatea morții și-a cerut tributul.

S'a dus. Nu-l mai avem în mijlocul nostru. Imaginea lui iubită va plană încă multă vreme deasupra noastră, a admiratorilor sei recunoscători...

Iar acum când Societatea noastră aduce prinos de evlavie amintirii lui Iosif Vulcan, rog și eu umbra ilustrului nostru president să primească acest tribut omagial dela conferențiarul care cu drag se gândește la frumoasele ore și zile petrecute împreună în sinul acestei societăți.

Inscripțiile românești
de pe școalele noastre.

— Interpelațiune făcută în ședința
congregațiunei extraordinare a Co-
mitatului Caraș-Severin, ținută la 13
Decembrie st. n. 1907. --

Onorată Congregațiune !

Acum vin și eu cu strigăt de durere. E vorba de inscripțiile românești de pe școalele noastre poporane.

Deși suntem popor vechiu pe aceste văi și plaiuri, totuși renașterea noastră națională datează deabea de vre-o 6--8 decenii.

Deschizându-ne și nouă calea luminei și înnaintărei, a ridicat poporul nostru sub scutul bisericeii din sărăcia sa școale pentru lumină și înnaintare. Cu o însuflețire nemai pomenită și cu un dor de jertfă vrednic de admirat a înnălțat poporul nostru școale, adunând creițar lângă creițar și luând asupra-și îndatoriri din cale afară grele pentru susținerea acestor școale.

Și când a fost gata școala, așa sărăcăcioasă cum a fost, a pus cu mândrie inscripție pe edificiu: «Școală română», ori «Școală confesională gr. or.» sau «gr. cat.», ca să vadă trecătorul că au școală și că sunt mândri de ea.

De zeci de ani lucesc aceste inscripții pe școalele noastre, oferind oarecare mângăere sătenilor noștri pentru marile jertfe ce le-au adus pentru lumină și cultură.

Acum după ce a intrat în vigoare art. de lege XXVII din a. c., ne pomenim deodată că fibirăii dau ordin aspru ca în decurs de 3 zile să se depărteze aceste inscripții de pe școale, punându-se în vedere amende în bani până la 500 cor. pentru cei ce nu dau ascultare îndată acestei aspre porunci.

Frica de pedeapsă e mare. Iar poporul nostru știe, că nu prea dă de milă, când îl apucă strașnicul domn fibirău la respăr. Cu lacrimi în ochi s'au supus bieții oameni, căci n'aveau încătrău și au ras de pe edificii inscripția, care eră mândria lor și mângăerea lor.

Puteți-vă da seamă d-v. despre ce s'a petrecut în sufletul amărît al aceluia popor, când la aspra poruncă a trebuit cu mâinile lui să radă de pe edificii acea inscripție, pe care a așezat-o odinioară cu atâta solemnitate ca să vestească lumii că sălaş luminei și culturai a înnălțat?

Grozav s'a cutremurat sufletul bietului popor răbduriu. Și pe ce bază s'a dat acea aspră poruncă? Ni-se spune, că pe baza §-ului 17 al legii XXVII din a. c.

Apoi ean să vedem, că fost-au în drept organele administrative a face aceasta în acest mod.

§-ul 17 al art. de lege XXVII din 1907 (despre relațiunile de drept ale școalelor populare elementare nesusținute de stat și despre competențele învățătorilor comunali și confesionali) dispune ca în fiecare școală, fără deosebire de caracter, trebuie afișată

emblema Ungariei, atât deasupra portalului, cât și la un loc potrivit din salele de învățământ; în salele de învățământ să se afișeze tabele de părete cu subiecte din istoria Ungariei, iar la serbători naționale să se arbo-reze pe edificiu stindardul național maghiar.

§-ul din chestiune continuă apoi:

«Afară de aceste insignii se permite numai afișarea emblemei comitatului ori a comunei, apoi inscripțiunea privitoare la caracterul școlii comunale resp. confesionale, în limba maghiară și în modul stabilit de lege...»

Precum vedem, textul acestui § nu este deslușit, întru cât nu face nici o amintire de inscripțiile de altă limbă; nu spune nici că inscripții în alte limbi, ca d. e. în limba de propunere a școlii sau limba protocolară a comunei, sunt admise, *dar nu spune nici că sunt oprite.*

Tot așa nedeslușită lasă chestiunea Îndrumarea ministrului de culte și instrucțiune publică către comitetele administrative, lansată sub nr. 76,000 din 1907 privitor la punerea în aplicare a acestei legi.

§-ul 39 al acestei Îndrumări spune referitor la chestiunea ce ne preocupă numai, că «ministrul înzestrează toate școlile cu emblema maghiară și cu steag, precum și cu icoanele din istoria maghiară, stabilite cu ascultarea autorității susținătoare de școală».

Atâta-i tot ce găsim în lege și în

îndrumare referitor la chestiunea inscripțiilor.

Textul legii admite diferite comentarii, ear îndrumarea nu ne dă nici un comentariu, ci lasă chestiunea încurcată.

Întrebarea e deci: Care este comentariul corect? Admitu-se pe școale alătura cu limba maghiară și inscripții în alte limbi?! Ori are să se folosească exclusiv limba maghiară la inscripții cari indică caracterul școlii?

Respunsul îl găsim în debaterile dietale, când însuși actualul ministru al cultelor și instrucțiunii publice a dat comentariul corect.

Proiectul de lege original nu vorbește nimic despre limbă, ci spune numai că «afară de insignii se mai admite pe edificiul școlii inscripțiunea privitoare la caracterul școlii comunale resp. confesionale în terminii stabiliți de lege.»

Vorbele »*în limbă maghiară*», au fost intercalate în decursul debaterii speciale pe baza propunerii deputatului Ladislau Okolicsányi.

Eată cum s'a petrecut lucrul:

În ședința dietei ținută la 22 April a zis dep. Okolicsányi — citez după ziarul dietei — următoarele:

«Afară de aceste îmi iau voia a propune o mică modificare la acest §. În acest § sunt stabilite și acele insignii exterioare cu cari trebuie să fie înzestrată școala și între aceste se amintește, că pe școală trebuie să fie și inscripție. La stilizarea legii însă nu s'au gândit la aceea, că aceste in-

scripții în ce limbă au să fie. Eu așa cred că astăzi nici nu ni-e ertat a mai discuta despre aceasta.

«Atunci când opinia publică reclamă cu insistență, a pune dări speciale chiar și pe firmele nemaghiare, precum e aceasta de fapt în alte țeri și când cu mare greu am ajuns ca și pe casarmele armatei comune să se pună inscripții maghiare, atunci putem cere dela fiecare naționalitate și dela fiecare confesiune, care are drept de a susține școli, ca pe acea școală să pună inscripție numai în limba statului, adică că inscripțiile acestor școli trebuie să fie maghiare. Cred că acesta e un postulat atât de minimal, care nu supără sentimentul religios ori național al nimănu și dacă totuși ar supăra sentimentul cuiva apoi acesta nu merită să fim cu considerare la el. Propun deci ca după cuvintele «în terminii stabiliți de lege» să se intercaleze: *«în limba maghiară»*.

Asupra acestei modificări propuse de deputatul Okolicsányi a revenit în decursul desbaterii speciale — afară de ministrul de resort — numai dl deputat Dr. Stefan C. Pop.

Iată tot după ziarul stenografic al dietei ce a zis în acea ședință dl deputat Dr. Stefan C. Pop:

«On. domn deputat (Okolicsányi) reclamă mai departe ca fiecare inscripție să fie maghiară, exclusiv maghiară. Apoi, on. Cameră, tocmai motivarea proiectului de lege caută să dumirească pe susținătorii școlilor că

nici în o privință nu voește să violeze drepturile autonome și a împiedecă dispozițiile garantate prin lege. Apoi acolo e spus apriat, că limba de propunere o fixează autoritatea susținătoare de școală.

«Eu așa cred, că dacă limba de propunere e limba română, apoi nici pe acele embleme maghiare nu va desfigură la nici un caz inscripția română emblema maghiară. Aceasta corespunde egalității de drept, căci în lege se spune, că pe baza egalității de drept nu se poate face deosebire între limbi și confesiuni. Ar fi și ciudat ca școala, a cărei limbă de propunere e românească și pe care o susțin Românii, să nu manifeste absolut de loc în prezentarea ei în afară, că acolo sunt Români. Eu a-și crede de corect ca inscripțiile să se facă *și în limba maghiară și în limba susținătorului de școală din chestiune*. Prin aceasta corespundem și postulatele celui mai departe mergător socialism, precum și legii, care reclamă imperios ca și limba susținătorului de școală să fie egal îndreptățită».

Luând cuvântul contele Albert Apponyi ca ministru a zis referitor la această chestiune următoarele:

«On. meu prieten Ladislau Okolicsányi a mai prezentat o modificare privitor la inscripția exterioară a școlii, despre care zice proiectul de lege numai atât, că inscripția să indice în terminii stabiliți de lege caracterul școlii. Față de aceasta, respective adăugând la aceasta, mai dorește să

se spună, că — nu știu de conține vorba «exclusiv»...

Lad. Okolicsányi întrerupe:
Nu-i zis acolo!

Apponyi (continuând).... «în limba maghiară». Ei bine, dacă on. deputat așa înțelege, că și în limba maghiară să fie pusă această inscripție, apoi mă alătur în acest sens la modificarea sa și declar înaintea, că dacă on. cameră va primi, eu astfel voi executa punerea în aplicare, *ca amăsurat îndrumărei punerii în aplicare* să se permită, ca afară de limba maghiară să fie acolo inscripție și în limba de propunere și anume nu din cauza invocată de on. deputat Stefan C. Pop, care deduce din egala îndreptățire a cetățenilor și din egala îndreptățire a limbilor, căci, mă rog de ertare, această nu corespunde dreptului nostru public, căci una din limbile uzitate în țeară, anume limba maghiară e designată de lege ca limbă de stat și prin urmare beneficiază din acest punct de vedere de anumite privilegii, nu pentru aceea ca și când noi cei de limbă maternă maghiară ne-am considera de oameni mai deosebiți decât acei concetățeni, cari nu sunt de limbă maghiară, ci pentrucă din punctul de vedere al unității de stat, al tradițiilor statului și al evoluției istorice a statului maghiar este limba maghiară limba de stat și prin urmare beneficiază în mod firesc această limbă de privilegii fără ca aceste să fie ofenzătoare pentru cei de altă limbă maternă.

«Deci nu din acel punct de vedere, ci pentrucă eu pornind din economia proiectului de lege nu vreau să restring mai mult libertatea susținătorilor de școale decât e de trebuință din punctul de vedere al statului și pentrucă eu din punctul meu de vedere vreau pe toți cetățenii acestei patrii fără deosebire de limbă și religie să-i grupez în cultul națiunii maghiare unitare și al statului maghiar unitar: *nu văd nici un necaz dacă se aduce cu emblema statului maghiar și steagul național maghiar în nemijlocită legătură o inscripție ținută în vre-una din limbile uzitate în țeară*, ca prin aceasta să se afirme, că deși nu este limba maghiară limba maternă a acelei naționalități, dar de aceea emblema aceleia și steagul aceleia e emblema maghiară și steagul maghiar.

«Aceste m'au îndemnat ca să construiesc astfel proiectul de lege precum l-am construit, dar în ideea aceasta încap modificarea în acel înțeles, în care de altfel a acceptat-o și dl deputat Stef. C. Pop, ca *inscripția să se facă și în limba maghiară* și anume să se iee dispoziții imperative, ca limba maghiară să nu lipsească de acolo.»

Atât dl ministru Apponyi asupra acestei chestiuni!

Mai amintesc numai atât că în aceiași ședință — adecă la 22 Aprile — s'a și votat §-ul 17 allegii acceptându-se modificarea lui Okolicsányi în sensul arătat de Apponyi.

Eată deci *comentariul corect* al pasagiului din chestiune al §-ului 17! Cred că între oamenii de bunăcredință nu mai poate fi îndoială asupra adevăratului înțeles al legii.

Mi-se va reflecta poate că dl ministru nu s'a ținut de cuvânt, căci în îndrumarea ce a dat nu face amintire de promisiunea făcută în dietă privitor la uzul limbilor nemaghiare în inscripțiile de pe școale.

Apoi să nu grăbim cu urda 'n Turda.

În îndrumare pune ministrul în vedere că va trimite școalelor și anume tuturor școalelor emblema țerii și steagul țerii. Până astăzi însă nu le-a trimis încă. Așa se vede, că din cauze tehnice. Ori poate și că nu e atât de nervos ca micii noștri potentăți, cărora li-e spin în ochi ori ce vorbă românească în uzul public și privat.

Când va trimite ministrul emblemele și steagul va deveni actuală pentru susținătorii școalelor chestiunea că pune-vor alătura cu emblema țerii și inscripție sau nu.

Dacă pune inscripție apoi negreșit trebuie să se pună alătura cu inscripția în limba poporului și inscripția în limba statului, iar dacă nu voesc să se pună și inscripție maghiară, atunci în virtutea legii n'are loc nici inscripția în alte limbi.

Dar aceste sunt chestiuni cari nu se pot decide de azi pe mâne, ci trebuie să-și facă calea legală prin forurile competente. La școalele comunale are reprezentanța comunală, la școalele confesionale are comitetul parohial să

iee hotărîre că pune sau nu inscripție și aceste hotărîri trebuie să-și facă calea stabilită prin lege, până ce se pun în aplicare. N'are aici să calce în picioare dispozițiile legale existente nici dl inspector regesc de școale și nici dl fibirău.

Dacă nici nu din respect față de sentimentele poporului, care cu lacrimi în ochi a trebuit să aziste la raderea inscripțiilor românești de pe școalele sale, dar cel puțin din respect față de ministru am fi fost în drept să așteptăm mai mult tact și mai multă prudență dela organele noastre administrative.

Întreb deci pe dl vice-comite :

1) Are cunoștință de acest ordin de a se rade fără doar și poate inscripțiile românești de pe școalele noastre ?

2) E admisibil ca organele executive comitatense să fie mai severe decât însuși ministrul care a creat legea ?

3) Are de gând să suspendeze executarea acestui ordin, până ce va deveni de actualitate chestiunea inscripțiilor de pe școale ?

NOTĂ. Dl vice-comite A. I s s e k u t z a răspuns imediat că comitetul administrativ s'a ținut de litera legii, dar după-ce vede din cele cetite de interpelant, că ministrul a comentat în dietă altfel dispoziția acestui §, pentru evitarea oricărei neînțelegeri va transpune afacerea comitetului administrativ ca studiând chestiunea de nou, să stabilească comentariul corect al legii.

Interpelantul ia la cunoștință toate trei răspunsurile cu rugarea ca vice-comitele să suspendeze imediat executarea ordinului privitor la depărtarea inscripțiilor românești de pe școale, până ce se va lămurì pe deplin această afacere încurcată.

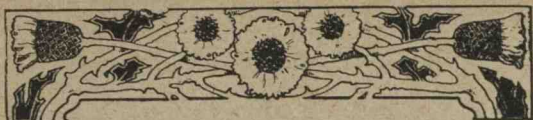

Apusul bozilor.

— Götzendämmerung. —

Dare de seamă

Prin bunăvoința unui prietin mi-a ajuns în mână pe vre-o câteva zile o carte nemțească cu titlul de sus, tipărită la Fr. Winiker & Schickardt în Brünn, carte, care pare-mi-se este deja interzisă în Ungaria.

Deși un volum considerabil (337 pag. 8° mare), după ce am început a o ceti, n'am mai pus-o din mână până ce n'am gătat-o, atât de interesantă e. Țin deci să dau seamă și cetitorilor mei despre această carte, mai ales că am văzut că și foile din capitală, bine înțeles în felul lor, au ținut să scrie despre ea.

Înainte de toate însă să mă explic de ce am tradus vorba «Götze» cu neobicinuitul «box» (=arhaism, care înseamnă: *zeu fals*) în loc de «idol», care e termenul acceptat pentru «Götze» al Nemților. Cauza e simplă de tot. Accepția românească a «idolului» e prea generală și are nuanțe simpatice, pe când necunoscutul scriitor german al cărții din chestiune are în vedere numai accepția mai restrânsă de «zeu fals» în sens disprețuitor, căci «Götze»-ii din cartea de față nu sunt alții, decât actualii conducători ai vieții publice maghiare dela noi, cari până eri-alaltă-eri au fost zeificați de marea tabără a

aderenților lor necondiționați, și cari acum s'au dovedit de *zei falși*. Avându-și eu pe aceștia în vedere la traducerea cuvântului, am crezut de mai potrivită vorba «boz», cu care ne întâlnim mai des în cărțile noastre vechi, decât în uzul de astăzi al limbei românești.

Autorul, care nu-și spune numele pe carte, pare a fi un Șvab din Ungaria, care cunoaște de tot bine situația poporului seu, precum și intimitățile ultimelor evenimente politice, dela căderea lui Stefan Tisza până la venirea la putere a actualului guvern poreclit ca «mare guvern național». Sub pseudonime de tot străvezii povestește toate peripețiile, prin cari a trecut guvernul Fejérváry - Kristóffy, demersurile dirigenței coaliției, rolul abject al lui Polónyi, care făcea pe față pe marele intransigent, dar întreține pe sub mână legături cu «trădătorii», ba n'a ezitat a recurge nici la serviciile unei femei de reputație dubioasă pentru de a spionă cercurile conducătoare din Viena. Sunt scene, pe cari numai unul inițiat în toate secretele culiselor marelui scenerii de acum doi-trei ani le-a putut descrie, de aceea credem că nu greșim dacă bănuim, că scriitorul acestei cărți trebuie să aibe conexiuni strânse cu oamenii, cari au condus destinele acestei țeri după căderea lui Tisza și înainte de venirea grupului Wekerle-Kossuth la putere.

Autorul necunoscut zice despre cartea sa, care e un *feuilleton*, nuvelă de

actualitate, că e un «tablou cultural», pe semne ca să evite o critică, care ar căuta să stabilească valoarea cărții sub raportul literar al narațiunii novelistice. Fabula e următoarea:

După 25 ani se întoarce la vatra părintească George *Trauttmann*, inginer în Milvankee (America). El e originar din Rosental, o comună șvăbească din Timiș, aproape de Lipova. Fiind al doilea băiat la părinți, l-a dat tată-seu la studii, ca să nu dărăburească moșia părintească. A studiat la Timișoara, Sibiiu, Pesta și Viena și luând diplomă de inginer, a lucrat mai întâiu în Anglia la o întreprindere mai mare și de acolo a fost chemat la America. Ca om vrednic și de specialitate, a făcut avere. Acum nu dorul de casă l-a adus după o absență așa lungă la vatra părintească, ci faptul că frate-seu mai mare a decedat, lăsând o văduvă tineră și o fetiță, a căror parte din avere nu se putea aranjă fără intervenția lui George, care eră proprietar cu fratele seu.

Rentors la vatra părintească, trece din surprindere în surprindere. Roadele politice de maghiarizare îl înspăimântă. Numele comunei e schimbat în «Máslak», administrația comunală e maghiarizată, deși sătenii nu pricep o boabă ungurește. Școala e maghiară. Copiii nu știu ceti și serie nici în limba maicei lor și nici în cea maghiară. Catechizarea se face ungurește. Copiii bolborosesc rugăciunile în limba maghiară, fără să aibe idee ce spun. Icoana familiei domnitoare, podoaba de odinioară a caselor țărănești șvă-

bești, a dispărut, făcând loc icoanei care reprezintă pe Kossuth și fiii...

Toate aceste produc o revoltă sufletească în George, în care se trezește mândria colonului german, adus ca misionar al culturii încoace de Împăratul Carol și marea sa fiică Maria Terezia.

Trauttmann vine la Timișoara și se îngrozește de orgoliile șovinismului, la care s'a înhățat și poporul seu. Descrierea impresiilor este mișcătoare. În sufletul lui Trauttmann se trezește ideea de a intra în acțiune pentru trezirea poporului seu la conștiința de sine.

Aici urmează un lung program de lucrare, care îl aduce în legătură cu ministrul de interne al cabinetului Fejérváry. În vre-o câteva liniamente generale, còpii de pe natură, ne arată autorul starea desolată a țerii de pe timpul așa zisei «rezistențe naționale». Ne conduce în sala de primire a ministrului president, care a primit greaua sarcină asupra-și nu pentru că ar fi simțit vocație în sine a scoate țara din impas, ci simplamente ca soldat devotat Regelui seu; ne conduce în cabinetul de lucru al lui Kristóffy, care rupând cu păcatele feudalismului, resimte glasul viitorului, care îi vorbește despre o renaștere a țerii pe baze democratice; ne conduce în birourile ministeriale pline nu de funcționari devotați chemării lor, ci de existențe falite, cari caută în posturi căpătuială; ne conduce la Polónyi, și ridicând vălul, ne arată un capitol din murdăriile legate de cancelaria și rolul public al

acestui; ne duce sus și mai sus până la antișambra capului încoronat, alcătuind din tablouri singuratice o schiță sugestivă asupra stărilor și oamenilor. Ne arată cum se administrează și cari sunt cauzele emigrării la America, modul criminal de a frânge grevele muncitorilor agricoli și lasă să se întrezărească un program al viitorului, bazat pe democrație, muncă serioasă și libertate.

Legăturile între toate aceste le restabilește autorul prin un program elaborat de Trauttmann, care ca inginer cu concepții mari arată cum prin regularea Dunării și a celorlalte fluvii și prin un sistem rațional de canalizare se poate câștiga pământ arător pentru un milion de agricultori. Kriszóffy îi acceptează ideile și le introduce în marele program al lui Fejérváry, rostit ca orientare pentru viitor în toamna anului 1905.

Tot în legătură cu lucrările aceste ale lui Trauttmann ni-se desfășură vr'o câteva capitole din moravurile vieții de capitală. Tot còpii de pe natură, descrise ușor și cu o pătrundere adâncă de observator.

Deși bine văzut în ministeriul internelor, devine poziția lui Trauttmann tot mai dificilă. Maghiaronii din satul seu natal, directorul unei bance sătenești, Șvab maghiarizat, și notarul comunal de aceeași pănură îi scot svonul, că Trauttmann e... «pangerman». De aici greutățile ce i-se fac cu reimpatriarea, căci prin absența din țeară

de 25 ani și-a perdut dreptul la cetățenie.

Chestiunea devine de actualitate după ce Românii din satul învecinat Tibova, conduși de un preot harnic și țărani mai conștienți decât Șvabii, îi oferă lui Trauttmann candidatura pentru deputăție. E descris satul românesc, mișcarea Românilor, cari fiind în minoritate față de Șvabi în acest cerc electoral, sunt gata a sprijini un Șvab naționalist și au pus ochii pe Trauttmann, a cărui veste a ajuns și la ei.

Tot ca epizod să descriu manevrele împărătești, cari au fost în părțile Lipovei, și la cari ca reprezentant al Domnitorului a luat parte Arhiducele clironom. Aici urmează răsunetele ordinului de zi dela Chlopy, cheagul unității armatei. Și aici ne dă autorul o serie de scene caracteristice, cari arată intimitățile chestiei militare și raportul populației față de armată.

Urmează peste noapte «pactul». Guvernul lui Fejérváry se retrage și vine la putere coaliția.

Se fac alegerile. Românii și Șvabii se înrolează cu însuflețire sub steagurile lui Trauttmann. Contra-candidat e ginerele unei case comerciale. Un gentry scăpătat, care s'a salvat de ruin prin mariagi, luând o Ovreică bogată de soție. Acesta e titlul lui de drept a fi reprezentantul în dietă al unui cerc electoral, unde până atunci nici de nume nu i-se auzise.

Reușita lui Trauttmann e sigură, când în preziură i-se comunică că nu

poate fi candidat, căci nu i-s'a recunoscut indigenatul și deputat poate fi numai cetățean... În ultimul moment se retrage Trauttmann și în locul lui se pune candidatura preotului român din Țibova, care și reușește cu mare majoritate, sprijinit fiind de Șvabii lui Trauttmann.

Mai urmează vre-o câteva scene. O ședință a clubului naționalităților. Poziția separatistă a Sașilor. Iubileul de 40 ani al încoronării Regelui. Semnele trezirii Șvabilor. Trauttmann își părăsește de nou locul natal, se duce la America, dar acum cu iubirea patriei în sufletul întinerit.

Are nădejdi, căci vede că poporul seu se trezește și că a sunat ora... bozilor.

Cam acesta e conținutul cărții în liniamente generale și pe apucate. Nu am pretenția a fi spus totul, căci aceasta nici nu e cu putință fără a reproduce cuvânt de cuvânt cele 337 pagini octav mare. Dejà cartea e în cea mai mare parte a sa numai schiță, de aceea e și cu neputință a se da un extras rotunzit, care să indice toate detaliile, fiecare important la locul seu.

Am ținut să scriu această dare de seamă fugitivă pentru de a atrage luarea aminte a cetitorilor mei asupra acestei cărți tendențioase apărute în editura academică din Viena și Lipsca (Akademischer Verlag. Wien und Leipzig) cu datul anului viitor, 1908.

Nu știu de e dejă cartea oprită în Ungaria, dar cunoscând practica dela

noi cred că negreșit se va opri. Nu de alta, dar ajungând această carte ușor scrisă, în stil plăcut și curgător, în mâinile Șvabilor noștri, ar putea contribui foarte mult la trezirea spiritelor. Și e cunoscut că stăpânii noștri de nimic nu se tem în așa măsură ca de trezirea Șvabilor și mergerea lor împreună cu Românii, căci dacă s'ar pune Șvabii în picioare și ar urma o politică identică cu Românii — ceea-ce ar fi numai firesc — apoi în cele trei comitate bănățene, Timiș, Torontal și Caraș-Severin altă politică n'ar fi dominantă decât cea naționalistă.

Șvabii sunt astăzi încă în serviciul necondiționat al stăpânilor de după vremuri.

Până când ? !

Cartea despre care am vorbit la acest loc ne spune, că stăm în preajma unei mari prefaceri.

Bozii apun și Șvabii se trezesc.

Fie-i gura de aur !

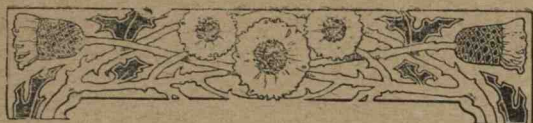
Lugoj, 14/27 Decembre 1907.

LIMBA.

— Reflexii de actualitate. —

De multe ori am încercat să-mi dau seamă, că între ce împrejurări a ajuns cronicarul Craiului Matiaș, Bonfiniu, să spună despre Români celebrele vorbe, că mai mult chiar decât la viață par a ținea la limbă — «non tantum pro vitæ, quantum pro linguæ incolumitate certasse videantur» — și nu m'am putut dumeri. Nu! Căci întru cât am putut pătrunde prin negura vremilor, afară poate de cazul din veacul al XIV-lea, când cer Români de la Papa Grigorie XI un episcop care să știe românește, nu pot găsi urme despre această luptă pentru limbă.

Din contra, până în veacul trecut și-au neglijat Români limba mai mult decât ori și care din popoarele, cu cari locuim împreună. Lupta pentru limbă îmi pare deci de dat foarte recent.

Negreșit poporul de jos — masele largi — și-au păstrat limba cu o tenacitate vrednică de admirat. Dar aceasta n'a fost urmarea unei lupte conștiente, după cum s'ar părea după vorbele lui Bonfiniu, ci mai mult efectul *legii inerției*, care a stăpânit păturile largi ale poporului, lipsite de conștiința individualității lor naționale și a drepturilor firești ce rezultă din această conștiință. E efectul aceleiași legi,

care ne-a păstrat în măsură așa bogată vechile datini și obiceiuri, rămășițele cultului păgân și ale eresurilor, ce ne-au năpădit, cum nu a păstrat nici unul din popoarele vecine asemenea deprinderi și moravuri vechi.

Intelectualii eșiți însă din sinul poporului în decursul îndelungatelor veacuri de inconștientă, deodată cu desbrăcarea de obiceiurile țărănești, s'au desbrăcat și de limbă, *întrând sufletește în robia străină*. Și să nu credem că poporul nostru n'a produs intelectuali în decursul veacurilor acelora întunecate. A produs și încă foarte mulți. Puterea de producție a poporului nu a pauzat nici odată. Dar tot ce a produs a trecut în tabără străină.

Dacă cercetăm genealogia familiilor conducătoare din aceste veacuri, vom găsi multe, foarte multe, cari se trag deadreptul din țărani români, cari s'au distins pe câmpul de onoare și au fost înaintați la boerii. Dar ajungând la alt trai, s'au lăpădat de lege și de limbă, pentrucă nu știau prețui aceste și credeau că așa e bine. Mai ales limba o considerau ca o atribuțiune a «prostimei». Din robia trupească au trecut în robie sufletească.

Și nu numai aici, în Ungaria propriu zisă, ci și în celelalte țeri locuite de populațiune românească. Chiar în țerile românești, în ambele principate, eră desconsiderată limba poporului, ca limbă nepotrivită ori chiar incapabilă pentru a cuprinde avântul cugetării și simțirei mai înaintate.

În cancelariile domnești stăpâniă limba oficială slavonească, chiar și când Domnul nu știa bine această limbă. Toate actele publice, inscripțiile etc. din ambele principate sunt scrise în această limbă. Până prin veacul al XVI-lea nici urmă de limba românească folosită în acte de natură publică. La noi earăși eră cancelaria latină, care dela reformațiune încoace a început să se maghiarizeze, creând acel jargon oficial latino-maghiar, cu care ne întâlnim în actele publice până în veacul trecut, când a început să se curețe limba maghiară.

Venind Mihai Viteazul Domn la Alba-Iulia, a avut cancelarie latină, ear documentele ce ne-au remas dela el din acest timp, atât de glorificat, sunt scrise parte latinește, parte ungurește și subscrise... slavonește. De limbă românească abiă ici-colea dai de câte o urmă prizărită.

De cauți mormintele marilor voevozi, păstrate prin sfintele mănăstiri, ale căror ctitori au fost, trebuie să descifrezi *scrisele slavoane* ca să găsești care *Domn român* doarme acolo somnul de veci.

Uzul limbei române se începe pe furiș la noi în scriere deabea ca un efect al mișcării hussite, care a pătruns până la noi și se dă pe față pe vremea reformațiunei, când cei-ce au dorit să prindă pe Români în mrejele reformelor religioase, au ținut să tălmăcească, pe cât au putut românește, Românilor sfintele cărți, pe cari credeau a-și întemeia îndreptățirea reformei.

Începutul limbei noastre literare nu-l putem dată, decât dela mijlocul veacului XVII-lea.

Poporul de jos însă și-a păstrat continuitatea limbei în inerția sa. Numai pe vadul horelor și doinelor, cimiturilor și frânturilor de limbă, bocetelor și jocurilor de copii, putem restabili continuitatea limbei noastre de astăzi până la primele semne de fonetică specific românească ale tablelor cerate din veacul al 2-lea d. Hr., când greul Alexandru Antipater neștiind bine latinește scrie la 160 d. Hr. în limba poporului din Dacia «segnai» (= semnai) în loc de «signavi», ear altul în anul următor «abere» (= avere) în loc de «habere», ba găsim și vorba «pausavit» în accepția românească de astăzi, a reposesării.

Secoli dearândul ne lipsește apoi ori-ce urmă de limbă românească, până ce găsim în Balcani strigătul celebru al soldatului roman «în limba ținutului» dela sfârșitul secolului VI, transmis prin Teofilact Simocata și Teofan: *Torna, torna* (resp.: *retorna, retorna*) *fratre!*

Și apoi earăși beznă de mai multe veacuri.

Limba a trăit, căci a trebuit să trăiască. Dar a trăit în păturile de jos ale poporului, desconsiderată, atât de fiii proprii, cât și de vecini.

Și nici *astăzi* nu am ajuns să ne ținem limba în acea cinste, care i-se cuvine. Și astăzi încă stăpânește în clasa intelectualilor noștri un grad oarecare de indiferență față de limba națională.

Nu-mi pot deci da bine seamă cum de a ajuns Bonfiniu la celebrele vorbe despre Români, pe cari le-am citat mai sus: «non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumitate certasse videantur». Și mult le mai mândrim noi astăzi cu aceste vorbe ale cronicarului Craiului Matiaș, earăși unul din cei-ce s'a despărțit de trunchiul națiunii și a devenit nu numai fala țerii și a creștinătății, ci și fala poporului... maghiar.

Nici prin minte nu-mi trece însă să cert pe acești oameni ai trecutului, căci pe vremile lor așa eră accepția generală. Au fost fii ai timpului lor, cum nu puteau fi altfel. Doar «legea» de-i mai înflăcăra pe uiii, de limbă însă nu se preocupau. Limbile canonizate de biserică s'au înstăpânit și asupra vieții de stat și limbile naționale au început să resufle deabea când mișcărilor de reformă bisericească au spart zidul gros al «limbilor sfinte», încercând să dea poporului în limba poporului scrisele sfinte. Și până s'au putut ridică limbile naționale din starea de umilință a trecut multă vreme. E o parte frumoasă și extrem de interesantă a istoriei noastre această reînviere a limbii românești în viața publică.

Astăzi avem o limbă dulce ca fagurele de miere și capabilă de a fixa toate nuanțele și subtilitățile cugetării și simțirii și astăzi mă supără din cale afară când văd, că noi cei de astăzi, fiii altor vremi, nu ne știm prețu limbii ce o avem și nu-i dăm importanța ce-i revine. Nici astăzi nu-l văd pe Român

ridicat la acea înălțime, pe care o presupun vorbele lui Bonfiniu.

Limba nu e în viața unui popor numai un mijloc de comunicațiune, cum se definește de obicei prin manualele de școală, ci de-a dreptul *purtătoarea simțirei și cugetărei naționale*. Ba și mai mult. E chiar *forța motrică* a gândirei și simțirei naționale.

Orice neglijare a limbii naționale, aduce cu sine și neglijarea cugetărei și simțirei naționale. Orice cultivare a limbilor străine în sarcina limbei naționale, invoalvă o *înstrăinare a cugetării și simțirei naționale*.

Fără de a exagera și fără de a bate clopotul în dungă, pot constata cu durere, că în privința aceasta e încă înfiorător tabloul ce-l oferă societatea românească, atât dincoace, cât și dincolo de munți.

Cei din regat nu simt primejdia nici astăzi, dovadă poziția izolată a d-lui N. Iorga în lupta de asanare ce a pornit-o contra cugetării și simțirei străine, care înnăbușe viața publică și particulară a păturilor mai înnalte din societatea dominantă a regatului.

La noi se simte primejdia. Se și semnaleză pe întreaga linie, dar parcă-i mai multă declamare, decât lucrare. Cugetarea și simțirea străină așa s'a încuibat la noi, încât chiar și când facem uz de lexiconul limbei românești, îmbrăcăm în vorbele românești cugutare și simțire străină.

Scuza noastră e școala străină. E scuză, dar nu-i scuză suficientă. Și nu poate fi scuză, când *în familiile noastre*

stăpânesc și astăzi încă în parte limbi străine, cari introduc în sufletul nostru veninul distrugător al cugetării și simțirii străine.

Ian să privim în jurul nostru cu ochi treji. Să ne analizăm noi pe noi, lăsând fraza la o parte. Să ne întrebăm: Facem noi pentru limba noastră totul ce am putea face, dacă am voi serios să facem?

Ar aveà haz să se facă o statistică, că în familiile intelectualilor noștri cât se vorbește românește și cât în alte limbi, cât se citește românește și cât în alte limbi?

Ne-am îngrozì de cifrele statistice, care ne-ar învederà cu câtă ușurință introducem noi în cetatea noastră calul troian al cugetării și simțirii străine.

Chestiunea aceasta trebuie să ne dea mult de gândit, mai mult decât până acum. Trebuie să deschidem ochii, dar nu ca să ne speriiăm, ci ca să ne punem pe lucru ca să salvăm ce mai e de salvat. Și totul se poate încă salva. Dar nu avem să declamăm, ci să lucrăm. Fiecare trebuie să-și iee partea în această lucrare. Poporul de rând și-a făcut datoria și și-o va face și mai departe. El ne-a păstrat graiul strămoșesc și ni-l va păstrà și mai departe. Dar și noi intelectualii poporului trebuie să ne facem datoria, ca să nu se mai repete, nici chiar parțial ori sporadic, tristul fenomen secular, că *înălțarea din popor e totodată și înstrăinare de popor.*

Noi în lucrarea noastră nu ne putem bazà pe școală și mai ales nu pe școala, prin care trec intelectualii no-

ștri, căci această școală nu numai nu e a noastră, ci e de-a dreptul ostilă față de noi.

Noi trebuie să ne bazăm astăzi pe *familie*. Ceeace a fost vatra poporului în mod inconștient secolii de-a rândul, trebuie să devină în *mod conștient* fiecare familie de intelectuali români. Fiecare familie cultă românească trebuie să devină o fortăreață a cugetării și simțirii românești. Și aceasta nu se poate altfel, decât dacă limba românească devine *stăpână absolută în familie*.

Și lucrul nu e așa greu.

Să cetim mult românește. Să cetim lucruri bune românești.

Astăzi avem o literatură frumoasă, scrisă în limbă curată și sănătoasă românească. Avem o pleiadă întregă de scriitori tineri, cari ar face cinste oricărei literaturi a popoarelor ce ne înconjoară.

Să îmbrățișăm literatura aceasta. Să cetim și recitim cărțile aceste bune, folositoare și frumoase. *Să învățăm limbă adevărat românească*. Curată și sănătoasă. Să ne curățim cugetarea și simțirea de străinisme, cari ne-au năpădit și au pătruns până în cele mai ascunse cute ale sufletului nostru.

Să grijim înainte de toate de copiii noștri, cari reprezintă viitorul nostru.

Dacă și suntem unii prea bătrâni deja pentru a ne mai putea îndrepta, să grijim de copiii noștri, de generația tineră, ca să nu mai cadă în greșeala noastră și să nu o perpetueze, căci ceeace la noi se mai poate considera ca greșeală, devine la ei de-a dreptul păcat.

Trebue să punem odată capăt procesului secular de înstrăinare, dacă voim să mai fim și nu voim să luăm un păcat greu asupra sufletului nostru.

Popoare nu se pot desființa prin legi și măsuri polițial-politice, dar se desființează de sine prin cugetare și simțire străină. Trebuie să ne dăm seamă, că fără limbă națională nu există nici cugetare și simțire națională. Iar limba națională e un organism viu, care trebuie să trăiască și să se perpetueze în sufletul fiecărui Român. Nu este deci destul să ne mândrim, că avem cărți frumoase scrise românește, ci limba frumoasă a acestor cărți trebuie să trăiască vie în cugetarea și simțirea noastră.

Negreșit am făcut mari progrese față de trecut. Avem deja multe familii românești, cari sunt tot atâtea fortărețe ale cugetării și simțirii românești. Dar toate familiile noastre trebuie să devină câte o fortăreață nebiruită.

Atunci putem privi cu liniște în viitor.

Dacă nici nu vom putea deocamdată înșiră la activul nostru biruințe politice în frământările zilei, vom putea înregistra o mare *biruință națională*: Toate încercările de a ne înstrăina de neam și contopi în alt neam, s'au spart de stânca rezistenței noastre, de forța gigantică, care zace în cultivarea conștiință a cugetării și simțirii naționale, al căror mai puternic exponent e *limba națională*.

Atunci un cronicar al viitorului va putea cu mai multă dreptate scrie de-

spre noi, ceea ce a scris odinioară Bonfiniu despre străbunii noștri: «non tantum pro vitae, quantum pro linguae ncolunitate certasse videantur».

L u g o j la Ispas 1908.

PAPARUGA.

— Note si reflexii —

«Prin sat aleargă paparude
Și se'nvârtesc în danț vioae
Iși scutur pletele lor ude
Cântând descântece de ploae».

St. O. Iosif.

I.

Mai acum doi ani, cam pe vremea aceasta, luând cafeaua de dimineața, am cetit într'o revistă germană tângu-irea unui călător, care revăzuse Veneția după douăzeci ani.

«Piere poezia vieții!», exclamă Neamțul în efuzia sa sentimentală, «utilitarismul stinge poezia» și urmând înainte arată cum în fața exigențelor traiului zilelor noastre, devine viața tot mai sarbedă. Deabea cătră sfârșitul articolului am putut înțelege noima tânguirilor: Pier gondolierii! Liniștea de basme a canalelor Veneției a pierit. Unde mai înainte lunecau peste undele tăcute gondolele de atâte dragoste sălășluitoare, trece astăzi cu șuer strident barca de aburi, spintecând cu ropot urât apa și tulburând undele. Azi-mâne piere și ultimul gondolier și cu el se stinge și ultima rază din poezia vieții...

Eram încă stăpânit de emoțiile lecturii, când în cale-mi spre birou, trecând peste piață, aud larmă la primărie, unde în fața porților închise se adunase multă lume.

Vedeam că s'a întâmplat ceva, dar nu puteam înțelege anume ce. Niște babe erau foarte aferate, ear niște derbedei se stricau de ris. Alții, conduși de vecinica curiozitate, căutau să străbată cu privirea prin crepăturile porții să vadă ce se petrece înlăuntru.

Tocmai eșise un gardist la poartă, căutând în conștiența gravității oficiului său, să alunge mulțimea curioasă, care se aglomerase în jurul primăriei.

În calitatea mea de «tată al orașului», cum se zice pe nemție membriilor Reprezentantei orășenești, mi-am îndreptat și eu pașii spre primărie.

— Ce s'a întâmplat?

— Eacă nimic, au prins polițaii niște «p a p a r u g e».

— Bine, ce-au făcut? Au furat?

— Ba nu, dar una-i învălită numai în boz și așa a cântat și jucat pe strada bisericeii din partea nemțească. Domnii de acolo au strigat după polițai să le ducă la oraș, căci nu-i iertat să umble așa fără «țoale» pe stradă.

Una din «pilărițele» (= precupețe) care vociferă mai indignat în mijlocul grupului resvrătit contra asprei măsuri polițienești, se îndreaptă spre mine și mă apostrofează, reculegându-și toate forțele vocii răgușite:

— Domnule, te rog, scapă-le dacă ești Român și domn la oraș. Scapă-le domnule, că ne bate Dumnezeu! Nu vezi d-ta ce foc a dat peste noi. Creapă pământul de atâta secetă. Vai păcatele noastre! Și nu ne mai lasă nici paparugele! De unde să ploaie dacă ni-le închide. Scapă-le domnule, că-i bătaia lui Dumnezeu pe capul nostru...

Și baba mea da înainte potopul de vorbe, secundată de nu mai puțin guralivele ei soațe, cari toate blăstămau pe cei-ce s'au pus să oprească paparuga când seceta e atât de cumplită.

Sufletul mi-s'a rescolit. Emoțiile estetice ale lecturii mele de dimineața deodată s'au actualizat, luând proporții enorme.

Da! Drept are Neamțul meu: Piere poezia vieții! Dacă din considerante ridicole de «moralitate publică» se interzice jocul paparudelor! Mângăerea și nădejdea poporului în zilele grele de secetă, când vede cu ochii cum pierе și se usucă rodul muncii sale, singurul seu isvor de existență... Dacă iscușiții domni din fruntea «moralității publice» nu cred în paparugă, treaba lor! Dar nu lipsească mulțimea mare, care crede, de această mângăere și nădejde. Nu bruscheze sentimentul public fără rost. Inveneteze mai întâiu aparatele de a adună nori și vărsă ploi și apoi apuce-se de reglementatul «paparugei», dar nu iee poporului ceea-ce nu pot înlocui. Nădejdea îl ține pe om, nu sdruncine deci cui-bul acestei nădejdi, când apariția paparugei în mijlocul poporului e salutată cu atâta credință și dărnicie.

«Moralitate publică?». Cu-i naiba i-a mai trăznit prin gând în cursul veacurilor, să vadă «moralitatea» periclitată prin «paparuge»! Nu discut conceptul de moralitate, dar lumea veche a fost sufletește mai sănătoasă, decât lumea zilelor noastre, când, care cum se scoală, n'are altă treabă mai urgentă decât să ne petecească «moralitatea» publică.

În sufletul meu se trezi toată poezia acelor vremi patriarhale, pe

cari le invoacă atât de sugestiv tinerul nostru poet St. O. Iosif în admirabilul seu pastel :

«E secetă... și de căldură
Pe câmp porumbul se usucă,
Mor vitele în băătură...
Și norii vin ca să se ducă.

Prin sat aleargă paparude
Țăranca apă le asvârle :
Iși scutur pletele lor ude
Și-s goale ca niște șopârle. . . . .

Nu m'am mai putut răbdă. Am intrat în curtea primăriei, hotărit să vin întru ajutor sermanelor «paparuge» ajunse pe mâna legii.

Erau trei țigance. Numai una erà dighisată ca paparugă. Aceasta, acoperită cu bozi, tremură ca varga și ochii ei rătăceau cu expresia unei spaime nedeslușite. La prima vedere puteai observă, că biata nu-i în stare să-și dea seamă de situația în care se află. Erà smintită din fire. Celelalte două, în costumul obicinuit al țigancelor dela noi, cu lungi săculețe subsuară și cu lanțuri de scoici peste piept, țipau ca din gura șarpelui, încât bieții polițiști n'aveau chip să le liniștească.

Așà se vede, că instinctul sănătos al celor două țigance, le făcèa să pre-simțească clar «măsurile meralizatoare», cari le așteaptă în mâna poliției. Vre-o câteva ghionturi încassaseră dejà ca anticipațiune.

Căpitanul de poliție erà în concediu, vice-căpitanul lipsià, așà au ajuns, sermane, pe mâna celor mai inferiori, cari în prea marele zel al oficiului, nu știau bine care paragraf să-l aplice,

deocamdată se frământau cu toții să le «liniștească». Apariția mea eră ulei pe foc în toate direcțiile.

— «Ni's paparuge, domnule, mâncați-ași sufletul, ni-s paparuge, că n'a dat Dumnezeu ploaie, sărut mustăcioara cea galbenă . . . »!

— Taci moi ! strigă severul paznic al moralității publice, dar de unde să tacă sermaneale. Eră urletul omului desperat, care nu știe ce îl așteaptă, dar se teme de necunoscut.

Am intervenit în favorul lor. Am căutat să capacitez «ochiul legii», că e un obicei străvechiu de o mie-două mii de ani, și mai vechiu încă. E o parte întregitoare a credinței poporului, mai ales că nu sunt pentru nimesupărătoare. Doar' toți creștinii salută paparugele, le așteaptă chiar și le cinstesc cu daruri.

Aș ! Întreaga mea oratorie forenză n'a avut nici un efect.

— «Moralitate ! ? — strigă paznicul moralei publice — apoi asta-i moralitate !»

Zice și trage la o parte crengile verzi de pe trupul tremurător al țigancei smintite, de se vedeă pielea neagră dură și scortită de soare.

— N'are nimic pe sine, nici măcar cămașă. Numai crengi și frunze. Apoi așa se umblă pe strade într'un oraș cu magistrat regulat ? Ha ?

Și se încruntă de nou asupra sermanelor sacerdote ale cultului pământului.

— Cu aceste două n'am nimic, că-s îmbrăcate ca lumea și nu știu de ce zbiară ca eșite din fire, numai cu asta aici avem, care umblă în pielea goală, căci frunza și creanga nu-i îmbrăcăminte . . .

Apoi la acest punct mi-am pus de nou forțele oratorice în mișcare. De

astădată am încercat să dovedesc că cea îmbrăcată în frunză e cel puțin atât de bine îmbrăcată ca celelalte două, pe cari le consideră asprul «ochiu al legii» neexceptionabile ca toaletă. În fine anumite părți «decoltate» sunt de rigoare în costumul țigănesc. Și apoi Eva în rai încă n'a avut decât o frunză de zmochin și a fost «hoffähig», nu e treaba poliției să stabilească modele, căci la urma urmelor ar trebui să confişte toate jurnalele de modă și să aresteze damele la baluri . . . etc.

Tot am fost cu noroc. Sub condiția că nu mai umblă ca «paparuge» le-a dat drumul nepedepsite, după ce le-a înjurat bine, subliniind câte-o vorbă mai importantă cu câte-un ghionț și exortându-le până la capul orașului . . .

Am fost mulțumit și cu atâta. Sărmanele când au auzit, că li-se dă drumul dela poliție și pot să se înapoieze la corturile lor, au plecat ca din pușcă, cât ai bate în palmi au dispărut din ochii lumii curioase.

O amărăciune oare-care a ramas însă în sufletul meu.

Așa pe rând se sting toate obiceiurile strămoșești. Sufletul poporului devine tot mai sărac. Tot mai anevios va putea purta sărmanul popor greul vieții. Și e pagubă să-l lipsim de ceea-ce nu-i putem înlocui cu toată știința noastră. Și eră și frumos acest obicei. L'am apucat din copilărie. Vedeam cu ochii câte nădejdi leagă poporul în zilele secetei de ivirea paparudelor.

O melancolie s'a coborât asupra sufletului meu simțitor :

Piere poezia vieții !

II.

Doi ani s'au împlinit dela scena povestită, care mi-a ramas adânc imprimată în memorie. De multe ori m'am gândit la sermaneale «paparuge», ajunse pe mâna paznicilor «moralității publice». Credeam dejă că procedura sumară polițienească a pus capăt acestui vechiu obicei la noi, când mai zilele trecute (2 Iunie st. n.) trecând după masă prin strada Timișorii, eată dau de «paparuge» vesele și sprintene, cântând și dansând.

Veniau de cătră mătăsărie și lumea le eșise în cale ca în vremile vechi. Nu numai Români, ci și străini, chiar și Ovrei le-au eșit în cale, stropindu-le cu apă și dăruindu-le cu câte ceva.

Erà doar earăși primejdia secetei. Economii noștri și toți cei-ce trăesc după munca lor, așteptau cu dor și grijă picătura recorigitoare din ceriuri care nu mai voiă să vină. Ici-colea se adunau nori pe cer, dar — după cum zice Iosif — «norii vin... ca să se ducă», se risipiau earăși fără de a da pământului crepat de focul soarelui mult ah-tiata picătură învioșătoare.

Erà timpul suprem ca «paparuga» să porniască. Și unde sosiă erà primită cu dragoste și cu.... credință.

M'am oprit locului, așteptând veselul convoiu, care veniă din poartă în poartă, când întinzând mâna după

darul care alunecă în săculețele de sub suoară, ce păreau fără fund, când ferindu-se de prea bogata rază de apă ce se revărsă asupra lor din câte-o poartă, unde oamenii dedeau cu belșug, ca să vină belșug.

Ajunse în fața mea, una pare a mă fi recunoscut, căci deodată m'am pomenit că toate trei m'au încunjurat, cântând mai cu inimă invocările de ploaie, întreșute cu indispenzabila cerșitorie.

Le-am dăruit și eu cum am putut, dar sub condiția să-mi cânte toate versurile câte le știu. Scosesem dejă carnetul spre a-mi însemnă versurile, ca dacă azi-mâne se stinge «paparuga» la noi, cel puțin versurile lor să ne rămână de pomină.

A mers cam greu. Se adunase lumea ca la comedie. În fine n'am avut încătrău. Le-am adus la biroul meu din apropiere și cu chiu și vai le-am făcut să treacă pragul. Se temeau sermane, că ear vor păți ceva. Dar perspectiva unei retribuții mai îmbelșugate le-a determinat în sfârșit să-mi urmeze. Eram o societate de tot comică, care ne-am potrivit așa pe nimerite.

Ca «paparugă» eră deghezată tot țiganca smintită («năroadă» cum îi zic soațele ei) de acum doi ani. Dar nu mai eră îmbrăcată pe pielea goală în frunziș, ci aveă peste piele o cămașă... dar o cămașă cu nenumărate spărturi și rupturi. Va să zică tot s'a conformat dorinței agerului «ochiu al legii», a îmbrăcat o cămașă pe dedesupt. Nu se ține de competența mea a căută întru cât s'a salvat prin aceasta «moralitatea» publică.

Așadară de astădată a avut biata păpărugă cămașă, în schimb însă cu

atât mai puțin boz. Numai pe cap aveà o cunună de boz, ale cărei cotoare o cuprindeau peste tâmple și cele mai lungi se coborau peste părul din ceafă, restul părului erà liber pe umeri, având împletite în singuraticile șuvițe scoici și căsuli de melci. Pieptul erà liber. Peste mijloc erà apoi legată cu crengi și frunze, încât unele atârnau până jos. Negreșit nu mai erà infățisarea ei atât de caracteristică ca acum doi ani, când de sus până jos a fost cu mare măestrie îmbrăcată în boz.

Ajunse la mine, și-au început cântecul monoton, întrerupt de exclamările «Hai, hai», cântate cam pe nas. Interesant e, că ele numai cântând știu text. Le-am pus să-mi spună numai vorbele, fără cântare, dar n'au fost în stare nici măcar un șir întreg să-mi spună. Cântând însă, curgeà vers după vers.

Am însemnat următoarele :

Paparugă-rugă,
Ia ieși de ne udă
    Cu găleata
    Peste toată gloata.

Ploaie, Doamne, ploaie
Locu să se 'nmoaie,
Să meargă ciuroaie
Pe toate păraie.

Unde-a-i dat cu plugu
Să meargă ca vântu.
Vântu-i vânturos
Gazda-i sănătos.

Unde-ai dat cu sapa
Să meargă ca d'apa.
Cucuruzu-mi crească
Locu să 'nverzească.

Rodu
Umple podu

Secara
Cât scara
Spicu
Cât voinicu
Cucuruzele
Cât grădinile

Hai Dodoloaie-loaie
Adă Doamne ploaie
Să meargă ciuroaie,
Patru ovușoare¹
Patru zile ploaie,
Da ploae curată,
Că-i din cer lăsată.
Paparugă-rugă,
Ia ieși de ne udă,
Adă Doamne ploaie
Câmpu să se'nmoaie,
Bumbureu de-argint
Varsă-l pe pământ,
Cu ulciță nouă,
Că e plin de rouă.
Oaiele lănoasă,
Gazda-i sănătoasă.

Dodoloaie-loaie,
Doamne fă să ploaie,
Trei zile să ploaie,
Patru zile ploaie
Unde-i valea seacă
Mai mult să se facă,
Undei valea lungă
D'apă să se-ajungă,
Unde-i valea linsă,
Dă o țără clisă²)
Dă-ne o corună³)
Ploaie-o săptămână.

---

¹) Ovușor, diminutivul dela ou. Înțelesul este că îi dă gazda patru ouă și are să ploaie patru zile...

²) Clisă=slănină.

³) Moneta : o coroană.

Dumnezeu să ploaie
Să meargă ciuroaie
Dă Doamne păraie
Câmpu să se 'n moaie,

Hai Dodoloaie-loaie,
Doamne dă se ploaie
Tot ploaie curată
De din cer lăsată

Păpărugă, rugă,
Ia ieși și ne udă,
Cu găleata
Peste toată ceata.

Atât am putut prinde. Dar cred, că e cam totul ce știu paparugele de pe la noi.

Ca să-mi completez notițele, le-am supus unui interogator mai amănunțit dar n'am prea putut obține răspunsuri deslușite. Ele se consideră de lugojene și se laudă că Bejan și Bredicean li-i naș. Nu numai în Lugoj ci și în tot ținutul acesta umblă ele cu «paparuga». Cântecul l'au învățat dela bătrâne, cari umblau în tinerețe cu paparuga. Mi-au spus că numai pe una o îmbracă în boz, că-i rar bozul (!) și nu se prea găsește.

— «Nu se face bozu, Domnule» se văietau, ca să illustreze vremile grele ce le-am ajuns.

În fine s'a terminat audiția muzicală. În poartă le așteptă lumea curioasă ca să știe ce au făcut la mine. Si înțelege că în mândria lor nu s'au demis în detalii, răspunzând cam pest umăr :

— «Eacă, am cântat la domnu n o s t'».
Scena aceasta s'a petrecut Marți

în 2 Iunie n. Numai una regret acum, că nu le-am dus la Dr. G. Dobrin ca să le fixeze cântecul în fonograful Societății noastre de teatru.

Două zile mai târziu, Joi, în ziua de Ispas, eșisem la vie. Eră zi frumoasă caldă, de-abiă din când în când mișcă o boare lină frunzele.

Cătră seară, când ne-am pus la cină în liber, deodată auzim un durduit îndepărtat și un foșnet în frunze. Cât zici s'a întunecat tot firmamentul și s'a pornit o ploaie torențială par'că se vărsă cu ciubarele. Copiii și nevasta mi-au ajuns acasă uzi, ca vai de ei, de au trebuit să se schimbe de sus până jos. Hainele le-ai putut stoarce, ca rufele când le speli la râu.

Tot ploaie curată,
De din cer lăsată.

Dar nu ne-a părut rău.

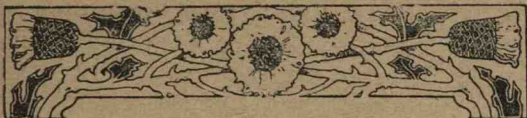
Ne-am bucurat, că ruga ferbinte a paparugelor a găsit ascultare și s'a revărsat asupra pământului însetat ploaia binefăcătoare, care de atunci încoace s'a mai repețit de vre-o câteva ori, alungând brezdele îngrijorării de pe fruntea economilor noștri și înveselind iarăși natura cu verdele vioi al vegetațiunei, ce nu duce lipsa hrănitorei ape.

Din recunoștință încerc în cele următoare să adun datele mie cunoscute și să dau unele deslușiri despre această datină strămoșască generală pe tot cuprinsul românismului din Dacia de odinioară și cunoscută și la Sârbi și Greci.

Poate se vor îndemna și alții se însemne variantele acestei datine de prin alte părți. Ar fi pagubă să piară fără urmă în colecțiile noastre foclorice.

III.

Prima însemnare despre această veche datină românească o găsim în celebra «*Descriptio Moldaviae*», scrisă de Voda *Dimitrie Cantemir* la 1716.

În o notă a capitolului I «De religione Moldavorum» a părții III «De statu ecclesiastico et literario Moldaviae» scrie *Cantemir*:

«*Papaluğa*» aestate cum segetibus ex ariditate imminere videtur periculum, villici Moldavorum puellam, quae decimum aetatis annum nondum expleverit, indusio ex arborum aliarumque herbarum foliis contexto vestiunt. Sequuntur eam omnes reliquae ejusdem aetatis puellae puerique, canticisque et saltibus totam viciniam peragrant, quibus, quo quo versus venerint, vetulae frigidam capiti infundere solent. Carmen hujus fere est sententiae:

Papaluğa ascende caelos
Aperi portas,
Demitte pluvias
Ut crescat frumentum
Triticum, milium etc.» ¹⁾

Iosif Hodoș traduce în ediția Academiei române acest pasagiu în modul următor:

«*Papaluğa*: Vara, când pentru seceta mare e periclu că nu se vor

¹⁾ Pag. 142 din «Operele Principelui Dimitrie Cantemir», tipărite de Societatea Academică română. Tom. I *Descriptio Moldaviae*. — București 1872.

face bucatele, țăranii Moldoveni iau o fetiță, care n'a ajuns încă etatea de zece ani și o îmbracă cu cămeșă de frunze de arbori și de alte plante și așa urmându-i celelalte copile și băeți de etatea ei, umblă cântând și săltând pe la vecini și ori încătrău ar merge, bătrânele le ies în cale și le udă, tornându-le apă rece pe cap. Cântecul lor, cu asta ocaziune este cam următorul:

Papalugo, sui-te la ceriu,
 Și deschide porțile
 Și trimite ploile
 Ca să crească grânele
 Grânele-secarele
 Și meiul și mălaiul etc.»²⁾

După Cantemir face amintire de această datină *Sulzer* în cartea sa celebră, apărută la 1781, traducând versul Papalugei în nemțește:

„Papaluga, steige nach dem Himmel
 Deffne seine Thüren,
 Sende von oben Regen herab
 Daß der Roggen, Weizen
 Hirse u. s. w. gut wachsen“.³⁾

Sulzer, care admite romanitatea noastră și ne contestă numai originea daco-română, considerându-ne drept un «amestec de Romani traco-moesieni și Slavi», zice — în modul autoritativ, care îl caracterizează — despre originea acestei datini: «*Eu n'am nimic în contra* dacă se consideră Papaluga de o zeitate romană, ori dacică, fie chiar Ceres...» și cu aceste consideră chestia de mântuită.

Scrisele lui Sulzer au servit însă de temeiul lui D. H. *Sanders*, care a scos

²⁾ O. c. Tomul II. București 1875 pag. 155.

³⁾ Pag. 321 tom. II din «Geschichte des Transalpinischen Daciens» von Franz Ioseph Sulzer, Viena 1781.

la 1844 un studiu ⁴⁾ despre datinile Grecilor moderni, la cari deasemenea se găsește datina «Papalugei» sub denumirea «*Pirpiruna*», precum se găsește și la Sârbi, sub denumirea „*Dodola*”.

Cântecul grecesc, tradus de G. Dem. Teodorescu după Sanders, este următorul :

Umblă, umblă Pirpiruna
Și pe Dumnezeu îl roagă
Dă-ne Doamne
Dă o ploaie
Dă o ploaie liniștită
Să'ncolțească
Să rodească
Și lumea să'mbogățească.
Grâulețul și bumbacul
Și cu earba cea stropită :
Lac de apă, lac de apă
Și de roduri tot grămadă :
Să dea spicul banița
Strugurele vedrița.

(G. Dem. Teodorescu, *Poezii pop.* pag. 211).

Sanders explică vorba «Pirpiruna» din grecescul «Pir-piris» = tinăr gătit frumos, din care alcătuește apoi forma feminină «Pirpiruna», raportându-se la «găteala cu flori» a celor ce execută acest joc.

Ne rezervăm a reveni mai târziu asupra acestor explicații, deși înrudirea între numele românesc al «papalugei» și cel grecesc este evidentă, precum e evidentă și înrudirea «Dodoloaiei» românești — din cântecul reprodus în articolul premergător — cu «Dodola» Sârbilor.

⁴⁾ D. H. Sanders «Das Volksleben der Neugriechen dargestellt und erklärt aus Liedern» 844, pag. 110 și 140, citate la G. Dem. Teodorescu «Poezii populare române». 1885 pag. 208 și Idem «Incerări critice» 1874. pag. 124—130

Primul la noi, care a încercat să explice numele «Papalugei» este nenorocitul George Săulescu, bărbat genial dar stăpânit în așa măsură de tendențele purizării limbei românești, încât s'a făcut vinovat chiar de falsificări, prin cari și-a compromisat întreaga sa lucrare.

În manuscrisele lui Săulescu, păstrate la «Academia română» se găsește și un cântec al «Papalugei» însoțit de explicări. Reproduc după raportul fericitului S. Fl. Marian către Academia română, despre acest manuscris ⁵⁾ următoarele șire ale lui Săulescu :

«...divinitate, pe care o invoacă Românii din vechi la neplouare e *Păpăluga*. Ceremonialul, sau procesiunea păstrată în onoarea ei e cea următoare :

«O fată, sau *pentru puditis*, băiat, se nudează depunând vestmintele sale și remânând cu pielea. Se înhoabotă cu boji sau alte plante legate deasupra capului cu o glugă și așa mascat umblă pe la case. Când sosește dinaintea ușei, femeia de casă iese și toarnă asupra ei o cofă sau ulceală de apă. Atunci Păpăluga saltând zice :

Lugă, lugă
Păpălugă
Eși din a ta glugă,
Suie 'n sus la rugă,
Seceta să fugă.
Ia cerului torțile
Și deschide porțile
Și revarsă ploile
Cură ca șuvoaiete

---

⁵⁾ S. Fl. Marian «Descânțetece poporane române». Suceava 1886. Pag. 301—303,

Prin toate grădinile
Crească-ne olivele (!)
Una cu legumele
Curechiul și gulele.

«Aceasta petrecându-se cu așa numita Păpălugă, i-se solvează un obol (parâ) sau un ou».

Săulescu explică apoi cuvântul Păpălugă în modul următor:

«Cuvântul Păpălugă e compus din *pupa* = filia, fată și *luga* = tristă = doleantă = fiică doleantă (adecă: jelitoare) dela elinul «póge» = tenebrae = obscuritas, de aici *lugus*, *lugum* = negrit, trist și *lugeo* — xi — ctum — ere = a lugi, a plânge, a bocî, fiindcă această pupă eră simbolul întristării și a lugirei (tânguirei) pentru neplouare și prin urmare pentru amenințarea foametei».

Nu mai este trebuință a spune, că explicarea lui Săulescu aparține domeniului fantaziei neînfrânate și că textul cântecului însemnat de dânsul e adaptat, va să zică stricat, deși nu începe îndoială că a avut un text popular înaintea ochilor.

Caracteristic este că *Laurian* și *Massim* în proiectul lor de dicționar, nu introduc cuvântul «Papalugă» în Dicționar, ci numai în glossar.

Aici cetim⁶⁾:

«*Paparuda*: Femeie, mai ales și de regulă, femeie țigancă; aceste femei în număr mai mare, în fiecare an după Paști, joacă, saltă, mai ales în April și

---

⁶⁾ A. T. Laurian și I. C. Massim: «Glosariu,» care cuprinde vorbele din limba română, străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă. București 1871. Pagina 436.

Mai, încoronate cu frunze, la casele sătenilor și sunt udate de ai casei cu apă cât de rece pe corpurile adornate cu frunze; după saltare paparudele primesc daruri dela ai casei, unde ele joacă».

Primul și singurul, după cât știu eu, care a studiat mai cu dinadinsul la noi datina Paparugei, este G. Dem. Teodorescu în scrierea sa «Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român», o serie de articoli, cari au apărut mai înainte în anii 1869--1874 în coloanele ziarului «Romanul» și în «Foaia societății Românismul», reproduși apoi la 1874 în volum separat⁷⁾.

Datina o descrie G. Dem. Teodorescu în volumul amintit (pag. 128) în modul următor:

«A treia Joi după Paști e *Papaluga* sau *ziua Paparudelor*.

«Tinerele țigane își împletesc cununi de bozi pe cap, se împestritează cu panglici roșii, cu salbe de firfirici și merg să joace din casă în casă. O țigană mai în vârstă cântă din gură, p'o arie de danț monotonă, pe note scurte, stacate, și pe un tact repede, un șir de invocațiuni, din cari extragem următoarele:

Paparudă, rudă
 Vino de te udă
 Ca să cadă ploile
 Cu gălețile
 Să dea porumburile
 Cât gardurile
 Și să crească spicele
 Cât vrăbiile
 Să sporească grânele

⁷⁾ Apărut la Petrescu-Conduratu. — București.

Să umple pătulele.

Paparudele.

«Apoi ca și când s'ar adresă divinității, continuă :

Să deschideți cerurile

Să pornească ploile

Și să ferești holdele

De toate mălurile ;

Să gonești tăciunele,

Din toate ogoarele.

Paparudele.

«După ritmul cântecului, două sau mai multe paparude joacă în mod săltător, bătând din palme, plesnind din degete, imitând sunetul castanetelor spaniole și repetând alternativ exclamațiunea : ha, ha !

«În timpul acesta, stăpâna casei ia o cană cu lapte, dar mai cu seamă o găleată, o doniță cu apă și o aruncă pe dânsule, udându-le de sus până jos. Zărind-o paparudele, se prefac că fug, uneori fug în realitate, mai ales când apa e rece. Însă în cele din urmă sunt ajunse și tot nu scapă de botezul, de ploaia ce invoacă.

Apoi după diferite urări de viață lungă și fericită, primesc sau o monedă sau un găvan, o strachină de grâu, de mălaiu, de făină, de fasole, ori un caker de lână, o rochie învechită etc.

În acelaș mod purced din casă în casă și aceleia, la care nu joacă Paparuda, există credința că nu-i merge bine în vara ce urmează».

IV.

Înainte de a arăta mai detaliat părerile lui G. Dem. Teodorescu despre această datină, țin — după ce am început odată — să expun și mai departe literatura noastră folcloristică despre datina Papalugei, după cât o cunosc eu.

Mi-ar plăcea mult dacă ar veni altul sau alții să completeze datele adunate de mine, după cât am putut cu mijloacele ce-mi stau la dispoziție într'un orășel de provincie avizat aproape numai la modesta mea bibliotecă, dar și mai mult mi-ar plăcea dacă aceste nepretențioase șire ale mele ar îndemna și pe alții să adune din gura poporului totul ce se raportează la aceste datini strămoșești, cari pier văzând cu ochii. Mai ales textele ar trebui fixate, așa cum se găsesc, chiar și la caz că la aparență n'au senz. La nici un caz nu-i ertat culegătorului să «direagă», schimbe ori elimineze ceva, căci îndată își pierde tot prețul. Dovadă nenorocitul caz al lui Săulescu.

Dar să reiau firul.

Curios e, că G. Dem. Teodorescu, care ne spune în «Încercări critice» — după cum am văzut — că «a treia Joi după Paști e ziua Paparudelor», ne spune — fără de a reveni la această aserțiune — în «Poeziile populare române», monumentalul op tipărit la 1885, că:

«Ziua hotărâtă pentru jocul Paparudelor e *Marția* celei a treia săptămâni de după Paști. Prin extenziune se continuă până în luna lui Iunie și Iulie, pe timp de secetă».

Aici e locul să amintesc și ce spune în chestia aceasta mult regretatul nostru folclorist bănățean Simeon Mangiuca în «Călindarul poporal român» la ziua de 31 Mărțișor (zi de Mercuri) 1882, (Călindarul tipărit la Brașov):

«Paparuda (păpăruga, dodoloiu) aceasta se serbează *totdeauna a treia zi după Paști*». Și adaugă apoi în paranteză: «Firește și peste vară când e secetă».

Afară de textul, pe care l-am reprodus după «Încercări critice», mai aduce în «Poezii populare» G. Dem. Teodorescu un alt text de cântec al Paparudelor, pe care l-a cules într'un tuburbiu al Bucureștilor. Iată acest sext:

Paparudă, rudă,
Vino de ne udă,
Ca să 'nceapă ploaie
Să curgă șiroaie
Cu găleata, leata,
Peste toată sloata.
Uzde dă cu maiul
Să crească mălaiul.
Unde dă cu sapa
Să curgă ca apa.
Hai Catrino să sărim
Paparudele,
Că știi iarna ce pățim
Paparudele.
Ca paserea prin copaci
Paparudele,
Ploaie multă ca să faci
Paparudele.

M. Gaster în merituoașă sa «Chrestomathie Roumaine» tomul II, reproduce ca specimen de cântec al Paparudelor textul din «Încercările critice» ale lui G. Dem. Teodorescu și la glosar, explică datina aceasta în modul următor :

«Paparuda : jeune fille couronnée de feuilles, sur laquelle on verse de l'eau en temps de sécheresse et on chante une formule pour amener la pluie». ¹⁾ Pe românește : Copilă tină ră cu cunună de frunze, asupra căreia se varsă apă în timp de secetă și se cântă o formulă pentru de a aduce ploaie.

Interesante sunt cuvintele ce le spune cu raportare la această datină A. I. Odobescu în prefața ce o scrie la «Încercările» lui G. Dem. Teodorescu.

Iată ce scrie A. I. Odobescu :

«Aveam de gând a cercetă prin ce curioasă analogie de fapte, de idei și de imagine, vechiul zeu latin al ploilor *Jupiter pluvius*, reprezentat pe columna Antonină din Roma, sub chipul unui unchiaș cu straie lătoase, se aduce așă de mult cu lăiețele noastre Paparude, cari acoperite cu frunze de bozi și muiate leorcă de donița vecinelor, urează săltând și cântând :

Să cază pl
Cu g
Să sporească grânele
Să umple pătulele.

. . . . .

«Aveam de gând... Dar ce folos a vorbi despre câte are omul de gând ?

---

¹⁾ M. Gaster «Chrestomatie Roumaine». Lipsca, 1891. Tom II, pag. 496.

Timpul a trecut. Alte multe lucrări și alte multe nelucrări, m'au făcut să dau uitării aceste scumpe și plăcute studii».

Așa a făcut Odobescu. Chiar și G. Dem. Teodorescu. Și toți ai noștri. În tinerețe s'au interesat de aceste datini, au însemnat una alta și apoi, când ca bărbați maturi și consumați puteau spune un cuvânt mai cu temei... «au dat uitării aceste scumpe și plăcute studii».

Ce voiui mai înșiră aici sunt tot contribuiri de-ale tinerilor noștri, cari — admirând frumsețile datinelor noastre — au însemnat una-alta în fuga condeiului, ca să le dea apoi uitărei.

Vasile *Sala* scrie în «Familia» din 1900, că pe la Beiuș și Vașcău în Bihor «Paparudei» îi mai zice *Băbărugie*, în unele locuri *Dadaloaie* și continuă: «când e secetă mare cutare fată ori fi-cior, ori și mai mulți, se îmbracă în crengi de arini, în așa măsură de nu-i poate cunoaște nimeni, poate numai după glas, că cine ar fi, astfel umblă ei din uliță în uliță cântând, fiind acompaniați de mulține nespasă de băeți și popor, ei cântă iacă așa:

Ploae, Doamne, ploae
Ploiță curată
Dela Domnul dată.
Ploae-o din ciurel
Ploae-o din ciubăr
Ploae cu bulbuci
Ce-i bună de prunci,
Ploaie mândră deasă
Să fie măncasă
Toată țeara noastră.

Dela săteni capăta ouă, pâne, nuci,
etc. Dupăce au gătat cu umbletul de
pe strade, merg la o apă curgătoare,

aprend paie pe apă, aruncă crucea dela mort pe apă.

În cazuri când e seceta mare, se duce în apă o muiere binecuvântată cu o coasă ori secere și taie 'n dreapta și stânga, rostind cuvintele:

Nu tai apa,
Ci tai legatul ploaiei
Ca să ploaie pământul
Să ni-l înmoaie
Pământul să ne rodească
Lumea să se veselească». ²⁾

Emil V. Degan scrie în «Familia» din 1904 «Din obiceiurile Românilor — comitatul Hunedoara» următoarele:

«Vara când izvoarele cerului sunt strâns zăvorâte și sfântul soare în voce bună stăpânește hotarele și pârjolește verdeața pe unde-și poartă calul, adevărat în timp de secetă, pornesc *păpăruțele* pe sate.

Cinci fetițe caută în cimiter o cruce veche de femee, o fură și ținând-o câte două inse de capete, o duc la Mureș.

A cincea fetiță «Păpăruța» le urmează la spate cu capul gol și cu chicle (cosițe) lăsate pe umeri. Pe cale se roagă așa de frumos:

Slobozi, Doamne, ploile
Să puceadă morile!
De când Doamne n'a plouat
Morile n'or mai umblat,
Grânile ni-s'or uscat.
Și dă Doamne ploile,
Nu le da cu ciurelu,
Ci le dă cu ciubăru.

Ajunse la râu, fetițele dau dru-

---

²⁾ «Familia», anul XXXVI, pag. 55. «Credințe. Eresuri. Obiceiuri».

mul crucei și în vreme ce aceea se pierde plutind pe unde, copilele prind să cânte în cor :

Doi cruce frumoasă
Du-te sănătoasă
Păn' la Dumnezeu.
Și nouă ne cere
Ploae să ne dee
Ciuruind cu ciuru
Vărsând cu ciubăru.
Rodu păn' la podu,
Grâu până 'n brău,
Spicu cât cuțitu.

Când crucea le pierе din ochi, fețițele se întorc în sat. La întâia salcă, ce le stă în cale, ele se opresc, rump crengi cu frunze și îmbracă cu ele «Păpăruța», legând-o cu teiu de salcă pe la brău. Între cântecele de sus, fețițele cu «Păpăruța» în frunte colindă casele de-a rândul. Gazda casei stropește «Păpăruța» cu apă și le dă ca cinste un ou, două». ³⁾

Emilian *Novacovici*, învățător în Răcășdia (com. Caraș-Severin), a scos la 1902 o prețioasă colecțiune folcloristică din Răcășdia și jur, care până acum prea puțin s'a luat în seamă. La pag. 170 a acestei colecțiuni ne spune, că pe timp de secetă «oameni, mueri, fete ori copii, cari voesc, unul sau mai mulți, se desbracă în pielea goală, îi leagă jur-împrejur, numai ochii îi lasă liberi, cu «boji», pentrucă aceasta-i plantă curată, apoi încunjură cu ei satul prin toate străzile. Sătenii ies la ei cu câni, găleți, oale cu apă și toarnă deasupra de *Dodoloi*. Acesta întorcându-se zice :

---

³⁾ «Familia», anul XL, pag. 511. «Păpăruța».

Toarnă găleata rasă,
Să ploaie lumea toată.

Cei cu Dodoloiul cântă:

Hoi, hoi, Dodoloi
Eși afară păn' la noi
Cu găleata plină
Să ploaie 'n grădină.
Cu găleata rasă
Să ploaie lumea toată.
Ploaie, Doamne, ploaie
Brezdele să 'nmoaie
Grâul să rodească
Cucuruzele să crească.
Hoi, hoi, Dodoloi
Las' să moaie
Las' să ploaie
Las' să ciure cu ciurelu
Las' să toarne cu ciubăru.
Păpărugă-rugă
Ia ieși de ne udă
Cu găleata d'apă
Peste lumea toată.
Unde-i valea sacă
Să se umple d'apă.
Unde-i valea plină
Mai multă să vină.
Grâu, grâu, pănă 'n brâu
Rod, rod, pănă 'n pod.

Când nu ploaie, i-se scoate crucea
celui mai de pe urmă mort și s'aruncă
pe râu, ca să ploaie. Acela a oprit
ploaia cu păcatele lui».4)

---

4) «Colecțiune folcloristică română din Răcășdia și jur. Intocmită și edată de Emilian Novacovici». Anul 1902. Oravița. Prețul 1 cor.

V.

Datina aceasta străveche, ca și multe altele, pierе vâzând cu ochii. Cea mai bună probă ne-o oferă marele cunoscător al datinelor noastre T. Burada, care scrie în introducerea la «O călătorie în Dobrugea», vorbind despre datinele poporului român :

«Mai sunt încă Drăgaica și Păpă-luga, care și la noi în Moldova au fost din vechime, după cum ne spune prințul Dimitrie Cantemir, dar cari astăzi au dispărut cu totul din obiceiurile poporului». ¹⁾

Tot așa vedem că pe cele aproape 1300 pagini ale celor patru volume ale Doamnei Elena Voronca «Datinele și credințele poporului român», nu se rapoartă nici un comunicat la datina aceasta ²⁾, deși Doamna Voronca a cules prețiosul material tocmai pe acel teritoriu (Moldova de sus și Bucovina), unde a găsit cu două veacuri mai înainte principele Cantemir această datină.

Th. D. Speranția în marele seu studiu comparativ despre literatura populară română ³⁾, amintește numai pe

¹⁾ Teodor T. Burada «O călătorie în Dobrugea». Iași, 1880. Pag. 24.

²⁾ Elena Niculiță-Voronca «Datinele și credințele poporului român», 4 volume. Cernăuți, 1903.

³⁾ Th. D. Speranția : Introducere în literatura populară română. Studiu comparativ. București, 1904. Pag. 383 și 389.

baza celor scrise de G. Dem. Teodorescu această datină, dimpreună cu înrudita datină «Caloianul», subîmpărțind versurile Paparudelor la producțiile populare în versuri, poetice: dramatice. Asupra originii acestei datine nu se extinde.

Singur numai G. Dem. Teodorescu a căutat în aici amintita sa scriere «Încercări critice» să dea seamă despre originea acestei datini, la care se rapoartă apoi în celebra sa colecție de Poezii populare. Deși au trecut de atunci mai bine de 30 ani, nime n'a pornit mai departe pe calea indicată. Și e de înțeles, căci materialul care *astăzi* ne stă la dispoziție, nu este suficient pentru a ne forma o judecată completă și definitivă despre originea acestei datini și corelațiunea ei cu alte datini similare. Pentru a putea pronunța o asemenea judecată, trebuie înaintea de toate adunat întreg materialul, atât dela noi, cât și dela popoarele vecine, cu cari suntem și am fost în contact.

Teodorescu a fost dispus a deduce Papaluga din «Papluvia», divinitate a ploii, formată din «Pluvia» și repetirea silabei inițiale «pa», cum se întâmplă aceasta mai des. Dar notele lui Sanders, care a găsit acest obicei și la Grecii moderni (Pirpiruna) și la Sârbi (Dodola), l-au pus pe gânduri și deși găsește o corelațiune între Paparudele noastre și ferile latine *Palilia* (serbare romană a păstorilor cu scop de a feri turmele de boale) *Populonia* (divinitate a agricultorilor romani, pe care o invocau întru scutirea sămănăturilor) și *Poplifugia* (o serbare tradițională la Romani), ba pe temeiul lui Ovidiu («Fastorum libri IV») caută să

constate identitatea Paparudelor noastre cu «*Robigalele*» latine, totuși nu cutează să considere această datină de origine romană, ci de tracică. Iată ce zice:

«Cu toate astea datina Paparudelor se găsește și la alte popoare din peninsula balcanică: prin urmare îmbrățișăm opiniunea că e *de origine tracică*».

«Despre comunitatea Paparudelor la națiunile unde se păstrează, prin urmare despre unitatea originii și despre transmiterea sa dela Traci, ne încredințează 1) identitatea ideii ce se urmărește prin această datină, aceia de a chema protecțiunea divinității în favoarea cerealelor, de a le plouă, ca să poată crește și produce, și 2) identitatea formațiunii numirei sale prin repetirea silabei inițiale. Astfel la Sârbi Paparuda se numește «*Dodola*» — prin repetirea silabei *do* — iar la Greci Pirpiruna, repetindu-se iarăși silaba inițială: *pir*».⁴⁾

Evident că pe G. Dem. Teodorescu l-au sedus scrisese lui Sanders.

Negreșit ar merită să se cerceteze mai de aproape, dacă Grecii moderni și Sârbii au această datină paralel cu noi, sau o au... dela noi și unii și alții. Atât este însă evident, că «*Pirpiruna*» neogrecescă este identică cu «*Papaluga*» noastră, tocmai precum «*Dodola*» sârbească este identică cu «*Dodoloiul*» și «*Dodoloaia*» noastră. Aici ar fi numai întrebarea, că noi am împrumutat «*Păpăluga*» noastră dela Greci, sau Grecii au luat «*Pirpiruna*» lor dela noi

---

⁴⁾ G. Dem. Teodorescu «*Incercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român*». București, 1874. Pag. 129.

și tot așa e întrebare de am luat noi Dodoloiul și Dodoloaia dela Sârbi, ori au luat Sârbii «Dodola» lor dela noi.

Fapt e, că nici la Sârbi și nici la Greci nu este respândită datina ca la noi și fapt e, că la noi este respândită pe întreg cuprinsul Românismului, atât dincoace de Dunăre, cât și dincolo de Dunăre, pe când cu Sârbii, ca și cu Grecii, avem numai contact parțial. Toate semnele arată, că nu noi am împrumutat datina cu numele ei cu tot, ci dela noi s'a împrumutat.

Nu știu dacă înseamnă «Dodola» ceva sârbește, dar și dacă se va putea înjgheba vre-o etimologizare poporală, va avea aceeași valoare ca și încercarea lui Sanders de a explica «Pirpiruna» din «pir» și «piris», care este o etimologizare tot atât de aventurioasă ca și a lui Săulescu, căci este iarăși evident că «pirpir»-ul la Greci este ca și «dodo» la Sârbi aceeași *reduplicație* îndoită ca și «papa», «păpă» și «băbă» la noi. O *reduplicație*, care nu dovedește alta decât *marea vechime* a denumirei. Miezul vorbei -- după părerea mea — zace în «lugă, rugă, rună, ruță, lonă, loaie» etc., care este absolut identică la noi, cât și în forma dela Sârbi și Greci, cari se găsesc însă și la noi.

Vedem doar cum variază denumirea la noi.

În limbajul literar s'a acceptat forma : *Paparudă*, care este de dat mai nou.

Cantemir și după acesta : Sulzer, Sanders, apoi Săulescu zic : *Papalugă*.

Aici în Banat avem formele *Paparugă*, (care pare cea mai veche cunoscută), apoi *Dodoloiu*, *Dodoloñiu* și *Dodoloaie*.

În Hunedoara : *Păpăruță*.

În Bihor : *Băbărugie* și *Dadaloaie*.

Și vor mai fi și alte variante necunoscute încă, cari ar merită să se adune. Cele înșirate indică același simbul.

Mai interesantă este însă forma la Macedoromâni. În basmele adunate și editate de *P. Papahagi*, găsesc în povestea «Hilu mușat de-avinător» la pag. 494 vorba : *Pirpiruna*, ear în glosar ne spune *Papahagi*, că înseamnă la acest loc *paparudă*⁵⁾

Eată deci de unde au Grecii «*Pirpiruna*». Dela frații noștri de dincolo de Dunăre, pe cari îi înghit din greu, cu datini și vorbe cu tot de vre-o câteva veacuri încoace.

O probă deosebită a identității «*pirpirunei*» aromâne cu «*paparuga*» noastră este, că — după cum arată glosariul lui *Papahagi* — vorba aceasta înseamnă la Aromâni trei lucruri deosebite, ca și la noi și anume: 1) mac, 2) *paparudă* și 3) fluture.

La noi înseamnă de asemenea *păpăru*: 1) mac, 2) *paparudă* și 3) insectul : *coccinella septempunctata*.

Vorbind S. Fl. Marian în monografia sa despre credințele poporului român referitoare la insecte, zice despre *coccinella*, care are o sumedenie de denumiri la noi :

«*Păbărugă* și *păpăruie* se numește din acea cauză, fiindcă culoarea elitrelor sale este roșiatică tocmai ca și *culoarea macului roșu*, după cum se numește planta aceasta în unele părți locuite de

⁵⁾ P. Papahagi «*Basme aromâne*». București 1905. Pag. 494 și 679.

Români: paparună și paparoane, lat. *Papaver Rhoëas L.*» ⁶⁾

Și E. Novacovici din Răcășdia arată în colecția citată mai înainte, că «păpăruga» e coccinella, (căreia i-se mai zice «mămăruță», vaca Domnului, Măriuță, etc. etc.) fiind deosebite credințe legate de acest mic insect septempunctat.

Toate aceste mă întăresc în convingerea, că păpăruga este atât ca nume cât și ca datină *astăzi specific a noastră*, o datină veche, străveche, pe care au împrumutat-o vecinii dela noi. E o datină mai veche decât latinitatea romană, așa că n'avem să-i căutăm originea la Romani, ci și datinele identice și corelative dela Romani avem să le deducem din un fond comun și *mai vechiu*, dar nu tracic — cum presupune G. Dem. Teodorescu — ci vechiu indo-german.

Psihologia acestei datine zace doar aproape de mintea omului agricultor din stadiul primitiv, când rodul câmpului cultivat nu depindea atât dela hărnicia omului cât dela bunăvoința ceriului. Precum în mare parte e și astăzi la noi. Dacă vine ploaie la vreme e an bun și rod berechet, dacă nu vine ploaie la vreme, e foc, foamete și topenie.

Mintea naivă a mediului primitiv antropocentric a căutat în supărarea zeilor și păcatele oamenilor cauzele pedepsei cerești. Și amăsurat mentalității sale a căutat să «deslege» ploaia, după cum spune cântecul din Bihor.

«Nu taiu apa

Ci taiu *legatul ploaiei*».

⁶⁾ S. Fl. Marian: Insectele în limba, credințele și obiceiurile Românilor. București 1903, pag. 108.

În «paparugă» avem o remășiță din vechiul cult. Vedem doar că de paparude se deghisează sau copii nevinoși, sau femei în stare anormală (smintite, gravide etc.). Popoarele de pe un grad mai primitiv al culturii văd în cei smintiți, epileptici etc. ființe stăpânite de duhuri, din care cauză au fost și mai sunt și astăzi în parte folosite ca medii potrivite pentru cultul mistic. Țigancă învălătată în boz a zilelor noastre este remășița întunecată a *preotesei din vechime*, care într'o îmbrăcăminte analogă pășiă și dansă în fruntea procesiunilor vechi păgâne, prin care se invocă dela puterile cari țin ploaia «legată» să deslege picăturile recoroitoare și hrănitore, vărsându-le asupra pământului crepat de sete și de arșița soarelui.

«Și dă Doamne ploile,
Nu le da cu ciurelu
Ci le dă cu ciubăru».

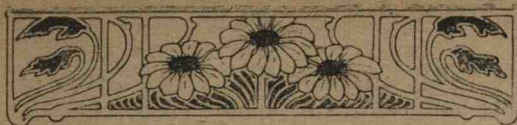
Ca multe altele, noi Românii, am păstrat după mii de ani această datină a străbunilor noștri, care a dispărut de mult la frații noștri mai înaintați în cultură.

Și ar fi pagubă dacă oamenii noștri dela țară, cari sunt în contact zilnic cu poporul și pot mai ușor fixa textele și obiceiurile, n'ar însemna și da publicității detaliile particulare ale acestei datini, — așa cum se mai află în popor — până nu dispăre cu totul. Imens material de studiu zace în acest material. Servească aceste șire ale mele ca indemn pentru toți, cari sunt în măsură a contribui la cunoașterea deplină a datinelor noastre vechi.

Recetă pentru jurnaliști

— Amintire —

*(Scrisă pentru numărul jubilar al
«Gazetei Transilvaniei»).*

**Dedicație colegilor mei gazetari
din țările
Coroanei Sfântului Ștefan.**

Se împlinește sfertul de veac de atunci. Eră în toamna anului 1883. Fericitul meu tată, care văzuse zile mai bune pe timpul când eră stenograf al dietei provinciale din Sibiiu, eră pe atunci primpretore substituit în cercul pretorial central al Sibiiului. Alte vremuri erau acele pe atunci și în comitatul Sibiiului. Din cele șase cercuri pretoriale ale Sibiiului în fruntea a cinci erau șefi Români. Astăzi | aremi-se este în întreg comitatul un singur primpretore român.

Fericitul meu tată aveà obiceiul a face dese preumblări pe promenada «de sub arini», care duce cătră dumbrava Sibiiului. Pentru mine, care întrasem atunci în clasele superioare ale liceului de stat din Sibiiu, eră mare fericire când mă luà cu sine tata la aceste preumblări, căci de obicei întâlneau pe această cale pe «bătrânii» noștri, cu cari eră tata bun cunoscut și așa ajungeam și eu, care mergeam alătura «în legău» cu Măcelariu, Barițiu, Bologna etc. etc., cari tot «pe sub arini» își făceau preumblările, să mai trag cu urechea una-alta din cercul mai înalt de

idei, care preocupă pe acești fruntași ai neamului pe acele vremuri, când părea că se varsă nouă viață în oasele trudite ale neamului românesc.

Mai bucuros ascultam vorbele bătrânului *George Barițiu*, care scotea pe acea vreme în Sibiiu «Observatorul», la care colaboră și tata.

Nestorul presei noastre povestează cu mare predilecție lucruri din tinerețe. Bag seama așa e rostul bătrânilor. Mi aduc și astăzi plastic aminte cum povestează suferințele sale din 1849, când refugiându-se din Sibiiu a fost în urma intrigilor săsești arestat de Ruși la Câmpina și târât în lanțuri până la Cernăuți, unde l-au scăpat luceferii de atunci ai Bucovinei, frații Hurmuzachi, pe a căror moșie dela Cernauca — parlamentul bejenarilor din toate țările locuite de Români — a petrecut până după restabilirea ordinii în Ardeal.

Înghițiam cu sete fie-care vorbă îmbogățindu-mi fantazia cu material neprețuit, care mi-a rămas pentru întreaga mea viață un scump tezaur.

Re'ntorși dela una din aceste preumblări și ajungând în piața mică a Sibiului, la despărțire aruncă bătrânul Barițiu o privire asupra-mi, plină de nemărginită bunătate, care îl caracteriză.

— «Ei, și cum î-ți merge cu școala?! Înveți bine?» — zise bătrânul, ca să mă învrednicească și pe mine cu o vorbă.

Nu știu ce voiu fi răspuns, dar

fericitul meu tată, care îmi controlă toate lecțiile și îmi știă mai bine toate păsurile, a început să povestească cum îmi merge cu studiile, unde e bine și unde ar trebui să fie mai bine, cu preocupăția părintelui, care vede totdeauna în copiii sei ceva mai bun decât în alții.

— «Și ce vrei să te faci?» continuă cu blândețe bătrânul întrebările sale binevoitoare.

Încă înainte de a putea răspunde tatăl meu, care frământă în creerii sei mari planuri privitoare la viitorul meu, am răspuns eu cu hotărîre:

— «Redactor»!

Nici astăzi nu-mi pot da seamă sub care sugestie am ajuns să nimeresc atunei, când eram în a cincea clasă gimnazială, cariera mea de astăzi, de care — bine înțeles — pe acea vreme nici nu putea fi vorba în serios.

Tata a rămas surprins de răspunsul meu. Dar mai surprins am fost eu însu-mi.

A urmat o pauză. Tata pareă a se împrietini cu răspunsul meu, pe care-l consideră ca o deosebită atențiune față de bătrânul Barițiu, la care știă cu câtă admirație privesc.

Bătrânul Barițiu a început să dea din cap.

«Dragul meu, a fi redactor e lucru greu, foarte greu. Nu-i destul să ști serie și să ai idei și sentimente. Nu! Trebuie să te ști și păzi când scrii. Eată eu scriu aproape o jumătate de

veac. Și ști cum scriu?! La fie-care vorbă ce o scriu țin înaintea ochilor codul penal și îmi închipui că la spatele mele stă jandarmul! În vremurile de astăzi numai așa poate scrie un redactor român. Cine nu scrie așa, cine nu are neconținut paragraful legii în față și jandarmul în spate, când scrie, acela, dragul meu, mai mult strică decât direge cu scrisele sale»...

Pauză.

Și apoi întinzându-mi cu bunătațe mâna la despărțire zise:

— «Dar poate că tu dragul meu, să ajungi zile mai bune».

«Să dea Dumnezeu!» răspunse tata și ne-am despărțit.

Vorbele bătrânului mi-s'au întipărit în suflet ca tăiate în granit.

După zece ani, — bătrânul Barițiu murise, — eată-mă pe neașteptate... redactor.

Curtea cu jurați dela Cluj condamnase în August 1893 întreaga redacție a «Tribunei», dela director până la corector pentru o informație, al cărei stăpân nu s'a putut găsi. Învitat telegrafic de bătrânul president Dr. Ioan Rațiu, am părăsit în aceeași zi catedra de profesor și am devenit conducător interimal al «Tribunei» din Sibiiu.

La 1894 apoi fondasem la Timișoara «Dreptatea». Și până la toamnă ajunsesem recordul de 72 (zi șeptezeci și două) procese de presă.

Eram încă om tânăr, plin de ideale și plin de temperament. Ce-mi băteam eu capul cu §§-ii codului penal

și cu jandarmii. Dam înaintea după vorba bătrânului Glodariu, Dumnezeu să-l ierte, care ne zicea că dacă te înjură Ungurul de «urișten» apoi răspunde-i înjurându-l de «ur-ur-urișten».

Am și plătit voinicia cu doi ani temniță, 2000 cor. amendă în bani apoi spese enorme și cu... nimicirea foii, de care se legaseră speranțe așa mari.

La recoarea temniței dela Vaț, ajuns la liniște și la răgaz, mi-a apărut apoi naintea ochilor sufletești figura blândă cu acei ochi plini de nemărginită bunătate a bătrânului George Barițiu. Și tot mai deslușit auziam: «la fiecare vorbă...»- «țin naintea ochilor codul penal și îmi închipuiesc că la spatele meu stă jandarmul...»

Eu eram acum cu jandarmul în față și cu paragraful codului penal în spinare.

Și m'am cumișit încetul cu încetul... mai ales după ce am văzut marea devastare, atâta muncă perdată, atâtea iluzii sparte, atâtea decepții...

Nu știu care din noi va ajunge zilele mai bune...

Dar până trăim în «vremile de astăzi», cred că aduc cel mai potrivit prinos memoriei lui George Barițiu, fondatorului «Gazetei Transilvaniei» când scriind pentru numărul jubilar această reminiscență, mie atât de sfântă, o dedic colegilor mei gazetari din țările coroanei Sfântului Stefan.

Poate le va prinde și lor bine!

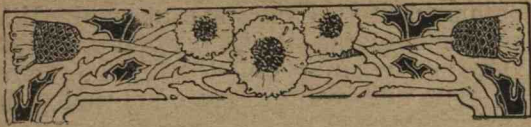
Lugoj, 1/14 Martie 1908,

Ultimul vlăstar.

= Premiera cu care s'a deschis stagiunea
Teatrului național din București. =

— 27 Septembre v. 1908. —

— Dare de seamă —

Dat fiind, ca noi să fim de tot ne-suficient informați despre viața artistică din regatul României, a fost curat întâmplare că m'am ni merit la București tocmăi în ziua deschiderii stagiunii la Teatrul național.

Afișe mari anunțau pe stradele capitalei României acest eveniment. Se putea să lipsesc eu, dacă întâmplarea m'a adus într'un ceas atât de norocos la București, dela prima reprezentație, care anunță premiera unei piese cu subiect dela noi? Mai ales că sunt aproape zece ani de când n'am mai azistat la o reprezentație românească într'un teatru ca lumea, cu actori de profesie.

Seara la cassă n'a mai fost loc. Biletele se vinduseră cu o săptămână înainte. Zadarnic am căutat să explic domnului dela casă că sunt Român de dincolo etc. și că primesc ori și ce loc fie chiar și pe galerie. Nu-i și pace.

Să te înnecei la mal! Să fii în seara deschiderii stagiunii în București și să nu poți asistă. Era teribil. În desperația mea îmi venise ideea mântuitoare. Cetisem pe afiș că reprezentărei premerge un concert dirigeat de măiestrul Kiriak. Fără multă bătae de cap, deși era deja ora începerei concertului, am găsit intrarea pe scenă și m'am dus de-adreptul la măestrul, pe care-l cunoșteam de pe timpul când a trecut pe la noi cu falnicul seu cor.

L'am găsit și i-am spus năcazul. M'a înțeles îndată, și m'a prezentat directorului teatrului dlui P. Eliad, care a avut bunăvoința a-mi oferì un loc în orchestră.

Am primit cu bucurie și astăzi îi sunt recunoscător.

Vârât între muzicanții orchestrei ministeriului instrucțiunii publice, îmbulziți și ei în acel loc strâmt, destinat pe alte vremuri orchestrei, n'am putut avea parte de concert, decât cu ochii, căci urechile îmi zuruiau de instrumentele între cari eram strivit. Priveleştea însă eră solemnă și încântătoare.

S'a cântat imnul regal ascultat de întreg publicul în picioare, apoi imnul României de Castaldi, dirigeat de însuși compositorul, seninul resunet al Ardealului de Vidu al nostru cu acompaniare de orchestră de Castaldi (lucru nou) și în fine «Deșteaptă-te Române».

Judecând după furtuna de aplauze, trebuie că a cântat foarte bine corul societății «Carmen». Imnul regal și «Deșteaptă-te» au fost chiar bisate.

A urmat apoi premiera: «Ultimul vlăstar», dramă în trei acte, de dl N. Pandelea, o piesă asupra valorii căreia circulează versiuni foarte divergente. A fost prezentată cu ani mai nainte la teatrul național, dar dl Davila a respins-o. Noul director, dl Eliad condus de dorul a încurajă pieșele originale și cu sujet din viața noastră, a admis-o. Negreșit că intențiunea dlui Eliad de a reformă repertoriul teatrului național merită toată lauda și recunoștința, dar rămâne chestie discutabilă dacă a fost norocos în alege-

rea piesei, cu care a încercat să inaugureze «era nouă» și dacă n'ar fi făcut mai bine să urmeze exemplul antecesorului său față de această piesă, tocmai pentru a nu compromită direcția nouă pe care o așteaptă întreaga suflare național-românească dela noul director al teatrului.

Fiind vorba de o piesă originală românească cu sujet dela noi, voi încercă în cele următoare să dau seamă cetitorilor mei despre impresiunile mele după prima și singura reprezentație la care am avut norocul a asistă.

Acțiunea se petrece în Iunie 1877 la Câmpeni în Munții apuseni ai Ardealului.

Conținutul piesei este următorul:

Augustin Șoiman, cel mai din urmă fiu al preotului Axente Șoiman și în acelaș timp singurul reprezentant al unei străvechi familii ardelenene care numără Voevozi printre strămoșii ei, locuește în București singur, numai cu bătrâna sa mătușă, Pelaghia. Aici trăește ca într'un fel de exil: cu patru ani mai înainte, pe când eră student, făcuse o manifestație la mormântul lui Iancu din Tebea. Dat în judecată, fusese, osândit la câți-va ani de închisoare; spre a-l scăpa de această umilință, care se resfrângea și asupra familiei, tatăl seu, bătrânul Axente, îl silise să fugă peste munți. De patru ani e în București; aici însă dorul de acasă îl roade în suflet, iar de altă parte neputința de a se întoarce în Câmpeni, deoarece jandarmii l'ar arestă și l'ar trimite să-și facă pedeapsa, îi face viața și mai amară. În acest timp izbucnește războiul între Români și Turci. Studenții se mișcă, garibaldienii

se oferă să lupte pentru libertatea României. Augustin e cuprins de entuziasmul general și se angajează ca voluntar în armata românească, în gradul său de locotenent.

Tocmai în acest timp însă bătrânul preot, care simte că i-se apropie ceasul cel din urmă, îl chiamă la dânsul în Câmpeni. De patru ani, încă înainte de procesul lui, Augustin e logodit cu Livia; Axente vrea acum să-i cunune, ca să poată muri liniștit asupra viitorului Șoimanilor. Augustin va avea urmași cari vor duce mai departe numele familiei.

Abia sosit însă în Câmpeni, jandarmii au și prins de veste de venirea lui și caută să-l aresteze. Toate planurile bătrânului sunt, din această cauză, stricate: pentru moment Augustin se ascunde; va trebui însă să plece chiar în noaptea aceasta, spre a scăpa de urmărire. O schimbare mare se petrece atunci în sufletul bătrânului preot: mai înainte era deprins cu singurătatea lui de sihastru, dorul după feciorul unic și-l mai putea potoli. Acuma însă, după ce l-a văzut, nu se mai poate despărți de dânsul și fiindcă Augustin nu poate rămâne în țară, se hotărăște să plece cu dânsul peste hotar. Dar tocmai hotărîrea aceasta pune pe Augustin în cel mai greu impas, el nu vrea ca tatăl său să afle că se duce la război și, plecând cu dânsul, îi va fi peste putință să-i ascundă acest lucru. Caută deci să abată pe Axente dela planul său, bătrânul rămâne însă neclintit. Augustin stăruie, tatăl său devine bănuitor. În sfârșit totul se descopere. Bătrânul preot cearcă esă-l oprească; îl roagă, îi poruncește, înzadar: Augustin îi arată că-i este, cu neputință să mai dea îndărăt acuma

trebuie cu orice preț să-și respecte angajamentul de soldat. Atunci sermanul bătrân, orbit de simțământul strajnicei sale datorii, recurge la o măsură disperată, care însă își greșește efectul și aduce cele mai mari nenorociri asupra lor.

Bătrânul preot închide pe fiul său de nou în ascunzătoarea, unde nu l'au găsit jandarmii și merge acum și denunță însuși jandarmilor unde se află Augustin. Jandarmii vin și îl arestează pe tinărul. Moții însă, cari coborâseră din munți la știrea că le-a sosit iubitul lor Augustin, văzându-l arestat se aruncă asupra jandarmilor, îi desar, mează și leagă cot la cot. Ear Augustin însoțit de credinciosul său Nicoară se aruncă pe cai și pleacă.

Bătrânul aude de aceasta și deși frânt din cauza luptei sufletești și a bătrânețelor, își reculege puterile și merge însuși să deslege pe jandarmii rămași în paza unui singur fecior.

Jandarmii liberați pornesc la goană după cei fugiți, îi ajung și trag foc. Adrian cade mort.

Piesa se închieie cu scena, că Moții aduc cadavrul lui Adrian, asupra căruia se aruncă desperata lui logodnică Livia, ear bătrânul Axente înnebunește și în nebunia sa cunună pe cei doi, cari zac la picioarele lui.

Acesta e pe scurt conținutul piesei.

Eroul piesei, precum se vede și din aceasta, nu este «ultimul vlăstar» adecă Augustin, ci tatăl lui, bătrânul preot Axente Șoiman, care voinde să asigure reproducerea și perpetuarea legitimă a neamului Șoimanilor, accelerează însuși stingerea acestui neam.

Conflictul tragic este *lupta dintre iu-*

birea pentru națiune și iubirea pentru viața proprie.

Criticii, cari consideră pe Axente, ea antinațional — cum am cetit în unele dări de seamă ale foilor bucureștene, după reprezentăție — sunt în rătăcire. Axente, — după concepția dlui Pandelea — este național, foarte național și tocmai în interesul națiunii, care are trebuință de conducători devotați, ține ca neamul Șoimanilor să nu se stingă. În situația dată, consideră de mai important pentru nația românească, ca neamul Șoimanilor — conducătorii firești ai Moșilor — să nu se stingă, decât ca ultimul vlăstar să se stingă pe câmpul de luptă pentru independența României. Are România destui fii, cari să întemeze independența, nu-i trebuință ca Șoimanii să-și sacrifice ultimul vlăstar. Acesta e rezonamentul bătrânului. Va să zică nu lipsa de sentimente patriotice și naționale este motorul situației tragice, ci din contra iubirea de națiune. Bătrânul crede, că în situația gravă a Ardealului, Români Munților apuseni nu se pot lipsi de conducerea Șoimanilor.

Și grija bătrânului e întemeiată psihologiceste. El a avut 8 copii, 3 fete și 5 ficiori.

La 1848 a fost prefect al Românilor, când bătrânul seu tată i-a lăsat cu limbă de moarte să grijască ca neamul Șoimanilor să nu se stingă. Axente a ris atunci de grija bătrânului seu tată. Avea doar 5 ficiori, unul ca unul și preuteasa eră în viață!

În revoluția din 1848/9 i-au pierit toate trei fetele în luptă și un fecior. Al doilea fecior i-a perit în Italia, al treilea pe câmpiile Bohemiei, apărând țeara și pe împărat.

Al patrulea, fără știrea tatălui seu, s'a înrolat la 1870 în legiunea străină a Francezilor, cari erau în luptă contra Germanilor și a pierit pe câmpul de onoare.

Așă i-a rămas numai Augustin, pe care îl păzește ca lumina ochilor, și pe care, de teamă, ca să nu-l otrăviască în temniță, îl trece peste munți. Criza tragică se începe, când află bătrânul, că Adrian s'a înrolat ca voluntar în armata română, care stă gata să treacă Dunărea.

Presimțind stingerea neamului Șoimanilor, caută să împedecă cu orice preț intrarea sub steag a lui Adrian și preferă chiar temnița, din care mai poate scăpa, — deși neam de Șoiman încă n'a stat în temniță — decât să-l știe dus la moarte sigură pe câmpiile bulgărești.

Conflictul dramatic este deci dat. Și nu începe îndoială, că acest conflict ar putea forma simburele unei bune drame, deși acest conflict este lipsit la noi de orice realitate, căci de-o parte noi n'avem familii românești cu conștiința continuității de 5--6 veacuri — condiție esențială a conflictului tragic — și de altă parte în Munții apuseni, ca proprietate camerală, n'au fost nici când Voevozi români.

Pentru problema sa n'a găsit deci autorul un mediu potrivit și tocmai aici zace cauza de ce face conflictul o impresiune atât de stranie și este atât de greu de înțeles, încât unii consideră pe Axente de-adreptul ca nepatriotic și național.

Greșala cea mai mare a piesei este însă, că autorul nu s'a putut ridică la înălțimea concepției sale tragice.

Când se începe piesa este dejă lupta dată în sufletul lui Axente, aşă, că ceea-ce ar aveà să constitue problema piesei este dejă lucru încheiat, când se începe piesa. Pe scenă nu vedem altceva, decâ că batrânul voeşte de o parte să-l însoare şi de altă parte să-l împedece cu ori ce preţ pe fiul seu dela participarea în războiul pentru independenţă. Numai din dialoguri înţelegem lupta sufletească prin care a t r e c u t batrânul.

Altă greşală mare a piesei este lirismul, care stăpâneşte dela început până la sfârşit şi cu cât progresaază acţiunea — dacă se mai poate vorbi de aşă ceva — tot mai mult loc ocupă efusiunile lirice, aşă că lipseşte cu totul mersul dramatic indispensabil.

Mai departe e greşală, că singura persoană, care face ceva e batrânul Axente. Toate celelalte persoane sunt pasive. Ba rolul «domnilor» şi al «jandarmilor» e deadreptul ridicol. Tot aşă sunt şi Moţii, cu singura excepţie a lui Nicoară, în care svâcneşte puţină inimă, ceilalţi sunt статисти de sorta cea mai infimă.

Puţină viaţă este în Pelaghia, sora lui Axente, celelalte persoane cu Augustin şi Livia în frunte, sunt simple declamaţii, nimic alta.

Piesa, ca lucrare dramatică este declarat nesuceasă. Dar n'are să ne prindă mirare. Autorul, un tinăr profesor, a scris-o încă pe timpul când erà elev de liceu. Pentru vârsta în care a scris-o îi face negreşit onoare. Dar piesă pentru inaugurarea unei noi direcţii nu poate fi la nici un caz. Aşteptăm însă dela autor — după ce se va mai desvoltă — lucruri mai bune. Este schinteie în dl Pandelea,

dovadă concepția și dacă va da înaintea cu studiu serios, va fi și putere.

Limba este însă frumoasă.

Reproduc aici un specimen. Efusiunea lirică a bătrânului Axente, când aflând că fiul seu a scăpat din mâinile jandarmilor, privește din fereastră după el, cum trece dealul :

« Se duce ! Nici capul nu și'l mai întoarce spre casa strămoșilor lui. Oprește-te Augustine ! Vai Dumnezeule, pentru ce-mi iai puterile tocmai acum ? Feciorul meu pleacă, se duce la pierzare și nimeni nu'l oprește, nimeni ! Iar eu nu mai am putere s'alerg după el ! Numai voi, munților, îl mai puteți abate din cale. Voi, care ați resunat odinioară de cântecul tulnicului seu, prăvăliți acum stânci în drumul lui, deschideți prăpăstii înaintea pașilor sei. — Brazilor, sub a căror cetină se adăposteă pe vreme de furtună și din ale căror crengi își făceă suliță și săbii, răsturnați-vă înaintea lui, faceți zid neștrăbătut din trupurile voastre, înțepați'l cu vârful acelor voastre și faceți'l să se întoarcă înapoi. Și tu, Arieșule, în ale cărui valuri s'a scăldat în copilărie și s'a jucat cu păstrăvii tei, umflăți apele revărsate peste maluri și adâncește-ți vadurile. Dă glas de mânie apelor tale, spăimântă-l cu mugetul teu și fă-l să se oprească din mers. Iar tu Negrule, care i-ai fost dăruit dela nașterea ta, ai fost hrănit de mâna lui și nimeni altul nu te-a încălecat afară de dânsul, fă-te nășdrăvan, Negrule, și îndeamnă-l să se întoarcă acasă, împotrivește-te frâu lui și nu'l duce mai departe ».

Adâncă impresie face actul prim. Se ating coarde, cari pun în vibrație

orice suflet simțitor românesc. E vorba de suferințele noastre. Sunt pasage, cari mișcă până la lacrimi.

Pe bătrânul Axente l-a jucat marele nostru artist Nottara, fără de a putea însă creea unitatea caracterului lui Axente, de o parte eroismul descendentului de Voevozi, a fostului prefect din 1848/9, împărechiat cu blândețea de preot, de altă parte șovăirea care trece până la tradare. Dar vina nu e a lui Nottara, ci a piesei.

Multă silință și-a dat d-l Dimi- triade, bun artist, de a face ceva din palidul rol al lui Augustin, dar n'a putut reuși. Tot așa și d-șoara Voiculescu ca Livia. D-na Deme- triade a făcut bine pe Pelaghia. Rol secundar a avut și d-l Z. Bârsan, fără de a-i da prilej ca să arete ce poate.

Scena a fost neîndemânată aran- jată. Altcum arată camera unui preot fruntaș din Munții apuseni. Probă cât de puțin ne cunoaștem încă. Dar aceste sunt lucruri cari se pot ușor direge.

L u g o j, 4/17 Octombrie 1908.

Erată. Pe paginile 141 și 143 este a se ceti pretutindeni A u g u s t i n în loc de Adrian. scris din greșeală.

ALESANDRU DE MOCSONYI.

Apus de soare.

În castelul dela Birchiș, după lungi și grele suferințe, s'a stins încetul cu încetul, o viață, a cărei deplină mărimă deabiă de aici înainte o vom putea cuprinde.

De mult am fost pregătiți la acest desnodământ fatal și totuși ne isbește crunta știre, încât deabiă putem să prindem din chaosul de sentimente unele idei clare pentru a arăta în aceste momente, măcar și în liniamente fugitive și spălăcite, cine a fost cel ce a apus la Birchiș și cât de mare este pierderea ce o îndurăm.

Morbul lui derivă încă dela 1899, dela instalarea de Metropolit, zece ani a dus lupta cu germeii ucigători de viață, până ce în fine s'a stins cu desăvârșire lumina spiritului din corpul extrem de debilitat.

În decursul acestor zece ani a fost luni dearândul legat de pat, până ce se reculegea pentru scurte intervale, ca apoi din nou să cadă la pat. Așa a dus-o. Dar spiritul lui mare era viu.

Dejă cu ani mai înainte mi-a zis :

— În mine numai spiritul mai trăește, corpul meu s'a prăpădit dejă.

Dar spiritul a viețuit până în ulti-

mul moment cu claritatea și puterea ce l-a caracterizat în decursul întregii sale vieți.

Dela începutul lui Octombre, anul trecut, a fost fără întrerupere legat de pat. Zi pe zi scădeau puterile fizice, speranța unei reculegeri dispăruse cu totul.

Dar spiritul seu mare lucră înainte.

În Novembre, mă chemase la sine, ca să-mi dicteze celebrele răspunsuri la interviewul cerut de publicistul din România, I. Rusu-Abrudeanul, răspunsuri de o claritate și pătrundere fenomenală, cari au făcut la locurile competente adâncă impresie.

Din Februarie încoace apoi slăbind mereu, a trebuit să sisteze ori-ce lucrare. Nu mai citea și cu mare anevoie mai putea să subscrie câte ceva. Cu toate aceste purta grijă de toate.

Patru zile înainte de moarte dase ordin să fiu chemat la patul lui, căci mai avea ceva de dispus relativ la publicarea corespondenței cu profesorul din Pelpin Dr. Savicky în jurul discușiunii despre raportul între știință și religione.

Marti în 30 Martie am eșit la Birchiș. Găsisem totul pregătit pentru ce mai avea de gând să facă. Contrar obiceiului seu însă... dormiă. Noaptea premergătoare nu dormise aproape nimic din cauza junghiurilor și înnecurilor de tusă. Acum dormiă. N'am voit să-i turbur somnul.

Pe la orele 1 și jum. se trezise și deși nu luase nici o mâncare în aceea zi, dispuse, ca imediat să fiu introdus la dânsul.

Am intrat.

Cu zimbet binevoitor mă primii și îndată îmi arată locul unde să stau și lucrul, de care să mă apuc.

Eu nu mă puteam reculege din impresia ce mi-o făcuse. Eră dejă altul. În jurul feței, galbine ca ceara, o barbă albă, lungă și rotundă, ca a patriarhilor din icoane, părul lung alb-albuț, numai ochii luciau plini de viață, încolo părea dejă mort.

Cu sfiială am luat loc.

Vocea-i deabiă se mai putea auzi, iar dupăce rostiă câteva cuvinte, lucră agitat pieptul, care nu mai putea prinde aerul de trebuință.

Am început să referez, dar îndată la început am simțit, că deși spiritul lui mare cuprinde tot l ce citeam și spuneam, dar graiul lui nu mai ajunge să spună ce aveă de spus.

Am prescurtat totul, ca să nu-l obosească și el n'a protestat.

După o jumătate de oră am pus lucrul la o parte și așa a rămas. Eră o înțelegere tacită între noi, că nu mai merge.

Am voit să mă retrag. Dar nu m'a lăsat. Am stat lângă dânsul până la ora 4 și jumătate.

Am povestit de toate. Despre ultimele momente ale fericitului Coriolan Brediceanu, despre alegerea dela Ora-

vița, despre alegerile sinodale. Ascultă cu interes și ici-coleă își făcâ observații scurte.

Pe la ora 4 și jumătate ceruse să i-se aducă credenționalul de deputat sinodal, pe care-l primise cu posta în ziua premergătoare și dându-mi-l, îmi zise să-l prezentez eu la Sinod și să spun, că e atât de greu bolnav, încât nu mai poate luâ parte...

Tremurând am luat credenționalul, pe care tot eu am avut fericirea a i-l trimite cu două zile în urmă.

Apoi a dispus să fie dus cu patul din salon, unde se aflâ, în dormitor.

Îmi întinse mâna și își luâ ziua bună dela mine... pentru totdeauna.

Stam ca împietrit. Inima-mi par'că încercâ să palpitateze și nu puteâ. Voiam să zic ceva, dar nu găsiam nici vorbă și nici idee... Stam locului.

Încă odată îmi zise «adio» și îmi făcù semn cu mâna să mă retrag. Se vede, că îi erâ grea scena despărțirii. Simțiâ că n'o să ne mai vedem nici odată... dupăce în ultimii 15 ani ai vieții sale am fost atât de mult împreună, distingându-mă cu înalta sa încredere în toate momentele, când aveâ să spunâ ceva în publicitate.

M'am retras, dar involuntar mă oprii după gardina ușei...

Servitorii au ridicat patul și l-au trecut în dormitor. Bătrânul mă zârise însă la ușă și până ce a fost dus, n'a luat ochii schinteietori de pe mine, iar cu mâna mi-a făcut semnul ultimului... adio.

Stam uluit. Am ieșit apoi singur
în parc, unde m'a năpădit plânsul.

Apus de soare!...

*

Alesandru de Mocsonyi, cel mai
distins vlăstar al familiei Mocsonyi —
familie de origină macedo-română, re-
fugiată din Moscopole pe la sfârșitul
veacului XVII în Ungaria și devenită
nobilă la sfârșitul veacului al XVIII-lea
— s'a născut la 4 Noiembrie 1841 în
Pesta, ca fiu al lui Mihail de Mocsonyi
(† 1890) și al Ecaterinei Mocsonyi de
Foën († 1878), venerabilă matroană,
care și-a crescut copiii, Alexandru și
Eugen, (n. 1844, † 1901) cu mare în-
grijire în spiritul național românesc
al tradiției familiare.

Studiile liceale le-a făcut Alesan-
dru la piariști în Pesta, studiile juri-
dice le-a început tot în Pesta, unde a
urmat cursurile un an, apoi la Viena,
unde a stat 3 ani și le-a terminat la
Graz, luând acolo doctoratul în știin-
țele juridice. Ar fi preferit studiile fi-
lozofice, simțind în sine atragere ire-
zistibilă pentru filozofie, dar de-o parte
moda de atunci, de altă parte împre-
jurarea — pe care mi-o povestii cu
mult haz — că prezentându-se la renu-
mitul profesor de filozofie Zimmermann
și descoperindu-i, că preferă studiile
filozofice, i-a răspuns acesta: «E mai
bine să remâi la drepturi», l-au deter-
minat să continue și închee studiile
juridice.

A ramas însă întreaga sa viață

credincios filozofiei, care i-a fost nu numai studiul cel mai predilect, ci și ocupațiunea sa principală. A studiat și cugetat mult, până ce a ajuns să-și cre-eze un sistem propriu filozofic, din care însă cunoaștem numai foarte puțin — tezele dezvoltate în singuraticile sale lucrări — căci sistemul seu propriu nu a ajuns să-l pună pe hârtie.

Martți, înainte de a ne despărți, într'o pauză a conversației, privind lung la mine, a zis :

— Și sistemul meu ?

Priviam mișcat, fără de a răspunde, căci în acele momente îmi eră mai mult de viața pe care o vedeam stingându-se înainte de vreme, ear bătrânul oftă adânc și zise șoptind :

— Pagubă, dar n'am ce face !

Întregul seu sistem, iutru cât am ajuns să prind câteva din bogatele sale expuneri, diferă esențial dela filozofia zilelor noastre, iutru cât consideră întreaga cugetare filozofică a timpului mai nou, mai ales dela Kant încoace, drept o deraliare fatală dela bazele sănătoase și sigure date de Aristotel, la care țineă foarte mult. In deosebi pe Kant, a cărui genialitate nu o trăgea la îndoială, îl consideră ca o nenorocire pentru cugetarea filozofică, căci nici cei mai geniali cugetători ai zilelor noastre nu s'au putut încă desbărâ de aberațiunile lui Kant.

Despre aceste însă cred, că voi mai aveă prilej a vorbi mai pe larg.

Alesandru îndată după terminarea studiilor sale, a intrat în politică.

La 1865, când nu eră încă de 24 ani, a fost candidat de deputat la Rittberg, contra marelui proprietar Wirkner (al cărui tată eră cons. guv. în Viena). Presiunea pentru contra-candidatul lui Alesandru a fost atât de mare, încât prezidentul alegerei văzând că Alesandru e în majoritate, a înscenat o bătaie, ca să aibe cuvânt a sistă procedura, fără de a-l aclamă pe Alesandru ca ales.

Făcându-se a doua alegere, a învins apoi Alesandru cu majoritate covârșitoare de voturi. Alegerea a fost însă protestată pe cuvânt, că n'a împlinit încă 24 ani. Până să între însă comisia dietală în desbaterea protestului, trecuse 4 Novembrie și Alesandru Mocsonyi, împlinind etatea legală, a fost verificat. Discursurile electorale ale lui Alesandru Mocsonyi se află în arhiva familiei, până acum însă n'am reușit să dau de ele.

La 11 Decembrie 1866 a rostit A. M. primul discurs în dietă un discurs scurt — o improvizație cum ziceă — care însă a indicat contûrurile viitoarei sale activități.

Eră la ordinea zilei desbaterea adresei cătră Majestate, în care se ziceă între altele: «redă deci, Majestate, nainte de toate națiunei maghiare libertatea constituțională».

Dep. Stratemirovici care luase poziție contra acestui pasagiu, sprijinit

fiind de Gojdu (care propuneă ca «națiunea maghiară» să se înlocuiască cu «patria noastră») și I. Popovici-Desseanu, a fost combătut de renegatul Stefanides.

Întru sprijinirea moțiunii Strate-mirovici-Gojdu, a luat cuvântul A. M. introducând discursul seu cu următoarea declarație:

«Rezervându-mi dreptul să vorbesc aici românește, în limba mea maternă, folosesc de astădată limba maghiară numai din otive de oportunitate».

Curajul tinerului deputat român a iritat pe precursorii șoviniștilor de astăzi, cari i-au strigat tot felul de insulte.

Făcându-se liniște, și-a urmat apoi A. M. discursul, arătând că în Ungaria, unde trăesc mai multe națiuni la olaltă, este necorect a folosi pentru complexul acestor națiuni numele genetic al unei națiuni aflătoare în minoritate.

«Națiunea maghiară» nu poate însemnă altceva în acest pasagiu, decât că sau numai națiunea maghiară se adresează către Monarh în adresa propusă, sau că întreaga populațiune a Ungariei aparține națiunii maghiare. Dupăce însă ambele aceste înțelesuri jignesc starea faptică, nu se poate accepta terminul propus.

Între altele a zis din cuvânt în cuvânt:

«Dacă primul înțeles este cel decizător, atunci celelalte națiuni, fiind fără drept exchise, nu pot primi adresa tocmai din acest motiv. Dacă luăm al doilea înțeles, dat fiind că acesta, deși numai nominal, cuprinde o maghiarizare, națiunile nu pot înseși sancționa acest atac, prin acceptarea adresei. Eu cred, că nu poate fi considerată ca nemodestă cererea unei națiuni de a fi denumită pe numele seu, cu atât mai puțin poate fi considerată ca nemodestă acea națiune, care nu cere aceasta, ci numai să nu fie denumită cu nume străin!»

După declarațiile aceste a urmat mare sgomot, întreruperi, proteste, că Maghiarul nu e străin în țeara sa etc.

Alesandru Mocsonyi și-a continuat însă discursul până la sfârșit.

Acesta i-a fost primul debut parlamentar.

Ieșind dela ședință, îl bate contele Iuliu Andrassy (tatăl actualului ministru al internelor) pe umăr, zicând :

— Prin discursul teu de astăzi ai meritat la Viena un ordin.

— Admit — response Alesandru Mocsonyi — numai că nu eu, ci tu vei căpăta ordinul.

Mai târziu, când contele Iuliu Andrassy (spânzurat la 1849 «în efigie») a primit primul ordin dela Maj. Sa, l-a întimpinat A. M. cu vorbele :

— Gratulez la ordinul, pe care eu l-am meritat și tu l-ai căpătat.

Tot pe vremea desbaterei adresei a doua erau exmiși din partea deputaților naționali Anton Mocsonyi de Foen și Vichentie Babeș să poarte tratative cu Fr. Deák, ear Ales. Mocsonyi cu contele. I. Andrásy, ca în adresă să se accentueze expres egala îndreplățire a națiunilor, cari împreună constituie Ungaria.

Cu ocazia aceasta a zis odată Andrásy lui Alesandru Mocsonyi:

— Nu umblați după lucruri fără rost, căci pentru fiecare «lot» de concesiune de drept public, ne dă Viena naționalitățile cu «funtul».*)

Iar Alesandru Mocsonyi a răspuns:

— Viena promite multe, dar ține puține.

---

*) Măsură veche, uzitată în Ungaria înainte de introducerea sistemului decimal. Un funt = 32 loți.

II.

În decursul anului 1868, s'a dezvoltat atât în dietă cât și afară de dietă marea luptă pentru garantarea prin legi a egalei îndreptățiri a popoarelor Ungariei. Deși cel mai tiner între deputații aliați de naționalitate română și sârbă, a ajuns Alesandru Mocsonyi în fruntea acestei lupte.

Atât prietenii cât și dușmanii i-au recunoscut înnaltele calități intelectuale și morale, așa că stegariul marei campanii din 1868 a fost Alesandru Mocsonyi.

La ordinea zilei erau chestiuni mari, cari ne priviau de aproape: despărțirea ierarhică de Sârbi, creerea constituțiunei bisericesti și egala îndreptățire națională. Aceste chestiuni mari au absorbit întreaga luare a mințe a tinerului stegar, care a muncit enorm în acest an, studiind cu temeiu toate chestiile și susținând lupta în și afară de parlament.

E cu neputință a da un tablou fidel în cursul acestei schițe fugitive, scrise ocazional, în aceste zile ale doliului general, fără de a aveà toate documentele necesare la îndemână. Mă restring deci a schița numai momentele mai importante.

În 16 Aprile 1868 s'au întrunt fruntașii români la Timișoara pentru a luà poziție contra proectului subcomisiunii

dietale relativ la situația chestiei de naționalități și totodată a stabili principiile conducătoare pentru o soluție justă, aducându-se în deplină armonie interesele de viață națională a tuturor popoarelor țerii cu interesele de integritate teritorială și unitate administrativă a țerii.

Memorandul acesta s'a dat celei mai largi publicități. Între altele s'a publicat în marele ziar al acelor vremi «Politik», făcând adevărată senzație.

Acest memorand l-a prezentat Ales. Mocsonyi în formă de petiție dietei în ședința din 20 Aprile 1868, introducându-se cu un discurs, în care cerea să se declare de urgentă soluțiunea chestiunii de naționalități, pe baza principiilor depuse în proiectul deputaților naționali români și sârbi, iar petiția dela Timișoara (subscrisă de 300 cetățeni) să o transpună nu comisiunei pentru petițiuni, ci comisiunei exmise anume pentru aranjarea chestiei de naționalități.

În luna Mai se începe desbaterea proiectului relativ la despărțirea ierarhică a bisericei românești și sârbești gr. or.

Într'un scurt discurs vorbit în ședința din 6 Mai, a cerut A. Mocsonyi, să se renunțe la denumirea «greco»-oriental, ci să se zică simplu biserica resăriteană națională română și națională sârbă.

Tot la acest obiect a luat cuvântul în ședința următoare, la 7 Mai, discutând că nu e vorba de «înființarea» unei metropolii gr. or. române, ci de «re-

activarea», susținând pe baza materialului istoric, ce-i stă pe acele vremi la dispoziție, că metropolia română orientală nu este ceva nou, ci a existat deja până la finea veacului al XVII-lea.

»Țin să subliniez aceasta — zice — ca nu cumva din manca textuare a legii, să tragă cineva concluzii incompatibile cu dreptul bisericeii, în înțelesul ca și când orișicine — care stă afară de sinul bisericeii — ar avea dreptul de a înființa metropolii.»

Fiind deja desbaterea pe articoli, a luat în aceeași ședință a doua-oară cuvântul la §-ul 3, care conține un adaus nu numai superfluu, dar și îngrijitor, privitor la măsura dreptului de supremă inspecție a guvernului asupra vieții autonome bisericești. Evenimentele zilelor de astăzi verifică pe deplin îngrijirile, cari transpiră din acest discurs al lui Al. Mocsonyi.

Un scurt discurs, relativ la modul votării asupra moțiunilor prezentate, a rostit în ședința următoare din 8 Mai.

Înainte de a se intra în ordinea zilei a ședinței din 22 Iunie 1868 a luat cuvântul Alesandru Mocsonyi, pentru a releva procedura volnică a prim-comitelui din comitatul Crasna, care la alegerea de al doilea vice-comite al aceluși comitat, nu a pus în candidare pe candidatul opoziției, deși candidarea acestuia s'a cerut din mai multe părți și ar fi corespuns uzului legal. (Aceasta eră nainte de creerea legii municipale.) Fruntașii opoziționali ai comitatului, după ce apelul dat ministrului de interne a ramas fără rezultatul dorit, au

făcut e petiție cătră dietă, pe care a prezentat-o A. M. dietei cu prilejul acestui discurs.

În ședința din 17 Iulie a interpelat dep. Ilie Măcelariu pe ministrul de justiție în chestia tragerii în judecată a fruntașilor, cari la 315 Mai 1868 au făcut și subscris la Blaj cunoscutul «pronunciament» în contra unirii Transilvaniei cu Ungaria.

Ministrul B. Horváth răspunde imediat și zice între altele, că dovada tendențelor de împăciuire ale guvernului este tocmai că «tolerează» în funcții publice indivizi, cari fac declarații îndreptate contra unității statului (alusione la deputatul Măcelariu, care eră consilier la guvernul din Ardeal). Măcelariu, care neștiind bine ungurește și prin urmare trebuiă să se pregătiască înaintea pentru răspuns, a declarat numai atât, că își rezervă dreptul a răspunde la vorbele ministrului.

Alesandru Mocsonyi a sărit însă îndată în ajutorul colegului seu, strâns cu ușa din cauza necunoștinței de limbă și obținând dreptul de a vorbi — la interpelație are de obicei numai interpelantul și cel interpelat drept de a vorbi — a respins energic insinuările ministrului.

Între altele a spus cuvintele, de mare actualitate și aztăzi :

»Nu pot accepta supoziția, că pacea națională ar fi pendentă numai dela lăsarea în funcții a unor anumiți indivizi.

«Eu mai mult m'ași bucură, dacă

guvernul ar da probe de iubire de dreptate față de naționalități și că dorește să împace pe naționalități, dar aceste le voiu vedeà numai, când guvernul va căută să garanteze prin lege drepturile imprescriptibile ale popoarelor nemaghiare din Ungaria. În chestia aceasta nu poate fi vorba de indivizi.»

Acțiunea și-a avut rezultatul, întrucât Maj. Sa Regele, la propunerea ministrului, a sistat procedura criminală pusă în curgere contra subscriitorilor «pronunciamentului». Alte vremuri erau acele!

Într'aceea s'a pregătit Alesandru Mocsonyi pentru cea mai decisivă luptă, ce aveà să se dee în dietă: inarticularea egalei îndreptățiri a naționalităților.

În scopul studiului a făcut călătorii în Belgia și Helveția, adunând un bogat material de studiu, care se află depus în arhiva familiei.

Detaliu interesant este, că în Helveția s'a prezentat la secretariul consiliului federal (Bundes-Rath) cerând să-i pună la dispoziție toate legile și regulamentele organice privitoare la egala îndreptățire a naționalităților din Helveția.

Secretariul consiliului federal nu înțelegeà ce voește dela el Mocsonyi, căci — de fapt — în Helveția, prototipul egalei îndreptățiri naționale, nu există nici o singură lege relativ la egala îndreptățire a naționalităților. Atât de firesc este acolo dreptul fiecărei națiuni, încât n'a fost de tre-

buintă a îngrădi acele drepturi firești și de sine înțelese, prin legi organice.

Explicându-se A. M. mai de aproape i-a recomandat secretariul consiliului federal să meargă la librărie și să cumpere toate legile Helveției, căci acolo va găsi tot ce dorește.

Așa a și făcut. Din corpul legilor helvețiene și-a făcut Al. Mocsonyi un bogat extras, pe care aveà de gând să-l utilizeze în decursul dezbaterii speciale asupra egalei îndreptățiri. În urma celebrului «exodus» al deputaților noștri, la dezbaterile speciale a proiectului lui Deák, primit ca bază a dezbaterii, n'a mai ajuns Alesandru Mocsonyi să utilizeze bogatele sale schițe, cari de asemenea trebuie să se găsească în arhiva familiei.

Pe lângă activitatea în secții, după întoarcerea lui acasă din voiajul de studiu, a dezvoltat Alesandru Mocsonyi o extinsă activitate în publicistică, căutând a pregăti spiritele pentru o justă soluție a chestiei de naționalități.

A scris articoli clasici în «Reform», renumitul organ al lui Schuselka, cu care trăia în termeni prietenești, în «Zukunft», «Politik» și alte organe mari de pe acele vremuri.

Pe acești articoli i-a adunat cel mai mare admirator al lui Alesandru, fratele seu mai tiner, Eugen († 1901) și de mult am umblat să dau de această colecție, dar până acum nu am reușit.

Partea mai mare a acestor articoli s'a reprodus în foile românești ale acelor vremi, unde însă sunt greu de găsit, căci cei mai mulți articoli au apărut fără semnătură.

Dejă în anul 1867 a început Ales. Mocsonyi să pregătiască spiritele pe cale publicistică pentru o soluție justă și mulțumitoare a conflictului național, care se află atunci — după transacția cu Austria — în planul prim al preocupărilor bărbaților politici mai serioși atât dincoace, cât și dincolo de Laitha.

Așa a publicat A. Mocsonyi în nr. 155 și 166 ai ziarului vienez «Zukunft» din 1867 doi articoli importanți, în cari a depus principiile fundamentale ale soluțiunei juste a chestiei de naționalități în cadrele integrității politice și teritoriale a Ungariei, recunoscându-se prin legi fundamentale egalitatea de drept a popoarelor țerii ca individualități naționale și concludând în arondarea administrativă a țerii în circumscripții după naționalitate.

Articolii din chestiune analizează în mod obiectiv atât celebrul proiect al subcomisiei, exmise din sinul comisiei dietale pentru naționalități, cât și elaboratul clubului național al Românilor și Sârbilor.

Cu agerimea, care caracterizează toate enunțările politice ale lui, dovedește A. Mocsonyi, că proiectul subcomisiei, mănecând din falsa concepție a ființei și dreptului național și favorizând în mod unilateral interesele naționale ale Maghiarilor, poate violă drepturile și interesele naționale ale nemaghiarilor, dar la nici un caz nu le poate apăra; pe când elaboratul

clubului național, condus de ideea netulburată, de genuinul princip al egalității, nu numai că formează baza etică a statului și a libertății individuale, ci este apt a oferì cel mai mare posibil scut legal intereselor tuturor națiunilor, fără de a jigni unele prin altele.

Acești articoli au produs adevărată senzație în cercurile politice și organul ministerial «Magyarország» a grăbit a combate în nr. 127 și 128 din acelaș an, expunerile lui Mocsanyi.

Din aceasta s'a desvoltat o polemică foarte interesantă și din cale afară instructivă, nu numai pentru acele vremuri, ci și pentru... zilele noastre.

La cei doi articoli din «Magyarország» a răspuns Mocsanyi în patru articoli, apăruiți în nr. 202, 204, 205 și 206 ai ziarului «Zukunft» din Viena.

E cu neputință a face în cadrul acestei schițe un extras ca lumea din această polemică, în care fiecare vorbă își are locul seu precis și importanța sa. Voi spicuî însă unele, cari îmi par interesante pentru zilele noastre.

Așă d. e. «Magyarország» îndată la început declară emfatic, că «națiunea politică maghiară nu a decăzut nici odată la nivelul unei politici de limbă maghiară» (tocmai ceeace se face astăzi fără perdea!) și ca probă se raportă de oparte la veritabilul patriotism al Huniadeștilor, Zrinyieștilor, Bethleneștilor, Bocskayeștilor, cari n'au fost apostolii și martirii intereselor ma-

ghiare de limbă, ci s'au nizuït a eluptă libertatea întregei națiuni politice ungare (adecă: totalității națiunilor din Ungaria); iar de altă parte se raportă la istoria Ungariei și îndeosebi la legile din 1848.

Mocsonyi respunde :

«Nu înțelegem în ce raport de reciprocitate are să stee patriotismul adevărat, recunoscut de toți, al Huniadeștilor, Zrinyieștilor etc. cu acuza noastră contra acelor reprezentanți ai națiunei maghiare, cari tocmai în contradicere cu Huniadești, Zrinyiești etc. dau expresiune patriotismului lor în o politică maghiar-națională exclusivistă; cel mult că «M—g» voește să ne mai întărească în convingerea, că în Ungaria într'adevăr numai aceia pot fi considerați ca patrioți adevărați, cari nu voesc — în sensul proiectului subcomisiei — să asigure interesele național-maghiare prin legi imperative, iar cele ale națiunilor nemaghiare numai prin legi facultative, ci voesc — în sensul proiectului deputaților români și sârbi — să ofere tuturor națiunilor, fără deosebire, aceleași condiții legale pentru existența și desvoltarea lor. Tot atât de puțin înțelegem, când face aici «M—g» amintire de «națiunea politică ungară», pe care nu a atacat-o nimeni și care nu ar trebui să fie avizată la apărare».

Raportarea la istoria Ungariei și legile din 1848 o combate Mocsonyi, citând legile III din 1836, VI din 1840,

II din 1844, V, 3 și XVI 2 e. din 1848, cari toate datoresc geneza lor sutinării particulariste a intereselor maghiare naționale în sarcina celorlalte națiuni a țerii, cari constitue majoritatea.

Admirabilă este apoi acea parte a articolilor, în cari dovedește că arondarea administrativă a țerii în circumscripții după naționalități, nu numai nu este în contradicere cu principiul unității teritoriale și politice a țerii, ci este de-a dreptul un postulat al existenței și dezvoltării moderne a Ungariei ca stat de drept.

Articolii aceștia ai lui Mocsonyi, la cari n'a mai respuns «M—g» cu nici o vorbă, formează platforma întregii campanii a deputaților noștri în cursul anului 1868, ultimul an al periodului dietal început la 1865.

Pentru aceleași principii a luptat Al. Mocsonyi și în secțiile comisiei dietale, cari se frământau cu pregătirea unui proiect de lege relativ la egala îndreptățire a naționalităților.

Din desbaterile secțiilor am să povestesc aici un incident caracteristic.

Ales. Mocsonyi erà în aceeași secție cu Coloman Tisza, pe atunci încă mare opozițional. Prezident al secției erà Gorovè, iar Pulszky ședeà alătura cu Mocsonyi.

Coloman Tisza se cpintià să dovedească, că poziția principială a elaboratului deputaților români și sârbi nu este acceptabilă, pentrucă contradice intereselor de integritate a țerii,

dărăburind-o în corpuri separate naționale, cari în mod firesc trebuie să ducă la totala soluție a Ungariei.

Ales. Mocsonyi l-a combătut pe Tisza punct de punct, arătând că principiile depuse în elaboratul deputaților naționali români și sârbi nu numai nu periclitează integritatea Ungariei, ci prin absoluta garantare a păcii naționale între popoarele țerii, oferă o temelie sigură Ungariei viitoare cu regim democratic. Din contra, punctul de vedere strâmt al lui Coloman Tisza, care contrazice tuturor conceptelor democratice, duce Ungaria la soluția forțată.

Strâns cu ușa și ne mai având în cătrău, zice Tisza :

— E pagubă de vremea ce o pierdem cu asemenea discuțiuni.

— Eu cred — răspunde Alesandru Mocsonyi — că pentru existența Ungariei nu este chestiune mai importantă decât aceasta și prin urmare nu poate fi aici vorbă de pierdere de vreme. Iar dacă e tocmai vorba de pierdere de vreme, apoi aceasta nu se poate raportă decât la Tisza, care combate aserții, pe cari nimeni nu le-a susținut și reprezentat aici.

Pulszky, care — cum am spus — ședeà lângă Mocsonyi și erà dușman al lui Tisza, exclamă încântat la adresa lui Mocsonyi :

— Bravo, bravo ! Așa e !

Eșind din ședință, îl ajunge Pulszky pe Mocsonyi și îi zice :

— Ai vorbit foarte frumos și l-ai

înfundat pe Tisza după merit. Numai pagubă că te întrepui pentru o chestie pierdută. Și e pagubă că îți strici cariera cu asemenea chestii. Un om practic nu dă astăzi nimic pe aceste! (Adecă pe: naționalitate, confesiune, onoare etc.)

Mocsonyi răspunde:

— Oameni cari nu dau nimic pe acestea, sunt în ochii mei oameni fără caracter!

Pulszky a răspuns scurt, dând din umeri:

— Chestie de apreciere!

Peri dul legislatoric eră dejă pe sfârșite, când cu chiu cu vai își termină comisiunea dietală raportul în chestia naționalităților.

Se înțelege lupta lui Alesandru de Mocsonyi și a soților sei a fost în zadar, căci secțiile nu au luat în considerare elaboratul clubului deputaților români și sârbi.

În ședința din 11 Novembre 1868, enumerând președintele dietei agendele ce mai reclamă soluțiune, nu face amintire cu nici un cuvânt de chestia națională, deși dejă dieta din 1861 luase angajament solemn a duce la soluție echitabilă această chestie și deși noua dietă aleasă la 1865 a exmis o comisie specială tocmai pentru găsirea unei soluțiuni.

Încă în aceeași ședință a luat cuvântul Alesandru Mocsonyi și constatând cu părere de rău, că președintele între agendele mai importante ce sunt de rezolvat, nu a amintit cea mai arzătoare și mai importantă chestie, chestia națională, face propunerea, ca ală-

turea cu chestia croată și bugetul, cari mai erau de rezolvit, să se pună la ordinea zilei și chestia națională.

Presidentul se scuză, că n'a putut aminti chestia națională, din motiv că comisiunea centrală încă n'a terminat desbaterea asupra proiectelor și promite că îndatăce va termina această comisie, va pune chestia națională la ordinea zilei, care se va putea desbăte în dietă în intervalele dintre celelalte obiecte de importanță.

Pășirea energică a lui Alesandru Mocsonyi și-a avut în parte rezultatul dorit.

Dejă ziua următoare, la 12 Nov. 1868 a anunțat presidentul nainte de a se intra în ordinea zilei, că comisia centrală și-a prezentat raportul în chestia națională, semnat de C. Kerkápolyi și P. Nyáry.

Imediat după acest comunicat, dorind ca și elaboratul deputaților români și sârbi, care n'a întrunit în nici o secție majoritatea, să fie luat alături de cuproectul majorității în desbatere, luând cuvântul Alesandru Mocsonyi a declarat, că pe baza dreptului de inițiativă ce revine fiecărui deputat dietal, depune elaboratul deputaților români și sârbi pe biroul dietei, ca propunerea sa proprie, cu cererea de a fi tipărit și distribuit între deputați.

Cererea se admite.

Astfel a ajuns Alesandru Mocsonyi referentul proiectului minorității la desbaterea legii de naționalități.

Deosebirea între cele două proiecte este — bine înțeles — esențială dejă la §-ul prim.

Proiectul majorității ziceă :

«Toți cetățenii Ungariei formează

sub raport politic o națiune, singură și indivizibilă, al cărei membru egal îndreptățit este fiecare cetățean, de orișicare naționalitate».

Iar proiectul minorității zicea :

«Următoarele popoare istorice ale Ungariei, și anume : Maghiarii, Românii, Sârbii, Slovacia, Rutenii și Germanii, se recunosc de națiuni ale țerii egal îndreptățite, garantându-li-se egala îndreptățire politică a limbei și naționalității prin lege fundamentală, între limitele integrității teritoriale și unității politice a țerii. Fiecare națiune are dreptul a-și întrebuiți steagul seu național, ca expresiune externă a naționalității, cu ocaziunea serbărilor publice politice, dar totdeauna pe lângă steagul Coroanei ungare».

Dejă din acești doi paragrafi introductivi se vede cât coloz marele contrast între cele două puncte de vedere ale proiectului majorității și minorității comisiunei.

În ședința din 24 Novembre s'a și început desbaterea dietală asupra chestiei de naționalități, dar cu o . . . surprindere.

Anume Francisc Deák, ne fiind mulțumit nici cu proiectul majorității, dar bine înțeles nici cu cel al minorității, uzând și el de dreptul inițiativei, a prezentat în această ședință un proiect separat, care se începe cu următoarea introducere :

«Dupăce toți cetățenii Ungariei, tocmai în conformitate cu principiile fundamentale ale constituțiunei, constitue în privință politică o singură națiune : națiunea ungară unitară indivizibilă, al cărei membru egal îndreptățit este fiecare cetățean al patriei de orișicare naționalitate ;

«dupăce mai departe această egală îndreptăţire se rapoartă numai la uzul oficial al diferitelor limbi folosite în ţeară şi prin urmare numai întru atâta poate fi considerată sub dispoziţii speciale, întrucât o reclamă aceasta unitatea ţerii, posibilitatea practică a guvernării şi a administraţiunei publice şi cerinţele punctualităţii judicaturei:

«remânând sub toate celelalte raporturi neatinsă completa egală îndreptăţire a cetăţenilor, vor servi de normă relativ la uzul oficial al celorlalte limbi, următoarele dispoziţii» etc.

Va să zică desbaterea chestiei naţionale s'a început deodată cu trei proiecte de lege.

Tot în şedinţa aceasta (24 Nov.) a rostit Alesandru Mocsonyi marele seu discurs, în care motivează punctul de vedere al proiectului minorităţii.

În mod clar dovedeşte Mocsonyi în acest discurs, că naţionalitatea este o persoană juridică, al cărei principal şi mai de seamă interes este: susţinerea existenţei proprii.

În continuarea discursului seu analizează apoi motivele ideei naţionale, stabilind două cauze externe: suveranitatea poporului şi egalitatea, şi două cauze interne: civilizaţia şi democraţia, concludând că fiecare naţiune este neînlocuibilă, providenţială, aşă că nizuinţele îndreptate spre realizarea ideei naţionale formează deadreptul o datorinţă morală. Ear statul, fără de a veni în conflict cu propria sa idee fundamentală, nu poate denegă recunoaşterea naţionalităţii ca subiect de drept în stat.

După aceste trece la condiţiile acestei recunoaşteri, arată că proiectul

majorității este tocmai negațiunea scopului ce vrea să urmărească, căci concludere în supremația legală a națiunii maghiare, ceea ce înseamnă în mod firesc negațiunea egalei îndreptățiri naționale.

Mocsonyi își încheie discursul cu un citat din renumitul studiu al baronului Eötvös (atunci ministru al cultelor) care concludere, că ideile dominante (în cazul de față: naționalitatea) pot fi oprimate prin mijloacele materiale ale puterii de stat, dar nici când într'adevăr învinse.

Discursul lui Mocsonyi a făcut adâncă impresie. Chiar și ministrul Eötvös l-a felicitat. În desbaterea ce a urmat, nu i-s'a putut face altă critică, decât că e prea... doctrinar.

În ședința din 28 Noiembrie, uzând de dreptul cuvântului final ca propunător, a zis Mocsonyi între altele :

«Eu nu știu întru cât am fost doctrinar și nici nu voesc să întru în discutarea acestei chestiuni, dar așa cred, că procedăm mai mult, atât în interesul poporului cât și al țerii, dacă — fie măcar și pe baza doctrinarismului — statornicim prin lege principiul egalei îndreptățiri, decât dacă — poate și din alt motiv și nu mai de a ne ferii la aparență de doctrinarism — nimicim egala îndreptățire, după cum o face aceasta proiectul majorității».

Combate apoi cu o putere nimicitoare de argumente toate obiecțiunile, ce s'au făcut proiectului minorității și încheie cu vorbele :

«Chestia națională s'a asemănat de multe ori cu nodul gordian. Dumnezeu

«să ne ferească, să nu se ivească un
«al doilea Alexandru, care să-l taie în
«două... cu sabia».

Trecându-se la vot, se respinge
unanim proiectul majorității, de ase-
menea se respinge proiectul minorității,
reprezentat prin Mocsonyi, cu 267 vo-
turi contra 24, ear proiectul prezentat
de Deák se primește ca baza desbaterii
speciale.

În acest moment a urmat renumi-
tul «exod» al deputaților naționali ro-
mâni și sârbi, cari au părăsit demon-
strativ sala de desbateri.

În ședința următoare, ținută la 29
Novembrie 1868, a explicat apoi Ales.
Mocsonyi într'o scurtă declarație, mo-
tivele «exodului» deputaților români și
sârbi.

«Principiul fundamental cuprins în
proiectul lui Fr. Deak, primit de dietă
ca bază a desbaterii speciale — a zis
A. Mocsonyi între altele — e în con-
trazicere evidentă cu cea mai intimă
convingere a mea și a soților mei de
principii și după ce în decursul des-
baterii speciale nu se mai poate schimbă
principiul fundamental prin singuratic
modificări, sunt silit — conform con-
vingerei mele — să declar cu cea mai
profundă părere de rău, eă atât eu
cât și soții mei de principii, nu putem
împacă cu conștiința noastră marea
răspundere ce am luà asupra noastră,
dacă am participà la desbaterea acestei
chestiuni, din care cauză îmi iau voia
a declarà, că noi nu vom contribuì la
creerea acestei legi și prin urmare nu
vom luà parte la discusiunea specială»,

Declarația aceasta a făcut senzație.
Doar legea de naționalități erà să se
facă tocmai pentru a... împacă națio-

nalitățile și dieta nu s'a așteptat la această întorsătură. Contemporanii spun că pentru moment a stăpânit mare zăpăceală în ședință, neștiind acum deputații din majoritate ce să facă; să mai continue desbaterea ori... să lase baltă totul.

A mai luat cuvântul fruntașul sârb Svetozar Miletici, care alăturându-se la declarația lui Mocsonyi, a ținut să mai constate marea decepție a deputaților naționaliști, cari au venit după catastrofa dela Königgrätz cu mare încredere la Pesta și se înapoiază acum la vetrele lor cuprinși de neîncredere.

N'a lipsit nici renegatul Ivacskevics György, care prinzând ocazia spre a se insinua în sus, a tras la îndoială dreptul deputaților naționaliști a vorbi în numele popoarelor nemaghiare ale țerii. Tot așa a făcut și deputatul Simeon Pap, «Românul de paradă» al acelor vremuri.

Zăpăcelii a pus capăt Fr. Deák, declarând că neparticiparea unor deputați la desbaterea unui proiect de lege, n'are să influențeze desbaterea, de aceea declarațiile făcute se vor introduce în ziarul dietei, ca toate vorbirile rostite în decursul desbaterii, în procesul verbal al ședinței n'are însă să se facă nici o amintire despre întregul incident.

După aceste a intrat dieta în desbaterea specială și în aceeași ședință a dat gata desbaterea specială a proiectului de lege, din care s'a ales acea lege de naționalități, a cărei ordonanță de punere în practică încă n'a văzut lumina zilei până astăzi.

Am fixat acest moment din viața și activitatea parlamentară a lui A. de

Mocsonyi la acest loc, pentru că constituie totodată un dat istoric în evoluția chestiei naționale a Ungariei. Cu acest dat se încheie lungul șir de promisiuni ce s'au făcut în privința soluției juste a chestiei de naționalități și se începe jocul cu «legea de naționalități», care a fost făcută numai pentru ochii lumii.

Această schițare fugitivă a importanțelor evenimente ale anului 1868 nu o pot încheia fără de a mai adăuga vre-o câteva amănunte, tot în fuga condeiului.

Nainte de toate țin să ating aici atitudinea lui Mocsonyi în chestia uniunii Transilvaniei cu Ungaria, care deasemenea aparține istoriei acestui an.

Se știe, că în vederea desbaterii chestiunii uniunii cu Ungaria, veniseră și deputați români ardeleni la dieta din Pesta, bine înțeles, cu rezerve de drept public.

La început se ținuseră deputații noștri ardeleni la distanță față de deputații naționali români din Ungaria propriu zisă. Ei considerau chestia uniunii drept o afacere specială a lor. Mai erau și alte considerante, cari îi țineau pe ardeleni la o parte, dar nu voesc aici să mă extind asupra acestora, căci prea departe a-și deviă dela obiectul acestor note biografice nepretențioase.

Țin să constat numai că poziția deputaților români ardeleni, oricât de tari se simțiau acasă, eră în mediul străin al Pestei de tot dificilă.

Lui Ales. Mocsonyi îi revine meritul procedării solidare a Românilor și peste tot al naționaliștilor ungureni, cu Ardelenii, cari la început

consideraseră — în urma firei lucrului — de exchisă o procedare unitară.

Ales. Mocsonyi a compus celebrul proiect de rezoluțiune în chestiunea «uniunii» prezentat de E. Măcelariu, ca proiectul tuturor deputaților naționaliști, în ședința din 24 Novembrie 1868, subseris afară de ardeleni, Măcelariu, Tincu, Petcu, Tulbaș, I. și V. Balomiri, Hodoș, Borlea și Medan (I. Pușcariu, care încă îl subscrisese și-a șters semnatura, la insistența... mai înaltă) și de deputații ungureni Anton, George și Ales. Mocsonyi, V. Babeș, Vlad, Roman etc., ba chiar și naționalistul sârb Dr. Svetozar Miletici și de naționalistul rutean Adolf Dobrzansky, astfel că meritul primului manifest al solidarității popoarelor nemaghiare, care solidaritate s'a pronunțat mai târziu și în programele politice-naționale ale singuraticelor popoare aliate, revine în plină măsură lui Ales. de Mocsonyi. Accentuez aceasta aici pentru că miopia politică a înșinuat cu trei decenii mai târziu lui A. Mocsonyi, că e dușman al alianței naționalităților.

Dar rezoluția aceasta atât prin concluzia la care ajunge, cât și prin considerantele ei, este importantă și pe motivul, că aici este depusă mai limpede și mai precis poziția partidului național față de uniunea Transilvaniei cu Ungaria, poziție care nu s'a păstrat ulterior intactă, ceea ce a dat prilej la multe confuzii, cari dăinuiesc până astăzi . . .

Alt adaus la istoria acestui an este, că conferința frunțașilor bănățeni, care a avut loc la Timișoara Joi după Paști, la 4/16 Aprile 1868, din care s'a trimis

acea petițiune la dieta din Pesta, despre care am vorbit dejă, a fost convocată de Alesandru Mocsonyi. Convocătorul a apărut în fruntea Nrului 36 al «Albinei», ce apărea pe acea vreme la Viena.

Și ca să se vadă, că acele vremi n'au fost zile de aur, țin să constatez pe baza unui articol din «Albina» (Nr. 34), că posta acelor vremi — de sigur nu din întâmplare — s'a îngrijit ca Nrul «Albinei» cu convocătorul, expediat în Sâmbăta de nainte de Paști să nu sosiască în comitatul Timișului până Mercuri după Paști, așa că cei mai mulți să nu poată fi informați de cu vreme spre a putea lua parte la conferență.

Adunarea însă totuși a reușit, iar petiția în formă de memorand, compusă de Alesandru Mocsonyi și prezentată tot de dânsul dietei, s'a publicat în organele mai de seamă ale Monarhiei și a format — precum am amintit dejă — platforma desbaterii jurnalistice a chestiei de naționalități.

În fine încă un incident din desbaterile secțiilor dietale în acest an, povestit de «Albina».

Eră în preajma feriilor Paștilor, când se debătea în secțiile dietei, între altele, proiectul de lege relativ la publicarea legilor.

În secția a șeptea, în care eră și Alesandru Mocsonyi, luase Pulszky poziție hotărâtă contra publicării legilor în altă limbă, decât cea maghiară. În discursul seu, în care atacă modificările propuse de deputații români, s'a raportat la experiențele ce le-a câștigat în Franța și Englitera.

Alesandru Mocsonyi i-a răspuns lui Pulszky următoarele :

— «Mult mă mir, cum de domnii emigranți, reîntorși acasă, nu au adus cu sine decât abuzuri din Franța lui Napoleon și Englitera boerilor, iar de legile cele bune și drepte ale fericitelor popoare din Belgia și Helviția nu vor să știe nimic.»

«Emigrantul» Pulszky, atins unde l-a durut mai mult, n'a mai respuns lui Mocsonyi nimic.

Dar de aceea s'au mai întâlnit pe arena publică de multeori.

La 10 Decembrie 1868 s'a închis sesiunea și disolvat dieta.

Din mesagiul regal reproducem următorul pasagiu, caracteristic pentru modul cum au văzut oamenii guvernului de pe acele vremi, starea lucrurilor :

«Egala îndreptățire, de care s'au bucurat dejă până acum cetățenii statului de diferită naționalitate, atât în privință politică cât și cetățenească, a-ți extins-o și asupra uzului limbei lor, asigurând prin lege cerințele acele ale lor, cari nu stau în contradicere cu condițiunile administrațiunei publice și ale jurisdicțiunei. Sperăm că credincioșii noștri, cari nu se țin de limba maghiară, vor află deplină liniștire în conștiența, că constituțiunea asigură, de o potrivă, fiecărui cetățean: libertatea și desvoltarea limbei sale materne.»

În «Scrisoarea deschisă către mulți» adresată obștei române după disolvarea dietei, zice Al. Mocsonyi despre această lege următoarele :

«Legea votată în cauza naționalităților este negațiunea directă a acelor principii, cari — bazându-se pe drepturile inalienabile ale națiunilor,

pe ideea egalei îndreptățiri și pe concretele relațiuni etnice ale țerii — sunt formulate în proiectul de lege subșternut dietei de către deputații naționali, pe care proiect de lege și D-Voastră, prin adresele amintite mai sus, binevoind a ne onoră cu prețuita-Vă încredere, le a-ți declarat de program al D-Voastră.

«Legea votată în cauza naționalităților, negând existența legală a națiunilor nemaghiare, negând sântul principiu al egalei îndreptățiri naționale, recunoaște existența numai a unei națiuni politice, a națiunii maghiare, și asigurând națiunii maghiare o supremație, întemeiată nu pe însușirile fap-tice ale ei, ci rezimată pe clauzule le-gali, invoalvă pentru celelalte națiuni o subjugare prin lege, va să zică o imposibilitate morală. Această imposibilitate morală a fost, care împinse pe deputații naționali în acea situație ano-mală de a nu participa chiar la adu-cerea legii celei mai adânc tăietoare în interesele noastre vitale, neputând dâșii împacă cu onoarea națiunilor nemaghiare acea imposibilitate morală și cu conștiința lor acea responzabili-tate grea.

«Legea aceasta este dar făcută fără conlu-erarea deputaților naționali, în contra voinței lor și în contra intereselor vitale ale națiunilor ne-maghiare.»

Această enunțiațiune a lui Mocsonyi a remas până în zilele noastre princi-piul conducător al partidului național român în chestia mult lăudatei legi de naționalități, care nu s'a pus nici când în practică și nici nu s'a putut pune și de care lege s'au folosit diferitele guverne și partide șoviniste ale țerii numai în scopul a scoate ochii străi-

nătății, invocând legea ca probă că Ungaria, ca nici o altă țeară, este un adevărat Eldorado pentru naționalități.

Mocsonyi în această mare scrisoare, care a format așa zicând platforma încheării partidului național român parlamentar se extinde asupra tuturor chestiilor de actualitate după încheerea renumitei sesiuni dietale 1865/8 și . . . este de mare actualitate și astăzi, căci și astăzi găsim în această scrisoare principiile conducătoare pentru toate chestiile ce ne agită în viața publică.

Regret că din cauza prea marelui sale extenziuni nu o pot reproduce la acest loc în întregime, căci numai așa poate fi înțeleasă în toate detaliile sale, nu mă pot însă reține de a mai reproduce aici unele pasagii, cari de o parte caracterizază situația politică de atunci a Românilor, iar de altă parte ne explică nu numai motivele pe cari și-a dat atunci atâta silință Mocsonyi de a da viața reală partidului național român, ci și motivele cari mai târziu l-au îndemnat pe Mocsonyi să părăsească arena parlamentară și să treacă în lunga expectanță, pe care apoi a întrerupt-o pentru vre-o câțiva ani la 1888, nu atât din îndemn propriu, cât mai mult la intervenția altui factor, la care a ținut foarte mult până în ultimul ceas al vieții sale.

Românii din cele două diete din preajma restabilirii constituțiunii n'au format un partid național-român propriu zis, ci erau resfirați prin diferitele partide ungurești ale acelor vremuri, — visul de astăzi al lui Andrassy — rezervându-și numai așa zisa «mână liberă» în chestia de naționalități. Negreșit o stare de tot păgubitoare pentru politica națională.

De aici rezultă tendența lui Mocsonyi în preajma campaniei electorale dela începutul anului 1869, de a închegă politica națională a Românilor în cadrele unui partid național politic bine definit, cu program apt de a-l înălța la rangul unui factor politic în dietă.

Sub raportul acestui curs de idei scrie Mocsonyi în scrisoarea sa următoare :

«Dacă împrejurările nefavorabile, cari — începând dela aplicarea mijloacelor artificiale din partea guvernului unguresc la alegerile din 1865 în contra candidaților naționali și până la ștergerea formală a legilor din 1863, sancționate pentru Transilvania — n'au lipsit a contribui foarte mult la tristele noastre experiențe, ele au fost în cea mai mare parte neatârnbătoare de noi și prin urmare neînăturabile prin atitudinea și activitatea deputaților naționali; două din ele totuși ar fi putut fi delăturate: una, participarea deputaților români din Transilvania la dieta din Pesta, carea n'a putut rămâne fără influență atât asupra activității partidei naționale din Transilvania, cât și asupra dietei din Pesta; alta, credința politică a deputaților naționali, că cauza noastră națională nu stă în strânsă legătură cu celelalte chestiuni de legislațiune, și prin urmare, că ea poate să fie eluptată și de sine, independent de celelalte chestiuni.

«Consecința întâia a credinței acesteia fù mărginirea solidarității între membrii clubului național la unica și propria chestiune de naționalitate și prin urmare totodată împărțirea puterilor noastre, și altcum puțin, între

diferitele partide politice, ce se aflau în dietă.

«Consecința a doua fù excluderea posibilității pentru partidul național, de a-și câștiga valoarea unui factor politic, evalificat de a influența cursul deciziunilor legislative cu deplina conștiință a intereselor proprii naționale și conform importanței sale morale și numerice.

«Ca și pomul de pe fructele sale așa fù această credință a deputaților naționali mai târziu recunoscută prin cea mai mare parte din ei, ca contrară intereselor naționale și făcù loc acelei convingeri probate, prin experiențe, că *constituirea partidului politic național trebuie să fie baza*, pentru că este *conditio sine qua non* a oricărei lupte naționale.

«Parte pentru că unii au fost prea tare angajați cu una sau alta din partidele din dietă, parte pentru că alții doară n'au fost pătrunși de lipsa neîncunjurabilă a unui atare partid național, numai majoritatea, iar nu totalitatea deputaților naționali au luat parte la constituirea partidei politico-naționale democratice».

«Ăcest pas în esența sa curat național a pus fundamentul cel mai solid pentru o politică corectă nu numai a deputaților în dietă, ci a întregii partide naționale în țeară. Un mare pas înaintea, care, firește, nu va schimbă trecutul, dar de sigur va nimici efectele lui dăunoase».

Ne oprim aici cu citatul, căci voim anume să constatăm, că această scrisoare s'a dat publicității la 15/27 Ianuarie 1869, va să zică în preajma «conferenței frățești publice» a inteli-

genței naționale române din Ungaria și Bănat, convocată în vederea alegerilor dietale pe 26 Ian. v. (7 Febr. n.) la Timișoara, de unchiul lui Alesandru Mocsonyi, de mult regretatul Antoniu Mocsonyi de Foen, conferență, la care apoi a revenit lui Alesandru Mocsonyi rolul conducător.

Din această «Scrisoare către mulți», pe care o încheie Mocsonyi cu clasicele cuvinte:

*«numai o națiune, care știe
a se lupta pentru libertatea sa,
o merită, dar o va și posedă în-
treagă»*

țin să mai reproduc partea relativă la activitatea parlamentară, pentru că este o chestie, care în luptele noastre politice este în mare parte legată de numele lui Mocsonyi.

Iată ce scria Ales. de Mocsonyi către poporul românesc în preajma alegerilor dietale din 1869:

«Într'un stat cu regim parlamentar, între mijloacele legale pentru luptele politice, dreptul de alegere al cetățenilor este fără îndoială cel mai important, iar când e vorba de alegeri, alegerile membrilor pentru corpul legislativ stau în linia primă.

«Dacă considerăm, că legea de presă, astăzi în vigoare în Ungaria, nu corespunde spiritului adevărat al constituționalismului modern; dacă considerăm aplicarea ei cea încă mai puțin corespunzătoare recerințelor unei garanții reale pentru libertatea opiniunilor; dacă considerăm, că libertatea de întrunire și de asociațiune, acest drept firesc al cetățenilor, recunoscut în toate țerile, cari pretind a se numi constituționale, nefiind la noi nici

astăzi încă regulată prin o lege specială, în mâna puterii executive e degradată dela înălțimea dreptului la un grad de favor sau grație excepțională; dacă luăm în considerațiune toate acestea, pe cari n'am lipsă a le dovedî, căci sunt dovedite prin legi și prin faptele organelor guvernamentale, discutate și constatate și în corpul legislativ; dacă privim statul actual al comitatelor,*) cu comitetele lor așa numite reprezentative, cari însă compuse încă în 1861, fără orice alegere din partea poporului, numai după placul și voia liberă a comiților supremi de atunci, și reînviată în anul 1867, ne înfățișează o disproporțiune numerică între membrii nemaghiari și maghiari sau maghiaroni, o disproporțiune atât de bătătoare la ochi, încât în comitatele cu populațiuni nemaghiare îndoite, întreite, ba și înzecite, față cu minoritățile disparente maghiare, membrii maghiari sau maghiaroni în reprezentanțele acelora și comitete fac majorități îndoite, întreite sau și mai precumpănitoare; dacă privim că statul actual al comitatelor — în contradicere directă cu idea fundamentală a unei autonomii adevărate și destinate a asigura drepturile și libertățile cetățenilor în contra abuzurilor posibile din partea puterii executive — este chiar instituțiunea cea mai aptă de a nimici în simburele seu, chiar în numele constituționalismului și legalității, orice mișcare liberală-națională; dacă toate acestea le luăm în considerațiune precum trebuie

---

*) Consideranta aceasta se rapoartă la stările de nainte de 1870, până a nu se crecă actuala lege municipală, dar «mutatis mutandis» se poate aplică și la zilele noastre.

să le luăm, căci dânsule toate sunt triste realități, fapte pozitive, cu cari trebuie să ne facem socoteala: atunci putem, ba suntem constrinși să zicem, că față de împrejurările de astăzi, pentru națiunile nemaghiare, între mijloacele legale pentru luptele politice *dreptul de alegere este nu numai cel mai însemnat, ci chiar unicul.*

«Dacă mai depărte luăm în considerațiune defectele legii electorale, dacă considerăm că împărțirea și arondarea cercurilor electorale, defigerea locului de alegere, compunerea comisiunii centrale și a comisiunilor electorale (tot momente de cea mai mare influință pentru rezultatul alegerilor) sunt drepturile și agendele atinselor comitete comitatense; dacă considerăm în ce mod se folosește actualminte de drepturile acestea față cu națiunile nemaghiare elementul maghiar sau maghiaron prevalent în comitetele comitatense, atunci presupunând chiar că funcționarii comitatensi, deși aleși prin aceste comitete, vor pricepe mai bine decât antecesorii lor din anul 1865 profunda stimă ce dânsii datoresc liberei exercierii a dreptului de alegere, atunci zic trebuie să recunoaștem și să constatăm, deși nu fără întristare, că și *dreptul de alegere*, acest unic mijloc al națiunilor nemaghiare în lupta lor politică, *nu este în mâinile lor decât o armă tâmpită, ba chiar frântă.*

Și așa cu o armă frântă în mână avem să luptăm pentru interesul nostru cel mai sfânt, pentru existența noastră națională. De unde iarăși urmează de sine, că avem să luptăm cu cea mai mare înțelepciune, energie, virtute. Dar chiar și în

această mare și încordată luptă, în care pentru că simțim și pricepem cu toții comuniunea de interes cu surorile națiuni nemaghiare din patrie, și așa pășim și luptăm în strânsa și loiala solidaritate cu ele, — să nu uităm totuși nici în cel mai mare foc al luptei că interesele de viață ale individualității națiunii noastre române, în analiza lor finală genuină, nu numai nu sunt contrare aceluiași interese ale națiunii maghiare, ci ele se condiționează unele pe altele. De unde asemenea urmează, că *lupta noastră nu este propriu o luptă în contra națiunii maghiare*, că adecă nu pe aceasta avem s'o combatem, ci *trebuie să combatem din resputeri acele partide politice* din sinul ei, cari atacându-ne existența și onoarea națională *în numele națiunii maghiare*, se poate că ele corespund în moment simțemintelor multor Maghiari, dar de sigur *nu reprezintă, nu pot să reprezinte adevăratele interese nici ale națiunii maghiare nici ale patriei comune*. Identificarea națiunii maghiare cu aceste partide politice poate că ar fi de folos pentru acei indivizi, cari își caută și găsesc patriotizmul lor mai bine remunerat prin nutrirea de ură în națiunea maghiară contra celorlalte națiuni, dar să-mi credeți, acea identificare din partea noastră n'ar putea fi decât prea stricăcioasă atât pentru cauza națională, cât și pentru patrie.

«O pricepere clară a intereselor noastre, o judecată sănătoasă despre împrejurări și entuziazmarea comună pentru libertate și naționalitate, aceste caracteristice însușiri ale poporului român, ne pot insuflă cele mai îndrep-

tărite speranțe chiar și față de toate dificultățile, mai sus amintite.

«Nu știu, dacă rezultatele alegerilor vor corespunde sau nu așteptărilor noastre îndreptățite: dar atâta știu de sigur, că în cazul dacă nu vor corespunde, vina nici decum nu va fi la popor.

«Însă, d-lor, arma de care am vorbit, este nu numai frântă, ci totodată *cu două ascuțișuri*, care, rău aplicată, ușor vulnerează chiar și pe acela, care se folosește de dânsa.

«Puterile noastre sunt foarte puține: dar adese puterile și cele mai mari rămân fără rezultat din cauză că aplicarea lor a fost sfâșiată; până ce de altă parte și cu puteri mici se pot câștiga rezultate mari, dacă ele, bine concentrate, au lucrat toate într'aceeași direcțiune, spre una și aceeași țintă; dar iarăși rezultatele acestea, deși mari, vor fi totodată și bune numai atunci, dacă a fost bună direcțiunea în care am făcut să lucreze puterile noastre».

«Regimul constituțional este după esența sa intimă astfel o luptă neîntreruptă alor multe mii de interese divergente — cari, prezentându-se acuși toate deodată, acuși unele după altele pe scena vieții politice, dispun mult puțin de puterile existente în popor, — încât chiar și în statele, unde regimul constituțional este încă încărcat cu multe defecte absolutistice, lupta va fi în adevăr cu mult mai puțin naturală, învingerea momentană a intereselor neîndreptățite o victorie artificială — dar ea, acea luptă, va începe îndată, căci zace în esența constituționalismului, prin urmare este neînconjurabilă și va încetă numai cu în-

cetarea regimului constituțional, ori cu satisfacerea postulatelor îndreptățite.

«Lupta aceasta, care, se înțelege de sine, nu poate fi decât legală, departe de a fi o umbră a constituționalismului, tocmai e aceea ce dă constituționalismului valoarea sa cea mare.»

«Ajunge o privire repede în viaa mișcare politică a vieții noastre constituționale, pentru a ne înfățișa o dramă atât de bizară, încât până ce partide politice, nu numai cu existența națională garantată, ci chiar cu o supremație națională inarticulată, lătită peste toată țara și bine organizată, susțin între sine o luptă sistematică pentru niște diferențe, ce se reduc numai la o măsură mai mare sau mai mică de garanție de drept public; — până atunci *națiunile nemașchiare*, pentru cari astăzi nu e vorba de mai puțin, decât chiar de existența lor națională, cari pe lângă aceasta formează majoritatea țării și al căror popor e însuflețit de simțul cel mai curat de naționalitate, cu puține excepțiuni înbucurătoare, *întreprind, neorganizate, fără plan și sistem o luptă* ale cărei rezultate de prevăzut, dacă ea se va continua tot astfel, abia vor corespunde așteptărilor și ostenelelor. Ba, ca tabloul tragic să ne fie complet, trebuie să vedem, cum capacitățile noastre cele mai bune află încă și astăzi de compatibil cu marele nostru interes național, a nu denega sprijinul lor — deși nu în chestiunea de naționalitate, dar în celelalte chestiuni politice — uneia sau alteia dintre partidele politice străine, a se angaja cu una sau alta dintre acelea, cari partide deși între sine contrare neîmpăcabile

în toată privința, față cu pretenziunile legitime ale naționalităților sunt însuflețite tot de același spirit și formează o falangă compactă, când e vorba de a denegă acestora recunoașterea legală a drepturilor lor inalienabile. Desbateră chestiunii de naționalitate a trebuit să nimicească și cele din urmă rămășițe de indoială în astă privință.

«Duiosă constatare aceasta, la care firește, de vrem să fim juști n'avem să uităm acele sute de dificultăți, cari ni-se opun; dar și mai puțin ne e ertat să uităm pericolele cele multe, cari atacă serios existența și onoarea noastră națională.

«Nu critic, ci amintesc numai fapte, deși atât de triste, încât, dacă se va continua tot așa, urmările necesare vor fi de sigur și mai deplorabile decât experiențele noastre din trecut».

În preajma «conferenței frățești publice», convocată — după cum am spus -- pe 26 Ian. v. (7 Febr. n.) a mai scris Ales. Mocsonyi un important articol relativ la pasivitatea Românilor ardeleni.

Articolul acesta publicat în distinsa revistă a lui Fr. Schuselka, ce apărea la Viena «Die Reform» a fost reprodus de organele naționale «Albina» și «Gazeta Transilvaniei». Actualitatea articolului eră din cale afară mare, nu numai în vederea adunării dela Timișoara, ci și în vederea celei convocate de Elia Măcelariu la Miercuria pe 10/22 Februarie 1869, care aveă anume în program pus sub nr. 2): «de a stabili un mod de procedare solidar în privința alegerilor viitoare și a dietei din Pesta.»

Opiniunea publică eră din cale afară agitată. Deputații ardeleni și-au

recunoscut greșeala, ce au făcut-o participând la lucrările dietei din Pesta și acum se reclamă pe întreaga linie trecerea în pasivitate față de dieta din Pesta. Din fruntașii români cavalerul Pușcariu, care eră înalt funcționar în ministeriul unghuresc, milită în coloanele «Telegrafului Român» și «Federațiunei» pentru activitatea Ardelenilor în dieta din Pesta. Iar fruntașii politicei maghiare Deák, Irányi etc. militau tot asemenea pentru venirea Ardelenilor la Pesta, punându-le în vedere că ulterior se vor luă în dreaptă cumpănă gravamenele Românilor ardeleni.

În toiul acestor frământări și-a scris Ales. de Mocsonyi articolul intitulat «*Pasivitatea legală a Românilor din Transilvania*». Fiind acest articol aproape cu totul dat uitării, țin să-l reproduc aici în întregime (după-ce n'am la îndemână originalul din «Reform») după traducerea apărută în n-rul 9 al «Albinei», ce apărea pe acea vreme încă la Viena. Iată articolul:

«Manifestațiunile naționale ale Românilor de a nu participa la alegerile pentru dieta din Pesta, cari manifestațiuni se repetesc mai în toate locurile în Transilvania, sunt tot atâtea proteste în contra acelei teorii, contrare principiilor moderne ale dreptului de stat, după care dieta din Pesta a crezut, că niște concluze istorice ale unei corporațiuni feudalistice ar dà și un destul titlu de drept, spre a putea realiza în formă mai plăcută de legalitate... tendențele morboase ale unei supremații naționale.

«Manifestațiunile aceste din partea poporului român transilvănian sunt însă totodată și tot atâtea aprobațiuni ale acelu proiect de rezoluțiune al de-

putațiilor naționali, pe care dieta, poate și sedusă prin coincidența momentană de jurstări favorabile, l-a respins și a cărui idee fundamentală culminează într'aceea, că: Deși o legătură mai strânsă între țerile surori e un postulat învederat al intereselor binepricepute ale ambelor țeri, totuși o garanță adevărată a tuturor intereselor nu poate să zacă nici când în concluzele unilaterale ale unui factor numai, ci de o potrivă în conlucrarea și celui alt factor, până acum exchis, adecă al: poporului român; va să zică *chestiunea uniunii nu poate fi bine și definitiv deslegată numai prin dieta din Pesta, ci și prin conlucrarea unei diete transilvănene, în care poporul român trebuie să fie reprezentat pe baze democratice și conform valorii sale adevărate.*

«Dacă nu se poate contestă, că necesitatea politică a unei atari legături mai strânse între Ungaria și Transilvania, nu poate să zacă nicicând în orice fel de concluze feudalistice, ci ea poate să zacă numai în comuniunea de interese a națiunilor interesate: atunci de altă parte nici îndreptățirea acestei pretenziuni politice a națiunii române nu poate fi combătută cu seriozitate.

«Procedura dietei din Pesta față de Românii din Transilvania a trebuit să dovedească până la evidență și partea practică a importanței acestui postulat.

«Dieta, prin introducerea formei celei mai dure de guvernament, adecă prin puterea discreționară a unui ministeriu neresponsabil față de poporul român, a trebuit să lumineze pe deplin națiunea română despre va-

loarea adevărată a fuziunii acum dejă completate.

«Ba mai mult, dieta pentru a de-trage poporului român și cel din urmă mijloc legal de a-și putea apăra eventual în cea mai de aproape dietă îndreptățiteile sale pretenziuni prin o reprezentanță corespunzătoare importanței sale — până întru atâta și-a dat pe față tendențele sale suprema-tistice, încât ea, chiar și cu nerespectarea expresului postulat al acelei teorii de legalitate, pe care însași se razimă, a susținut pentru Transilvania și pe viitor neschimbată legea electorală provizorie cu baze feudale.

«Cum se poate potrivì această susținere a unei atari legi electorale cu principiile dreptului, democrației, ba chiar și cu exigențele politice? — este o întrebare la care las să deo respuns tot insul singur; atâta este cert, că după această lege electorală, majoritatea absolută și foarte precumpenitoare a țerii — națiunea română — ar fi reprezentată prin o minoritate dispa-rentă, până ce minoritățile neromâne ar fi reprezentate prin o majoritate im-pozantă.

«Prin această dispozițiune dieta a arătat chiar incapacitatea sa de a scuti interesele poporului român; tot prin ea însă dieta totodată și-a pier-dut pe deplin încrederea la popor.

«Să ne mirăm deci, dacă o neîn-credere adâncă a cuprins astăzi pe po-porul român întreg, când acesta, despo-iat de toate mijloacele constituționale genuine și eficace, își caută refugiul la manifestațiuni naționale, cari sunt primele începuturi ale pasivității

legale, ale acestui extrem mijloc legal în lupta politică ?!

«Putem să deplângem din inimă acest conflict trist, putem să fim îngrijiți serios pentru urmările lui, când considerăm că pasivitatea legală este pururea una din simptoamele cele mai periculoase în viața de stat; dar nici un om cu cuget drept nu va putea acuză pentru aceasta națiunea română, căci ea împlinește o datorie morală, o împlinește aceasta în numele dreptului etern, în interesul libertății.

«Intre asemenea împrejurări ușor pricepem, că în diferitele tabere politice ale națiunii maghiare se ridică voci pentru a desfătuî poporul român dela acest pas extrem.

«Când d-l Irányi declară în «M. U.» că «plânsorile și asupririle Românilor de dincolo de Dealul mare îi sunt cunoscute» și ne pune în vedere posibilitatea, că doară cea mai de aproape dietă va satisface îndreptățitele lor pretenziuni, dacă Francisc Deák într'o scrisoare privată, pe care o publică contele N. Bethlen exprimă între altele: «că ce este încă de făcut, are să se facă pe cale frățiască — sine ira et odio — în conțelegere cu frații noștri», dacă «Hazánk» organul stânzei centrale, își ridică vocea în același scop: sunt convins, că națiunea română, inspirată chiar și în astfel de împrejurări critice de spiritul cel mai împăciuitor, va primi cu interes aceste manifestațiuni. De altă parte tot asemenea sunt convins, că d-nii Irányi, Deák și cei dela «Hazánk» vor concede, că *încrederea poporului român, scăzută prin fapte mult ponderante, se poate restabili iarăși numai prin fapte de asemenea mult cumpenitoare.*

«Aceasta, firește, nu exclude posibilitatea, că unii particulari vor eși din torentele general; dar aceștia de sigur nu vor altera întru nimic spiritul comun al națiunii române, și din parte-mi ași dori numai, ca nimeni să nu se expună primejdiilor amăgirii de sine.

«Iar ce privește însinuațiunea d-lui conte N. Bethlen, ca și cum la aceste manifestațiuni în Transilvania s'ar fi trimis un «mot d'ordre» din București și ca și cum acelea ar fi îndreptate contra integrității coroanei Stului Ștefan, această însinuațiune stă în contrast neplăcut cu explicările de mai sus ale connaționalilor sei și pare a fi mai mult cvalificată de a nutri neîncrederea decât de a contribui la dorita mulcomire.»

Acesta e articolul lui Mocsonyi, în chestia pasivității Ardelenilor, pe care am ținut să-l reproduc aici în întregime, pentrucă reoglindește mai clar decât orice comentar poziția lui Mocsonyi în chestia uniunii, încă nainte de ce ar fi pronunțat pasivitatea celebra conferență convocată de E. Măcelariu la Miercuria, de lângă Sibiu, în otelul de atunci al familiei Măcelariu, astăzi... școală confesională luterană săsească.

Și cu fixarea acestor poziții principale, temelia întregii activități politice a lui Mocsonyi, încheiu acest prim capitol din viața și activitatea politică a lui Mocsonyi, bine înțeles, fără de a aveà pretenția a da un tablou complet despre ce a gândit și făcut Ales. Mocsonyi, ci numai pentru a puteà scoate mai deslușit la iveală nizuințele lui Ales. Mocsonyi din epoca următoare, cari tindeau nu numai a chemà la viață un partid politic național românesc, ci și a-i da acestui partid un conținut

străbătut în toate detaliile sale de cugetarea adevărată politică, fără de care sunt zadarnice toate sbuciumările noastre de a ne înălța la rangul și rolul unui factor politic în țeară.

III.

În spațioasa sală a redutei orășenești (pe atunci încă «cetățenești») a Timișorei s'a întrunit la 26 Ianuarie (7 Febr. n.) «conferența frățească publică», convocată de Antoniu Mocsonyi de Foen, căreia însă, conform procesului verbal redactat din această adunare, i-s'a zis deja «conferență națională».

Conferenței a premers o consfătuire intimă în casele familiei Mocsonyi, unde s'au stabilit detaliile conferenței și modul constituirei. La această consfătuire s'a decis a se proclamă prezident al conferenței Constantin Radulescu, iar un loc de notar să se ofere fraților Sârbi, cari încă veniseră la adunare.

Precis la orele 11 s'a deschis apoi conferența, fiind de față floarea intelectualilor noștri din Bănat și Ungaria, propriu zisă, a acelor vremi. Familia Mocsonyi eră în mod impozant reprezentată prin 6 membri și anume prin Anton și George (unchii lui Alesandru), Zeno și Victor (verii lui Alesandru) aparținători liniei «de Foen», apoi Alesandru și fratele seu Eugeniu, aparținători liniei «de Mocsonyi», trecuți acum cu toții la cele de veci.

Unul singur din membrii valoroși ai acestei familii a lipsit dela această adunare: Andreiu Mocsonyi de Foen, fostul «comisar suprem districtual» al Bănatului din 1849—1852, conducătorul luptelor noastre pe timpul absolutismului și pe pragul restabilirei consti-

tuționalismului, care prezentase la 1860 celebrul memorandum relativ la reorganizarea Monarhiei pe baza autonomiei naționale. Ales deputat al Lugojului la 1861, deja atunci a renunțat la mandat propagând «pasivitatea», iar la 1869, când se întrunise conferența din Timișoara, s'a retras cu totul din viața politică, nefiind de acord cu frații și nepoții sei în privința atitudinii ce eră de urmat.

În eremitagiul seu dela Foeni a petrecut Andrei, pe când fruntașii Bănatului și-au dat silința a chemă în Timișoara la viață: partidul propriu național român. Ținând Andrei până la moarte (1880) cu tenacitate la principiul «autonomiei naționale», constituie acest moment un dat important în evoluția ideilor politice la Români. Contrastul între Andrei și nepotul seu Alesandru, care tindea față de intransigența rigidă a unchiului seu, la creerea condițiilor unui «modus vivendi», a devenit patent și dela acest moment încolo li-s'au despărțit căile pentru totdeauna.

Ambii au avut aceeași soarte, căci după cinci ani, nereușind cu politica sa, s'a retras și Alesandru de pe arena politică, dar în vederile lor politice nu s'au mai întâlnit, căci și în retragerea sa a ținut Alesandru la politica căutării unui «modus vivendi», bine înțeles, între condiții morale și fără abandonarea bazei principale naționale. Subliniez aceasta, pentru că de aici derivă clasificarea politicei reprezentate prin Alesandru ca politică «moderată» în opoziție cu Andrei, care până la moarte a ramas cel mai genuin reprezentant al «intransigenței».

Toate aceste însă sub raportul istoric al evoluțiunei ideilor politice la noi,

căci astăzi... s'au schimbat valorile. Astăzi politica zisă «moderată» este de-a dreptul echivalentul eufemistic al trădării de neam și se deosebește de politica «moderată» a lui Alesandru Mocsonyi ca cerul de pământ.

După aceasta digresiune, care mi-a părut aici de actualitate și la loc, căci mulți de-ai noștri nu sunt astăzi în curat cu «moderațiunea» lui Al. Mocsonyi, care adesea pare «iredentism», să revin la importanta conferință din 26 Ianuarie (7 Febr.) 1869.

A fost o adunare impozantă, cum poate n'a mai văzut Timișoara, care pe acele vremi eră centrul pulsațiunii politice naționale a Românilor din Banat.

«Ziarul particular despre conferința națională ținută în Timișoara în 26 Ianuarie, 17 Februarie 1869» introduce raportul*) cu următoarele cuvinte:

«La apelul D-Sale D-lui Antoniu Mocsonyi, publicat prin «Albina» și după ea mai în toate foile noastre și străine din patrie, s'a adunat din mai toate părțile Banatului și Ungariei un număr de inteligenți Români atât de însemnat, cum abia s'a mai văzut la o altă în această capitală provincială, dar totodată s'a înfățișat și o mulțime de bărbați sârbi de toată plasa din Timiș, Baci și Torontal cu renumitul lor conducător Dr. Svetozar Miletici, acesta ca reprezentant al comitetului național central din Neoplanta, capitala Sârbilor. Părțile Aradului și Lugojului și ale Oraviței au fost reprezentate nu numai prin delegați din comitetele naționale de acolo, ci și prin un frumos număr de bărbați de frunte; iar păr-

*) Publicat în «Albina» Nr. 12 din 214 Februarie 1869.

țile dela Tisa și Dunăre, anume St. Nicolaul-mare, Comloșiul și confiniile militare ne trimiseră contingente ca nicicând altă dată. În fine spre surprinderea cea mai măgulitoare se prezintă mai mulți raportori speciali pentru ziarele din Pesta, Viena, Praga și a.».

Rapoartele ziaristice ale acelor vremi evaluează numărul frunțașilor întruniți la această conferență între 500—600.

Anton Mocsonyi deschide conferența, salută pe cei prezenți și în deosebi pe Sârbi și expunând scopul convocării, invită pe cei prezenți să se constituie.

Se aclamă prezident Constantin Radulescu, avocat și inginer din Lugoj, «chinejul nostru» de pie memorie. Iar notari ai conferenței se aclamă renumitul avocat Stănescu din Arad și literatul sârb Dolga din Timișoara. Raportor al conferenței avocatul și proprietarul dela Jebel Victor Pop.

După constituire ia cuvântul Dr. Svetozar Miletici și «fiindcă n'are norocirea a fi învățat românește», vorbește sârbește, salutând adunarea în numele Sârbilor, iar avocatul Stănescu mulțumește lui Anton Mocsonyi pentru convocarea conferenței și propunând ca despre această conferență să se redacteze un proces verbal, propune a se introduce la procesul verbal această mulțumită, precum și peste tot «recunoștință tuturor membrilor ilustrei familii de Mocsonyi pentru trecut și încredere pentru viitor, cu rugarea, ca dânșii sau câte unul dintr'ânșii, și de aici încolo, de câteori va cere trebuința, să-și ridice vocea și să adune și sfătuiască și conducă

inteligența poporului în lupta pentru naționalitate». Propunerea se primește cu însuflețire.

Luând cuvântul raportorul V. Pop motivează și propune vot de încredere deputaților naționali din dieta expirată, mai departe propune ca «fiindcă cauza naționalităților nu e deslegată după lipsa și dorința — și așa dară spre mulțumirea — naționalităților și anume a Românilor, cari de prin toate părțile au poftit deslegarea ei pe temeiul proiectului de lege lucrat de deputații români și sârbi: deci adunarea să dechiare acel proiect de al seu și să-l susțină și apere și mai departe pe cale legală cu toate mijloacele».

Conferența primește unanim această propunere.

Acum a luat cuvântul Ales. de Mocsonyi. Reproduc rezumatul acestui important discurs, după «Ziarul particular» mai sus amintit:

«D-l Dr. Ales. Mocsonyi mâneacă din acest concluz, crede că dacă conferența a acceptat proiectul deputaților români și sârbi în cauza de naționalitate și voește a-l susține și apăra ca pe a-l seu și în viitor, trebuie să ne gândim la mijloacele legali, cu cari să luptăm pentru realizarea lui, dela care realizare depinde existența și onoarea noastră națională.

«În viața constituțională lupta pentru idei, pentru reforme și drepturi se mijlocește prin partide politice, formate spre acest scop; deci fiindcă — după cum cu durere ne-am convins — dintre partidele politice, ce până acum există în țeară, nici una nu s'a putut câștiga pentru proiectul nostru în cauza naționalităților și așa dară nici cu una nu ne putem însoți pentru a lupta în

această direcțiune, *propune înființarea unei partide naționale de sine stătătoare, ai cărei membri adecă să nu fie angageați cu nici o altă partidă politică, din cele dejă existente; iar pentru cazul de primire a acestei propuneri, desfășoară necesitatea de un program politic, pe al cărui temeiu ar fi a se constitui și a lucra acea partidă națională».*

Propunerea aceasta importantă a lui Alesandru Mocsonyi — dela care se datează o nouă fază în luptele noastre politice — se primêște unanim și fără contrazicere.

Enunciându-se din prezidiu primirea propunerei lui Ales. Mocsonyi, de a organiza un partid propriu național român cu program separat, ia Alesandru Mocsonyi de nou cuvântul prezentând și motivând un proiect de program politic, alcătuit din șapte puncte.

Proiectul de program este următorul:

I. Solidaritate cu națiunile patriei de asemenea interes.

II. In chestiunea naționalităților ținerea la proiectul de lege al deputaților români și sârbi din dieta trecută.

III. In chestia Transilvaniei ținerea la cunoscutul proiect de rezoluțiune al deputaților români.

IV. Fiindcă după experiențele de până acum n'a putut a nu fi observat un fel de nex intern între articolul de lege XII. din 1867 (=dualismul) și între negațiunea egalității de drept pentru națiunile nemaghiare: din cauza aceasta este datorința partidei naționale a privi acest articol și din acest punct de vedere și a-l combate cu toate mijloacele legale.

V. Spriginirea programului național al Croaților în privința autonomiei țerii lor.

VI. Regularea municipiilor pe baza cea mai largă a democrației și autonomiei.

VII. Adoptarea principiilor liberalismului și democrației în toate sferele organismului vieții publice.

Primele două și ultimele două puncte de program, propuse de Ales. Mocsonyi, s'au primit întocmai și fără dezbateri.

Cu atât mai agitată a fost însă dezbateri în jurul celorlalte trei puncte de program, cari erau în declarată opoziție cu interesele politice de á kiste, care aveã aderenți și între Românii adunați la Timișoara, ba judecând după unele voci de presă ale acelei vremi, pare chiar probabil, că politica de guvernament de atunci și-a trimis a n u m e oameni cu instrucții speciale la adunarea dela Timișoara.

Ales. Mocsonyi a avut o luptă grea de susținut până a reușit să străbată cu aceste puncte de program, așa cum le-a propus.

La punctul relativ la autonomia Transilvaniei, care susține aceã rezoluțiune, pe care au prezentat-o deputații români și sârbi naționali prin Elie Măcelariu în ședința dietei din 24 Nov. 1868, a luat mai întâiu cuvântul avocatul At. Rațiu, propunând ca conferența să exmită o comisie care să «iee la cumpăneală» acest punct de program și să facă conferenței un raport «motivată».

Atât avocatul Stanescu cât și protopopul sârbesc T a b a k o v i c i (care vorbeã bine românește) au combătut

pe At. Rațiu, militând cu hotărîre pentru punctul de program, așa cum l-a prezentat Ales. Mocsonyi.

Atunci a isbucnit Iuliu Grozescu cerând «să lăsăm pe Ardeleni în treabă lor, să nu-i băgăm în programul nostru, ceea ce ei — după purtarea lor în timpul ultim — abia ar mai merită».

Protopopul Vichentie Grozescu arată, că chestia Ardealului este chestia tuturor Românilor și e datorința noastră să o apărăm chiar și când Românii ardeleni ar abandonă-o! În același senz vorbește și Christianu, luând în apărare pe fruntașii ardeleni.

Mih. Buneiu ține să constate că Ardelenii cu inteligența și funcționarii lor naționali — lași și egoiști — nu sunt în stare a se orientă și apăra singuri. Aici folosește oratorul termini atât de aspri la adresa Ardelenilor, încât prezidentul se vede nevoit a-l întrerupe și îndrumă la ordine. Oratorul însă, tocmai pe motivul că fruntașii ardeleni sunt atât de egoiști și particulariști, ține, ca naționaliștii români din Ungaria și Bănat să apere cauza dreaptă a Românilor ardeleni, așa precum a propus-o Ales. Mocsonyi.

A mai vorbit Ioan Missits, care eră candidatul opoziției aliate din Timișoara și care — așa se vede — luase anumite angajamente față de partizanii sei de naționalitate străină, pe cari i-ar fi supărat dacă candidatul lor ar fi luat o poziție națională «extremistă». Orator bun cum eră, a făcut apel către conferență, să «respecte legalitatea», să tindem la îmbunătățiri numai pe calea legii și să nu atacăm pe față uniunea Transilvaniei cu Ungaria, ci din contra să ne pronunțăm pentru participarea Românilor ardeleni la dieta

din Pesta, ca acolo, în dietă, să stăruim cu toții la îndreptarea relelor.

Ultimul cuvânt la acest punct l-a avut Ales. Mocsonyi, care s'a ocupat în deosebi de vorbirea lui Missits.

Reproduc aici, după «Ziariul» citat, următorul extras din vorbirea lui Ales. Mocsonyi:

«D-l Ales. Mocsonyi spune D-lui Missits, că legalitatea nu o atacă aici nimeni. Aceea este deslucită aiurea (în textul rezoluțiunei) și acum e numai vorba, că ce reclamă interesul și onoarea Românilor și că în ce direcțiune și pentru ce avem să lucrăm noi!? Fi-rește tot pe cale legală.

«Acea, că «să vină, ori să nu vină» Români ardeleni la dieta ungurească, nu se cuvine să discutăm și să decidem noi aici. Însă dacă ar fi să ne pronunțăm, ar trebui să ne pronunțăm contra venirei lor, abstragând dela alte grele motive, măcar și numai din cauza legii electorale feudale, care le face cu neputință reprezentarea și apărarea cu onoare.

«Recomandă deci spre primire propunerea sa așa cum a propus-o».

Cu mare majoritate se primește acest punct de program.

Tot At. Rațiu a deschis desbaterea contra punctului IV, propus de Ales. Mocsonyi în program. El consideră articolul de lege XII ex 1867 (= dualismul) drept un pact între țeară și Monarh și prin urmare: sânt și inatacabil. Cere deci, ca acest punct să se lase afară sau întreg sau să se restrângă numai la acea parte, care privește pe naționalități.

Contra lui Rațiu a vorbit Stefan Perianu și apoi s'a primit punctul în

redactarea mai sus arătată, punându-se deosebit pond pe acel «și», pe care l-am subliniat mai sus.

În privința aceasta sunt interesante reflexiile apărute în Nrul 13 al «Albinei» sub semnul «(a)» cu titlul »Epizode dela conferența națională din Timișoara», scrise probabil de George Popa, excelentul redactor al «Albinei».

Iată ce zice între altele:

«Mai întâiu a-și dorì să explic, cum a intrat punctul al patrulea, referitoriu la articolul de lege XII din 1867, în programa propusă de d-l Dr. Ales. Mocsonyi și primită după o luptă destul de înfocată.

«Este cunoscut, că mai mulți dintre cei mai de frunte bărbați naționali, bunăoară chiar și Babeșiu, au fost pururea pentru ignorarea aceluï articol de lege în programul nostru, pretinzând (cum s'a dat a zice Exc. Sa metropolitul Șaguna) că »de multori este bine să ne țină contrarii noștri de cam orbi și proști». Și în conferențele premergătoare conferenței publice s'a desbătut foarte lung și serios această chestiune. Tot insul a recunoscut, că articolul de lege XII este isvorul răului, *temeiul sclavagiului nostru național*, dar fiindcă tot insul recunoaște aceasta, că acel articol de lege este și baza sistemii de stat în Monarhie, erà prea greu a se decide pentru atacarea de-a dreptul și pe față a aceluï articol de lege.

«În fine a învins argumentul tinerului nostru atlet național Dr. Ales. Mocsonyi, cumcă îndeșert vom umblà noi a ne preface că nu vedem de unde vine răul, căci prin aceasta, precum până acum nu câștigaram nimic, așa

și mai departe nu vom câștiga alta, decât că unii ne vor ține de proști, iar alții de fricoși. Una mai rău decât alta, fiind ambele cele mai mari slăbiciuni în lupta politică etc. etc.

«După aceasta apoi se primî combaterea aceluî proiect de lege din punct de vedere al naționalităților și se făcù din altă parte propunerea, ca, așa dară, să se combată el tot pentru acel cuvânt și din punctul de vedere al autonomiei patriei; și așa se primî adaugerea particulei «și», care e xprimă aceasta. Astfel a întrat punctul al patrălea în program.»

Explicarea aceasta, venită negreșit din parte competentă, ne arată de o parte marile greutăți cu cari a avut să se lupte Al. Mocsonyi până ce a chemat la viață programul național dela Timișoara, de altă parte ne arată într'o interesantă lumină cugetarea politică a fruntașilor noștri de pe acele vremi în intimitatea ei, care în multe privințe este străină de cugetarea generațiilor de astăzi.

Nici chestia spriginirii programului național al Croaților în privința autonomiei lor, n'a trecut așa neted. Tot At. Rațiu a luat poziție și contra acestui punct de program, sub cuvânt că nu mai există chestiune croată, fiind aceasta definitiv deslegată prin învoiala reciprocă dintre dieta Croației și a Ungariei, care fapt nu se alterează prin împrejurarea că o fracțiune națională a Croaților este încă nemulțumită.

În desbaterea acestei chestiuni a luat parte și șeful Sârbilor radicali, Miletici, arătând între ce condiții s'a făcut acel simulacru de împăcare, pe care pune At. Rațiu pond atât de mare.

Arată că dieta croată s'a constituit pe baza unei legi electorale octroate, care a împiedecat manifestarea adevăratei voințe constituționale a Croaților și prin urmare la nici un caz nu se poate considera ca definitiv așa zisul pact dintre Ungaria și Croația. Spriginește propunerea lui Ales. Mocsonyi.

Advocatul Stănescu spriginește de asemenea această propunere, căci un pact — oricum ar fi fost făcut — nu se poate considera ca nerăsturnabil. Și în fine însuși Rațiu recunoaște, că în Croația există un partid național, care combate acea transacție. Iar datorința Românilor este, ca în lupta contra adversarului comun să se alieze cu partidul național al Croaților. Tot în senzul acesta vorbește și protopopul Vichentie Grozescu, așa că propunerea lui A. Mocsonyi se primește cu mare majoritate, între ovațiunile Românilor și Sârbilor de față.

În deosebi Dr. Miletici a ținut să mulțumească Românilor pentru acest concluz. At. Rațiu a mai provocat niște scene agitate, contestând lui Miletici dreptul de a vorbi în numele Sârbilor. Dar s'a trecut și peste aceste, iar restul propunerilor lui Mocsonyi primindu-se neschimbat, declară prezidentul Const. Rădulescu de acceptat întregul program, așa cum l-a propus Ales. de Mocsonyi.

Dupăce se mai votează o moțiune propusă de V. Babeșiu, prin care se protestează contra însinuărilor, că luptele Românilor ar fi îndreptate contra tronului, patriei și constituțiunei, se trece la altă chestiune importantă, la chestia: solidarității naționale.

Iuliu Grozescu făcuse propunerea de a se lansa un apel către națiu-

nile nemaghiare ale țerii, spre a mijloci această solidaritate.

Ales. Mocsonyi arată, că ideea solidarității este pusă în fruntea programului, ca prim punct, dar modul de procedare propus de I. Grozescu îl consideră de greșit, căci în dietă vor fi deputații naționali chemați a mijloci această solidaritate, iar afară de dietă comitetele naționale, cari se vor chema la viață pe întreaga linie.

Se acceptează punctul de vedere al lui Ales. Mocsonyi.

După aceste aduce în desbatere Al. Mocsonyi o chestie de mare actualitate în fața alegerilor dietale: Chestia cvalificării candidaților de deputați naționali.

Ales. Mocsonyi crede că de candidat de deputat național poate fi considerat numai acela, care se angajează formal prin declarațiune, că acceptează în întregime programul aici votat și că va aparține partidului național, liber de orice angagement față de alte partide.

Desbaterea, ce a urmat în jurul acestui punct a fost din cale afară bogată, luând parte Stanescu, Babeșiu, Missits, V. Grozescu, A. Popovici, L. Ionescu, Miletici, Vich. Bogdan și alții. Chestiunea eră complicată prin multe alte chestiuni, între cari luă locul prim chestiunea compromiselor cu alte partide, atât în fața alegerilor, cât și în dietă.

Ales. Mocsonyi ține la deplina independență a partidului național român față de alte partide, dar caută totodată să asigure mâna liberă a partidului pentru eventuale compromise cu alte partide, la caz că s'ar putea

ajunge la vre-un acord favorabil postulatelor naționale ale poporului român.

Alți fruntași erau însă de altă părere. Unii țineau să se enunțe deja acum, că se caută un acord cu partidul deákist care erà la putere, iar alții — majoritatea — țineau să se declare de exclusă o atingere cu partidul dela putere, cerând chiar să se demonstreze contra acestuia, iar eventual acord să se caute numai cu vre-unul din partidele opoziționale.

Pentru A. Mocsonyi erà chestiunea curat principială, pe când pentru ceștialalți aveà rezon practic, căci erau deja în parte angageați în compromise electorale cu unul sau altul din partide.

Așà d. e. delegații din Arad reprezentau două fracțiuni. Una cu Lazar Ionescu în frunte, țineà la compromisul electoral făcut de partidul național de acolo (întemeiat la 1867 de Miron Romanul) cu partidul guvernamental (deákist), altă fracțiune cu Stanescu și Al. Popovici în frunte, erau de părere, că nu este iertat a stà de vorbă sub nici o condiție cu partidul dela putere, căci acesta poartă vina situației critice, ce s'a creat Românilor. Missits iarăși erà angageat cu așà zisa stângă centrală («bal-közép») etc. Fericitul Babeșiu s'a făcut luntre și punte ca să împace toate aceste puncte de vedere, fără de care erà evident eșecul conferenței dela Timișoara.

În privința aceasta este interesantă aprecierea scriitorului articolului «Epizode», despre care am făcut deja amintire, care scrie între altele:

«Încă o aparițiune de mare însemnătate. Este lucru știut și cunoscut, că și Mocsonyestii și Babeșiu și mai toți

cei mai de frunte bărbați conducători ai noștri, s'au arătat pururea plecați la împăcăciune și compromise cu oricare partidă ungiurească, așădară și cu partida dela putere; iar Babeșiu ocazional atinse aceasta explicit și în conferență.

«Dar se ridicară voci contrare, anume Missits cerù, ca compromisele să se facă numai cu stânga centrală, cu partida d-sale; iar Alexiu Popovici și Stănescu pretinseră, ca cu partida lui Deák, partida dela putere, nici într'un caz și sub nici o condițiune să nu pactăm.

«La aceste expectoratiuni cam pătimașe, tot publicul erupse în cele mai zgomotoase aplauze și făcù o grandioasă demonstrațiune contra guvernului și a deákiștilor, prin ce dovedì, că în această partidă nu mai are nici câtă încredere.

«Acesta este respuns celora, cari cred că publicul român nu cugetă, nu pricepe nedreptățile ce i-se fac prin guvern și legislațiune, sau nu are curajul de a-și pronunța verdictul seu asupra împilătorilor sei naționali.

«Și să ne însemnăm bine, că această demonstrațiune publică a fost, precum am atins mai sus, de-a dreptul în contra părerii lui Babeșiu și a d-lor Mocsonyești, o întâmplare aceasta ne mai pomenită în adunările naționale, carea deci tocmai dovedește, ce iritat este poporul și inteligența lui contra stăpânitorilor de azi și a politicei lor dușmănoase.

«Cu toate aceste, tactul și vaza conducătorilor conferenței au știut paralizà torentele indignațiunei pasionate și să lase liber și nerestrâns drep-

tul de compromise politice cu orice partidă politică».

Astfel s'a salvat în teorie, pe lângă independența partidului nou creat și deplina lui mână liberă, dar numai în teorie! Urmărilor au arătat, că oamenii nu s'au putut ridica la înălțimea concluzului luat cu unanimitate. Dar despre aceasta voi vorbi încă la alt loc.

Acum amintesc încă spre întregire, că încă înainte de a se pronunța acest concluz, s'a enunțiat la propunerea lui Stănescu, cu unanimitate: politica de activitate. Aceasta enunțiere a fost de trebuință, pentru că în consfătuirea prealabilă s'au auzit voci și pentru pasivitatea Bănățenilor și Ungurenilor (punctul de vedere al lui Andreiu Mocsonyi). În conferința publică însă au fost toți pentru activitate.

La propunerea lui Missits s'a mai adus o hotărîre interesantă, pe care o amintesc aici în treacăt — deși nu se ține de obiect — anume ca «deputatul ales cu program național să nu-și poată schimbă mandatul cu vre-un oficiu public». Se vede că Missits, care eră mare adversar al deăkiștilor, a presimțit, că nu peste mulți ani își vor schimbă aproape toți deputații români deăkiști mandatele lor cu ... posturi de notari publici regești.

Mântuindu-se și chestiunea aceasta, s'a procedat la organizarea partidului național român nou creat. Babeșiu a prezentat în privința aceasta un operat gata, care s'a primit, având a se constitui partidul din un comitet central cu sediul în Timișoara, apoi comitete naționale particulare în fiecare comitat cu populațiune română, comitete cercuale în fiecare cerc electoral cu popu-

lație românească. Mai departe s'a stabilit modul de procedare la alegeri, condițiile eventualelor compromise electorale etc.

Cu aceste s'a încheiat importanta conferență națională dela Timișoara, asupra căreia am inzistat mai pe larg la acest loc, pentrucă concluzele ei sunt toate transpirate de ideile politice ale lui Alesandru Mocsonyi.

Aceasta s'a resimțit dejă atunci, dovadă eclatantă că constituindu-se *comitetul național central* a fost aclamat cu mare însuflețire *prezident Alesandru de Mocsonyi*, care atunci eră deabea în al 27-lea an al vieții sale.

Seara s'a făcut apoi mare manifestație în onoarea tinerului prezident: Conduct de torțe cu muzică vocală și instrumentală, venind din suburbiul Fabric, s'a oprit la casa Mocsonyeștilor din Cetatea Timișoarei, unde, după ce s'au cântat mai multe piese naționale, a vorbit din partea Românilor avocatul Stanescu și din a Sârbilor literatul Dolga.

Raportul din «Albina» ne spune, că «Ales. Mocsonyi, cu caracteristica-i modestie, derivă — în discursul seu de mulțumită — onoarea asupra deputaților din partida națională».

După aceste s'a pus noul comitet pe lucru, făcând pregătirile pentru campania electorală, fiind convocată noua dietă pe 20 Aprilie, iar alegerile având a se face încă în a doua jumătate a lunii Martie.

Astăzi, când faptele trecutului sunt trecute cu vederea și date uitării, în unele privințe chiar necunoscute — ca și când n'ar conțineă învățături prețioase pentru noi cei de față, cărora

de mulțori ni-se pare că istoria lumii se începe cu noi — n'ar fi lucru inutil ca cineva să se apuce de scrierea istoriei pragmatice a alegerilor dietale din 1869. Doamne, cât material prețios!

În cursul acestor nepretențioase note voiu căută să arăt în liniamente generale campania dela Lugoj, unde a fost candidat Ales. Mocsonyi, tinerul prezident al comitetului central al nou înființatului partid național român din Bănat și Ungaria.

Să nu se creadă că pe acele vremi s'a respectat mai mult libertatea alegerii, decât în zilele noastre, cari au la răvaș alegerile ultime dela Bocșa, Oravița și Bazin. Ferit-a Sfântul!

Un exemplu voiu aduce, care vorbește mai elocvent decât tomuri de teorie. La 1-ma Martie 1869 s'a ținut congregațiunea comitatului Timiș în scopul ascultării p. î. autograf, prin care se convoacă dieta nouă pe 20 Aprilie, precum și în scopul defigerii zilei de alegere pentru cercurile electorale de pe teritoriul comitatului.

Dupăce s'a fixat terminul pe 18 Martie pentru toate cercurile, a luat cuvântul un membru al opoziției și arătând mai multe cazuri de ingerențe neiertate electorale din partea funcționarilor comitatensi, a cerut ca vice-comitele să dea un ordin sever pentru asigurarea libertății electorale.

Vice-comitele al doilea I. S. Ormos răspunde imediat și dupăce n'a mai scos pe Români și Sârbi din «trădători», «instigători» etc., a declarat în fața congregațiunii, că nu numai nu va oprî funcționarilor comitatensi amestecul la alegeri, ci din contra le impune ca datorință a sparge cu armele toate cluburile și comitetele ro-

mânești din comitat și să nu lase a fi aleși de deputați alții, decât numai bărbați din partida guvernamentală!

Așa vorbiă la 1869 din scaunul prezidial al congregațiunei un vice-comite între aplauzele mulțimei de mameluci, care nu eră cu un fir de păr mai bună decât majoritățile de astăzi din salele comitatelor.

Dar să revin la alegerea din cercul Lugojului, căci numai aceasta ne privește la acest loc.

Dejă la 20 Ianuarie (3 Febr. n.) au ținut alegătorii din cercul electoral al Lugojului o mare adunare electorală la Lugoj în scopul de a lua poziție față de alegerile dietale.

La ordinea zilei erau 4 puncte:

1. Credeul politic. 2. Inscrierea în listele de alegători. 3. Designarea candidatului și 4. Trimiterea delegaților la conferența din Timișoara.

La punctul prim s'a desvoltat o mare desbatere. Din cei 15 oratori ai adunării 6 inși — Aloisiu Vlad, Vasiliu Stoian, Aureliu Maniu, Ioan Olteanu, Alesandru Atanasievici și Ioan Vancea — luaseră poziție hotărîtă pentru partidul deákist, recomandând cu toată insistența, ca Românii să țină cu guvernul. Ceilalți, în frunte cu Iulian Ianculescu (care a formulat programul) s'au declarat în contra. Adunarea a decis aproape unanim, că Românii lugojeni să nu spriginească nici guvernul, dar nici vre-unul din partidele maghiare opoziționale, ci trimitându-și delegații la conferența națională din Timișoara, să aleagă un deputat național.

În chestia listelor electorale s'a ales un comitet în frunte cu Constantin Rădulescu, ca prezident. Membrii au fost: Dumitru Popavița, Teodor Bordașiu,

Alexandru Ursulescu, Teodor Pop, Stefan Bercean, Vasiliu Petrică, Ioan Pop, Vasiliu Nicolescu, Vasiliu Onea, și Constantin Dobrin.

De candidat a fost aclamat Andreiu Mocsonyi de Foen, rugându-l «să primească mandatul de deputat, iar întru cât n'ar putea face aceasta din cauze, pe cari adunarea nu se vede chemată a le cercetă, să binevoiască a-și da consimțirea la aceea, ca să rugăm pe ilustrul seu nepot Ales. Mocsonyi să primească candidatura în cercul Lugojului, iar cu efectuarea acestui concluz se concrezură acei membri ai acestei adunări, cari vor merge și vor luă parte la conferența din Timișoara».

Concluzul acesta alternativ s'a făcut din motivul, că lugojenii țineau mult la Andreiu Mocsonyi, pe care l-au ales cu majoritate covârșitoare la 1861 contra lui Eutim Murgu (care a trebuit să se refugieze prin grădini pentru a scăpa nescărmănat de lugojenii înfuriați contra lui) și l-ar fi proclamat deputat necondiționat și acum, dacă nu apărea în Nrul 3 al «Albinei» un apel către lugojeni să aleagă pe Andreiu Mocsonyi, la care a răspuns acesta deja cu datul de 14/26 Ianuarie în o șerisoare deschisă publicată în «Albina», în care zice între altele:

«Această aducere aminte... îmi impune plăcuta datorință a aduce pe această cale adâncea mulțumită pentru binevoitoarea atențiune și totodată a declară cumcă de astădată n'a și putea primi asupra-mi această încredere onorabilă, chiar dacă alegătorii numiți m'ar onoră și acum cu încrederea lor prea stimată.»

Fiind după această scrisoare mai presus de orice îndoială, că Andrei Mocsonyi de Foen nu acceptează mandatul de deputat oferit, fiind notoric că s'a retras cu totul de pe arena vieții publice, Românii lugojeni prezenți la conferența din Timișoara au oferit mandatul Lugojului lui Ales. Mocsonyi, care l-a primit. (La 1865 — după cum am spus — a fost ales Al. Mocsonyi la Rittberg, acum renunțând la candidatură aici, a fost candidat la Rittberg, cu program național Stefan Adam, avocat din Timișoara).

La 16/28 Februarie — zi de Duminică — veni Alesandru Mocsonyi la Lugoj să-și rostească discursul program.

«Ziua de 28 Febr. 1869 — scrie corespondentul «Albinei» — o putem înregistra între cele mai festive, ce am avut cândva în Lugoj... Ilustrul bărbat — Alesandru de Mocsonyi — primind cadidatura nu întârziă a veni în mijlocul nostru și a-și desfășura credeul seu politic într'un mod, ce puse la uimire pe toți (Români și neromâni) câți îl ascultară, sfârșind vorbirea într'acolo că este pentru concluzele conferinței din Timișoara, la care însuși a conlucrat. Această declarațiune fu primită cu aplauze frenetice.»

Din rapoartele contimporane vedem că Ales. Mocsonyi a venit la Lugoj cu trăsura de cătră Făget. Frunțașii români din Lugoj și jur i-au eșit în cale până la Coșteiul-mare, purtând în frunte steag treicolor cu inscripția :

«Astfel e Românu
Și Român sum eu,
Și sub jugul barbar
Nu-mi plec capul meu.»

Mulțime de trăsuri, încărcate cu alegători și călăreți, așteptau aici pe

candidat, care sosise la Coșteiul-mare la ora 2 d. m. Primirea a fost grandioasă.

În numele lugojenilor a vorbit preotul de atunci Mihaiu Pocreanu. Iar tinerimea școlară din Silha, condusă de învățătorul Constantin Toma, a cântat »Deșteaptă-te Române!»

Dupăce a mulțămit Ales. Mocsonyi aducând tribut omagial lui Andrei Mocsonyi, a pornit convoiul spre Lugoj, unde a sosit la ora 3 d. m., șezând în trăsură alături cu candidatul, «nestorul național al lugojenilor» Iova Popovici.

Primirea în Lugoj a fost entuziastă, vrednică de bunul nume al lugojenilor.

Adunarea erà să aibe loc în sala berăriei, care erà tixită de lume, iar galeriile gemeau de damele, cari cu ceasuri mai nainte au ocupat toate locurile. «Sta om pe om» după cum spune raportul.

In curând se convinseseră arangeatorii, că este cu neputință a țineà adunarea aici. Mulțimea adunată erà evaluată la patru mii. Unde erà să încapă atâta puzderie de om în sala berăriei! S'a schimbat deci programul. S'a decis, ca adunarea să se țină în curtea bisericei sub cerul liber — erà încă iarnă! — și o deputațiune condusă de fostul primar al Lugojudului, Constantin Udria, a învitat pe candidat în acest loc.

Erà la ora 4 când își făcù Ales. Mocsonyi apariția în adunare, salutat cu frenesie de mulțimea adunată.

In numele alegătorilor salută pe candidat avocatul Teodor Bordașiu, invitându-l să-și rostească discursul-program, «căci deși în dânsul numele Mocsonyi ne este destulă garanță pen-

tru un program, deși luptele cele admirabile ale tinerului bărbat din dieta trecută în cauza națională ne sunt garanții duple în dânsul și pentru viitor, dar când mulțimea roagă și acum pe candidat pentru desfășurarea programei, cugetă că prin aceasta corespunde unei recerințe a timpului».

După aceste luă cuvântul Ales. Mocsonyi. Raportorii au numai cuvinte de laudă pentru oratorul, la care au lăudat de-o potrivă «liniștea stoică» și «profunzimea cugetării», cât și «liberalismul principiilor desfășurate» și «tălmăcirea cea înspirătoare de încrezământ».

Seara a fost apoi serenadă și retragere cu torțe, «un conduct grandios de torțe, la care orășenii cu vecinii țerani, de asemenea însuflețiți, rivalizau în ducerea flămurelor naționale și a torțelor».

Discursul l-a rostit «elocintele orator» Iosif Ivanescu, iar arangeorii au fost doctorantele Vasilie Petrică și cetățenii Ioan Pop și Vasiliu Onea.

În răspunsul seu a subliniat Ales. Mocsonyi pacea națională între popoarele țerii, pace bazată pe dreptate și încredere reciprocă.

Raportorul «Albinei» scrie despre această zi între altele :

«O privire făcută peste mișcarea serbătorească de astăzi, ne constată, că astfel de adunare populară încă din 1848 în Lugoj n'a mai fost: căci aci mulțimea nu se mai putea numera după sute, ci după mii de oameni, de-o potrivă însuflețiți și — ce ne servește de cea mai mare bucurie și mângăere — este ordinea cea bună și purtarea solidă ce o păstră publicul

român adunat, dând dovezi depline de o adevărată maturitate politică...»

Într'un avânt a cucerit Alesandru Mocsonyi inimile tuturor și reușita lui pareă mai presus de orice îndoială.

Aceasta însă n'a împiedecat stăpânirea să uzeze de cele mai detestabile mijloace pentru a zădărnici alegerea lui Ales. Mocsonyi.

Lupta dată a fost grandioasă în toate detaliile sale și în cele următoare voi încercă a o descrie dupăcum rezultă din rapoartele și actele contemporane.

Ziua alegerii de deputat dietal a fost fixată pe 6,18 Martie, zi de Joi, serbătoarea sfinților 40 mucenici.

President al alegerii a fost numit din partea comitetului central avocatul A. Podhrásky, substitut fruntașul român Iova Popovici, iar notari celebrul Fábry și Bordán.

Candidat al guvernului eră ministrul de honvezi Béla Szende.

Interesul guvernului de a-și scoate deputat ales la Lugoj pe ministrul seu a fost de-o potrivă de mare cu interesul de a împiedecă cu orice preț intrarea în dietă a lui Ales. Mocsonyi, pe care — cu drept cuvânt — îl consideră de autorul intelectual al programului dela Timisoara. Iar Românii deákisti din cercul Lugojului țineau mai mult la «deákismul» lor, decât la românism, așa încât s'au făcut luntre și punte, ca să trântescă pe Ales. Mocsonyi. La carul «deákismului» se înhămară și preoții români din Coșteiul-mare, Gruin, Cutina, Silha și Valea-lungă. Numele lor s'a pus la piloriu și acolo va remâneă pentru totdeauna, câtă vreme va mai fi inte-

res pentru frământările politice ale Românilor din Bănat.

Prim-comite al Caraşului erà pe acea vreme Faur, Român de origine, care exploată originea sa română în scopul spargerii şirelor române şi înstăpânirii străinismului pe aceste meleaguri, cari pe acele vremuri erau cu mult mai curat româneşti, decât astăzi. Nu ni-se hărăziseră încă coloniile de «Kulturträgeri» şi nici Lugojul încă nu erà atât de pistriţ ca astăzi.

Între organele administrative mai straşnice erau fibirăul dela Balinţ Fejér şi primarul Lugojului Anton Mahr, cari cu un zel demn de o cauză mai bună s'au pus pe lucru să-l trântescă pe Mocsonyi.

Putere armată în Lugoj erau ulanii, al căror colonel erà ginere de fată al primului vice-comite, iar regimentul se recrutà din Galiţia, din Poloni, ismuţaţi contra Românilor sub cuvânt, că Români sunt rusofili şi vor să înstăpânească de nou dominaţia muscălească pe aceste plaiuri.

Contra lui Mocsonyi se dase lozinea, că «Mocsonyi nu este credincios Împăratului, dânsul vrea să facă revoluţiune şi să aducă pe Muscal în ţeară». (A se vedeà «Albina» Nr. 42, pag. 2).

Între asemenea condiţii ne putem uşor imaginà ce dimensiuni luase agitaţia electorală.

Fibirăul dela Balinţ închise dejà de Miercuri dimineaţa podul Balinţului cu putere armată, nelăsând alegătorii să treacă decât singuratic, ca să fie mai uşor . . . capacitaţi. La Coşteiu se improvizaseră «în chip de baricade» birturi, unde se împărţià beu-

tură gratuită, tot în scopul «capacității» electorale pentru Szende. Când auzi fibirăul dela Balinț, că pe drumul Timișorei vine un grup mai mare de alegători mocsonyiști, a dat ordin patrulei de ulani, să facă asalt asupra oamenilor. «Sturm! In Carré!» a fost comanda și într'o secundă au fost sprânjiți bieții alegători săteni, ca puii de potârniche. Fugind peste țarină, care încotro a apucat, tot s'au strecurat cu toții în Lugoj și s'au regăsit în tabera mocsonyistă.

Când să treacă alegătorii noștri din Satumic și Herendești peste podul Timișului, ce leagă Lugojul germân cu cel român, a dat primarul ordin, să se închidă podul și să nu-i lase să treacă. După lungi pertractări, intervenind fruntașii noștri din Lugoj, au fost în fine lăsați să treacă între insule și batjocuri. Seara, când au trecut alegătorii din Lugojel și Boldur, aparținând aceștia partidului mocsonyist, haita oficianților, condusă de însuși primarul Mahr, i-a bătut cu torțe aprinse, «până acolo au mers — zice raportul — încât cu torțe aprinse s'a șupunit a da în fața bieților alegători români nearmați».

Localul de votare eră în sala comitatului. Partidele se așezară astfel, că partidul mocsonyist aveà să între pe poarta comitatului vechiu, iar partidul szendeian pe poarta comitatului nou. Patrule dese de ulani închideau cele două tabere, dar așa, ca din partidul mocsonyist să fie liberă ieșirea și numai întrarea oprită. Aceasta măsură s'a luat pentru a putea «seduce» alegători din tabera națională în cea guvernamentală. Dar Românii prinzând de veste, au «înmoiat» pe

agenții guvernului, încât le-a trecut pofta de a mai călca în tabera română. Cu atât mai năpraznici erau ulanii. Dar și aceștia o pățiră. Popa Roza dela Leucușești — pe atunci încă naționalist — a prins pe un ulan de șabie, iar părintele Pușcan din Cireș a smuls unuia lancea din mână, trântindu-l de pe cal. Au fost lupte formale, despre cari vorbesc și acum bătrânii din Lugoș, cari au ajuns aceste vremuri.

În partea națională erau peste o miie de alegători, pe când pe cea a guvernului de abia jumătate, cu Lugoșeni cu tot (= străinii din Lugoș). Toată nădejdea «szendeiștilor» eră presidentul alegerii, dupăce nu reușiră cu celelalte mijloace a sparge pe Români. Presidentul a și încercat cât a putut, primind voturile szendeiștilor fără control, iar pe cele mocsonyiste cernându-le cu sita deasă. N'a admis alți «martori de identitate», decât pe notari și primari, cari dificultau pe alegătorii naționali și constatau identitatea «alegătorilor szendeiști» chiar și în cazul, când eră evident, că altul s'a prezentat sub numele unui alegător absent. A fost caz, că însuși votantul a recunoscut în fața comisiei, că nu este acela în al cărui nume a votat. Dar notarii și primarii au constatat identitatea și votul a fost valid.

Bărbați de încredere din partea partidului național au fost Titu Hatieg și Dumitru Popavița, cari au controlat sever pe presidentul, pe care mai ales notarul Fábry îl îndemnă la cele mai mari ilegalități. De aici multe frecări și certe între bărbații noștri de încredere și notarii biroului.

Între asemenea condiții a decurs actul alegerii, care s'a început la ora 9

cu comuna Balinț. Comunele votaseră înainte în șir alfabetic. Pela ora 4, fiind comuna Hodoș la rând și stând proporția votărilor date astfel:

Mocsonyi 302 voturi
Szende 62 voturi

și fiind dejă evident, că Mocsonyi are mare majoritate, au început szendeiștii a face scandal. O vorbă a dat pe alta și deodată notarii Fábry și Bordan, sub cuvânt că bărbații de încredere ai partidului național i-ar fi ofenzat, au dimisionat.

Li-s'au dat explicările necesare, ba Hatieg și Popavița s'au retras, lăsând în locul lor ca suplenți pe Traian Miescu și Vasile Nicolescu, notarii însă au fost neînduplecați, n'au mai voit să scrie nici o literă.

Președintele Podhrádszky astfel terorizat de notari și de agenții szendeiști, cari vociferau ca ieșiți din minți, n'a știut face alta, decât suspenda actul alegerii și trimite pe alegători acasă, până la altă dispoziție. N'au ajutat nimic protestele indignate ale alegătorilor români. Președintele a suspendat alegerea și suspendată a ramas. Mâhniți au plecat alegătorii români la vetrele lor între insultele ulanilor, cari se legănu pe cai de beți ce erau.

Comitetul partidului mocsonyist a dat protest, făcând totodată și arătare la ministrul internelor, contra procedurii volnice a președintelui, cerând ca pe baza rezultatului votării să fie proclamat deputat ales Ales. Mocsonyi, fiind evidentă majoritatea lui covârșitoare.

La 7 Aprilie s'a întrunit apoi comitetul central comitatens, unde s'a cetit atât raportul președintelui alegerii,

care pune toată vina suspendării alegerii pe mocsonyiști, cât și protestul dat de partidul național, care eră instruit cu toate documentele necesare.

Canonicul Nagy, Român de inimă care făcê parte din comitetul central, a cerut ca procedura prezidentului să fie reprobată. Dar a ramas singur cu propunerea sa în marea szendeistă.

Comitetul central a luat la cunoștință suspendarea alegerii și a dispus o nouă alegere pe 10/22 Aprile, numind president pe Petru Papházy, prezidentul tribunalului din Oravița. Și acum s'a început procedura de «înmoiare» a Românilor cu bani, cu terorizare și cu . . . hatâruri. Când cetim rapoartele acelor vremi de grele ispite par'că vedem zilele ce le trăim astăzi. Numai că Români nu s'au lăsat.

La a doua alegere a întrunit Ales. Mocsonyi 800 voturi, iar Bela Szende, în ciuda marelui aparat oficial, 679 voturi. Majoritatea a fost deci 121 voturi.

Din comunele rurale au votat 626 pentru Mocsonyi și 206 pentru Szende. Din Lugoj, care numără atunci 184 alegători români și 460 alegători neromâni, au votat toți Români — afară de 6 «inteligenți» — pentru Mocsonyi și toți străinii pentru Szende. Cu totul au votat 62 alegători români pentru Szende. Iar 4 neromâni pentru Mocsonyi, între cari și marele proprietar dela Zolt, baronul Billot, care eră mare filoromân și luase parte și la conferința din Timișoara.

Astfel a fost ales la 1869 Ales. Mocsonyi deputat al Lugoju-lui. În scrisoarea sa «cătră alegătorii naționali din cercul Lugoju-lui» publicată în N-rul 43 al «Albinei», zice A. Mocsonyi între altele :

« Multele piedeci și necazuri, ce vi-se făcură, adesea și cu călcarea legilor, pe cari însă probatul DV. spirit național, rezoluțiunea, răbdarea și tenacitatea română, le-a învins pe toate norocos, fără a părăsi strinsa legalitate măcar cât de puțin, trebuie să vă facă îndoit dulce învingerea, trebuie să vă urce încrederea în propria-vă putere și se-vă măriască pofta de luptă ; iar pe mine acele suferințe ale d-voastră, după legile naturii și moralei omenești, mă leagă cu atât mai strâns de d-voastră ».

IV.

Alegerile dietale din 1869 au fost din cale afară agitate. În decursul campaniei electorale nu treceà zi, ca să nu sositască știri despre bătăi strașnice, omoruri etc. Francisc Deák, care aser-vise Austriei prin celebra «transacțiune» situația de drept public a Ungariei, luând în picioare chestia de naționalități cu proiectul seu devenit lege și lăsând încurcată atât situația Croației cât și a Ardealului, a făcut sforțări desperate pentru a asigura partidului seu o majoritate în dietă.

Indignația contra vclniciilor «puritan»-ului de odinioară erà generală. În privința aceasta e caracteristică o scrisoare a publicistului emigrant Ludwig, datată din Bruxella și publicată în nr-ul din 3 Martie 1869 a ziarului «Hon».

«Uitat-a Francisc Deák — scrià Ludwig — ceeace zisese partidei sale cu ocaziunea dietei dela 1844? (După o versiune Fr. D. n'a voit să primească mandatul, din cauza, că amicii lui au voit să-l aleagă cu forța, uneltiri, bătăi etc. La versiunea aceasta face aluzie Ludwig. — Nota Trad.) Atunci nu-i venise nimănu în gând să sperie poporul cu Muscali, să instigheze naționalitățile, una contra alteia, să facă din biserică un teatru de corteșiri pentru... politica austriacă. Dar acum, când patriotismul lui Deák strălucește în fața străinătății, acum cu numele lui se fac conrumperi scandaloase de suflete, am-

voanele amenință pe popor cu mânia Ceriului; acolo unde partidul lui se acopere cu numele lui nepătat, acolo constituțiunea și libertatea cetățenilor patriei se scaldă în sânge, iar Francisc Deák... tace».

Cu vorbe ademenitoare și cu fel de fel de mijloace a căutat de o parte să câștige cercurile naționalităților pentru sine, iar de altă parte să le împiedece de a se alia și a forma o falangă puternică, în acele zile, când actuala politică de guvernament era încă în fașe. De aici eforturile uriașe de a câștiga în cercurile Românilor aderenți așa zisului «deákism», de aici furia cu care au combătut organele comitatense concluzele conferinței dela Timișoara, prin cari era să se pună temelia unui partid mare național român în alianță firească cu partidele naționale similare ale celorlalte popoare ale țerii și de aici reacția violentă, care s'a manifestat la o parte a Românilor contra «deákismului».

Între asemenea împrejurări n'are să ne prindă mirarea, că tinărul partid național român, înfiripat prin conferința dela Timișoara, a suferit o mare înfrângere la aceste alegeri.

La prima alegere, au reușit din frunțașii conferinței naționale dela Timișoara deabiă George Mocsonyi la Moravița, Anton Mocsonyi la Șiria, Vichentie Babeșiu S-Miclăușul mare și la Sasca, Lazar Ioanescu la Radna și Sigismund Popovici la Buteni. Ca «naționaliști» au mai reușit S. Borlia la Hălmagi, Iosif Hođoși la Brad, D. Ionescu la Beiuși, Ales. Roman la Ceica.

Alegerea dela Lugoj -- după cum am văzut -- a ramas deocamdată ne-

decisă; Zeno Mocsonyi a căzut la Ora-
vița (a fost o alegere ca cea din zilele
recente, un studiu comparativ ne-ar
duce la concluzii surprinzătoare) Victor
Mocsonyi a căzut la Făget, Dr. Ath.
Marienescu la Zorlenți, cu ne mai po-
menite volnicii l-au trântit pe Ioan
Missits la Timișoara, scoțându-l pe ge-
neralul Klapka, așa zicând, cu forța
deputat ales; Victor Pop a căzut la
Ciacova, etc., fiind în cele mai multe
locuri contracandidați români, cari nu
au acceptat hotăririle dela Timișoara,
ci s'au alăturat unuia sau altuia din
partidele maghiare.

Abuzurile electorale au fost atât de
mari, încât însuși Mesagiul de tron, cu
care s'a deschis noul period legisla-
toric, nu le-a putut trece cu vederea, ci
a pus «urgenta» reformă în vedere. Ca
punct istoric, merită să reproducem un
pasagi al Mesagiului din 1869 la acest loc:

«Alegerile de curând trecute — zice
Mesagiul — V'au arătat de nou *de-
fectele legii electorale din 1848.*
Delăturarea acestor defecte și o astfel
de regulare a cursului alegerilor ca
libertatea electorală să fie
scutită de abuzurile pătimase
de partid, aparține de asemenea ce-
lor mai serioase și mai urgente lu-
crări ale D-voastră...» Ca dat istoric
merită să mai amintim, că dejă acest
Mesagiu pune în vedere reforma Casei
Magnaților («nu pe baza ordinelor, ci
pe baza reprezentățiunei poporului»).

Tot vorbe și promisiuni, cari s'au
pierdut în vânt, statornicindu-se tot
mai mult sistemul de a conrupe opinia
publică și a falsifică voința constituțio-
nală a cetățenilor.

Șirele puținilor aderenți în dietă
ai partidului național creeat la Timi-

șoara, s'au întărit prin alegerea a doua din Lugoj, unde — dupăcum am văzut — a reușit în mod strălucit presidentul comitetului național Ales. de Mocsonyi, sufletul noului partid. La Sân Miclăușul-mare, renunțând Vichentie Babeșiu, a fost ales fratele lui Alexandru, energicul Eugeniu de Mocsonyi, nu numai frate al lui Alexandru, ci și cel mai sincer prietin și mai mare admirator al lui. La B.-S.-Georgi (Torontal) a reușit Lazar Gruescu. Deputat național se mai consideră Ioan Cuucu.

Din fruntașii români mai marcanti, cari au obținut mandat în dietă, dar nu se declaraseră pentru programul dela Timișoara, ci s'au alăturat la partidul «deákist», amintim aici pe George Ioanovits, secretar de stat, ales în cercul Bocșei, Miron Romanul, ales în cercul Chișineului (în Decembre 1869 a abzis de mandat, fiind numit inspector regesc de școale) Aurel Maniu ales la Făget (după crearea legii notarilor publici, a fost numit notar public reg.) Aloisiu Vlad de Seliște, ales la Zorlențul mare, cerc pe care l-a reprezentat cu începere dela anul 1848 (în Decembre 1869 a abzis de mandat, fiind numit judecător la tabla regească). Deși «deákiști» tot țineau și acești deputați să se considere de «naționaliști», din care cauză li-se ziceă în publicistica acelor vremi «Deaco-români». Tot Români, dar «deákiști» și guvernamentali dela roată erau apoi Mihályi, Iurca, Ivacicovici, cari s'au ferit și de aparențele «naționalismului».

Intre asemenea împrejurări scopul principal al conferenței dela Timișoara, aveă să se considere ca neatins. Cu

toate că comitetul național constituit la Timișoara și în deosebi Alesandru de Mocsonyi, s'a făcut luntre și punte, scriind în toate părțile, agitând, vorbind și cutrierând mai multe cercuri electorale, n'au reușit să creeze partidul unitar, național și independent al tuturor Românilor pe baza unui program politic distinct.

«Albina», organul de frunte național al acelor vremi, relevând această nereușită, o atribue în mare parte lipsei de inteligență (înțelege: intelectuali) a poporului român. Reprivind astăzi asupra acestor stări, pe cari le putem deja judecă prin prisma istorică, vom modifica părerea «Albinei» în sensul, că «lipsa școalei politice» a fruntașilor noștri de pe acele vremuri, a fost cauza principală a nereușitei, pe lângă practica constituțională cu totul compromisă. Vedem doar că și între cei aleși pe baza programului dela Timișoara nu a fost acea unitate de vederi, la care am fi în drept a ne aștepta dacă toți aceștia ar fi fost deopotrivă pătrunși de acele principii fundamentale, din cari s'a zămislit întreaga conferență dela Timișoara și cari i-au dat rostul de a fi în istoria evoluției ideilor politice la noi.

Lupta națională în parlament a ramas și mai departe fără acel plan, sistem și cea organizare, pe cari le-a reclamat Ales. de Mocsonyi așa de impetuos atât în «Scrisoarea către mulți» publicată în preajma conferenței dela Timișoara, cât și în vorbirile sale la acea memorabilă conferență și în luptele electorale ce au urmat. Deci și rezultatele triste — puse în vedere de A. Mocsonyi în aceea Scrisoare — nu au putut întârziă.

Cu toate aceste s'au mai făcut încercări de a închegă măcar o «solidaritate națională» a deputaților români, în care scop s'a pus temelia unui «club național» al deputaților români. Mari frământări!

Prima întrunire a deputaților români din noua dietă a avut loc Joi la 29 Aprilie 1869 în locuința lui Anton Mocsonyi de Foen. Au fost de față 15 deputați români de toate culorile, anume Babeșiu, Borlea, Cuucu, Dim. Ionescu, L. Ioanescu, Iurca, Ant., Ales. și George Mocsonyi, Mihályi, S. Popovici, Iosif Pop, Al. Roman, Miron Romanul și A. Vlad.

Nu s'a putut ajunge la nici o înțelegere, deși toți și-au manifestat dorința de a întemeia un «club național» al deputaților români, dar asupra scopului acestui club nu s'a putut ajunge la acord.

Din însemnările acelor vremi vedem, că Ales. Mocsonyi, sprijinit de Babeșiu, Borlea și Cuucu, a militat pentru un club național al deputaților români în scopul de a manifesta existența națională, urmând o politică națională unitară, desbătându-se toate chestiunile publice din punct de vedere național, afirmând acest punct de vedere în dietă în mod solidar, având din caz în caz minoritatea clubului a se supune majorității.

Al. Vlad și Iosif Pop fiind de părerea, că un partid național franc și curat nu este nici posibil, dar nici oportun și folositor, erau de părerea că această solidaritate să se raporte numai la chestiile «curat» naționale, cum e chestia legii de naționalități, uni-

unea Ardealului și eventuale alte chestii, cari au să se designeze dinnainte. În toate celelalte chestii să le stee deputaților în liberă voie a proceda cum le place, fără nici un obligament din partea «clubului național.»

Miron Romanul erà dispus a merge și mai departe. Acceptează solidaritate în toate chestiile, numai în chestia transacției dualiste — art. de lege XII din 1868 — nu, fiind el aderentul acestei transacțiuni.

Mihályi și Iurca erau de părere că acest club nu poate avea alt rost, decât social, fiind locul de întrunire al deputaților români, unde pot schimbă «între sine» idei, fără de a luă însă nici un obligament. Iar Ales. Roman a căutat să împace pe toți propunând, ca clubul să nu aibe nici un scop, nici un program definit (!) având mai nainte a se constitui și apoi a decide, că ce face.

Astfel s'a terminat prima consfătuire fără nici un rezultat pozitiv.

Vineri, la 30 Aprilie, avu loc apoi a doua consfătuire a deputaților români din dietă, tot în locuința lui Antoniu Mocsonyi, fiind de astădată invitați numai ceice s'au declarat pentru solidaritatea nerestrânsă.

Cu toate aceste s'au prezentat la consfătuire și deputații Mihályi, Iurca, Pop și M. Roman, sub cuvânt că deputatul Dr. Hodoșiu, ar fi găsit un expedient, care să facă posibilă întrunirea tuturor. «Nu există absurditate — scrie «Albina» dând seamă despre această consfătuire — care să nu găsească crezători, mai ales când credința vine cuiva la socoteală...»

Hodoșiu, care s'a prezentat la această consfătuire, a făcut o propunere identică cu a lui A. Mocsonyi din ședința premergătoare, propunând, ca scopul și baza întrunirii deputaților români în club distinct dietal, este: «a urmări politica națională în solidaritate.» Auzind aceste deputații Mihályi, Iurca, Pop și Miron Roman au părăsit consfătuirea declarând, că la o asemenea hotărîre nu se pot supune și prin urmare nu pot face parte din club.

Ceilalți deputați — zece la număr — au primit propunerea lui Hodoșiu, redactând următorul act, prin care s'a întemeiat primul club național român în dieta din Pesta:

«Subscrișii ne întrunim în club *național*, având de principiu a urmări *politica națională în solidaritate*.

Pesta 30 Aprilie n. 1869.

Dr. Iosif Hodoșiu m. p.
Sigismund Borlea m. p.
Lazar Ionescu m. p.
Ales. Mocsonyi m. p.
Ales. Roman m. p.
George Mocsonyi m. p.
Antoni Mocsonyi m. p.
Ioane Cuucu m. p.
Sigismund Popovici m. p.
Vichentie Babeșiu m. p.»

Constituirea noului club s'a amânat pe altă dată, pentru că lipsiau nou aleșii deputați naționali Buteanu și Gruescu, având a se face constituirea deabea după ce se vor fi declarat și aceștia, dacă aderează la formarea clubului sau nu.

Merită să mai amintim aici, că «deaco-românii» nu au aderat la for-

marea acestui club și în special la «programul dela Timișoara» elaborat de Ales. Mocsonyi din cauza solidarității cu . . . Slavii. (Sârbii, Slovacia și Croații) Și erà firesc, doar Deák, șeful lor, se ferià ca de foc de o alianță a popoarelor nemaghiare contra politicei stăpânitoare. O asemenea alianță ar fi avut atunci alte consecvențe, decât în zilele noastre. Tocmai de aceea căută Deák să împiedece cu orice preț — fie chiar și cu ademeniri — o înjghebare a alianței naționalităților nemaghiare. O ediție copiată după celebrul «divide et impera» al politicei seculare vieneze. La Români credeà a ajunge mai ușor la scop, menajând... slavofobia.

Ceeace vedem astăzi lămurit simțiau fruntașii noștri dejà pe acele vremuri. «Albina» d. e. dând seamă despre această consfătuire, scrie între altele :

«Insemnăm mai departe, că este caracteristic și instructiv pentru noi, când ni-se spune, cum că mai mulți deputați români, dar deákiști, se expectorară cu energie în contra oricărei însoțiri și solidarități cu Slavii sau Sârbii. Și din aceasta vedem, că . . . ce-i doare pe domnii stăpânitori. Iei, cei cu brațele deschise primesc în clubul lor pe toți Slavii, dar tot iei nu pot suferi, ca să ne întovărășim noi cu Slavii. Probatum est, trebue să căutăm alianță și solidaritate cu Slavii, anume și mai aproape cu Sârbii!»

Intre asemenea condiții grele s'a chemat la viață clubul național al deputaților români, care aveà să între în acțiune pe temeiul programului dela Timișoara. Eveniment, care și la vremea sa a fost apreciat de puținii, cari

l-au înțeles. Așă «Albina» scrie despre acest eveniment doi articoli consecutivi, în Nr.ii 43 și 44, sub titlul «Un paș necesar», zicând între altele :

«... Zece inși prin subscrieri s'au deobligat a urmări o politică națională și în solidaritate. «Națională» și «solidaritate»! Aceste două cuvinte mari, ne fac să pricepem deplin, că lupta noastră pentru drepturile naturale are să între într'o epocă nouă, carea să se deschilenească de cea observată în sesiunea t.ecută...

«In sesiunea trecută clubul deputaților naționali s'a constituit fără orice program preciz, iar solidaritatea s'a mărginit exclusiv la acel proiect de lege, care se numește apriat «în cauza naționalităților...» Urmarea fu că mulți deputați cu nume românesc, dar cu inimă străină înțrară în club și puteau înțră, căci nici un program nu-i împiedecă.

«Odată înțrați în club, acest soiu de oameni urmăriau două tendențe; de o parte tindeau a sparge solidaritatea, chiar și în cauza apriat națională, iar de altă parte își dedeau truda ca peste tot să liniștească, să mulcomească, să împiedece, să adoarmă mersul lucrurilor naționale, care se pornise cu o răpeziciune nu mare, dar totuși îmbucurătoare...

«În locul moralei, începuse a se încuibă nerușinarea, încât vedeai ici-colo câte-un biet de om (fost național) care, în setea prea mare de vre-un oficiu gras, nu pregetă a mărturisî în public cu vorba și cu peana niște principii, menite a destrămă națiunea, a o profană și a o rușină, ca astfel să o excorteze în castrele străine...»

«Cel-ce a primit doctrina: «Să iubești pe deaproapele teu ca pe tine însu-ți», a primit întreagă religiunea creștină, căci s'a supus devizei ce o propagă.

«Întocmai deputații naționali, cei zece dela dieta din Pesta, când subscriseră o «politică națională» și «solidaritate», au scris și primit întregul program al adunării naționale dela Timișoara, care încă are numai scopul acesta...

«Acest început bun și devotamentul celor ce ni-l'au creat, ne sunt toată garanția realizării speranței noastre».

Am citat aceste specimene din cei doi articoli ai «Albinei» ca mărturii contemporane pentru situația de atunci și pentru speranțele, ce se legau de noul club... Speranțe, a căror realizare n'au ajuns nici contemporanii să o vadă și nici noi urmașii — durere — nu ne putem lăuda cu aceasta. Această durere a resimțit-o în mod potențat Ales. de Mocsonyi, creatorul proiectului de lege al minorității dietale în chestia naționalităților, creatorul proiectului de rezoluțiune în chestia uniunii Ardealului, sufletul programului dela Timișoara, reprezentantul genuin al ideii naționale în toate manifestațiunile vieții noastre publice. Sub presiunea acestei dureri vedem par'că cum Ales. Mocsonyi, omul faptei, devine cu încetul omul reflexiei, cum l-am ajuns noi, generația mai tineră.

E interesant să vezi, cum se luptă noul «club național» să prindă aer și viață, până se pierde, de nu-i mai dai de urmă. S'a născut prea de vreme!

La 30 Aprile au subseris cei zece declarația, dar constituirea au amânat-o.

Aproape cu două luni mai târziu, anume cu datul de 25 Iunie 1869 găsim alt comunicat, pe care-l reproduc aici întreg, căci vorbește de sine:

«Astăzi s'a ținut ședința constituantă a clubului național, în care s'ales president D. Antoniu de Mocsonyi, iar de notar Dr. Iosif Hodoșiu. Totodată s'a însărcinat d-l Hodoșiu a compune un proiect detaliat de program pentru partidul național, care proiect apoi să se desbată, primească și să se publice, ca să știe națiunea și tot insul regulele și principiile acestui partid.

«Adunarea deputaților se conchiamă de președinte, sau în caz de absență de cătră secretariu. Se întrunește de câte-ori doi membri pretind aceasta pentru o chestiune anumită.

«În clubul național s'au mai înscris în timpul din urmă DD. Lazar Gruescu și Dr. Eugeniu Mocsonyi.

«Dl Buteanul se leagănă încă între partida națională și deákistă. Nu știm până când această legănare».

Scurt comunicat, dar foarte elocvent. Cred că nu mai este trebuință a spune, că din «programul» propus a se elabora, desbate etc. nu s'a ales nimic. Divergențele de păreri erau prea mari.

Înc'un comunicat găsim din anul acesta, relativ la ședința clubului, care a avut loc la 30 Novembre în chestia Tofalenilor (urbarialiști scoși din proprietățile lor prin br. Apor) și în chestia extradării deputatului. A. Roman, care erà condamnat pentru 4 articoli

apăruți în «Federațiunea», la un an temniță de stat.

Comunicatul acesta este dejă mai precaut. Se vede cât colo, că e anume redactat ca să d u m i r e a s c ă spiritele, cari începeau a bănuî că nu prea merg trebile naționale cum ar trebui să meargă.

Iată vre-o câteva pasagii:

«Clubul național al deputațiilor noștri la dieta Ungariei, se întrunî alaltăeri (30 Nov.) Marți seara înti'o conferență la D. Georgiu Mocsonyi. Precum ne informarăm, s'au înfățișat următorii DD. deputați: Babeșiu, Borlea, Buteanu, Cuucu, Lazar Ionescu, Hodoșiu, Ales. Mocsonyi, Anton Mocsonyi, Eugeniu Mocsonyi, George Mocsonyi, Sig. Popovici, Ales. Roman și Miletici...

«În ambele privințe (chestia Tofalenilor și extradarea lui A. Roman) deputații constatară cu toții lipsa de a ingeră și de a păși în solidaritate. Concluzele speciale însă, de oca m d a t ă pentru natura lor, nu ni este permis a le publică.

«Salutăm armonia bună ce domnește între deputații naționali în aceste cauze, și am dorî numai, ca aceasta să se perpetue și să se a d e v e r e a s c ă pururea întru toate.»

Clubul deputațiilor noștri, ca club politic național n'a putut prinde rădăcini și n'a putut face prin urmare acea școală politică, fără de care nu te poți afirmă cu aplomb în viața politică.

Deși — dupăcum am văzut — nu toți deputații români din dieta din Pesta au luat angajamentul de «solidaritate», totuși tinerul «club național» din caz în caz a contat și la conlucrarea acestor deputați.

Așa vedem, că la 7 Mai st. n. s'au întrunit cei 10 deputați naționali, cari au subscris declarația de solidaritate, și luând în desbatere «Mesagiul» de tron, au adus următoarele hotăriri:

«Fiindcă până în momentul acesta, nu este cunoscut cuprinsul proiectelor de adresă (respuns la Mesagiu) a nici unui partid, dar se prevede că cauza naționalităților și a Transilvaniei nici într'un proiect unguresc de adresă nu vor află expresiunea ce o reclamă interesul și dorința justă a naționalităților, se decide ca deocamdată să se pregătească proiecte de amendamente pentru aceste două chestiuni. Combinarea acestor proiecte se încredințează deputaților Ales. Mocsonyi, Babeșiu, și Hodoșiu.

«Se decise mai departe, ca la desbaterea acelor amendamente, să fie provocați a participa și ceilalți deputați, cari cel puțin în aceste două cauze vor să păsească în solidaritate cu deputații partidului național.»

S'au și făcut încercări în direcția aceasta, dar încheierea dorită n'a reușit.

Respunsul la Mesagiu al deăkiștilor l-a prezentat referentul Császár, proiect separat de respuns a prezentat C. Tisza în numele stâncei centrale, alt proiect de respuns din partea stâncei extreme Somogyi și în fine un proiect de respuns deosebit a propus deputatul național sârb Dr. Svetozar Mile-

tici, — în senz federalist — pe care însă deputații naționali români nu l-au putut accepta în întregime.

Din partea deputaților naționali români a propus Buteanu amendamentul în chestia naționalităților, iar Cuu cu în chestia Ardealului. Ales. Mocsonyi nu a luat parte la desbatere. Se înțelege de sine, că majoritatea a acceptat proiectul deákist. Astfel s'a mântuit chestia adresei, care erà să devină o desbatere foarte interesantă, provocându-se mai mult sânge reu, decât limpezindu-se situația, cum ar fi fost de dorit.

Trecându-se astfel peste adresă, trei chestii mari aveau să preocupe pe deputații naționali: reforma municipală, reforma justiției, reforma electorală.

În decursul anului 1869 a luat Ales. Mocsonyi numai în două rânduri cuvântul în dietă și atunci mai mult incidental.

În ședința din 26 Novembre se ivise un incident interesant. Erà la ordinea zilei alegerea membrilor în comisia de bancă.

Din partea stângei erà candidat Coloman Tisza, care făcèa pe acea vreme încã pe strașnicul opozițional. Dar deákistii n'au voit să-l aibe în comisie cu nici un preț și astfel Tisza n'a fost ales în această comisie importantă, din care cauză a fost mare tulburare.

Întâiu a luat cuvântul Coloman Ghiczy, argumentând că la asemenea comisii au să fie luate în considerare toate partidele dietale după proporția numărului membrilor, aparținători acestor partide. Fiind numai dânsul ales din partea stângei centrale (=balkö-

zép= partidul de atunci al lui Tisza) renunță la mandatul în comisie.

Tot așa vorbește și șeful stânzei extreme E. Simonyi, dar declară că — contrar opiniunii sale — primește mandatul în comisie.

Din partea deákșiștilor răspunde la atacuri S. Gajzágo, în urma vorbirii căruia nu se poate stăpâni Coloman Tisza, să nu riposteze, arătând în ce rătăcire mare se află majoritatea, care crede că minoritatea se va acomoda. După ce mai vorbește Madarász, aprobând pe Ghiczzy și spriginind pe Simonyi, se anunță la cuvânt... Babeșiu și raportându-se la un discurs al său din 1865, zice că dacă acele comisiuni au să fie adevărata expresiune a dietei și prin urmare a voinței țerii, trebuie să fie reprezentate în aceste comisiuni nu numai toate partidele țerii, ci și toate interesele îndreptățite ale țerii... Și interesul cel mai important al țerii, care nu-i ertat să se nesocotească, este interesul naționalităților din patrie, care încă trebuie să se respecte din princip la alegerea comisiilor regnicolare.

Cuvintele lui Babeșiu, cât și feliul lui vehement de a vorbi, au trezit o furtună de proteste (săptămâni de a rândul s'a ocupat presa de acest discurs al lui Babeșiu) încât deabea a putut reveni oratorul la cuvânt și termină cele ce a voit să zică, aprobând pe deplin poziția lui Ghiczzy.

Deputatul Máriássy din stânga extremă îndată a luat cuvântul ca să polemizeze cu Babeșiu, declarând că în dietă nu au loc reprezentanți de-ai naționalităților, ci numai reprezentanții națiunii maghiare.

În stadiul acesta al desbaterii a

luat cuvântul Ales. Mocsonyi, ca să vină întru ajutor lui Babeșiu, rostind un scurt discurs, în care premițând că nu este de părerea, ca principii atât de importante să se discute în mod incidental, totuși se miră cum de sunt deputați, cari iau în nume de reu cele zise de Babeșiu, căci ceea ce spus acesta în general este un postulat îndreptățit.

După Mocsonyi a mai vorbit Berzenczey și cu aceasta s'a încheiat incidentul în dietă.

În ședința din 6 Decembre a interpelat apoi Ales. Mocsonyi pe ministrul justiției B. Horváth în chestia actelor extradării deputatului A. Roman, care eră condamnat la un an temniță de stat pentru patru articoli publicați în «Federațiunea» în chestia «pronunciamentului din Blaj».

Pentru înțelegerea chestiei am să permit următoarele: Contra celor cu «pronunciamentul» dela Blaj s'a făcut proces, dar s'a sistat — dupăcum am văzut mai nainte — prin act majestatic de grație. Articollii din «Federațiunea» au apărut nainte de actul majestatic și deputații români au fost de părerea, că nu numai la autorii «pronunciamentului» dela Blaj, ci și la presa care a reprezentat acest pronunciament, are să se raporte actul majestatic. În consecință au fost contra extradării lui Roman, fiind a se consideră urmărirea lui Roman drept act de «vexațiune», față de care trebuie să-l apere pe deputat dreptul seu de imunitate.

Referentul comisiunei n'a voit să știe de toate aceste nimic, ci a propus suspendarea imunității lui Ales. Roman și extradarea lui, ca să-și facă pedeapsa de un an, simplu pe motiv, că a fost

condamnat în toată regula și sentința a intrat în vigoare. Iar dieta n'are dreptul să pună piedeci în calea justiției.

În jurul acestei chestii s'a desvoltat o dezbateră mai lungă, iar Ales. Mocsonyi a luat cuvântul deabea când dezbateră eră dejă încheiată și chestiunea ajunsă a se decide prin votare. Pe acest motiv a recurs A. Mocsonyi la forma de interpelație.

Constatând în introducerea interpelațiunei sale, că în privința unor împrejurări decisive pentru chestie nu s'a făcut lumina necesară se adresează către ministrul de justiție și-l provoacă să respundă îndată. Interpelația este:

Este adevărat că procesul contra autorilor și subscriitorilor «pronunciamentului dela Blaj» s'a sistat prin grație majestatică nainte da se aduce sentință? Și dacă este aceasta adevărat, este adevărat că procesele de presă s'au intentat contra lui Ales. Roman pentru articoli referitori la pronunciamentul din Blaj? Și în fine, când a comis A. Roman delictul pentru care este condamnat: înnaite sau după amnestie?

Interpelația aceasta l-a supărat mult pe ministrul Horváth, mai ales pentru vorbele prin cari îl «provoacă» Mocsonyi să respundă «îndată». În respunsul seu spune ministrul, că știe cu ce datorește dietei, dar este o «expresie tare» când vorbește un deputat cu ministrul, cum vorbește un stăpân cu servitorul.

Dar și meritul interpelațiunei i-a fost neplăcut lui Horváth. În privința aceasta a respuns, că grația majestatică s'a acordat încă nainte de pronun-

ciarea sentenței, dar numai «pronuncia-
mentiștilor» și prin urmare nu se poate
raportă și la Ales. Roman, care e con-
damnat pentru delict de presă, căci
pentru delict de presă nu s'a dat
grație. Prin aceasta devine de prisos
răspunsul la celelalte întrebări ale lui
A. Mocsonyi.

Interpelantul ripostează de tot scurt
ministrului de justiție, că doctrina mi-
nistrului este de tot falsă, căci dacă
odată fapta și făptuitorii sunt
declarați prin act majestatic de nepu-
nibili, presa care a discutat și apă-
rat acea faptă și pe făptuitori, nu poate
să fie punibilă, pentru că în presă nu
poate să fie delict, ce nu este
delict ori a încetat a fi delict
pe altă cale. Este deci evident, că
în cazul Roman avem de a face cu
vexație.

Nu mai trebuie spus, că majorita-
tea a luat la cunoștință răspunsul mi-
nistrului.

Trecându-se apoi la votare în che-
stia extradării lui Roman, au votat 188
deputați pentru extradare, iar 124
deputați contra. 115 deputați s'au
absentat. Deci cu majoritate de 64 vo-
turi, suspendându-i-se imunitatea, a fost
dat A. Roman pe mâna procurorului,
care l-a internat pe un an în ospitali-
era temniță de stat a Vașului.

În legătură cu chestia aceasta mai
e de interes a vedea cum s'au purtat
deputații români față de un coleg
al lor.

Doi — Ioanovici și Hossu — ambii
deákști, s'au absentat dela votare. Unul
— tot deákist — Ivacicovici a votat
pentru extradarea lui Roman, iar cei-
lalți deákști — spre cinstea lor fie zis

— au votat cu naționaliștii contra extradării.

Interesant mai este, că toți deputații maghiari, cari se țineau de stânga, întru cât au fost de față la votare, au votat contra extradării (bine înțeles, mulți s'au absentat), iar deputații sași și croați, câți au fost de față, toți pentru extradare.

În fine și aceasta un document interesant al vremilor !

Încă nainte de a încheia în seria acestor note biografice cronică anului 1869, trebuie să mai amintesc o acțiune de mare importanță politică, care deși a ramas fără rezultat pozitiv, totuși ne servește un document prețios al vremii, care este astăzi nu numai nesocotit de toți, ci chiar dat cu totul uitării. Și nu strică, ca cel puțin din când în când să ne aducem aminte de cele trecute. *Meminisse juvabit...* și dacă nu de alta, dar să nu pierdem legătura cu trecutul, în care găsim busola pentru viitor.

E vorba de tratativele dintre partidul național-român și stânga extremă maghiară (partidul democratic al lui Irányi) de a ajunge la un comun acord în privința unei soluțiuni mai fericite a chestiunii naționale, tratative, cari au progresat până la alcătuirea unui proiect de o nouă lege de naționalități.

Chestiunea datează încă din vara anului 1869, când din partea partidului așa zis «48»-ist, condus de marele idealist și democrat Irányi, s'au făcut diferite demersuri pe lângă clubul național român în scopul de a combina un program comun în chestia de naționalități. Asemenea demersuri s'au făcut și din alte părți, dar deocamdată

luaseră forme mai concrete încercările stânzei extreme.

Ales. Mocsonyi tocmai în vederea unor asemenea demersuri a ținut dejă la conferența din Timișoara să asigure partidului național deplina mână liberă de a intra în tratative cu ori și care partid dietal, dar bine înțeles pe baza programului stabilit în acea conferență.

Primii, cari simțind că prin legea de naționalități, adusă contra voinței naționalităților, nu s'a atins scopul în care avea să se aducă acea lege, au fost precursorii kossuthiștilor de astăzi, grupul parlamentar al lui Irányi și Simonyi, (cu numele oficial: partid democratic) din care mai este astăzi în viață — pare-mise — numai veteranul Madarász, ajuns acum la bătrânețe, spre ironia sorții, disident . . . kossuthist.

Deocamdată se discutase chestia mai mult în mod particular, între Mocsonyi și Irányi, până ce s'a adus în luna Novembre 1869 în desbaterea clubului național sub mare discreție. Atunci nici nu s'a lansat nici un comunicat al clubului în materia aceasta, ca nu cumva să se discrediteze acțiunea nainte de vreme.

Secretul s'a și păstrat până cam la începutul lui Martie 1870, când a început să pătrundă și în publicistică. Se înțelege că descoperirea aceasta a fost foarte neplăcută deăkiștilor, cari s'au și năpustit cu mare vehemență asupra partizanilor lui Irányi.

Dupăce s'a desbătut chestiunea vre-o două săptămâni în publicistică, n'a avut încătro clubul național, a trebuit să lămurească și publicul seu asupra adevăratei stări a lucrului.

Din comunicatul «Albinei» apărut în numărul 21 din 12/24 Martie 1870, reproduc următoarele pasagii, cari ne arată esența demersurilor. După o introducere, în care spune, că și-a pregătit publicul cetitor pentru aceste demersuri, cu cari a consimțit publicul, scrie «Albina» următoarele :

«Astăzi, când mai multe foi străine știu vorbi de rezultate, iar guvernamentali arată mare necaz, ne ținem de datorință a ridică velul cevași mai bineșor pentru-ca stimatul nostru public să vadă și să cunoască adevărul mai deplin, să vadă și să cunoască : cum și de unde au pornit și unde au ajuns domnii deputați naționali.

«In clubul național d-l Alesandru Roman a fost cel dintâiu, care încă în luna Novembre a. tr. (adecă 1869) a raportat, că d-l Irányi, un conducător de frunte al partidului maghiar de stânga extremă, dorește serios și pozitiv o încercare de apropiere între acel partid și între clubul deputaților naționali în chestiunea de naționalitate.

«După aceasta d-l Dr. Alesandru Mocsonyi a adevărit și întregit raportul d-lui Roman, spunând că corifeii acelui partid maghiar doresc ca clubul nostru să exmită din sinul seu câțiva membri, ca întrunindu-se în comisiune mixtă cu alți membri, pe cari îi va exmite clubul maghiar, să încerce a combină un program național comun.

«Chestiunea a fost desbătută și în cea mai deplină armonie s'a decis a primi invitațiunea partidului democratic unguresc, iar de delegați din partea clubului național s'au ales d-nii :

Dr. Iosif Hodoşiu, Dr. Miletici (şeful Sârbilor radicali) şi Dr. Ales. Mocsonyi, recomandându-li-se de bază a combinaţiunilor: Proiectul deputaţilor naţionali în cauza de naţionalitate». (Elaboratul lui Ales. Mocsonyi).

«Din partea clubului unguresc acest pas al clubului nostru a fost salutat cu multă cordialitate, exmiţându-se de acolo pentru atinsul scop d-nii: Irányi, E. Simonyi, E. Kállay şi Ios. Madarász.

«Aceşti domni au ţinut de atunci nenumărate conferinţe, la cari, luând de bază amintitul proiect de lege în cauza naţionalităţilor, l-au desbătut din punct în punct, din paragraf în paragraf şi — după cum se afirmă — l-au primit aproape peste tot în părţile sale esenţiale.

«Pe cât comisiunea înnaintă mai mult în opul seu şi se opintiă mai mult a ajunge la rezultat, neodihna în asemenea măsură se observă în partea contrarilor, iar când înnainte cu două săptămâni resuflă, că combinaţiunea a succes, pe contrarii noştri dela putere, îi curinsă o adevărată furie!

«Suntem convinşi, că consecinţele au fost şi vor mai fi încă lung timp simţite până în cele mai îndepărtate părţi locuite de Români...

«Este acum, ca combinaţiunea, proiectul comisiunei să se desbată şi adopte în plenul ambelor cluburi şi apoi să se propună şi explice şi naţiunei maghiare şi celor nemaghiare».

Proiectul elaborat de comisia mixtă a ramas încă vre-o câteva săptămâni secret — doar aveà să treacă mai în-

tâiu prin ședințele plenare ale celor două cluburi dietale — dar a pătruns în urma unei indiscrețiuni înnaainte de vreme în publicitate. Astfel apoi și «Albina» îl reproduce în traducere (originalul fiind în limba maghiară) în nr-ul 32 din 10/28 Aprilie 1870.

Ne având originalul la mână reproduc, la acest loc, acest act important în traducerea «Albinei», care deși e greoaie, dar pare a fi fidelă.

Eată-l:

PROIECT DE LEGE
pentru regularea și asigurarea na-
ționalităților și limbilor de țeară
în Ungaria.

§. 1.

În Ungaria se recunosc de naționalități egal îndreptățite de țeară, următoarele populațiuni istorice de țeară: Maghiarii, Românii, Sârbii, Slovaci, Rușii și Nemții, pentru cari, prin lege fundamentală, se asigură îndreptățirea egală politică de naționalitate și limbă, între marginile integrității teritoriale și unității politice a statului.

În documente oficiale naționalitățile locuitoare laolaltă se vor numi poporul Ungariei și din folosirea numelui unguresc nu se poate deduce preferință nici superioritate pentru naționalitatea maghiară.

§. 2.

În comunitățile sătenești și orășenești, precum și în comitate, respective și în districte, naționalitatea majorității populațiunei respective — și adecă a celei

absolute, unde se află atare, la din contra naționalitatea majorității relative, — formează în ținutul respectiv *naționalitatea oficială* și limba ei va fi *limba oficială* atât a reprezentanței politice sau reprezentanței politico-administrative, precum și a antistiilor și autorităților publice, presupunând că acea majoritate aparține la una din cele șase naționalități din țeară.

În acele comunități, comitate și districte amestecate, unde pe lângă majoritatea decizătoare, una din cele șase naționalități din țeară ar forma barem a treia parte și cu numărul ar stă aceleia mai aproape, membrii reprezentanței au drept a cere, ca limba ei să se aplice ca a doua limbă oficială.

În adunările reprezentative, întrebuințarea limbilor uzitate în țeară este liberă.

Comunitățile acele, a căror majoritate nu aparține la nici una din cele șase naționalități de țeară, pot folosi limba lor proprie de limbă oficială în afacerile lor interne comunale; în afacerile lor cu judecătorii comitatensi, sau cu amploații cercuali sunt îndatorate a întrebuința limba oficială a comitatului.

§. 3.

Limba naționalității de țeară, ce formează majoritatea țerii, e limba oficială a legislațiunei și a oficiolatelor centrale.

Însă în orice cauză compusă în altă limbă, atât regimul central, cât și curtea de Încasațiune, precum și judecătoria supremă, e îndatorată a edă (= redactă) tot în acea limbă hotăririle, respective deciziunile și sentințele sale.

Curtea de cassatiune și judecătoria supremă în consultările lor, traducând prin traducători jurați procesele purtate în atare limbă nemaghiară dimpreună cu documentele necesare, le va referă prin referenți ce cunosc limba respectivă.

In dietă ablegații naționalităților din minoritate au libertatea a se pronunța în propria lor limbă națională.

§. 4.

Legile țerii, mai departe ordinațiunile și toate feliurile de dispozițiuni ale regimului și autorităților centrale, se vor comunica, respective se vor publica tuturor naționalităților din țeară, deschilnit jurisdicțiunilor pe lângă textul original și în limba lor națională proprie respective în limba lor oficială, iarăși cu text autentic, respective se vor promulgă. Dacă s'ar naște vre-o îndoială despre înțelesul alor două texturi, atunci decide textul original.

§. 5.

Reprezentanțiile, oficiolatele și antistiile comitatelor și a districtelor precum și ale autorităților orășenești, mai departe județele orășenești, comitatense, districtuale și cercuale, precum și toate oficiolatele administrative inferioare, cu oficiolatele superioare vor comunica în propria lor limbă oficială și (cu excepția cazurilor din §. 4) tot în aceea limbă vor primi hotăririle, încredințările și orice fel de comunicate. Tot așa corespundează în limba lor proprie oficiolatele de asemenea rang, dacă au aceeași limbă oficială; în cazul contrar, pe lângă textul original în

limba proprie întrebuițează limba oficială centrală. Tot asta e de observat și la comunitățile sătenești și la antistia aceloră, dacă limba lor oficială e recunoscută de limba uzitată în comitatul respective districtul din partea corporațiunii respective. La din contra, comunitățile sunt îndatorate a întrebuița în comunicatele lor externe, una din limbile uzitate în comitat, respective district.

§. 6.

Cu privire la afacerile părților litigante se declară ca regulă generală, că părțile își pot folosi limba lor proprie, și autoritățile administrative, precum județele de prima și a doua instanță poartă pertractările în limba părților și tot în acea limbă aduc deciziunile. Dacă părțile cauzelor procesuale vorbesc limbi uzitate în ținutul autorității respective, însă aceste limbi sunt diferite, fiecare poate folosi limba sa proprie. Totuși dezbateră și efectuarea se face în limba primului incurs.

Acea parte, a cărei limbă nu este uzitată în ținutul autorității respective, are dreptul de a se folosi sau de limba părții contrare, sau de a autorității respective, sau de a autorităților centrale.

Dacă una din părțile litigante constă din mai multe persoane, ce aparțin la diferite naționalități, atunci au a se uni în una din limbele uzitate acolo, de altmintre sunt îndatorate a întrebuița limba oficială.

În cauze criminale, cercetările și toate pertractările decurg în limba acuzatului, și sentințele, precum și toate feliurile de deciziuni, au să se aducă în limba acuzatului, dacă aceasta e una dintre limbile uzitate în ți-

nutul autorității respective; de altmintrelea în acea limbă de țeară uzitată, pe care acuzatul, după mărturisirea sa proprie, o pricepe mai bine.

În cazurile acele, unde sunt mai mulți acuzați de diferite naționalități, aceia cari vorbesc una din limbile uzitate acolo, sunt de ascultat în acea limbă și pertractarea cu privire la ei se poartă în limba lor; cu privire la ceilalți însă în limba oficială a jurisdicțiunii pe lângă întrebuirțarea de interpreți; sentența e însă de comunicat în limba lor proprie. Tot aceste dispozițiuni se refer și cu privire la ascultarea martorilor.

După introducerea procedurii judecătorești de jurați, referitoare la cauze criminale, limba desbaterii juriului — dacă jurații n'ar pricepe limba acuzatului — va fi limba oficială a respectivului județiu.

§. 7.

Învățământul național, din punctul de vedere al culturii comune și al prosperității, se recunoaște de misiune a statului și drept aceea înaintarea lui (adecă: promovarea învățământului național se consideră ca misiune a statului. Nota Aut.) se ordonă precum de după puterea proprie a fiecărei naționalități așa și prin ajutorare în proporțiune egală din averea statului.

Drept aceea, fiecare naționalitate de țeară în totalitate sau în particular, are dreptul a se uni spre acest scop, a formă școale și institute, societăți și reuniuni spre desvoltarea cultivării spirituale și materiale, precum spre desvoltarea culturii, științei, beletristicii

cei, artelor și a economiei naționale, a înființat fonduri și fundațiuni și spre acest scop a le administrat independent prin organele lor proprii.

§. 8.

În toate școlile populare ale acelor șase naționalități de țeară, în institutele superioare de cultură și învățământ, e limba lor proprie națională limba de instrucțiune. Institutele naționale, respective confessionale, de cultură și învățământ, ale singuraticelor naționalități, încât corespund condițiunilor existente pentru asemenea institute ale statului, se declară egal îndreptățite cu aceste și în toate acele, în cari se propune istoria pragmatică a țerii, se poate totodată propune și istoria lor proprie națională.

Comunitățile, autoritățile și institutele bisericesti și școlare, precum și toate institutele, societățile și reuniunile înființate pentru scopul expus în §. 8, au dreptul a se folosi de limba lor proprie națională în comunicatele lor interne și externe, între sine, față cu regimul și cu alte autorități de stat, și regimul este îndatorat a le eda deciziunile și responsurile sale tot în acea limbă.

§. 9.

La universitatea țerii, pe lângă catedrele de limba și literatura acelor șase naționalități de țeară, au să se înnalțe catedre și pentru propunerea legilor patriei în limba lor națională, permițând totodată în limbile aceste docenturile private și pentru alte facultăți, precum și faceerea examenelor în toate lim-

bile de propunere. Tot aceasta se ordonează și cu privire la academiile juridice din țeară, dar numai cu privire la naționalitățile tare reprezentate în respectivele părți ale țerii. În școlile existente de mijloc și superioare, sau în institutele de învățământ, are să se introducă de limbă de instrucție, pe lângă luarea în considerare a elementelor naționale des reprezentate și limba acelei populațiuni, în cercul căreia se află acelea; și în mijlocul ataror naționalități de țeară, unde lipsesc astfel de institute de învățământ, au a se ridica în număr corespunzător din puterea țerii, sau, cu privire la împrejurări, cu ajutorul statului.

§. 10.

Aceia, cari pretind a purta atari oficii, la cari se condiționează cunoștința limbei maghiare, au a dovedi deplina cunoștință a acestei limbi.

§. 11.

Dispozițiunile legii prezente, mai vârtos cele conținute în §. 1 formează partea constitutivă din constituțiunea țerii.

§. 12.

Legea aceasta va păși în viață îndată după sancționare și publicare; și toate legile și ordinațiunile de mai nainte, contrare legii de față, prin aceasta se declară de șterse.

*

Acești doisprezece paragrafi sunt rodul acordului comun, la care a ajuns comisia mixtă, compusă din delegații clubului național român și ai partidului democrat 1848-ist, rodul silințelor

sincere ale unor bărbați de talia lui Ales. Mocsonyi, Iosif Hodoșiu, Svetozar Miletici, D. Irányi, E. Simonyi, E. Kállay și Ios. Madarász, cari înflăcărați de nemărginită iubire de patrie au căutat acea bază de drept, pe care e cu respectarea tuturor popoarelor istorice ale țerii, păstrând intactă unitatea politică și integritatea teritorială a țerii, se poate construi și desăvârși suveranitatea țerii până la deplina independență.

Aceasta e singura cale! Și pagubă că s'a pierdut.

Din întregul proiect nu s'a ales nimic. Ajuns nainte de vreme în publicitate, s'au năpustit organele deakiste asupra întregii inițiative, cu o furie, care dovedește mai bine, cât de mult temeau opera dualistă de o eventuală pace națională, care mai ales atunci, ar fi resturnat întregul dualism, doar premisa fundamentală a dualismului a fost supremație artificială, atât dincoace, cât și dincolo de Laitha.

Dar dacă nici nu s'a ales nimic din întreaga inițiativă, tot merită să fie remarcat acest proiect ca un document al vremii, căci nu este un proiect unilateral, ca celelalte din anii premergători, ci este un proiect bilateral între deputați naționaliști și maghiari, cari au căzut de acord asupra principiilor fundamentale, pe baza cărora se poate înstăpâni în Ungaria pacea națională, ca garanță a unei dezvoltări sănătoase în viitor.

Iar acei deputați maghiari, cari au ajuns de acord cu deputații noștri asupra acestor principii fundamentale, n'au fost oameni de rând, ori niște necunoscuți, apuși în noianul vremii,

ei nume celebre în istoria parlamentarismului maghiar, ilustrațiuni ale vieții publice maghiare ca Daniel Irányi, al cărui puritanism a ramas de model generațiunilor ce au urmat. Bărbați cu vederi largi, cari și-au iubit patria cu înfocare și n'au văzut nici o tradare a patriei în nobila tendență de a împărți frățeste drepturi și datorințe pentru de a angagea de o potrivă întreaga obște a țerii la lucrare armonică întru ridicarea bunăstării țerii și întărirea ei pe toate terenele.

Iar meritul acestui acord de valoare istorică revine pe deplin lui Ales. Mocsonyi, care a găsit acea cale, pe care se pot contopi armonic interesele de existență ale statului cu interesele de existență națională ale tuturor popoarelor constitutive de stat, cale, la care va trebui să se revină, dacă nu suntem condamnați a merge orbiș spre prăpastia, care ne înghite pe toți.

V.

Lupta deputaților naționali în dietă în decursul acestui period legislatoric nu prea dă dovezi despre acea solidaritate și unitate, care s'a avut în vedere la fondarea «clubului național». Pășirea singuraticilor deputați are mai mult caracter individual, vorbesc în numele propriu, nu al partidului.*) Cu toate acestea nu se poate trece cu vederea o oare-care conivență, care se manifestă între deputații naționali și cei aparținători stânzei extreme.

Ales. Mocsonyi a luat cuvântul în ședința din 28 Ian. 1870, propunând, ca petițiunea presidentului reuniunii muncitorilor, în care cere, ca la ancheta pentru creerea legii pentru industrie să fie ascultat un expert designat din această parte, să fie transpusă în mod urgent comisiunii centrale spre desbatere. I. Madarász a spriginit propunerea lui Mocsonyi. Dar nu s'a primit.

În ședința din 12 Februarie 1870, fiind la ordinea zilei desbaterea subvenționării teatrului maghiar, a luat Ales. Mocsonyi cuvântul pledând pentru a da întâietate fondărei școale-

---

*) Șirele Românilor naționali au scăzut prin moartea deputaților I. Cuucu († 5 Martie 1870 în etate de 32 ani) Lazar Gruescu († 21 Febr. 1870 în etate de 29 ani). La alegerile parțiale a reușit numai Stanescu la Chișineu, în celelalte cercuri: Zorlenți, Oravița, S.-Georgi etc. au reușit pretutindeni deákisti. Ba Oravițenii au declarat dejă la 1870 pasivitatea!

lor populare, «mai întâiu școale populare, apoi teatru», punând în vedere o propunere specială cu ocazia desbaterii bugetului ministeriului cultelor și instrucțiunii publice.

În ședința din 28 Febr. 1870, dezbătându-se după articoli bugetul cultelor și instrucțiunii publice, a propus dep. Hodoșiu, spriginit de dep. Al. Csanády, ca la academiile de drept din Ardeal să se propună studiile în limba germană, maghiară și română. Coloman Tisza, atunci încă opozițional, a luat poziție contra limbei române ca limbă de propunere la academia nemțească de drept din Sibiiu, raportându-se la legea de naționalități. Luând Alesandru Mocsonyi cuvântul, a combătut pe Tisza, arătând că pe baza argumentării lui tot așa de puțin poate fi la Sibiiu — pe baza legii de naționalități — limba de propunere germană, ca și română.

În aceeași zi — 28 Februarie 1870 — s'a ținut în reședinta orășenească a Pestei conferența fruntașilor români în care s'a decis înființarea *unei societăți pentru crearea unui fond de teatru român*, alegându-se în acest scop o comisie de 5, constătătoare din Ales. Mocsonyi, Dr. I. Hodoșiu, Vi-chentie Babeșiu, Petru Mihályi și Iosif Vulcan, având această comisie a elaborat un proiect de program.

La 12 April — prima alegere de deputați sinodali după intrarea în practică a Statutului organic — a fost ales deputat sinodal pentru dieceza Caransebeșului în cercul electoral al Lugoșului Ales. Mocsonyi (cerc pe care l-a reprezentat fără întrerupere până la moarte) alături cu Con-

stantin Radulescu. Contra candidat a fost comitele suprem al Caraşului I. Faur, care însă deabea a putut obţine vre-o câteva voturi.

Ales. Mocsonyi a mai fost ales deputat sinodal în cercul Vinga pentru dieceza Aradului, dar a depus mandatul.

În şedinţa dietei din 27 Aprilie a luat cuvântul Ales. Mocsonyi rostind un discurs mai mare contra comisiunii de imunitate, care a propus extradarea deputatului Miletici pentru un articol publicat în «Zastava» în care atacă vehement dieta croată şi pe banul de atunci, br. Rauch. Acest discurs al lui Ales. Mocsonyi e de valoare principială, căci arată condiţiile între cari poate fi extradat un deputat. Poziţia principială a lui Mocsonyi au spriginit-o şi deputaţii Irányi şi Halász, dar în zadar. Miletici a fost extradat şi condamnat la un an temniţă de stat, făcându-şi osânda în temniţa din Vaţ. Ca amănunt interesant pentru noi este, că exmiţându-se comisia mixtă serbo-românească în chestia despărţirii hierarhice şi făcând şi Miletici parte din această comisie, internat fiind la Vaţ, de unde nu i-s'a dat concediu de a participà la şedinţele comisiei mixte, s'a dus comisia la... Vaţ şi a ţinut în aceste afaceri momentuoase istorice şedinţa cu Miletici în temniţa de stat din Vaţ.

La 19 Aprilie v. (1 Mai n.) 1870 s'a deschis primul sinod eparhial al diecezei Caransebeşului, luând parte la acesta şi Ales. Mocsonyi.

Interesant este, că la acest sinod a prezentat Ales. Mocsonyi trei propuneri, din cari două s'au primit, iar a treia, combătută de însuşi episcopul, s'a respins.

Propunerile primite sunt: 1. ca și sinodul eparhial să împuternicească delegațiunea exmisă din partea congresului metropolitan pentru afacerile de despărțire de cătră Sârbi. 2. tot această comisiune să fie împuternicită a primi în administrare provizorie fondul școlar din Buda.

Propunerea respinsă a fost, ca din sinodul sinodului să se aleagă trei membri, cari împreună cu trei membri ce-i va alege sinodul diecezei Aradului: să elaboreze un proiect pentru înființarea unui Consistor în Timișoara.

Tot în sesiunea aceasta, ca membru al comisiunii pentru petițiuni a propus Ales. Mocsonyi o moțiune, pe care a primit-o sinodul, în chestia școalelor confesionale în confiniul militar, unde statutul militar interzice fondarea de școale confesionale. Moțiunea prezentată de Mocsonyi conține un apel cătră congres, să intervină contra acestei nelegiuiri și până atunci o energetică desavuare a ministrului comun de război și a ministrului ungar al cultelor și instrucțiunii publice.

În ședința dietei din Pesta, ținută la 2 Iulie st. n. 1870 a rostit Alesandru Mocsonyi monumentalul discurs în chestia reformei municipale, în care a depus principiile sale fundamentale constituționale relative la concepția politicii de guvernament. Pe acest discurs se bazează întreaga politică a lui Mocsonyi. În toate expozerile, discursurile sale, precum și în articolii sei politici a revenit neconținut până la sfârșitul vieții sale la principiile fundamentale, depuse în acest discurs. Și astă-iarnă (Novembre 1908) când mi-a dictat, bolnav, din pat res-

punsurile la cele patru întrebări ale anchetei deschise de I. Russu Abrudeanul, s'a raportat în răspunsul seu Ales. Mocsonyi la acest discurs, din care — după 38 ani și mai bine — cită încă pasagii întregi vorbă de vorbă cu o precizie de admirat.

Acea putere extraordinară de a distinge, precum și acea precizie a definirii, cari caracterizează atât de mult gândirea și judecata lui Mocsonyi, străbat fiecare propoziție și fiecare vorbă a acestui discurs, prin care s'a înălțat în ochii tuturor la rangul unei celebrități a parlamentarismului modern.

Trei sunt chestiunile, de cari se ocupă acest discurs :

Întâiu că oare devine sistemul de proprie ocârmuire (selfgovernment), neschimbat în esența sa, de prisos în urma introducerii sistemului de guvern parlamentar și a responsabilității ministeriale?

Al doilea, că oare este incompatibil sau nu cu guvernul parlamentar sistemul curat și adevărat al municipiilor de proprie ocârmuire ?

Iar dacă răspunsul la aceste două întrebări este negativ — precum o dovedește aceasta în discursul seu în mod eclatant — nu încape îndoială că guvernul, nimicind totuși sistemul de selfgovernment al municipiilor, este condus de o cauză politică mai înaltă.

A treia chestiune este deci, că oare această cauză politică mai înaltă — supremația maghiară artificială — care a îndemnat pe guvern la calea apucată, este sau nu în consonanță cu interesele supreme și bine pricepute ale țerii ?

Primirea sau neprimirea proiectului o face deci pendentă Al. Mocsonyi dela răspunsul la această, a treia, întrebare, care răspuns aşează întreaga politică de stat în faţa inplacabilei alternative:

«Sau a renunţa la supremaţia artificială a naţiunii maghiare şi a se împrietini cu deplina egală îndreptăţire şi libertate a naţionalităţilor nemaghiare;

«Sau a renunţa la însaşi libertatea şi la orice desvoltare liberă!».

Stabilind această alternativă, pe care nu o poate evita sub nici o împrejurare politica de guvernament, zice Ales. Mocsonyi:

«On. cameră! Se poate considera de bună una sau alta. Se poate alege una sau alta. Dar aici trebuie ales:

«*Sau supremaţia şi absolutismul*;

«*Sau egala îndreptăţire şi libera desvoltare!*»

Mocsonyi încheie discursul seu în speranţa, că intelectualii maghiari vor înţelege, că a aşeza existenţa şi întregul viitor al unei naţiuni pe temelia absolutismului înseamnă a căuta în vreme viforoasă scăpare pe o corabie ce se scufundă!

Sunt azi-mâne patruzeci de ani dela rostirea acestui discurs monumental şi politica de stat a Ungariei nici până astăzi n'a avut curajul a privi acestei alternative drept în faţă şi a alege, în dreapta ori în stânga, căci şi astăzi, după patruzeci de ani, încearcă guvernele maghiare a face imposibilul posibil, a împreuna apa cu focul, supremaţia artificială cu libera

desvoltare! In această frivolitate lașă a politicei ungare de guvernament zace cauza lungei serii de crize de constituțiune, provocate prin zadarnicele eșofări de a ascunde regimul evident absolutistic în forme pseudo-constituționale. Și din acest cerc vițiat nu va scăpă politica de guvernament a țerii, până ce nu se va hotărî bărbătește fie într'o parte fie în alta, fiind pentru ambele eventualități inevitabile consecvențele.

Marele discurs al lui Ales. Mocsonyi a făcut o adâncă impresie asupra întregii diete. Ascultat cu atenție încordată a fost des întrerupt de aprobări sgomotoase din partea stângei. Iar când a terminat acele expuneri clare, concise și logice, libere de orice floscule oratorice, întreaga stângă a grăbit a felicita pe tinerul orator. Ba chiar și unii din dreapta, deși tocmai politica acestora a supus-o unei critici nimicitoare, au ținut să-și exprime admirația pentru oratorul, a cărui prestațiune*) splendidă i-a asigurat o pagină de glorie în istoria parlamentarismului ungar.

E interesant a vedea cum au apreciat contimporanii acest mare discurs. Organul guvernamental dela roată (deákist) «Pester Lloyd» în n-rul seu din 3 Iulie recunoaște că discursul lui Al. Mocsonyi conține mari adevăruri... dar și mari erori. Laudă apoi erudițiunea și vocațiunea politică a lui Mocsonyi, uită însă a spune cari sunt acele «erori mari». Tot așa de rezervat este

---

*) E curios, că afară de traducerile improvizate gazetărești de pe acea vreme — mai mult sau mai puțin superficiale — nu există încă nici o traducere românească precisă și fidelă a acestui discurs monumental.

și celalalt organ guvernamental «Ungarischer Lloyd» în n-rul seu din aceeași zi, recunoscând erudiția și originalitatea concepției politice a lui Mocsonyi, dar tot merge ceva mai departe, recunoscând că viața politică a Ungariei nu se poate lipsi de conlucrarea acestui bărbat de eminente calitate. «El a vorbit — scrie «Ung. Lloyd» — cu tact, s'a ferit a se pierde pe terenul personalităților; materia cuvântării eră aranjată cu sirguință, expresiunea netedă și liberă de lucruri de prisos, îndoit demn de recunoștință la un politician tiner și la un orator tiner... D-l Mocsonyi, așa credem, va mai aveà odată prilej a luà parte la lucrarea practică politică în statul nostru... Pe cât de puțin ne convin principiile de astăzi ale lui, pe atât de mare ar fi părerea noastră de reu, dacă în decursul timpului și în interesul țerii nu s'ar putea angagea la lucrare puteri atât de harnice, ori-care ar fi direcțiunea lor...»

Organul principal al guvernului «Pesti Napló» scrie între altele: «Discursul lui Ales. Mocsonyi, care a ținut șapte sferturi de oră, este o dovadă nouă pentru facultățile strălucite ale acestui om tiner. Noi nu consimțim cu nici o parte a discursului seu... dar nu se poate contestà dovada ce a dat-o astăzi Ales. Mocsonyi despre o cultură teoretică excelentă, cugetare independentă și profundă...»

Alt organ guvernamental «Reform» laudă de asemenea pe Mocsonyi, dar se avântă și la combaterea lui și anume combate partea relativă la supremația artificială, contestând cu toată hotărârea adevărul afirmațiunei lui Mocsonyi. Astăzi, când toate s'au adevărit câte

le-a spus cu agerime de profet Mocsonyi, numai zimbî putem, cetind cu cât foc se negă acum patruzeci de ani ceea ce astăzi este patent.

Iată ce scrie «Reform» între altele: «Putem numi excelent discursul lui Mocsonyi și aceasta este caracteristic de la noi, cari suntem cei mai departe de partizanii oratorului. De vom privi fie cuprinsul ideilor, fie expunerea lor corectă și atrăgătoare, fie tactul distins și delicateța nepătimașă cu cari a pășit contra celor cu sentimente și convingeri opuse, toate sunt în favorul lui. Dar cea mai mare recunoștință petru el este atențiunea neobicinuită în dietă, cu care a fost ascultat un ceas și jumătate, deși timpul eră înaintat.»

După aceste face «Reform» un extras din discursul lui Mocsonyi și zice: «Toate aceste explicațiuni, din cari nu lipsește o critică pragmatică a proiectului, tind spre un punct și acest punct este acuzarea guvernului, că precum în alte părți ale politicei sale, așa și în acest proiect, vrea să susțină supremația artificială a elementului maghiar. Intrebarea este că în privința aceasta grăit-a adevăr A. Mocsonyi?!». Organul guvernamental încheie cu vorbele: «Dar credem că dacă Mocsonyi ne va controla nu numai pe noi, ci va arunca o privire și asupra taberei ce-i stă la spate, va găsi acolo explicațiunea naturală pe care o caută acum la noi! La toată întâmplarea va găsi întru câtva motivată părerea noastră, că supremația artificială a națiunei maghiare se întemeiază mai ales pe mijloacele artificiale prin cari se respândește ură contra ei (!) și că restabilirea stării firești depinde numai

dela simțemintele ce rezultă din recunoașterea sinceră și naturală a valorii reciproce, o recunoaștere ale cărei presențe le găsim în discursul lui Mocsonyi.».

Dar dacă și-au și impus organele guvernamentale o rezervă atât de mare, cu atât mai nemijlocit vorbesc organele de publicitate opoziționale, cari — deși de altă culoare politică — recunosc pe față impozanta mărime a acestui discurs.

Organul stânzei extreme, «Magyar Ujság», scrie între altele:

«Ales. Mocsonyi prin expunerea sa splendidă a trezit adevărată admirație chiar și la unii din dreapta. Intreaga dietă a ascultat cu cea mai mare atențiune discursul, care a ținut aproape două ore și care între toate discursurile, ce s'au rostit în parlamentul ungar dela 1861 încoace, își revindică dreptul între cele mai excelente. Cu sistem, cu erudițiune și cu o finețe atică de a lui Hyperide a dat asalt asupra înțelepciunei guvernului. La noi, mai ales la dreapta, nu le prea place temeinicia și erudițiunea. Le mai place fraseologia cu flori retorice, dar Ales. Mocsonyi prin argumentația sistematică astfel a fermecat dieta, cum până acum n'a succes aceasta fără vorbe bombastice decât numai unor puțini oratori.»

Organul stânzei centrale (tizzaist) «Hon» scrie tot în n-rul datat din 3 Iulie 1870:

«Vorbirea de astăzi a lui Mocsonyi formează epocă în desbaterea proiectului de lege municipal. Ne pare bine, că astăzi putem da în întregime

cetitorilor noștri această vobire, care ar face onoare ori-cărui parlament. Chiar și cetitorul mai puțin atent se va convinge că acest discurs este nu numai o operă desăvârșită în privința formei, dovedește nu numai știință profundă și genialitate rară, ci formează totodată în chestia de naționalități o epocă de tot nouă, nobilă și patriotică... Nu se mai resimte urma de reproși și recriminațiuni, aici vorbește atletul libertății și vorbește în tonul adevăratei convingeri și însuflețiri, folosind în decurs de mai bine de un ceas și jumătate mai mult cauzei sale naționale, decât au stricat toate discursurile reutăcioase de până acum... Impresiunea acestui discurs a fost mare în ambele părți și dacă nici nu aderăm la toate propozițiile ei, de sigur suntem mulți cari bucurosi ne scoatem pălăria naintea simțului de naționalitate ce se exprimă astfel și vom merge și în această chestiune până la marginea liberalismului: Și noi ne simțim confirmați în credința că nici în chestia aceasta nu poate fi păgubitor pentru întregitate satisfacerea pretensiunilor de libertate...»

În organul opozițional (stânga) «Ellenőr», scrie cunoscutul publicist Csernátöny un admirabil articol, din care extragem următoarele pasagii:

«În decurs de aproape două ore a ținut astăzi prinsă atențiunea dietei Ales. Mocsonyi, prin un discurs, care e o operă de artă, atât în privința conținutului, cât și a formei, producând mare efect în toate părțile.

«Am știut deja de mai înainte, că Ales. Mocsonyi este orator cult, de o pregătire aleasă, de o judecată profundă, cu maniere parlamentare, dar

ca politician și orator de rangul prim, ni-s'a prezentat pentru prima dată în ședința de astăzi. Discursul, de care pot fi, cu drept cuvânt, mândrii connaționali sei, a fost atât de grandios, încât discursurile deputaților Éber și Szirmay, cari vorbisera înaintea lui, au suferit mirmidonizări a posteriori, deși nici despre aceștia nu se poate spune, că au vorbit fără istețime.

«Și însemnăm, că cuvântarea lui Mocsonyi o lăudăm nu numai pe cuvânt, că știm să gustăm cap d'operele retorice, fie dela bărbatul ori căruia partid, ci o lăudăm și pentru aceea, pentru că în definițiuni nimerite, în deducțiuni fără greș, în argumentare puternică și în rotunzimea formei găsim toate acele idei și principii, cu cari consimțim pe deplin.

«Când și-a terminat discursul, grăbi la dânsul întreaga opozițiune, ca să-i strângă mâna. Nimic nu poate dovedi mai eclatant succesul lui decât aceasta, doar cel mult murmurul uimit, confuziunea mută a partidului guvernamental».

După aceste atacă Csernátony vehement guvernul, pe cuvânt că face numai politică de partid și asmuță tocmai în acest scop naționalitățile, apoi continuă:

«Comedia e cunoscută acum și nu mai poate păcăli pe nimeni, care e cu mintea la loc. Astăzi știe și poporul nostru maghiar, că de aceea îl sparie cu Românul, Sârbul și cu celelalte momele, ca să sufere în tăcere, ba chiar ca să creadă că se face în interesul lui, când i-se restrânge libertatea, i-se știrbesc drepturile, i-se măresc sarcinele. Și o știm bine și

aceea, că nu vor mai speria Ungaria nici cu Românul, nici cu Sârbul, nici cu altă momâie îndată ce va fi gata mașina servituții comune pentru toate popoarele...

«Dar îl asigurăm pe Ales. Mocsonyi despre deplina noastră consimțire cu toate câte le-a zis astăzi relativ la cauza de naționalități.

«Are deplină dreptate, mai ales când a zis că națiunea maghiară n'are nici o trebuință de supremația artificială prin care vrea politica orbilor să-i asigure viața. Dacă n'am fi convinși din tot sufletul nostru, că poporul nostru n'are nici o trebuință de supremație artificială, ar trebui într'adevăr să cădem în desperare relativ la viitorul Ungariei...»

Tot în acest articol destăinuiește Csernátony, că agenții guvernului au căutat să câștige pe opoziționali pentru introducerea «virilismului» la comitat cu momâia naționalităților. O apucătură, care mai prinde și astăzi după patruzeci ani de experiențe plătite scump!

Vorba lui Csernátony despre «uimirea murmurătoare» și «confuzia mută» a dreptei (partidului guvernamental) ne-o ilustrează mai bine împrejurarea, că guvernul simția trebuința a scoate pe un om de greutate pe teren pentru a-l combate pe Mocsonyi, dar nu prea avea pe cine. Astfel apoi a ieșit pe teren ministrul Kerkápolyi, care a luat cuvântul în ședința din 4 Iulie, vorbind aproape două ore, sucind și resucind la discursul lui Mocsonyi, între protestele dieței, care neconținut îl întrerupea pe

Kerkápolyi, strigându-i că Mocsonyi n'a zis ceeace combate el.

Indată după Kerkápolyi a luat cuvântul Ales. Mocsonyi, ca să răspundă pe scurt ministrului, că a lovit în aer, combătând tot lucruri, pe cari el nu le-a zis. Ii recomandă deci ministrului să citească discursul după protocolul stenografic și apoi să răspundă.

Dar Kerkápolyi n'a mai răspuns. Nici altul.

Cât de mare a fost blamajul lui Kerkápolyi vedem dintr'un articol al foii «Wanderer», care ne destăinuște o scenă din consiliul de miniștri. Anume în ședința din 9 Iulie a dietei a rostit un mare discurs contra proiectului profesorul de universitate Paul Hoffmann, care de altfel aparține partidului guvernamental. Hoffmann și-a încheiat discursul cu celebrele vorbe: «Dacă ar aveà cineva chef a guvernà cu asemenea principii (= ca cele depuse în proiectul guvernului) aceluia numai un sfat îi dau: Caute-și altă țeară și alt popor, căci poporul care locuște aici nu suferă o asemenea guvernare.» Zăpăceala guvernului după acest discurs a fost din cale afară. Relativ la aceasta scrie «Wanderer»:

«Indată după cuvântarea lui Hoffmann s'a ținut consiliu de miniștri, la care a luat parte și Deák. Sunt câteva zile, că Andrásy declamă: Ori el ori Deák, dar amândoi nu încep a conduce. Acum însă Andrásy se umileà pe lângă «taica Deák», cu rugarea să facă bine a combate pe Hoffmann, ca să se salveze cabinetul. Dar Deák nu-i ascultă rugarea. După multe sfătuiri se făcuse propunerea ca ministrul Ker-

kápolyi să combată pe Hoffmann. Inșă pe Kerkápolyi nu-l primește Andrásy, că prea s'a blamat când a voit să combată pe Ales. Mocsonyi...»

Destăinuirea aceasta a lui «Wanderer» e un document foarte prețios.

De altfel din cauza discursului lui Mocsonyi s'a iscat o polemică foarte vehementă între presa guvernamentală și opozițională maghiară. Vom aduce un singur specimen.

Organul principal al guvernului, «Pesti Napló», care — dupăcum am văzut — s'a exprimat destul de elogios despre discursul lui Mocsonyi, atacă vehement opoziția maghiară pentrucă a demonstrat pe lângă Mocsonyi contra guvernului, zicând între altele:

«... dar într'adevăr ne-a surprins — și încă foarte dureros — acea plăcere cu care se întimpinau aserțiunile (lui Mocsonyi) din partea stângerii. Aceste expresiuni de plăcere erau dovezi elocvente de cea mai mare incultură politică, de o nepricepere ce trezește milă... Zadarnic dase semne de tăcere Coloman Tisza cu ambele mâni, zadarnic se indignase de nepriceperea partidei sale proprii, purtarea partidului opozițional a fost de așa, încât chiar și partidul deákist a trebuit să se sfiască...»

În N-rul de Miercuri (6 Iulie 1870) răspunde la aceste atacuri în foaia tiszaiată «Hon» sub titlul «Mocsonyi și partidul din dreapta» cu plina subscriere a numelui seu Alexandru Hegedüs într'un important primar-ticol, din care reținem următoarele:

«Dela naționalități n'am auzit până acum decât graiul patimei; din expec-

torățiuni și amărăciuni a fost destul, dar nu bază științifică, nu obiectivitate. Astfel se înnăbuși dragostea frățască, iar dragostea cătră naționalitate se dejosì la ură.

«Mocsonyi s'a pus pe temeiri științifice și de aceea a vorbit în tonul dragostei frățești. Aceasta este o apropiere, la care trebuie să răspundem cu bunăvoință. Noi așa am făcut. Ce face dreapta?! Se scoală Kerkápolyi și din discursul lui Mocsonyi scoate o frază... pe dos! În decursul cuvântării îl face Mocsonyi atent, că n'a zis. Tot atâta, Kerkápolyi caută să-și mântue discursul și zice ce n'a zis nimeni și combate ce n'a susținut nimeni. Pentru ce? Pentru că așa reclamă interesul de partid, care poruncește a ucide cu și fără cauză pe toți contrarii acestui proiect, care în ochii guvernului este un fel de «nolli me tangere».

«Intr'adevăr nime n'ar fi putut dovedì mai apriat aserțiunea lui Mocsonyi, că sub regimul parlamentar domnește — mai ales la noi — interesul de partid...

«Scopul lui Kerkápolyi a fost numai critica, dar negăsind baze pentru aceasta și neputând aprobà argumentele lui Mocsonyi, nu simte recunoștință pentru nobila apropiere, mâna lui nu s'a îndatinat la strângere frățască, ea lovește numai ca să lovească...

«Mocsonyi a învățat deci dela Kerkápolyi că este zadarnic a vorbi dreptei în tonul științei și a-i întinde mâna frățască, căci acolo nu găsește decât: însinuări și lovituri.

«Cu asemenea dragoste vedem și ep «Pesti Napló» întimpinând discursul

lui Mocsonyi, din care transpiră obiectivitate și dragoste frățească. Ba merge mai departe. Teme stânga, căci «tonul (discursului lui Mocsonyi) va linguși și va cuceri». Și află că numai tonul lui Mocsonyi e altul, dar mâna e a lui... Isac! Că aceasta nu este cu cale simte tot omul care are inimă și că nu este politicește bine, înțelege tot omul care are minte...

«Dacă Mocsonyi și-a motivat pășirea cu libertatea și cu dragostea frățească, de ce nu le primește pe aceste «P. N.» ca motive, pentru ce respinge mâna frățească, pentru ce zice: Nu ne trebuie! Să rămânem inimi! De ce? Pentru că aserțiunea lui Mocsonyi este adevărată: La noi domnește interesul de partid!»...

«Pe asemenea temelii își clădește partidul din dreapta acuzațiunile sale!

«Națiunea, de sigur, nu-i va mulțumi. Îl rugăm pe Mocsonyi să nu-i asculte. Să-și asculte convingerea sa și să se adreseze către națiune. Aceasta îl va întimpină altfel!».

Cuvintele aceste ale lui Hegedüs resună astăzi ca vorbe din altă lume! Și totuși n'avem motiv a trage la îndoială sinceritatea și loialitatea acestor vorbe. Dar vârtejul «interesului de partid» a devenit tot mai formidabil, până a rupt cu sine și pe Hegedüs, cu partidul din care face parte; zadarnic s'a sbătut până la tragicul seu sfârșit, nici Hegedüs n'a mai putut scăpa din clocotul apelor, de cari odinioară atât de frumos a advertizat pe alții.

Înc'un detaliu interesant merită a fi aici amintit. Anume s'a remarcat, că dintre corifeii opoziției numai Coloman Ghiczy nu l-a felicitat pe Mocsonyi după acest discurs.

Din «Albina» din 2/14 Iulie (nr. 55) vedem, că mai târziu l-a felicitat și Ghiczy pe Mocsonyi, scuzându-se că n'a felicitat imediat, pentru că s'a simțit prea lăudat prin faptul, că Mocsonyi în discursul seu a făcut în mod elogios amintire și de un discurs al lui (de-al lui Ghiczy). Va să zică numai din... modestie a întârziat a-l felicită pe Mocsonyi.

Nu pot încheia această revistă rapsodică, făcută pentru a arăta efectul covârșitor al acestui mare discurs al lui Mocsonyi, fără de a înșiră aici și un act de mândrie națională din partea alegătorilor români din cercul Lugojului, cari priviau cu justă admirațiune la deputatul lor, care a secerat un succes moral atât de splendid în lupta de idei a acelor vremi.

Duminecă la 5/17 Iulie 1870 s'au întrunit — după cum cetim în nr-ul 59 al «Albinei», — alegătorii rom. din «cercul central al Carașului» în adunare generală în Lugoj pentru «a luă la cunoștință și a aprecia mărețele idei» ce a desfășurat Ales. Mocsonyi în acest discurs.

Drept rezultat al acestei adunări s'a trimis lui Ales. Mocsonyi următoarea adresă:

„Cătră Domnia Sa

D-l Reprezentant dietal

Dr. Alesandru Mocsonyi

în

Pesta.

Domnule ablegat al cercului Lugoj!

Dacă convicțiunile, ce le-ai profesat în memorabila cuvântare, ținută în legislațiunea patriei în cauza ega-

lei îndreptățiri naționale, Ți-au câștigat deplina noastră încredere: mărețele principii de adevărată libertate democratică, de parlamentarism și autonomie, desfășurate în splendidă-ți cuvântare, ce ținși în 2 Iuliu a. c. în Casa Reprezentativă a țerii despre regularea municipiilor, Ți-au dat un titlu nou la viua noastră recunoștință.

Consimțim întru toate cu aceste idei sublime, ale căror interprete atât de elocinte ai fost în dieta țerii și dorim din inimă, ca aceste idei, aflând un resunet viiu la întreaga populațiune a patriei noastre, să contribuie la îndestulirea diferitelor națiuni, cărorora prevedința le-a destinat o viață și o soarte comună în această țeară, fiind convinși că numai îndestulirea aceasta va conduce la consolidarea, prosperitatea și mărirea patriei noastre !

Dumnezeu să-ți țină viața și activitatea spre înnaintarea binelui național !

L u g o j în 5/17 Iuliu 1870.

Din adunarea alegătorilor cercului de alegere Lugoj,

Titu Hațieg m. p.
președinte.

Vasiliu Nicolescu m. p.
notariu».

Poate merită să mai amintesc aici, că «exguvernorul» Ungariei revoluționare, bătrânul Ludovic Kossuth publicase în «M. Ujság» un lung articol polemic contra acelor acuzațiuni ale guvernului și mai ales ale secretarului de stat dela interne V. Toth, cari cul-

minau în învinuirea că guvernul din 1848 avea de gând a centralizà în măsură și mai mare puterea publică, decât o face aceasta proiectul despre reorganizarea municipiilor al guvernului Andrásy. Kossuth respinge cu dovezi aceste acuzațiuni, condamnă apoi fără rezervă instituțiunea «virilismului» și declară proiectul de lege aflător în desbatere o «nenorocire pentru Ungaria». În acest articol de 8 coloane se raportează Kossuth și la marele discurs al lui Ales. Mocsonyi, dându-i drept în toate câte le-a spus cu atâta agerime și erudițiune despre parlamentarism și responsabilitatea ministerială.

Negreșit un documentat interesant astăzi, când ceice se pretind succesori ai politicei lui Ludovic Kossuth, urmează tocmai acea politică pe care bătrânul eremit dela Turin o stigmatizase de o «nenorocire pentru Ungaria».

Dar se înțelege, din toate aceste laude aduse lui Mocsonyi din tabăra maghiară, nu s'a ales nimic. Proiectul a devenit lege și cei-ce l-au combătut în numele libertății, au găsit ulterior un binevenit adăpost pentru supremația artificială, pe care o negau la început, cu care însă s'au împrietinit tot mai mult, până ce a devenit dogmă politică pentru toate partidele maghiare.

A intervenit și nenorocitul rebel franco-german, declarat la 19 Iuliu 1870. În nesiguranța cea mare, când în fiecare moment se așteptă și intrarea în acțiune a monarhiei noastre, au ieșit în planul prim alte preocupațiuni. Simpatiile frunțașilor noștri erau pe partea Franciei. Catastrofa Franciei a deprimat adânc toate cercurile românești.

S'au pornit colecte prin foile românești pentru ajutorarea familiilor franceze ajunse în mizerie (la apelul «Albinei», a contribuit ca prima comună: Ramna, din Caraș), iar când s'au început negociațiunile de pace, venind Bismarck cu pretensiuni atât de exorbitante, au depus deputații noștri, între cari și Ales. Mocsonyi, numeroase petiții pe biroul dietei, ca guvernul externelor să intervină înfavorul Franciei. Venind apoi delegațiunea franceză la Pesta, a fost primită și ospătată în mod cordial de deputații noștri. Cu ocazia aceasta a rostit Ales. Mocsonyi un remarcabil toast.

Ca dat important, biografic, mai amintim din acest an, că la 3 Noiembrie 1870, a prezentat Ales. Mocsonyi, dimpreună cu unchiul seu Anton, ca plenipotențiați ai comitetului fondator, ministrului S l a v i «rugămintea» pentru aprobarea statutelor *Institutului de credit și economii «Albina»*.

În ședințele din 30 și 31 Martie 1871, a propus Ales. Mocsonyi două moțiuni în chestia bisericei grecești «Sf. Treime» din Brașov, ajunsă la ordinea zilei în seria petițiunilor. Combătute de noul ministru al cultelor T. Pauler, (care a urmat după moartea baronului Eötvös) au fost respinse ambele propuneri ale lui Mocsonyi, deși intervenise personal în chestia aceasta la ministru și obținuse promisiuni favorabile chestiei Românilor. Tot așa a pățit-o ulterior Ales. Mocsonyi și în chestia bisericei «grecești» din Pesta.

Anul 1871 se începuse în semnul crizei, atât dincoace cât și dincolo de Leitha. În Ungaria se frământau cu nevoile unui deficit bugetar, iar în Au-

stria își dedeà toată silința guvernul lui Hohenwart, să ducă la soluție chestia naționalităților austriene pe baza lărgirii autonomiilor diferitelor țeri și regate. Intrigi au urmat după intrigi. Beust intrigă contra lui Hohenwart și sfârșitul a fost, că la intervenirea lui Andrásy, căruia de-o parte nu-i venia la cale politica lui Hohenwart, de altă parte aspiră la ocolul lui Beust, a demisionat Hohenwart și după el și Beust.

Amestecul acesta al lui Andrásy în politica austriacă, a îndemnat mai întâiu pe dep. Hélfy (stânga extremă) să interpeleze pentru acest amestec, pe care-l consideră ca precedent periculos, căci mâne-poimâne poate îngeră cu același drept ministrul austriac în afaceri interne ungare.

Două zile mai târziu, în ședința din 30 Octombrie, a interpelat apoi, tot în această materie, Coloman Tisza, întrebând, că după cele întâmplate, oare nu a sosit timpul de a abandona dualismul și a realiză uniunea personală, programul de atunci al stânzei.

După aceste antecedente a prezentat și Ales. Mocsanyi în ședința din 3 Noiembrie 1871, celebra interpelațiune, în care, tot cu raport la cele întâmplate în Austria, întreabă de nu a sosit vremea de a se rezolvî chestia de naționalități și a Transilvaniei. Interpelețiunea aceasta făcuse senzație la timpul seu și a fost vehement combătută din toate părțile maghiare.

Rețin aici, din motivarea acestei interpelațiuni, următoarele pasagii, cari astăzi sunt par'că și mai actuale decât atunci :

«E cam un an, când cu ocaziunea desbaterilor asupra organizațiunei mu-

nicipiilor am căutat, după slabele mele puteri, a arăta urmările stricătioase ale acelei politici ce a urmat guvernul până acum; am căutat a arăta acea adâncă contradicere, ce există între o asemenea politică și realitate; am căutat a arăta, că o asemenea politică mai curând sau mai târziu, trebuie să ducă în mod necesar la alternativa: sau a părăsi această politică, sau a păși pe terenul absolutismului și a părăsi constituționalismul.

«Cele ce atunci am spus, deși nu au fost combătute, au ramas totuși fără rezultat, au resunat în pustiu. Că o astfel sau o asemenea politică nu poate să aibe alte consecvențe decât acele pe cari eu atunci le-am indigitat, dovedesc astăzi dejă faptele. Nu încapе îndoială, că criza ce a erupt în țerile M. Sale de dincolo de Laitha nu este o criză ministerială obicinuită, ci o criză ale cărei rădăcini merg mai adânc și poate să pună la îndoială și să periclitizeze însași constituțiunea, poate să tragă la îndoială posibilitatea vieții constituționale sau — cine poate ști — chiar și mai mult decât atâta!

«După mine, această criză este o adevărată criză de stat.

«Fără îndoială un isvor principal al acestei crize nu este nimic alta, decât: echilibrul firesc tulburat prin supremația artificială a unei naționalități.

«Acolo, unde constituționalismul, care nu poate aveà altă menire, decât a garanta după putință echilibrul firesc al contrastelor de interese ce se manifestă în viața de stat, despoiându-se de natura sa, se întrebuintează tocmăi în scop contrar, acolo, mai curând sau

mai târziu, puterea faptelor va nimici şubreda constituţiune de lemn a acestei constituţiuni şi va duce în mod necesar la absolutism făţiş, care nu se mai poate mască.

«Dacă nu vom voi a ne expune propria noastră viaţă de stat primejdiilor unei amăgiri de sine, trebuie să recunoaştem, că — neconsiderând art. de lege XII din 1867 — primejdia prea serioasă ce zace în situaţia noastră politică, se cuprinde în aceea identitate de direcţiune politică, care în mod evident există între guvernul nostru şi între aderenţii aşă zisei constituţiuni de Decembre. Precum acolo, aşă tinde şi politica guvernului nostru mai ales, ca — întru reu priceputul interes al unei părţi — să se asigure acestei părţi supremaţia artificială şi prin aceasta să se tulbure echilibrul natural al elementelor, din cari se constituie patria noastră.

«Dacă deoparte nu se poate negă, că d-l ministru-president numai pe baza acestei identităţi de direcţiune s'a putut simţi îndemnat a se ingeră — chiar depăşind hotarele sferei sale de competenţă — în afaceri curat interioare ale Austriei şi a luă parte activă la desbaterea acelora, tot aşă de puţin se poate trage la îndoială de altă parte, că eventualitatea, de care după astfel de precedente cu drept ne putem teme, că ocazional guvernul celuilalt stat de asemenea se va putea ingeră în afacerile noastre interioare, poate să aibe punct de sprijin numai în starea tulburată al echilibrului politic al ţerii.

«Şi dacă — mulţămită Cerului — de prezent nici nu se află seriozitatea situaţiunei noastre politice la înălţimea

crizei austriene, totuși nu se poate nega, că și politica urmată până acum de guvern, poartă în sinul seu germele tuturor acelor eventualități critice și periculoase, al căror lung șir și-a luat deja începutul dincolo de Laitha.

«Luând în considerare toate aceste, mă simt îndemnat a adresă d-lui ministru-president următoarea întrebare :

«Ține d-l ministru-president de oportun a pune pe biroul dietei în chestiunea de naționalități și în chestiunea Transilvaniei astfel de propuneri guverniale, cari, inspirate de spiritul respectului reciproc de drept și al unei juste complanări de interese, singure numai sunt în stare a oferi organismului de stat și desvoltărei patriei noastre, cuvenita garanție contra eventualităților ce ne insuflă îngrijorări, ale căror germeni le poartă în sine situația noastră politică de astăzi?»

În ședința din 7 Novembre a răspuns contele Andrassy la interpelețiile lui Helfy și Tisza. Cu Helfy mai mult a polemizat, căutând a arăta o contradicție între enunțaiunile programatice ale stângei extreme și interpelațiunea lui Helfy, iar față de Tisza a apărat cu toată hotărîrea dualismul. Lui Moesonyi însă nu i-a răspuns cu nici o vorbă, — cum se zice — «din cauze mai înnalte politice».

«Albina» serie (Nr. 88 din 1871)
«... pe cât suntem informați și pe cât ne este iertat a vorbi în public, putem să spunem, că d-l conte își manifestă în genere cele mai bune afecțiuni personale pentru Români și interesele lor naționale, dar... totodată își dăte multă trudă de a con-

vinge, că nu poate fi oportun și de folos a vorbi astăzi în parlamentul maghiar asupra lucrului».

Adevărul este, că lui Andrassy, care aspiră la postul de ministru al externelor, devenit vacant în urma demisiunii lui Beust, i-a fost foarte incomodă interpelațiunea lui Mocsonyi, la care nu putea răspunde așa ușor după cum a răspuns lui Helfy, și Tisza, doar osia interpelațiunii lui Ales. Mocsonyi, era teza, că fără rezolvirea chestiunii de naționalități nu se poate emancipa Ungaria de sub epitropia Vienei.

Interesant este în privința aceasta următorul incident, pe care-l povestim Ales. Mocsonyi cu mare plăcere.

După ședința în care își făcuse Ales. Mocsonyi interpelațiunea, plecând spre ieșire, l-a ajuns contele Iuliu Andrassy și i-a zis :

— «De ce vii cu o asemenea interpelațiune incomodă, la care nu știu ce să răspund ?

— Trebuie să știi răspunde !», a fost răspunsul scurt al lui Mocsonyi.

— Dacă voiu răspunde pe placul teu, se rescoală contra mea două sute de deputați, iar de voiu răspunde pe placul lor, se rescoală contra mea trei milioane de Valahi !

— «Eu așa cred, că alegerea este ușoară», observă Mocsonyi.

— «Da ; este ușoară, dacă îmi garantezi, că din cele trei milioane de Români nici unul nu va gravita peste frontieră», răspunde Andrassy.

— «Ei bine, dacă a-și lua eu această garanță, tu ca om cuminte nu poți da nimic pe aceasta. Dar tu poți găsi

o garanță eficace: Adnexați România la Ungaria și nime nu va mai gravita peste graniță.

— «Nu-mi trebuie, căci mie și cele trei milioane de Români îmi sunt prea mulți!»

— «Atunci e și mai ușor: Adnecsați cele trei milioane de Români la România și scăpați de năcaz!»

— «Du-te — zise Andrassy — «cu tine nu se poate vorbi serios.

Chestiunea erà însă din cale afară serioasă. Mocsonyi insistà ca Andrassy să-i răspundă. În scopul acesta a luat Ales. Mocsonyi de nou cuvântul în ședința dietei din 9 Novembre.

«Înainte de aceasta cam cu o săptămână — zise Mocsonyi — am adresat d-lui ministru-president o interpe-lațiune, la care până acum nu mi-a răspuns. În urma faimelor ce se colpor-tează și despre al căror temei nu ne mai putem îndoii, trebuie să renunțăm la speranța de a mai avea fericirea a vedea pe d-l ministru-president în această sală. De aceea mă văd îndemnat a lua cuvântul în această chestie.

«Nu pot ști, cari au fost motivele d-lui ministru-president, de n'a răspuns la interpelația mea. Se poate, că din punctul de vedere, din care a pornit d-sa, să fie întemeiate acele motive. Eu nu voi examina efectul tăcerii sale.

«Acele două chestiuni în privința cărora am interpelat (chestia de naționalități și uniunea Transilvaniei) pe d-l ministru-president, interesează foarte de aproape o mare parte a locuitorilor țerii. Deslegarea acestor chestiuni este de cea mai hotărâtoare influință pentru consolidarea și dezvoltarea ca stat a țerii. Tăcerea d- ui ministru-president

la tot cazul nu va putea mulcomi neliniștea, ci numai o va mări. Dar despre toate acestea nu voiu să vorbesc acum, ci mă restring numai la partea formală a chestiei.

«Când mă adresez unui ministru cu o interpelațiune, mă folosesc de un drept al meu, ca reprezentant al țerii și țin că nici un ministru nu poate trece cu vederea interpelațiunea adresată lui, fără de a ultragia unul din cele mai cardinale drepturi ale parlamentului, căci dacă respunsul, ce este a se da la interpelațiuni, se face pendent dela voia ministrului-president, devine însuși dreptul de interpelare iluzoriu.

«Aștept și sperez, că în cazul dacă d-l ministru-president s'ar mai înfățișa odată în această sală, el îmi va răspunde. Mi-ar părea foarte rău, dacă m'ași vedea înșelat în încrederea ce am pus în simțul constituțional al d-sale».

Dar zadarnic a spus toate aceste Ales. Mocsonyi între aprobările și aplauzele opoziției, căci contele Iuliu Andrassy nu s'a mai arătat în dietă și astfel a ramas fără respuns interpelația. Cu cinci zile mai târziu — la 14 Noiembrie 1871 — au apărut autografele p. î., prin cari eră numit Andrassy ministru al externelor și al Casei domnitoare, iar în locul lui a fost numit ministru-president al Ungariei M. Lónyay.

La început părea, că noul ministru president va fi mai favorabil chestiei naționale. Neavând destul sprijin la deákisti a căutat aderenți și la celelalte partide. Astfel s'a adresat și către deputații naționali. În acest scop a trimis pe presidentul dietei Somssich la Ales. Mocsonyi ca să-l întrebe, dacă este

dispus a stă de vorbă relativ la soluția chestiei de naționalități. Bine înțeles, răspunsul lui Ales. Mocsonyi a fost:

— Cu plăcere!

Astfel s'au început marile tratative între Lónyay și Mocsonyi, cari ca și celelalte nu au dus la nici un rezultat pozitiv, deși un moment părea, că pacea e gata.

Lónyay venise la Ales. Mocsonyi, care i-a expus, ca și în anul premergător lui Irányi, baza pe care crede, că se poate aduce în deplină armonie interesul de existență națională al popoarelor nemaghiare din Ungaria cu interesele unității politice și integrității teritoriale ale Ungariei. Noul ministru-president a acceptat baza oferită și l-a invitat pe Mocsonyi să vină în ministeriu, ca acolo să desbată toate detaliile.

Ales. Mocsonyi a fost la Lónyay în vre-o 4—5 rânduri, desbătând amănunțit toate detaliile. Lónyay luând la cunoștință rezultatele, a zis :

— «O înțelegere pe această bază este cu puțință. Eu însă în partidul meu, nu pot face nimic fără... Deák. Trebuie deci să convorbesc cu acesta rezultatele tratativelor noastre și peste vre-o câteva zile îți voi spune rezultatul».

— «Bine, aștept», a fost răspunsul lui Mocsonyi. Și a tot așteptat.

După o săptămână, întâlnind pe Lónyay, l-a întrebat, de a vorbit cu «bătrânul» (= Deák). Răspunsul lui Lónyay a fost, că încă nu, căci e foarte ocupat. Dar l-a rugat, ca Dumineca viitoare să-l viziteze în palatul ministrului president.

Mocsonyi s'a prezentat precis la timpul fixat, dar Lónyay a respuns încă tot evasiv: A vorbit cu «bătrânul», dar trebuie să mai vorbiască odată cu el!

Din toată treaba nu s'a ales nimic.

În preajma alegerilor din anul viitor (1872) a mai încercat odată Lónyay, că dacă nu alta, măcar un compromis electoral să se facă între guvern și partidul național, dar nici din această încercare nu s'a ales nimic.

Ca reflex al primelor tratative cu Lónyay, remase fără rezultat pozitiv, este a se considera acea moțiune, pe care a propus-o clubul național la încheierea desbaterei generale a bugetului, în ședința din 5 Decembrie 1871, moțiune care cuprinde un vot de neîncredere pentru guvern. Din însărcinarea clubului a fost prezentată moțiunea prin deputatul sârb Dr. Sv. Miletici. Redactarea moțiunii este însă a lui Ales. Mocsonyi. Interesant pentru proporțiile, la cari s'a redus «clubul național» este, că afară de doi Sârbi (Miletici și Maximovici) și cei patru Mocsonyi (Anton, George, Alesandru și Eugen) au mai subscris următorii deputați români moțiunea: Dr. I. Hodoșiu, Al. Roman, V. Babeșiu și Lazar Ionescu. La atâta s'a redus «clubul».

Reproduc aici și această moțiune în întregime, care deși nu s'a acceptat, este un document prețios al vremii:

«Proiect de moțiune în chestia bugetului propus de guvern pentru anul 1872.»

«Luând în considerare, că situațiunea de astăzi în țerile de dincolo

de Laitha ale M. Sale, în multe privințe nu corespunde condițiilor cuprinse în art. de lege XII din anul 1867 ;

«luând în considerare, că fostul d-n ministru-president prin ingerința sa în afaceri curat interioare ale Cislaitaniei, nu numai s'a pus în contradicere cu dispoziția §-lui 27 al aceluia articol XII, ci ne-a expus patria reacțiunii ce s'ar putea naște din even-tualitățile de dincolo de Laitha ;

«luând în considerare, că o asemenea reacțiune își poate afla sprijinul numai și numai în nemulțumirea unei mari părți a populațiunii din țeară ;

«luând, în considerare, că actualul ministru-president în discursul său de program n'a deschis nici o perspectivă, că guvernul ar fi dispus a-și schimba politica de până acum ;

«luând mai departe în considerare, că situațiunea în Croația și Slavonia nici decât nu este liniștitoare, că acolo partea mai mare a populațiunii, cu ocazia alegerilor din urmă pentru dietă, și-a manifestat nemulțumirea față de această stare a lucrurilor și că chiar politica guvernului unguresc a fost și este cauza, că dieta croato-slavonă, în contra spiritului constituțional, de repetite ori s'a ajurnat și nu se poate aduna pentru de a regulă cauzele interne ale țerii și de a restitui pacea internă ;

«considerând, că și deslegarea chestiunii confiniilor militare se pune în lucrare, parte în mod absolutistic, parte prin influința guvernului unguresc, într'o direcțiune ce nu co-

respunde nici constituțiunei, nici drepturilor și intereselor poporului din confinii și ale Croației și Slavoniei;

«luând în considerare trista situațiune în Transilvania, situațiune, pe care guvernul o poate susține numai prin mijlocirea absolutismului și printr'o astfel de lege electorală, carea, bazată pe principii nedrepte, stă în contrast ascuțit cu ideea de reprezentațiune a poporului și că majoritatea covârșitoare a populațiunei, față de politica guvernului, se îndoește a trimite deputați la această dietă și că în scopul apărării legitimelor sale pretensiuni, nu-și poate găsi scăpare, decât în pasivitatea legală: cu un cuvânt, că politica guvernului, după a noastră convingere, merge în direcțiunea de a scoate poporul român din cadrele constituționalismului;

«luând în considerare, că acele popoare ale Ungariei, cari nu aparțin naționalității maghiare, parte aici în dietă prin deputați ai țerii, parte prin municipii, sub durata perioadelor acestei diete, mai de multe ori și-au manifestat nemulțumirea cu legea de naționalități, guvernul totuși neținând seamă de aceste manifestațiuni, până acum n'a făcut chiar nimic pentru modificarea acelei legi, ba chiar nu aplică nici această lege în privința limbilor și a ocupării de posturi guverniale;

«considerând în fine, că guvernul, atât în chestiile externe, cât și în cele interne, urmează un astfel de sistem, care periclitează fățiș independența țărilor de sub Coroana

Sf. Stefan, periclitează dezvoltarea liberă și constituțională, periclitează pacea și bunăstarea popoarelor, pe cari le guvernează;

«din toate aceste considerante, siliți a cunoaște, că politica actualului guvern nu oferă nici o speranță la o dezvoltare de viață sănătoasă de stat,

»propunem :

«Să enunție dieta prin rezoluțiune, că spesele preliminate pentru acoperirea trebuințelor pe anul 1872 nu le votează acestui guvern prezent.

PESTA, 5 Decembrie 1871».

Moțiunea de neîncredere a fost motivată nu numai prin întreaga situație politică, susținută de guvern, ci în special și prin perfidia guvernului față de Români. Eră dejă evident, că guvernul lui Lónyay lucră din reputeri pe sub mână la continuarea operei lui Andrásy, care aveà de scop a face cu neputință închegarea Românilor în partid național de sine stătător.

Calea apucată de guvern s'a dovedit ca eficace. Nu prin ordonanțe ca în zilele noastre, ci faptic: Anihilarea politică a Românilor prin Români. În scopul acesta a făcut guvernul sforțări enorme, ca de o parte să câștige pe Români pentru partidul guvernamental, i-ar de altă parte să discrediteze la popor pe puținii naționaliști. Se înțelege aceasta iarăși numai prin Români se puteà face. Unelte s'au găsit berechet.

În special se dase lozincă contra «Mocsonyeștilor», cari erau simburile partidului național. Doar Ales. Mocso-

nyi l-a chemat în ființă și i-a dat viață și program. «A tăia capetele hydrei mocsonyiste» erà lozinca, care tot mai des resună.

Ori-cât de simpatice erau oligarhilor acelor vremi persoanele singuraticilor Mocsonyi, atât de înverșunat au combătut politica ce au reprezentat aceștia. Stimau la ei cultura europeană, avearea și căutau cu orice preț să-i câștige pe partea lor. Le-au oferit baronatul, iar lui Ales. Mocsonyi i-au oferit post de secretar de stat în ministeriu, ș. a. tot în nădejdea a-i putea scoate din cercul politicei naționale. Iar dacă au văzut că pe calea aceasta nu pot ajunge la scop, căci nu erà preț pentru care să se poată lăpădă vreunul măcar dintre Mocsonyi de principiul național, n'au mai avut scrupuli în combaterea lor. Dar nu aceasta, ci împrejurarea că s'au găsit Români cu ridicata, cari să facă guvernului aceste servitii abjecte este ce ne întristează atât de mult, când resfoim filele istoriei acelor zile.

Îndeosebi a pus guvernul ochii pe comitatul Caraș, unde erau acasă frații Alesandru și Eugen, considerându-se acest comitat ca o forță reață a naționalismului mocsonyist. Aici, în acest comitat, aveau să se «taie capetele hydrei mocsonyiste»

Planul erà pregătit de mână lungă. Episcop unit la Lugoj a fost numit Ioan Olteanu, care din «naționalist» înverșunat ce erà pe timpul când își începuse în Lugoj activitatea ca secretar episcopesc, a trecut mai târziu în apele «deákiste», ca apoi ca episcop să-și facă titlu de glorie din trântirea naționalismului. Iar comite suprem al Carașului a fost numit George Ivaci-

covi, care ca deputat deákist — după cum am văzut — a ținut să se distingă între colegii sei votând contra Românilor chiar și în cazuri, când ceilalți Români deákiști au preferit a se absentă dela votare decât a bruscă în mod atât de fâțiș sentimentele acelu popor, de ai cărui fii se țineau cu toate că erau în tabăra guvernului.

Sub patronagiul acestor doi s'a pornit la 1/13 Octombre 1871 în Pesta foaia guvernamentală «Patria» având de redactor pe Fr. Virg. Olteanu. In programul acestui precursor al reptiliilor jurnalistice de astăzi se spune pe față, că între altele este scopul foii: a «emancipă» poporul român de «conducătorii sei pretinși», având aici a se înțelege între acești conducători «pretinși» ai poporului român în primul loc chiar ilustrii membri ai familiei Mocsonyi.

Clubul național român, care slăbiă pe zi ce merge, făceă sforțări din cale afară mari, spre a ține pe Români la olaltă. Pe lângă toate câte s'au întâmplat, n'au rupt legăturile cu deputații cari se aciuiaseră la spatele «Patriei», ci au încercat în repețite rânduri încă a-i câștigă pentru acțiuni comune.

Așa vedem d. e., că la 14/26 Oct. 1871, ținură toți deputații români din dietă, fără privire de partid, o consfătuire în casa deputatului Dr. I. Hođoșiu, spre a se consultă în chestia propunerilor oficiale relative la numirile de judecători, ca să se țină la aceste propuneri seamă de interesele poporului român și de candidații români, cvalificați pentru aceste posturi. Rezultatul acestei consfătuiri este interesant. S'a decis, — după cum cetim în foi — ca deputații români din partidul guvernului, cari din bună credință

stau în acest partid, convinși, că guvernul are bune intențiuni față de Români, să facă pașii necesari la ministrul de justiție, iar la caz că aceste demersuri nu duc la scop, să interpeleze pe ministru în ședință deschisă. «Dacă domnii deăkiști nu s'ar putea decide a face și una și alta, atunci partidul național opozițional va luă cauza în mână și va tractă-o din al seu punct de vedere».

Nici nu trebue să spunem, că numirile judițiare, cari au urmat, nici pe departe n'au respuns justelor așteptări ale Românilor. Dar «bunăcredința» Românilor deăkiști a ținut și mai departe.

Într'aceea în Caraș se făcuseră toate pregătirile pentru a asigura deăkismului o învingere strălucită, pe care o trimbițau înnainte organele oficiale. Intrând în vigoare noua lege municipală, aveau să se facă alegerile de membri congregaționali în zilele de 11, 13 și 15 Decembre 1871. Comitatul eră împărțit în 37 cercuri electorale, cari aveau a alege cu totul 259 membri congregaționali. După starea etnografică a cercurilor erau Români majoritatea covârșitoare a locuitorilor și alegătorilor în 31 cercuri, pe cari veniau 205 reprezentanți. Luând în considerare, că și între cei 259 viriliști erau 97 Români, nu începe îndoială, că majoritatea covârșitoare a congregațiunei — în ciuda legii noi municipale — ar fi fost pe partea Românilor, dacă Români nu s'ar fi anihilat ei pe ei!

S'a deschis însă calea destrucțiunei și aceasta a dat înnainte. Nu-i vorbă, și așa au fost Români în majoritate (274 membri români), dar numai după nume, căci de fapt se recrutau tocmai

din șirele române cei mai enrageați deákști.

La ședința primă a congregațiunei noi, ținută la 29 Decembre, au fost scene turbulente, din cauza mai multor volnicii ale primcomitelui. Când a luat Ales. Mocsonyi cuvântul contra primcomitelui, zicând că acesta nu precugetă e face, «au sărit — cum scrie «Albina» — ca mușcați de viperă» deákștii de pe scaunele lor, protestând contra lui Ales. Mocsonyi și manifestând pentru Ivacicovici.

A doua zi — 30 Dec. 1871 — a urmat așa zisa «restaurație». Rapoartele contemporane știu povestii despre frunțași, protopopi etc., cari peste zi făceau încă pe «naționalistul», dar în puterea nopții și chiar după miezul nopții, au fost văzuți întrând și ieșind dela episcop și prim comite. Cereau protecții pentru neamuri, ca în schimb să se dea pe partea stăpânirei. Iar agenții stăpânirei cereau una și bună: Să facă imposibilă alegerea Mocsonyeștilor și în special al lui Ales. Mocsonyi în Caraș, lucru, care — după cum vom vedea — le-a și succes peste așteptare.

Restaurația a reușit pe placul stăpânirei. Vice-comite: Ales. Makay, Prim notar: Ioan Pausz, President la scaunul orfanal: Seb. Kuchler etc., apoi în posturile mai mărunțele câte-un Român... deákist! Episcopul Olteanu a dat o masă cu șampanie în cinstea acestui rezultat strălucit, iar foile guvernamentale cântau imnuri de bucurie, că deákismul a învins naționalismul mocsonyist la el acasă!

Periodul legislativ erà pe sfârșite. Și o mare problemă mai erà de rezolvit: reforma electorală, pusă în vedere de Mesagiu. Aproape de spartul târ-

gului a și dat gata guvernul, adecă ministrul internelor V. Toth proiectul de lege, care, afară doar de dispozițiunea introducerii listelor stabile de alegători, nu însemnă nici o îmbunătățire, ci perpetuă ori chiar legaliză marile abuzuri, cari au reclamat reforma.

Ales. Mocsonyi lucră din resputeri să organizeze lupta contra acestui proiect de lege, făcând de nou apel la toți deputații români, fără privire de partid, că doar-doar va reuși a-i adună în ceasul ultim la o luptă hotărâtă și decisivă.

Așa cetim în nr-ul 11 al «Albinei» din 1872: »Domnii deputați naționali dela dieta ungurească dejă au început a se adună și a se consultă asupra pozițiunei ce ar fi să ocupe cu toții față de reforma legii electorale, al cărei proiect dejă a trecut prin toate fazele preparatorie, dejă s'a pus pe masa casei reprezentative și Marția viitoare (20 Februarie n. 1872) are să se iee în desbatere publică. Adunările se țin la d-l Dr. Ales. Mocsonyi și iau parte Români și Sârbi, fără diferență de partid, toți câți se interesează de cauză».

La desbaterea acestui proiect s'a desvoltat prima obstrucție în dietă, la care au luat parte activă și deputații naționaliști, sprijinind moțiunea lui Irányi (prezentată în ședința din 22 Febr.), care reclamă retragerea acestui proiect de lege și elaborarea unui nou proiect pe baza următoarelor principii: 1) Sufragiu univerzal, 2) votarea secretă, 3) împărțirea justă a cercurilor, 4) incompatibilitatea deputaților, cari sunt în serviciul guvernului

sau depind dela acesta, 5) pedepsirea aspră a corupțiunilor etc.

Ales. Mocsonyi a rostit două mari discursuri în dercursul acestei desbateri, unul la desbaterea generală în 26 Februarie, altul în desbaterea specială la 27 Martie. Ambele sunt adevărate cap de opere, cari cu mare erudițiune dovedesc, că singurul sistem just și corespunzător spiritului genuin constituțional este sufragiul univerzal și egal.*) Mocsonyi se extinde în aceste discursuri asupra întregului complex de chestiuni ce sunt în legătură cu sufragiul univerzal și revine la alternativa cu care și-a încheiat marele discurs în chestia reformei municipale.

Fiind timpul înaintat și periodul pe sfârșite, așa că lipsiă timpul fizic de a mai putea pune noua lege în aplicare până la terminul noilor alegeri, a retras ministrul V. Toth în ședința din 12 Aprile proiectul de reformă electorală, declarând — nu fără reutate — că la dorința minorității se vor face și noile alegeri tot după . . . legea veche.

Încă nainte de aceasta, în ședința din 8 Aprile a prezentat Al. Mocsonyi o petiție a tinerimei române, în care cere, ca la universitatea ce se va înființa la Cluj, să se introducă pentru toate studiile catedre paralele în limba română.

---

*) Ambele discursuri se află publicate în întregime în eel mai recent tom (V) al «Cărții de aur». Pagubă numai, că d-l Păcățian nu s'a îngrijit de o traducere nouă și preciză, ci a reprodus traducerile gazetărești contimporane, chiar și cu acele erori, pe cari foile contimporane le-au rectificat ulterior.

Petiția aceasta nu a mai putut ajunge în desbatere, căci la 16 April 1872 s'a dizolvat dieta prin mesagiu regal.

Ajunși în fața alegerilor noi au făcut deputații naționaliști, în frunte cu Ales. Mocsonyi, înc'odată sforțări gigantice de a da viață partidului național român independent. Aceste sforțări le vom vedea în următorul capitol al acestor note biografice.

VI.

Încă în ziua disolvărei dietei — 4/16 Aprile 1872 — a semnat Antoniu de Mocsonyi Apelul clubului deputaților români dietali către Români ungureni și bănățeni, invitându-i la Adunarea națională ce va avea loc la Arad Joi după Dumineca Tomii, adevă în 9 Mai st. n. cu următoarea ordine de zi:

1. «Pentru de a se deliberă și mijloci conțelegerea asupra programei naționale».

2. «Pentru de a combină și a pune la cale cele mai corespunzătoare mijloace în privința alegerilor ce ne stau nainte, întru interesul cauzei naționale».

Ca document interesant al vremii este următorul adaus la acest apel: «Până la ținerea acestei adunări naționale, dd. alegători români sunt reflectați și rugați, întru interesul cauzei și onoarei naționale, a se ferî de orice angagemente particulari cu careva partidă străină sau careva candidat străin programului național. În general se provoacă toți Români buni și în special fiecare bărbat național de spirit și inimă a priveghiă cu neadormire, ca în mijlocul agitațiunilor electorale ce s'au pornit din toate părțile străine, dreptul și interesul nostru comun național să nu sufere cădere».

Urma a ales cât de actual a fost acest pasagiu și e numai pagubă

că nu a găsit resunetul dorit în inimile celor, cătră cari s'a adresat.

Adunarea s'a ținut la Arad în sala mare a otelului «Crucea albă», de față fiind fruntași din părțile bănățene și ungurene în număr impozant.

La propunerea lui Partenie Cosma se exprimă mulțumită protocolară lui Antoniu Mocsonyi pentru convocarea adunării, iar la propunerea convocătorului se aclamă president al adunării Ioan Popovici-Desseanu.

Interesantul protocol al acestei adunări se află publicat în întregime în N-rul 37 al «Albinei» din 7|19 Mai 1872.

Pe noi ne privește aici punctul 5 din acest protocol, pe care îl reproduc aici întocmai pentru că ne arată rolul lui Ales. de Mocsonyi la această conferență, cât și deosebita silință ce și-a dat pentru a susține în viață partidul național român, creat cu trei ani mai înainte la Timișoara.

Dar să vorbiască protocolul:

«Nr. 5. Dr. A l e s a n d r u M o c s o n y i, motivând necesitatea unei programe naționale, subșterne un proiect de rezoluțiune, care numai decât se primî în desbaterea generală; și începându-se desbaterea specială, se înscrieră și cuvântară la fiecare punct mai mulți oratori: Dr. Iosif Hodoșiu, Vicențiu Babeșiu, Vicențiu Bogdan, Miron Romanulu, Alesandru Roman, Mircea B. Stanescu, Sigismund Borlea, Demetriu Bonciu, G. Sturza și alții. In fine cu unanimitate se primiră toate punctele fără nici o modificare, decât numai în preambulu la cuvintele «partida noastră» se scriseră la propunerea lui Hodoșiu, acestea: «națională română», aflând adunança, că

e cu cale să se accentueze caracterul cât mai bine. Drept aceea conferința decide: Partida națională română are să se susțină și mai departe, atât sub decursul alegerilor, cât și în dieta țerii, ca «*partidă politică națională de sine stătătoare*», ea privește de chemare a sa a lucra cu toate mijloacele legale și loiale spre aceea, ca în cât mai multe cercuri să se aleagă deputați pronunțiați și rezoluți ai partidei naționale române.

«Pentru partida politică națională română de sine stătătoare, se stabilește următoarea *programă* :

«1. Solidaritate cu națiunile patriei de asemenea direcțiune politică.

«2. Conferința pretinde ca cheștiunea de naționalitate să se deslege cât mai curând între marginile integrității politico-teritoriale ale țerii și fără a face imposibilă o administrațiune regularie, pe baza egalei îndreptățiri naționale, în sensul acelu proiect, ce clubul național l-a așternut dietei în anul 1868.

«3. Fără a prejudecă decisiunilor conferenței generale a Românilor din Transilvania, ce va să se țină, această conferință până atunci ține la proiectul de rezoluțiune, ce în anul 1868 clubul național l-a subșternut dietei ungurești, având acel proiect de scop a netezi calea pentru o complanare a diferințelor ce

subsist între unele dispozițiuni legislative și între interesele îndreptățite ale poporului român din Transilvania.

«Dar în virtutea identității de interes între Români din coace și între frații din Transilvania, această conferință se crede îndreptățită a-și exprima dorința, ca în cazul dacă Români din Transilvania în conferința lor eventuală s'ar pronunția pentru participarea la alegeri, vor să-și țină de chemarea lor națională ca în toate cercurile, în cari dânsii dispun de majoritate, să aleagă numai deputați pronunțiați de partida națională română.

«4. Fiindcă după experiențele de până acum, n'a putut a nu se observă un fel de nex intern între articolul de lege XII din 1867 și între negațiunea egalității de drept pentru națiunile nemaghiare: din cauza aceasta este datorința partidei naționale a-l combate cu toate mijloacele legale.

«5. Partida națională dorește să se extindă cât mai mult dreptul de alegere și anume își ține de datorință a lucră spre aceea, ca legea electorală din Transilvania, ce batjocorind ideea dreptului, scoate din cadrele constituțiunei mai mult de

$\frac{3}{4}$ ale populațiunii, să se reforme cât mai curând, în conformitate cu recerințele democratice ale adevăratei sisteme reprezentative.

«6. Partida națională consideră înaintarea învățământului public de o condițiune prealabilă pentru prosperarea țerii întregi și a națiunii române deschilinit; drept aceea ea va stârui la înființarea de felii-rite institute de învățământ și cultură publică și pentru poporul român; anume fiindcă învățământul poporal românesc se cade în precumpenița școalelor confesionale, va tinde ca acele dispozițiuni ale legii, cari îngreunează eficacitatea acestor școale, să se delătore cât mai curând.

«7. Partida națională din privința unei bune economii de stat, va tinde și mai departe ca și până aci, a împiedecă toate cheltuelile improductive, și cari nu sunt de interes general; ea va ținti, ca prin o reformă a sistemei actuale de constituțiune, sarcinele să se împartă mai potrivit.

«8. Partida națională va sprijini dorințele partidei naționale din Croația, încât acestea nu vor tinde a desface legătura legală cu coroana sfântului Stefan.

«9. Partida națională combate instituțiunea voturilor virile, centralizațiunea introdusă atât în administrațiunea politică, cât și în cea justițiară și peste tot își cunoaște de datorință a înnainta toate reformele necesari pentru dezvoltarea materială și intelectuală a țerii, în spiritul democrației și al liberalismului».

Acesta este *al doilea program politic național român* elaborat de Ales. Mocsonyi, precum se vede, în cele esențiale identic cu cel dela Timișoara, dar mai amplificat.

N'a trecut nici acesta așa ușor prin conferență, după cum apare din procesul verbal aici citat. Au fost și la Arad mari lupte și frământări. Detalii interesante se găsesc în nr-ul 35 al «Albinei».

Opoziție a făcut chiar și Dr. Iosif Hodoșiu, care a părăsit adunarea după votarea punctului 5. De asemenea a făcut opoziție Ales. Roman.

Miron Romanul și Vichentie Bogdan au atacat vehement punctul 4, cel ce ia poziție contra dualismului, iar Stănescu a spriginit pe Hodoș ca să elimineze din program chestia Transilvaniei.

Grosul adunării — la care au luat parte cam 300 fruntași — a spriginit însă propunerea lui Ales. Mocsonyi, care a devenit programul național al Românilor bănățeni și ungureni în campania electorală din 1872.

Am merge prea departe, dacă am descrie aici toate frământările fatale ale acestei epoci, foarte interesante și instructive pentru noi, atât însă a trebuit să spun, ca să se înțeleagă mai

ușor poziția lui Ales. Mocsonyi în cele ce urmează.

Campania electorală erà dejà în toiul seu când s'a ținut adunarea națională dela Arad. Guvernul căută să submineze pe întreaga linie poziția partidului național român și în deosebi asupra comitatului *Carașutui* și-a îndreptat lucrarea, căci acest comitat erà considerat ca *fortăreața Mocsonyeștilor* și în deosebi a lui Ales. Mocsonyi.

Ales. Mocsonyi erà iarăși candidatul cercului Lugoj. Aici se făceau pregătiri din greu pentru a-l trânti și a scoate ales pe Szende Béla, fostul ministru de honvezi.

Un corespondent din Lugoj arată dejà în «Albina» cu datul de 20 April — va să zică deabea patru zile după dizolvarea dietei — cu ce mijloace detestabile se lucrează la conscrierea alegătorilor (eră încă legea veche!) pentru de a reduce numărul alegătorilor români și a mări în mod artificial numărul celor neromâni. Primnotarul comitatens I. de Pausz caută să rectifice aceste bănueli într'o lungă declarație, pe care o publică în nr-ul 32 al «Albinei», dar urma a dovedit, că corespondentul român al «Albinei» a avut dreptate.

Duminecă în 28 Mai v. (9 Iunie n.) a avut loc în Lugoj adunarea de candidare a partidului național român, din care s'a oferit de nou cu mare însuflețire mandatul de deputat lui Ales. de Mocsonyi, care petrecea în acele zile ca reconvalescent în Viena.

Primind candidatura, a adresat Al. Mocsonyi alegătorilor din cercul Lugojului, următoarea scrisoare, pe care o reproduc aici în întregime, căci conține multe orientări prețioase, cari și astăzi sunt în multe privințe de actualitate.

*Cătră stimații alegători ai cercu-
lui electoral Lugoj!*

Mult stimații mei!

Cu sincer simț de bucurie am primit onorifica provocare ce mi-ați adresat din *conferința partidei române-naționale ținută în 9 a l. c.*, pentru de a primi iarăși candidatura în acest cerc cu ocaziunea alegerilor ce ne stau înaintea. Cu atât mai viu regret, că — prin un morb de mai multe săptămâni — sunt împiedecat de-a mă înfățișa — cum ași fi dorit — în mijlocul Vostru. Iertați deci să-mi exprim prin scrisoarea aceasta mulțămăta mea adâncă pentru simpatiile și încrederea atât de prețioasă, ce mi-ați dovedit-o din nou, și să declar totodată că-mi țin de datoriță a primi candidatura sub stindardul partidei naționale.

Sub acest stindard, pe care se află deviza: «*Egala îndreptățire națională între marginile integrității politico-teritoriale ale țerii; progres în spiritul democrației adevărate*», — sub acest stindard, zic, voi lupta și mai departe.

Partida națională țintește la realizarea acestor idei pe cale constituțională cu mijloace legale. Nu vrea ea nici a împărți țeara, nici a ajunge scopurile sale prin sguduiri cu forța; ea ținde a-și validă dorințele sale pe cale pacinică, — dar aceasta cu toată energia și seriozitatea. Acestea sunt ideile fundamentale ale acelu program, pe care partida noastră încă în anul 1869 în Timișoara, într'o conferință generală l-a stabilit; pe care conferința generală ținută la 9 Mai a. c. în Arad cu câteva puține și neesențiale modificări l-a ac-

cepat, și ale cărui detaiuri, stimaților alegători, Vă sunt mult mai bine cunoscute, decât ca să mai fie de lipsă a le repeți la acest loc.

Când partida noastră lucră astfel, ea eserciază un drept, ce în țerile constituționale compete fieștecărui cetățian; dar ea împlinește totodată și o datorință serioasă față de patrie, străduindu-se a-i da o bază, pe care singură este posibilă o dezvoltare sănătoasă. Și totuși din partea mai multora dintre contrarii noștri s'au ridicat și se ridică încă și astăzi acuzări grave în contra partidei noastre. Aceștia vătămând prima regulă a fiecărei lupte oneste, se simt îndemnați nu numai a trage la îndoială, ci chiar a suspiționă intențiunile cu toată francheta și onestitatea declarate ale unui partid întreg, ba a suspiționă chiar și sentimentele patriotice ale poporațiunilor întregi. Partida națională întru interesul adevărului, al cauzei bune și al acelor concetățeni ai noștri, pe cari contrarii noștri prin astfel de mijloace i-ar putea seduce, de repetite-ori și la diferite ocaziuni a respins aceste asemenea însinuațiuni ca unele calumnii nedemne; dacă contrarii noștri totuși nu se pot oprî de-a ataca tendințele noastre patriotice cu astfel de arme neiertate: în cazul acesta și până atunci până ce acestea vor fi de tot tocite, — nu ne rămâne alta, decât a le îndurà cu aceea paciință, ce o tragem din conștiința intențiunii curate și din firma încredere că succesul mai curând sau mai târziu, dar de sigur va urmà.

Nu știu, oare aceia, cari recurg la atari suspiționări față cu noi, o fac aceasta — deși doară greșind, — totuși din convingere, sau se folosesc de aceasta — deși convinși de contrarul, — din

adins ca de niscari mijloace eficace pentru promovarea scopurilor lor de partid. Cazul din urmă nu-l pot presupune. Nu-i țin pe bărbații dela guvern, al căror patriotism nu ne este iertat a-l trage la îndoială, — nu-i țin capabili de aceasta; nu țin posibil, ca în Ungaria vre-un guvern s'ar putea susține prin astfel de mijloace.

Asta n'ar fi mai mult o greșală politică; asta ar fi o crimă, și bărbații de stat cari ar comite un asemenea fapt, după conceptele parlamentare ar trebui să șadă — nu în scaunele de ministri, ci pe banca *acuzatilor*. De aceea trebuie să supunem, cumcă guvernul întru adevăr este și convins despre aceea, că ideea de stat a Ungariei nu este încetățenită la masa popoarelor nemaghiare, că aceste popoare întru adevăr ținesc la unele scopuri, incompatibile cu susținerea Ungariei: dar dacă aceasta este așa, dacă guvernul și majoritatea parlamentară întru adevăr trăesc în această convicțiune, atunci — și asta îmi este convicțiunea adâncă, adeseori enunțată, — atunci desvoltarea liberă în patria noastră este absolut imposibilă, atunci ideile unui stat de drept și de cultură pentru noi sunt niște utopii nerealizabile. Și asta e, după părerea mea, partea cea mai serioasă a situațiunii noastre politice.

Nu unele măsuri legislative, adânc vătămătoare pentru interesele îndreptățite ale popoarelor nemaghiare, — nu unele erori ale guvernului, de cari nici chiar partizanii sei cei mai aprigi nu-l pot absolvă pe deplin, — nici referințele pe jumătate gata, cari le întimpinăm mai pe întreg terenul vieții noastre publice, sunt aceea-mi insuflă îngrijire serioasă și pentru viitorul no-

stru cel mai apropiat: toate acestea sunt năcazuri, sunt năcazuri mari, dar sunt năcazuri, cari, sub scutul instituțiilor liberale și al unei păci durabile, deși mereu, dar de sigur le putem devinge cu o mică bunăvoință, cu o muncă serioasă și prin moravuri rigide. Acea în ce văd eu un pericol serios amenințator pentru întreaga-ne viață de stat, este acel spirit domnitor în politica guvernamentală, — care, ca efluxul unei *neîncrederi profunde față cu naționalitățile*, eschide principialmente posibilitatea de-a transformă și desvoltă instituțiile noastre, conform recerințelor unui stat modern de drept.

Dacă odată guvernul este pătruns de — deși greșită, dar totuși — firma convicțiune că naționalitățile nemaghiare și-au luat scopuri separatistice și așă țintesc la *dismembrarea statului*, atunci guvernul este silit — de nu voește a expune țeara disolvării sigure, — a asigura cu orice preț supremația artificială a națiunii maghiare, dupăce orice supremație artificială a unei părți asupra întregului, stă într'o contradicție nedeslegabilă tocmai cu esența constituționalismului adevărat, căci fiecare drept politic constituțional, fiecare nouă garanță de libertate, în mânilor naționalităților sunt tot atâtea arme puternice, cari după firea lor conduc la egala îndreptățire națională și prin urmare la nimicirea supremației artificiale: guvernul este silit a face un pas și mai departe și a întemeia întregul seu sistem de guvernare pe *absolutism*, cu care singur încapă și o *supremație artificială*. Asta însă guvernul din cauze foarte aproape zăcătoare, de-a drept și apriat nu a putut să o facă sub nici o împrejurare; ce deci alta ar fi putut să facă, decât aceea

ce a și făcut în realitate, îndreptându-și stăruința sa principală într'acolo, ca să desbrace cât se poate de esența lor toate drepturile politice, toate garanțiile de libertate, pentruca astfel aceste drepturi și garanții, desbrăcate de esența lor, să nu mai conducă la egala îndreptățire națională și la libertate, ci tocmai la contrarul drept al acestora.

Pe lângă o neîncredere atât de profundă a guvernului față cu marea majoritate a populației țerii, pe lângă o disharmonie atât de mare, care în urma neîncrederii reciproce s'a iscat între o parte și întregul, guvernul nici nu s'a putut gândi la o desvoltare, normală sănătoasă. Guvernul a fost silit — căci n'a putut face altmintrelea, a căută punctul de gravitațiune afară de țeară; a fost silit, în locul soților naturali din țeară -- cari însă i-au fost suspecti — a căută un soț afară din țeară, a cărui valoare este cel puțin dubioasă, ale cărui interese — orice să se zică, — numai pentru un moment trecător sunt legate cu soarta patriei noastre. Partida guvernamentală, fidelă ideei sale fundamentale, a fost silită a încheia chiar și pe conta independenței noastre de stat, un pact cu acel soț, cu aceea intențiune notorie și chiar și din partea acestei partide de repetite-ori recunoscută, și și prin vorbirile de program în timpul mai nou pronunciate, ca să asigure prin acest pact supremația artificială a națiunii maghiare dincoaci de Laitha, iar ceea a națiunii nemțești dincolo de Laitha. Și de am fi de orice părere în privința acestei așa numite împăcăciuni, atâta stă fără de îndoială de-o parte, că motivul decizător pentru concesiunile cele mari în privința dreptului de stat, a zăcut în aceea slăbiciune

a guvernului, ce chiar politica sa proprie a produs-o și care a fost prea bine cunoscută și celuilalt factor, cât de sigur este de altă parte, că o Ungarie, întărită prin respectul reciproc de drept și prin o strânsă ținare laolaltă a popoarelor surori, la tocmeală ar fi putut dicta alte condițiuni. Inșă fie orișicum, fapt e, că baza dreptului nostru de stat o formează o împăcăciune, a cărei idee fundamentală este asigurarea supremației artificiale, al cărei ascuțiș este îndreptat în contra egalei îndreptățiri naționale a popoarelor nemaghiare.

Conced, că baza aceasta de drept de stat legalminte existentă, tot nu împiedecă absolut pe guvern de-a satisface pretensiunile îndreptățite ale naționalităților. Împrejurarea aceea, că cineva atunci când s'a făcut împăcăciunea, a simțit din orice cauză o neîncredere față cu naționalitățile, nu exclude ca tot acela mai târziu, pe baza experiențelor făcute de atuncea, să priceapă greșala sa, să câștige încredere cătră naționalități și prin urmare să-și schimbe toată direcțiunea sa politică. Fapt însă este, că guvernul acesta — cel puțin până acuma, n'a făcut aceasta. Ba din contră guvernul s'a ținut strâns de greșitul punct de mâncare al politicei sale întregi — la deslegarea chestiunilor celor mai momentuoase și de o influință profundă asupra relațiunilor noastre politice și sociale.

Tot aceea neîncredere față cu naționalitățile, tot aceea țintă, de a asigura cât se poate mai bine supremația artificială a națiunii maghiare, dominează întreaga activitate a guvernului și pe terenul reformelor interne.

Încă înaintea de închiderea dietei dela 1865—68 s'a votat o lege despre

egala îndreptăţire a naţionalităţilor, care sub pretextul integrităţii politico-teritoriale a ţerii, exclude limbile nemaghiare din mai multe sfere esenţiale de dezvoltare, iar de altă parte asigură uzului imperativ al limbii maghiare o extenziune atât de lată, precum recerintele unei administraţiuni regulate nu o mai pot motivă.

În Transilvania s'a creat un stat excepţional, care iarăşi numai prin măsuri excepţionale şi anti-constituţionale se poate susţine. Guvernul încă şi astăzi se vede silit a susţine nestrămutată o lege electorală pe baza feudalismului, care chiar şi după textul ei propriu s'a fost făcut *numai* pentru o alegere unică, şi care exclude chiar şi ideea unui sistem de reprezentanţă a poporului. Prin legea aceasta mai mult de $\frac{3}{4}$ ale populaţiunii întregi sunt respinse din cadrul constituţiunii, dreptul de a fi reprezentat în dietă s'a pus în mâinile unei clase privilegiate, care după numărul sufletelor abia ajunge 10% ale populaţiunii întregi, care abia reprezintă cu ceva mai mult decât o a patra parte a pământului întreg deja împărţit, şi care constă în partea sa cea mai mare din proletari privilegiaţi.

Avem *jurii*, care însă deja prin organizarea sa este necapabil de a da scutire competentă şi presei ce reprezintă interesele nemaghiare. Dacă zelul procurorilor de stat în contra acestei prese se vede moderându-se în timpul din urmă, asta este o apariţiune îmbucurătoare, pe care bucuros o recunosc şi din parte-mi, însă în capriciile schimbătoare ale guvernului eu nu sunt în stare a găsi o garanţă adevărată a libertăţii de presă. Şi totuşi trebuie să renunţăm atât la o adevărată libertate

de presă cât și la alte garanții esențiale de libertate.

Dreptul cel vechi al municipiilor de a-și alege liber juzii de prima instanță, s'a șters prin lege, și dreptul de denumire s'a pus în mâna guvernului. Prin puterea prea extinsă a comiților supremi, prin dependența totală a diregătorilor municipali dela guvern și prin acel drept, că guvernul însuși să judece asupra legalității ordinațiilor sale, adecă el însuși să fie jude în cauza s'a proprie — cu legea municipală s'a nimicit în esența s'a un drept foarte vechiu al cetățenilor; autonomia s'a regulat spre mai mare dezvoltare a puterii guvernamentale și așa numai la aparință s'a susținut. Fără o autonomie adevărată și județe independente însă regimul parlamentar deja după natura sa nu este în stare a asigura domnia legilor; până ce aceasta este condițiunea indispensabilă atât a libertății individuale cât și a oricărei dezvoltări libere.

Tot prin legea municipală și prin legea comunală s'a introdus un privilegiu bazat pe posesiune și care este atât în contradicere cu toată dezvoltarea istorică, cât și cu spiritul constituțiunii noastre. Prin aceasta din punctul de vedere al democrației, s'a făcut un pas retrograd evident în dezvoltarea vieții noastre de stat, după ce principiul egalei îndreptățiri politice al cetățenilor, garantat prin legile din anul 1848, s'a șters prin lege.

În locul unei transformări a garanțiilor noastre constituționale, recerute de spiritul timpului, vedem că o restricțiune a drepturilor și libertăților noastre constituționale, caracterizează activitatea guvernului și în chestiunile

cele mai momentuoase ale reformelor interne.

Este posibil, că guvernul a fost îndemnat la această direcțiune politică prin mai multe motive: totuși motivul decizător a fost totdeauna — și mă provoc în această privință la zierele dietale — a fost *neîncrederea* cătră naționalități, și drept aceea tendința de a asigura supremația artificială a națiunii maghiare.

Așă dară pentru o neîncredere profundă cătră naționalități, trebuie să ținim neîncetat ca să asigurăm cu orice preț supremația artificială a națiunii maghiare, dar totodată de altă parte să renunțăm la oricare desvoltare liberă! Și întru adevăr, cum ar fi altcum cu putință?

Dacă odată aprobăm falsul punct de mâncare al politicei guvernamentale, cu privire la relațiunile noastre etnografice, ar fi deadreptul ridicol a pretinde totodată și o autonomie adevărată; asta n'ar însemnă alta, decât a edifică inimicilor fortărețe în țeara proprie. Este odată susținerea supremației artificiale un principiu vital de stat, atunci toată nizuința la egala îndreptățire națională este periculoasă pentru stat, și așă o crimă de stat; cum deci ar fi cu putință a compune un juriu și din mijlocul cetățenilor nemaghiari, cari sunt însuflețiți de tot acele tendențe periculoase pentru stat, asupra cărora tocmai ei ar fi chemați a enunță verdictul lor? N'ar însemnă aceasta a încredința păzirea oilor unor turme de lupi? Și nu este lucru mai puțin consecvent decât caracteristic, când în programe deákiste în timpul mai recent înființarea unui juriu special pentru crime și delictes politice în capitala țerii, se motivează

cu aceea, că liberalismul nu poate să meargă până acolo, ca unei idei abstracte să se sacrifice până și existența patriei. Oare între astfel de împrejurări ne-am putea lăpădă încă de viriliști? Oare s'a putut aștepta dela guvern un alt proiect de lege electorală, decât acela pe care l-a subșternut în faptă dietei trecute și carele dacă nu s'ar fi delăturat prin energica rezistență a opozițiunii, în loc de-a lăți dreptul de alegere, ar fi lipsit mai multe mii de alegători de dreptul lor? Oare se poate chiar și cugeta la o reformă liberală a legilor noastre electorale între astfel de împrejurări?

Și iar, fără aceasta este oare cu putință o regenerare a parlamentului nostru? — Nu, nici decât — și totuși toate aceste nu sunt decât consecințele necesare ale politicei de până acum a guvernului. Căci supremația artificială și desvoltarea liberă se eschid una pe alta principialmente. Una sau alta se poate afla de bună, se poate alege una sau alta; dar între ambele trebuie ales, din ambele una: Sau trebuie să ne dedăm cu ideia egalei îndreptățiri naționale și să renunțăm la însași supremația artificială, sau trebuie să renunțăm la libera desvoltare.

Națiunea maghiară este — precum m'am pronunțat la diferite ocaziuni deja, în posesiunea acelor factori naturali cari îi asigură o supremație naturală între popoarele patriei noastre. Această supremație naturală este efluxul legilor naturale de desvoltare; respectarea ei deci este condițiunea ori și cărei desvoltări. Ea află în factorii naturali, în avere, inteligență etc. razimul seu natural, și află ca oricare altă supremație natu-

rală — fie a singuraticilor sau a claselor întregi — în dreptul egal, deci aci în egala îndreptăţire naţională, scutul ei deplin şi tot deodată cel mai sigur. Ori şi care supremaţie artificială însă, spre susţinerea sa are trebuinţă şi de un razim artificial; ea 'şi caută pe acela, parte în privilegiu, parte în falsificarea garanţelor constituţionale: tocmai de aceea ea stă într'o contradicere nenegabilă cu egala *îndreptăţire naţională*, cu *progresul liber*, ba chiar cu *interesele bine pricepute ale însaşi naţiunii maghiare*; căci — abstrăgând dela toate desavantagiile celelalte, — pentru un fantom gol, ea este silită a renunţa la mai multe garanţii esenţiale de libertate.

Şi întru interesul cauzei celei bune, nu pot a nu-mi aduce aminte cu bucurie de acei bărbaţi, cari nu mai stau singuratici în şirele opoziţiunii liberale, cari şi la ocaziunea desbaterilor celor mai recente, dând şi din parte-şi expresiune acestei convingeri mai bune, au reprobat pe deplin *politica cea greşită a guvernului faţă cu naţionalităţile*.

Este adevărat, că cu toate acestea, ar fi o eroare mare a crede cumcă între astfel de împrejurări ar fi destul a ridică principii, întru adevăr liberale, de principii supreme pentru guvernare, ca prin ajutorul acestora să putem transformă ca printr'un farmec patria, remasă în toată privinţa atât de mult îndărăt — într'un stat înfloritor, şi să fim scutiţi deodată de toate năcazurile noastre. Principiile aceste sunt un factor esenţial pentru înflorirea statului, dar nu sunt unicul factor. Insa o eroare cu mult mai grea şi mai periculoasă co-

mit aceia, cari aproabă politica guvernamentală de azi.

Principiile constituțiunii și libertății adevărate nu sunt cuvinte goale, ele sunt rezultatul luptelor lungi, ele sunt expresiunea formulată a acelor trebuințe materiale sau spirituale ale societății, ce s'au încheșat spre noi relațiuni de viață. Acestea nu se pot vătămă fără pedeapsă, acestea caută să fie îndestulate; aceste referințe noi de viață trebuie să fie considerate, căci altmitrelea nu este cugetabilă o dezvoltare normală a puterilor latente ale societății pentru o deșteptare nouă de trebuințe, pe când totuși numai în aceasta zace germenul a orice progres cultural, condițiunea de viață progresivă.

O politică guvernamentală însă, care împrăstie între popoarele surori semanța neîncrederii, care prin aceea are de consecință o slăbire artificială a țerii, care prin falsul seu punct de mâncare exchide principialmente dezvoltarea liberă, și care — deși nu bucuros, ridică o acuză așa de gravă în contra unei partide întregi, totuși nu o pot caracteriză altminterlea decât de *reacționară*, nici nu o pot împacă cu adevăratele trebuințe și interese ale patriei noastre. De aceea eu privesc de o datorință a tuturor elementelor liberale și a poporului român deschilinit, care — *de dragul unui guvern nu va renunța la dezvoltarea sa naturală, adevărată națională*, privesc de o datorință a ocupă ori și care teren, fie cât de îngust, și a combate cu toate mijloacele legale politica guvernamentală de azi. Una însă să nu o pierdem niciodată din vedere, cumcă pentru politica aceasta adânc vătămătoare intereselor îndreptățite ale po-

porului român, — deși îndreptată adeseori în contra noastră în numele su-
premației artificiale a națiunii maghiare,
— nu națiunea maghiară, ci *numai și*
numai partida guvernamentală poate să fie res-
ponsabilă; de aceea lupta noastră poli-
tică are să fie îndreptată *numai în con-*
tra acestei partide, dar nicicând în contra
națiunii maghiare, cu care în cele din
urmă avem în toată privința interese
solidare.

Eu din parte-mi aștept înflorirea
adevărată a patriei noastre numai dela
o politică sinceră și plină de încredere,
și condusă de marele principiu al *egalei*
îndreptățiri. Numai aceasta este în stare
a produce o strânsă ținere la olaltă,
în care singură se razimă puterea în-
treagă a Ungariei. Numai o atare po-
litică este capabilă să facă, și de va
voi Dumnezeu, va și face din patria
noastră *un stat înfloritor, independen-*
dent și liber.

Acestea sunt părerile mele, prove-
nite din convicțiunea mea adâncă și
adese-ori enunțată — în privința si-
tuațiunii și politicei noastre interne, și
în privința politicei guvernamentale în
special.

Mi-am ținut de datorință a le ex-
primă și la această ocaziune fără de
rezervă și cu toată francheța. Voi,
stimați alegători, sunteți acuma chie-
mați, a le aprobă sau nu.

Fie însă rezultatul alegerii viitoare
ori-care, eu totdeauna cu simț nestră-
mutabil de mulțămire îmi voi aduce
aminte de cetățenii acelui cerc, pe care
am avut onoare a-l reprezenta la dieta
trecută.

Viena, 12 Iunie 1872.

Alesandru Mocsonyi.

Terminul alegerii de deputat în cercul electoral al Lugojului a fost 19 Iunie n. 1872.

Ne îngrozim astăzi — chiar și astăzi — când cetim dările de seamă despre terorismul desvoltat în acele vremi, terorism împreunat cu corupție și falsificări fățișe.

Prim-comitele *român* (!) Ivacicovici a dat lozinca : «Faceți ce știți, numai Mocsonyi trebuie să cadă cu toți ai lui! Comitatul Carașului trebuie curățit de naționaliști.» Intregul aparat administrativ, atât cel politic cât și cel *bisericesc* a fost pus în mișcare pentru a trânti pe naționaliști și a cuceri comitatul pentru deăkiști.

Au și reușit pe întreaga linie : Din întregul comitat al Carașului nu a obținut mandat nici un singur candidat naționalist.

Din lista de alegători a cercului Lugoj au fost eliminați Românii naționaliști cu duiumul și introduși — în contra protestelor legale — străinii, iar puținii naționaliști câți au mai ramas au fost luați la ochi. Sbirii administrației au oprit cu forța pe naționaliști să pătrundă la alegere în Lugoj, așa baronul Billot, marele proprietar dela Zolt, mare filoromân, care venise cu alegătorii din Zolt, Fârdia etc. a fost arestat până după alegere la Făget. Acei alegători naționaliști, cari au reușit totuși să se strecoare în Lugoj au fost alungați cu baionete. Slujbașii români ai administrației au ilustrat proverbul român despre Țiganul, care ajuns împărat, mai întâiu a spânzurat pe tatăl seu. Nu numai volniciile din cale afară mari te indignează resfoind cronica acestor zile, ci te revoltă mai ales că cei ce le-au comis au fost Ro-

mâni. Nu străini, ci Românii au frânt — bine înțeles în soldă adversară — șirele Românilor.

Intre 'astfel de împrejurări nici vorbă nu mai putea fi de alegere.

Alegătorii naționali din cercul Lugo-ului, puțini câți au mai ramas, au declarat *abținerea dela alegere*, ca prin participarea lor la alegere să nu aprobe indirect toate acele ilegalități înfiorătoare. S'au prezentat la comisie și arătând că ei sunt aderenții candidaturii lui Ales. Mocsonyi, au adus la cunoștința presidentului că se abțin dela votare, dar totodată transpun un protest, în care enumerând toate volnicile, motivează abținerea lor.

Acest protest a ajuns în fața comisiei dietale de verificare, care a respins «a limine» protestul pe cuvânt că nu se poate constata, dacă subscrietorii protestului sunt într-adevăr alegători și dacă peste tot sunt identici cu alegătorii de același nume din lista de alegători.

Dreptate dreaptă — vorba Românului — ca funia 'n sac.

Bucuria în cercurile guvernamentale a fost din cale afară mare. Comitetele suprem al Lugo-ului jubila, iar episcopul unit din Lugo-ului a dat o masă splendidă în cinstea... reușitei deăkiștilor.

»Pesti Napló» — organ al guvernului — scrie în n-rul seu din 21: «Deodată cu strălucita învingere a guvernului în capitală, în aceeași zi a urmat *căderea clichei naționale române a Mocsonyieștilor*... Toți matadorii așa zisei cliche naționale au căzut. Marele comitat al Carașului a ales numai deăkiști... Cei aleși sunt adicți necondiționați ai

ideei statului maghiar și dacă undeva apoi *aici* este identică reușita partidului deákist cu cultul adevăratului patriotism.»

Organul german al guvernului «Reform» este și mai frivol. Acesta scrie: «Unde s'a mai pomenit cândva ca o națiune să abnege un partid astfel, cum a abnegat întreaga Ungarie această opozițiune (= pe naționaliștii lui Mocsonyi) numai revoluțiunea și despotismul cade astfel.» În continuarea articolului zice «Reform», «că Românii bănățeni au dovedit acum în mod strălucit, că lor nu le trebuie «Dacoromânia» ci «Ungaria». Ei, Românii bănățeni voesc să fie cetățeni ai Ungariei și nu o... națiune de sine».

Păgubașul a mai fost făcut și de răs.

Țin aici să amintesc, că deodată cu Lugojul s'a mai pus candidatura lui Ales. de Mocsonyi și la Zorlenți, dar și aici a căzut.

Știrea despre căderea lui Ales. de Mocsonyi a făcut o impresiune penibilă la Români.

Sub această impresiune s'au hotărât harnicii Români din cercul Radnei să spele rușinea. Terminul alegerii în Radna a fost în 24 Iunie și voința poporului a izbucnit cu putere atât de elementară, încât fără contracandidat, a fost aclamat Ales. Mocsonyi deputat dietal al cercului Radna.

«Bucuria și însuflețirea pentru alegerea cu aclamațiune a iubitului nostru june bărbat — scrie corespondentul din Radna al «Albinei» — a fost generală, căci după întristare și mâhnire e dulce și reînvietoare bucuria. Săptămâna trecută fiecare Român cu simț și

pricepere națională s'a întristat văzând uneltirile guvernului și cum unii bieți rătăciți Români se utilizează de contrarii noștri spre cădereă noastră națională. Seara s'a arangeat un banchet splendid, unde se intonară cântece naționale și se ținură toaste pentru bărbații noștri binemeritați, mai ales pentru iubitul și stimatul nostru ales. Să trăiască Alesandru Mocsonyi, ablegatul nostru».

Dieta s'a deschis deabea în 4 Septembrie 1872 prin mesagiu de tron.

De o închegare a partidului național român nici vorbă nu mai putea fi.

În pauza dela alegeri până la deschiderea dietei a mai buimăcit lumea ministrul president Lónyai cu simulacre de împăcare națională, la care s'a mai adăugat și nemărginita confuzie din Ardeal, unde s'au făcut două conferențe naționale, una la Sibiu declarând activitatea și participarea la lucrările dietei din Peșta, alta la Alba-Iulia, unde s'a decretat pasivitatea principială față de dieta din Peșta.

Șirele s'au reslățit cu totul. O totală lipsă de orientare politică caracterizează frământările acestei epoce, când au apucat-o toți care încătrău. Zadarnic s'a sbătut și făcut luntre și punte Ales. Mocsonyi, căci situația era pierdută.

Sesiunea dietală ce a urmat a fost pentru noi seacă.

Astfel s'a copt încetul cu încetul în Ales. Mocsonyi convingerea, că nu are ce mai căută în dietă, căci acolo — între asemenea împrejurări — nu mai este nimic de făcut.

Activitatea trebuie transpusă afară de parlament, pe teren cultural și eco-

nomie, până ce se va întări cât de cât poporul român și până ce va da de mal acel sistem de guvernament, care în mod fatal trebuie să ajungă la cataclismul, pe care l-a profetizat Ales. Mocsonyi cu certitudine matematică în marele seu discurs rostit la 1870 în chestia reformei municipale.

Întreg anul 1873 a trecut în sec.

Politica de guvernament a apucat din greu pe panta orgolioasă a șovinismului, iar în tabăra Românilor își făcea nemulțumirea și depresiunea generală vânt în certuri, frecări interne și intrigi uricioase.

Ales. Mocsonyi a comunicat pușinilor sei aderenți hotărîrea sa, punând chestia pe tapet, că n'ar fi oare la loc, ca toți ceice țin la o politică națională română independentă să depună mandatele de deputat, căci în dietă și așa nu au ce mai face între asemenea împrejurări.

Ori cât de intime erau convorbirile, știrea despre hotărîrea lui Ales. Mocsonyi de a se retrage din dietă, a pătruns totuși în publicitate, se'nțelege în mod eronat. Așa unele foi credeau a ști, că Ales. Mocsonyi s'a săturat de pretinsul partid național și îndeosebi de buclucurile, pe cari i-le făcea neastâmpăratul V. Babeșiu.

În nr-ul seu din 7/19 Februarie 1874 se vede îndemnată «Albina» a lua notă de aceste versiuni și a le desminti.

Din acest articol al «Albinei» (nr. 10) rețin aici două pasaje caracteristice :

«Sunt ani, de când deputații naționali au recunoscut, că soartea lor în dieta maghiară e a bate toaca la urechia surduului ; dar au recunoscut totodată că datorința lor este a o bate neobo-

șiți, până când doară va plesni pielea, măcar cât de groasă, ce astupă urechile celor asurziți de noroc. Apoi, până acum — după cât știm noi — deputații încă n'au disperat, căci calamitățile și încurcăturile publice — doar vor ajuta și ele, ca domnilor să li-se destupe urechile — întru interesul comun al existenței patriei și al progresului popoarelor.

«Dar nu tot *insul* are plăcerea de a bate toaca la urechile surzilor, căci deși este această ocupațiune foarte odioasă și întru adevăr omul culturii și studiilor mai înnalte și în special un bărbat june, de aspirațiuni sublime și studii tot mai înnalte, precum este bunăoară *Alesandru Mocsonyi*, nu poate să se simtă chemat a-și mânca zilele vieții tot cu toaca la urechile surzilor...»

După acest articol, care erà menit să desmintă diferitele știri puse în circulație, nu mai încăpea îndoială, că *Ales. Mocsonyi* este hotărit a se retrage din dietă.

Din diferite părți ale țerii i-s'au trimis scrisori și adrese, în cari îl conjurau să nu-și depună mandatul, ci să lupte mai departe.

Ales. Mocsonyi a ramas însă pe lângă hotărîrea sa. La 6/18 Aprilie 1874 a adresat presidentului dietei, următoarea scrisoare :

«Onorată Casă,

«Împrejurările nu-mi iartă, ca și mai departe să corespund datorințelor mele de reprezentant, așa precum eu aș dori și precum alegătorii mei cu drept ar putea pretinde : pentru aceea prin aceasta abdic de mandatul meu dietal.

Ales. Mocsonyi.»

În aceeași zi a adresat și alegătorilor
sei din c. Radnei următoarea scrisoare:

«Onorați Alegători,

«Imprejurările ne mai iertându-mi
a-mi împlini datorința de deputat în
acea măsură, precum eu ași dorî și pre-
cum d-voastră cu drept puteți să pre-
tindeți, din această cauză astăzi am
renunțat la mandatul meu de deputat.

«Când cu toată onoarea vin a Vă
aduce aceasta la cunoștință, spre sco-
pul de a preveni posibilele interpretări
false, aflu de lipsă cu o cale a explică,
că prin această retragere a mea n'am
încetat a ține la acele principii politice, pe
lângă cari până acum, după margini-
tele mele puteri, am luptat, ci *remân și
mai departe aderentul aceluia partid*, al cărui
membru am avut norocirea de a fi până
acuma. Spiritul național al D-voastre,
On. alegători, însoțit de sincer patriot-
ism, precum și firmitatea dovedită de
D-voastră până acum în lupta consti-
tuțională îmi sunt spre liniștire în cea
privință, că partidul nostru național
prin pasul meu nu va suferi scădere,
fiind eu de tare convicțiune că D-voa-
stră și la urmânda nouă alegere, ca și
totdeauna dela 1861 încoace, Vă veți
afirmă dreptul de alegere numai întru
folosul partidului național.

«Pe când în această bună speranță
mă despart de d-voastră, încă odată
Vă exprim adânc simțita mea mulțu-
mire pentru încrederea înnalt prețuită
ce mi-ați manifestat și Vă rog, să fiți
încredințați, că eu față de stimabilii
locuitori ai cercului Radna pururea voi
nutri cele mai dulci simțăminte de re-
cunoștință.

«Cu toată stima:

Pesta în 6/18 Aprilie 1874.

A l e s a n d r u M o c s o n y i ».

Cu acelaș dat a mai scris două scrisori — în cari vorbește ceva mai deschis — una cătră căpitanul N. R. din Brașov, în care mulțumește acestuia pentru adresa ce i-a transmis-o în numele Brașovenilor, alta cătră protopresbiterul I. M. din Zernești, căruia de asemenea îi mulțumește pentru cuvintele calde, în cari l-a rugat să nu depună mandatul.

Ar fi prea lung să reproduc aici ambele scrisori în întregime — publicate în Nrul 27 al «Albinei» 1874, — dar țin să reproduc următoarele pasagii.

Căpitanului N. R. din Brașov, îi scrie între altele :

«Dacă totuși mă aflu decis a depune mandatul de deputat, apoi te rog d-le căpitan, atât pe d-ta, cât și pe toți acei domni, la a căror încredere și bunăvoință țin atât de mult a fi încredințați, că la aceasta nu m'au condus astfel de considerațiunei bagatele, nici pasul meu nu poate avea acel înțeles, că doar *a-și tinde a mă subtrage* dela onorabilul oficiu în serviciul națiunei mele căreia țin de cea mai serioasă datorință a mea, a folosii pretutindeni unde numai este cu putință. *Nutresc însă firma convicțiune. că între împrejurările existente rămânerea mea în dietă este fără nici un scop*, de unde prin retragerea mea *cauza cea sfântă a noastră nici că va suferi cât de puțin*».

Iar protopresbiterului I. M. din Zernești, îi scrie între altele :

«Nutresc speranța, că deși sunt decis a-mi depune mandatul, totuși nu voi întimpină reprobarea d-voastră, dacă veți recugetă, că *rămânerea mea mai departe în dietă, față de*

fluctuațiunea politică ce a cuprins astăzi pe toți factorii decizători, *a devenit curat fără valoare.*

«De altfel profit bucuros de ocazie pentru de a declară și aici, precum am făcut și aiurea, că acest pas al meu, nici decît nu poate să aibe înțelesul, că doară eu ași vrăa a mă retrage dela *serioasele datorințe*, ce tot insul trebuie să poarte în inimă față de națiunea sa, din contra, *eu și mai departe*, ca și până acum, *voi considera de cea mai frumoasă chemare a mea a-mi devota* micile mele puteri sacrei cauze a noastre».

Am citat toate aceste aici ca să arăt *forma* ce a dat-o Ales. Mocsonyi retragerii sale căutând a evită un conflict cu deputații, cari au remas și mai departe în dietă, până ce au fost scoși cu forța — și totodată să las a se întrezări *motivele*, cari au fost decizătoare pentru Ales. Mocsonyi la acest pas, cu care se închee un capitol de luptă și frământare întru ridicarea poporului român la rolul unui *factor politic* în țeara din care face parte ca element constitutiv.

VII.

Deși retras de pe arena vieții politice din motivele arătate în capitolul precedent, Ales. Mocsonyi a urmărit cu deosebit interes și mare luare aminte toate acțiunile atât pe o parte cât și pe cealaltă, stând la dispoziție pretinilor sei politici cu prețioasele sale sfaturi și ajutoare. El însuși însă n'a mai eșit pe arena politică până la 1881, dar și atunci numai pentru un moment, ca să-și spună părerile în public și să continue apoi atitudinea sa expectantă.

În epoca aceasta a luat parte activă numai la nizuințele noastre culturale și economice. Dela »Albina« începând a fost unul din cei mai de seamă acționari la toate bancele noastre cari s'au înființat în cursul timpului, devenind membru în direcțiune, prezident de consiliu etc. Tot așa și pe terenul cultural, după cum am arătat aceste la alt loc. (A se vedea conferențele mele dela Alba-Iulia la adunarea generală a Societății pentru fond de teatru și dela Sibiiu a »Asociațiunei«, precum și seria de »impresii și aduceri aminte« ce apare în revista »Transilvania« din Sibiiu.)

Aici ne privește în primul rând rolul politic al fericitului Ales. Mocsonyi.

După rătăcirile și nenorocitele experimentări ale anilor 70, a urmat la 1880 reacția sănătoasă a reculegerii, din care s'a înfiripat la Sibiiu în memorabilele zile de 12—14 Mai n. 1881 întemeierea partidului național român al tuturor Românilor din țerile coroanei sftului Ștefan.

Ales. Mocsonyi nu a luat parte la aceste lucrări pregătitoare, pentru-că nu credea de sosit momentul pentru aplanarea acelor mari contraste interne, nu numai între partidele de până atunci ale Ardelenilor de o parte și Ungurenților și Bănățenilor de altă parte, ci și ale acelor contraste ivite în sinul acestor partide, cari au provocat la timpul seu retragerea lui de pe arena politică.

Pentru cel ce va face istoria acestei epoce vor oferì desbaterile conferenței electorale din 1881 material prețios, care va justifica pe deplin temerile lui Ales. Mocsonyi. Dar în fine pe calea compromisului s'a putut înjgheba acel program, care de o parte determină numai în general atitudinea nou înființatului partid în chestia autonomiei Ardealului, iar în importanta chestiune a dualismului, care oferia cele mai mari dificultăți, s'a găsit expedientul a o lăsa ca chestie deschisă pentru alte vremi.

Pe baza concluzelor conferenței, care decretase pentru Ungaria proprie și Banat, activitatea parlamentară, s'au întrunit alegătorii naționali români din Lugoj la 30 Mai 1881 în o conferență, din care au oferit de nou candidatura pentru acest mandat deputatului lor de odinioară Ales. Mocsonyi.

Primind știrea acestei candidaturi la Vlaicoveș, moșia unchiului seu George M. de Foen, a adresat Ales. Mocsonyi următoarea scrisoare către frunțașii lugojeni, în care motivează poziția sa politică :

Cătră st. membrii ai partidei române- naționale din cercul electorol Lugoj.

Stimaților alegători ! În conferința electorală a D-Voastre din 30 a. l. tr. ați însărcinat comitetul de noauă, ca să-mi imbie candidatura pentru cercul Vostru electoral. Primiți mulțămita mea adânc simțită pentru onorifica-Vă încredere, cu care ați binevoit a me distinge de repețite-ori dejă înainte cu ani, și astădată iarăși. Regret însă foarte, că sunt silit a Vă declară astădată, că între împrejurările de față, nu sunt în stare de a primî un mandat pentru dietă. Motivele acestei refuzări le veți putea aprecia mai bine dacă Vă voi desfășurâ fără nici o rezervă, în liniamente generale și într'o formă cât se poate de concisă, părerile mele asupra prezentei situațiuni politice a țerei.

Abia au decurs 14 ani dela reintroducerea erei constituționale. Restimp scurt în viața popoarelor ! Prea scurt chiar și pentru a șterge din memoria noastră acele speranțe, parte îndreptățite, parte prea sanguinice, cari în general s'au legat de sistemul nou. Și cum s'au realizat aceste speranțe ? Ce e rezultatul acestui sistem — dejă după un timp atât de scurt ? Las faptele să vorbească.

O datorie de stat apăsătoare, estremă încordare a puterilor tributare, finanțe deranjate fără prospecte fundate pentru regularea acelora, stagnare economică, o armată de amploiati, lipsa de legi pe terenul justiției, lipsa de drept pe terenul administrației, care și altcum e decăzută în toată privința.

Deși dările amenință deja truachiul capitalului, deși budgetul statului s'a îndoit, totuși partea aceea, despre care putem dispune în favoarea recerințelor noastre economice și culturale mai urgente, este o părțică minimală, de tot disparentă. În privința politică comercială stăm sub greua apăsare a sistemului colonial. Izolați de piața lumii, prin puternicele brațe ale aliatului nostru, producțiunea și consumațiunea noastră se monopolizează deopotrivă.

Chiar un stat avut, în privință industrială bine dezvoltat, ar trebui să succombe cu timpul sub un sistem fiscal și politico-comercial atât de exploator. Cine ar putea crede, că săraca noastră țară agricolă, fără industrie, spiritualminte și materialminte puțin dezvoltată, ar putea încă lung timp să reziste presiunii acestui greșit sistem politic? Într'adevăr s'ar recere un optimism esagerat, pentru a nu pricepe nici astăzi, că sistemul acesta, și fără un impuls estern, mai curând sau mai târziu, prin însași caducitatea sa proprie, trebuie să se dărâme. Nimenea în țară, care e în stare a de judecă completa seriozitate a situațiunii, n'ar putea fi supus unui atare optimism. Și cele mai moderate și îndreptățite speranțe, nutrite la reintroducerea constituționalismului, cedează îngrijirilor serioase deja pentru proximal viitor. Și acela, care nu e încă în stare a pricepe clar, simte instinctiv interna caducitate a acestui sistem. Adestăm cu presimțire evenimente, ce trebuie să vină, cari aruncă înainte umbra lor mare și întristează spiritele patriotice.

Cum a fost cu putință ca o țară, deși încă nedesvoltată, dar bogat dotată cu darurile naturii, în puțini ani să ajungă în acest stadiu de decadentă? Sună aproape ca o poveste infiorătoare dacă ne reprezentăm într'o miniatură aceea ce noi înșine am petrecut și urmările grele ce noi înșine le simțim profund, despre nesuportabilitatea cărora noi înșine ne plângem la toată ocaziunea. Dacă intențiunea rea lucră sistematic la destrucțiune, — ea ar rămânea rușinată față de opul acelor bărbați eminenti, de caracter onorabil, cari, cu intențiunea cea mai curată, însuflețiți de străduirile cele mai nobile, devotându-și toate puterile lor bărbătești, au întreprins opul cel mare al regenerațiunii.

De sigur nimenea nu va nega că și pe lângă voința cea mai bună, s'au făcut unele greșeli mari și periculoase, ale căror dăunoase efecte neprevăzându-se, se simt acuma cu atât mai viu: totuși am dà o importanță prea mare greșelilor acestora, dacă am voi să găsim nu mai în ele unica cauză a seriozității situațiunii noastre îngrijitoare. Greșeli singuratice pot și ele cauză daune însemnate, dar nu pot să producă procesul de destrucțiune pe al cărui povârniș ne aflăm noi. Rădăcinile răului zac mai afund. Ele se pot găsi numai și numai în însași ideea fundamentală a întregului sistem politic, ce azi domnește în Ungaria. Ear ideea aceea fundamentală culminează într'aceea: De-a face din un stat mic și poliglot un stat mare și național.

Contrazicerea îndoită și denaturarea evidentă a unui atare scop de stat se pot prinde cu mâinile. Totuși această idee fundamentală formează viul focalar al întregii noastre politici de stat. Aceasta este ținta cea mare de stat, la realizarea căreia ne străduim cu încordarea tuturor puterilor noastre, cu o consecință de fier și fără a o pierde din ochi nici pentru un moment.

Conduși de această idee fundamentală am ales dintre popoarele monarhiei noastre elementul german și am intrat în o alianță cu el, căci: »Pentru tot dramul de concesiune de drept public căpătăm cu fontul naționalitățile«, cum s'a exprimat odata cu ani înainte, cătră mine cel mai amabil și fără îndoială și cel mai spiritual barbat de stat al Ungariei. Înse afară de »dramul de drept public« am trebuit a renunța și la independența economică, am fost siliți a accepta sistemul colonial și prin aceea noi înșine am trebuit să sublegăm nervul vital al dezvoltării noastre economice. De aci înainte o dezvoltare economică sănătoasă a fost din princip eschisă. *Punctul de gravitațiune al statului nostru s'a transpus în afară de el.* Fără o influință eficace în politica externă a monarhiei, am găsit o plăcere a jucă acasă, în retragere lină, rola de putere mare.

Exclusivitatea aceasta națională a schimbat starea relativ îndestulitoare a justiției noastre în completă anarhie, numai și numai pentru că legile austriace n'au provenit din geniul național. Cine nu suferă în țară de efec-

tele nefericite, ce o astfel de măsură a trebuit să eserceze asupra relațiilor noastre de comerț și credit, asupra întregii noastre bunăstări? Firește, pentru că, așa zicând, cu o trăsură de condei iarăși i-s'a detras statului nostru o altă condițiune de viață.

O aristocrație mare și tare, națională și versată în politică, un cler avut și puternic și, spre lauda lui fie zis, totdeauna devotat cauzei naționale, o clasă de mijloc destul de însemnată și o inteligență relativ respectabilă și în-suflețită de ideea națională, sunt tot atâția factori eficaci, cari asigură naționalității maghiare, față de celelalte naționalități, mai slabe în urma unei sugrumări de secol, o oareș-care supremație naturală. Însă pe lângă toate acestea, naționalitatea maghiară este, în toate privințele, prea slabă de a putea imprimă unui stat poliglot dejă singură, numai prin preponderanța ei naturală caracterul unui stat național. Dacă odată ideea aceasta fundamentală are să fie realizată și încă într-o modalitate ca, barem formele esteriore ale constituționalismului să rămână observate, — după ce naționalitatea maghiară formează totuși minoritatea populațiunii, iar domnirea exclusivă a minorității este absolut incompatibilă cu existența adevăratului constituționalism: n'a ramas decât o cale, care firește nici ea n'a putut să ducă la sfârșit, dar a fost unica, pe care s'a putut cel puțin încercă de-a face posibil imposibilul.

Fiecare libertate, fiecare drept constituțional devine în mâinile naționali-

tăților un mijloc eficace pentru propriilor validitate politică; voind a împiedecă aceasta și adecă nu numai negativ, ci și pozitiv: atunci a trebuit să se subordineze artificial unicei priviri politice mai înnalte, scopului acestui suprem al statului, toate privirile adevăratului constituționalism, toate privirile unei bune administrațiuni. Legislativa, puterea executivă și administrațiunea s'au pus în serviciul acestei domniri esclusive a minorității, acestei idei de stat național. Fiecare act legislativ, fiecare act guvernamental, fiecare organ al marelui aparat administrativ se dejudecă din acest suprem punct de vedere. Fiecare funcționar de stat se pune la postul seu din acest punct de vedere și marele op al nulificării politice a naționalităților se întreprinde în stil mare. Cum stau pe lângă aceasta interesele mari ale administrațiunii? despre aceasta există numai o unică voce în țeară. Cât de devastator și de discompunător roade hydra corupțiunei cu miile ei de capete la organismul de stat? — despre aceasta există numai o groază generală.

Și totuși toate aceste nu sunt decât urmările naturale ale unei politice nenaturale.

Opul nulificării este perfect, și cu profundă părere de rău trebuie să constatăm, că astădată naționalităților, parte dejă prin lege, parte prin aplicarea ei, li-s'a făcut imposibilă participarea la viața

constituțională și la lupta parlamentară onorabilă.

Dar dacă pe lângă toate aceste totuși și astăzi încă s'ar află ici-colea vr'un cerc național, care și de prezent ar putea încrede mandatul unui deputat național; nu ni-se obtrude întrebarea: Cu ce prospecte și spre ce scop ar fi să trimită aceste cercuri singuratic reprezentanții lor la dietă? Ar însemnă că încă n'am pricepe pe deplin situația, dacă am cugeta că prin aceea am fi făcut ceva, cât de puțin.

Prea-prețuirea puterilor proprii, aspirațiuni egemoniste, visurile de putere mare, sunt în tot cazul încât-va trăsuri naționale caracteristice, dar ele totuși nu sunt pe deplin suficiente pentru a explica psihologicește această politică de *v a b a n q u e*, care rischează toate pentru a câștiga toate. Momentul psihic zace mai afund. În preseara evenimentelor mari, a căror apropiere fiecare o presimte, a căror importanță nimeni nu o poate măsura, cercurile decizătoare de astăzi privesc în realizarea acestei politici un interes vital al existenței naționale. Desigur aceasta e mare și să adaugem, o fatală greșală; însă asta nu schimbă nimic în lucru. Ține odată cineva la o atare convințione, dacă se identifică odată un interes național-vital — deși numai închipuit — cu intemeierea statului național, atunci ar fi mai mult decât o naivitate copilărească a crede că s'ar putea renunța la această politică, adevărat un interes vital, nu știu pentru ce, doară de dragul unor vorbiri frumoase a unor membri dietali! În mod rațio-

nal așa ceva dela nimenea nu s'ar putea pretinde. A fi convins că existența națională numai în statul național își găsește o garanță adevărată și totodată a face concesiuni pretenziunilor naturale ale statului poliglot, n'ar fi o sacrificare eroică de sine, ci o abdicare irrațională. Dar dacă e așa, atunci fiecare trebuie să recunoască că, astădată și unica noastră armă constituțională: logica argumentelor *este neputincioasă*. Fiecare manifestațiune națională din partene în parlament n'ar fi decât o lovitură în baltă. Poate să nedoară, dar trebuie să recunoaștem că pentru astădată condițiunile unei serioase transacțiuni politice lipsesc absolut.

Intre astfel de împrejurări, st. alegători, veți ști apretui motivele mele și veți corespunde rugării mele: De-a mă dispenză pentru astădată dela primirea eventuală a unui mandat la dietă. Veți consimți cu mine întru aceea că eu de prezent și pe lângă voința mea cea mai bună nu ași fi în stare a împlini locul meu în dietă.

Totuși numai în parte ași fi dat expresiune opiniunii mele asupra situațiunii, dacă o ași întrerupe acî, pentru a mă concediã de D-Voastre. De aceea numai pentru câteva momente solicitez încă atențiunea amicabile a D-Voastre.

Logica argumentelor astădată este neputincioasă. Inșã ce nu poate efep-tuî logica argumentelor, aceea, de regulă, cu atât mai irezistibil se forțează prin logica faptelor.

Această logică a faptelor este aceea,

carea transformă politica de stat național în mâinile propriilor ei creatori, cu o putere irrezistibilă, într-o politică de destrucțiune.

N'au lipsit la timpul seu voci admonitoare în această direcțiune. Mai bine de un deceniu a decurs de atunci. Temerile noastre de atunci încoace s'au condensat în fapte ponderoase. Politica aceasta a «marelui stat național» în consecința sa naturală a trebuit să sublege întreit: financialmente, economice și politice, nervul vital al statului nostru. În contra unei atare politici numai un mijloc infalibil există: realizarea consecventă a politicii acesteia însași. Tot pasul cu care înnaintăm pe calea aceasta cu intențiunea de a ne apropiâ de ideea statului național, ne conduce în faptă cu un pas mai aproape, la inevitabila dărâmare internă a acestui sistem politic însuși.

Acei cari la timpul seu au fost insensibili pentru logica argumentelor, astăzi nu se mai pot apăra în contra presiunii faptelor. Legătura logică însă între politica aceasta greșită și urmările ei naturale nici astăzi nu o pricep.

Voesc a emancipă țeara în privința economică; voesc a introduce un constituționalism adevărat, o administrațiune sănătoasă; voesc a stirpi corupțiunea, cu un cuvânt: Voesc să procure condițiunile unei desvoltări sănătoase de stat. Dar nici astăzi nu voesc a renunța la ideea de stat național. Și astăzi își închipuesc, că amândouă deodată ar fi posibile.

Putem voi a transformă artificial

un stat poliglot într'un stat național; dar trebuie să renunțăm a priori la dezvoltarea sănătoasă a statului. Sau, putem voi o dezvoltare sănătoasă a statului: atunci însă trebuie să renunțăm la statul național. Alegerea este liberă dar nu putem voi odată amândouă.

Să se încerce emanciparea economică a țerii. Ia s'ar putea ajunge; dar cu realizarea ei noi am scoate totdeauna din țitini și punctul arhimedic de razim al acestei intrinsece politice de stat național.

Naționalitatea maghiară și pe lângă supremația ei naturală, n'ar fi în stare a-și asigura, fără puternicul aliat, exclusivitatea sa artificială. Iar alianța aceasta de o însemnătate eminent politico-națională pentru Ungaria, are pentru aliatul nostru o valoare mai gata exclusiv politico-comercială. Să i-se iee aceasta și toată alianța e disolvată. Așa dară, am putea emancipa țeara în privința economică; dar n'am putea-o face decât în prețul statului național.

Să se încerce introducerea adevăratului constituționalism, a unei administrațiuni sănătoase și a nu se mai servi de corupțiune; de sigur o astfel de pășire n'ar lipsi a aduce în cel mai scurt timp fructele cele mai bune; dar o astfel de pășire totodată ar validita pas de pas pe conta ideei de stat național, ideea statului poliglot. Așa dară am putea aveă adevăratul constituționalism, o bună administrațiune și morala publică; dar nu le-am putea aveă decât în prețul statului național.

Tare și cu drept ne plângem de defectul unei activități sistematice în toate ramurile puterii guvernamentale, dar cu nedrept i-se impută guvernului de prezent că face numai o politică din caz în caz. Căci este o mare greșală a crede, că pe baza aceasta ar fi posibil o politică sistematică. Fiecare greșală se resbună totdeauna în linia primă prin aceea, că ne aduce într'o situație silnică; este deci mirare, dacă noi luând o greșită idee fundamentală ca punct de mînecare pentru o întregă direcțiune politică, am ajuns pe o cale care întru adevăr nu este alta decât o serie continuă a situațiilor silnice. Unde toate interesele vitale ale statului sunt artificial subordonate unui scop suprem, nenatural al statului, acolo eo ipso în mod principial este exchisă o îngrigire rațional-sistematică a acestor interese vitale. Acest defect de sistem în politica guvernamentală este numai o consecință logică a efeptuirii sistematice, a greșitei idei fundamentale, a acestei politice însași. Și iarăși, am putea inaugura o cultură rațional-sistematică a acestor interese vitale de stat: dar iarăși n'am putea aceasta decât în prețul statului național.

Și prin aceasta se manifestează puterea irezistibilă a logicei faptelor! Putem păcătuî în contra legilor dezvoltării naturale: dar nu o putem face nepedepsiți.

Dacă nu întievine un incident neașteptat, o întoarcere nu e probabilă, și așa politica aceasta, greșită în punctul ei de mînecare, va îndeplinî irezi-

stibil cursul ei. Dauna va fi necalculabilă ce ea va fi produs în toate direcțiile. Totuși trebuie să vă mărturisesc sincer că, toate acestea nu-mi pot tulbură liniștea sufletului. Ori-cât de daunoasă să fie politica aceasta pentru noi Români, ori și cât să împiedece ea dezvoltarea noastră națională, în-sași existența noastră națională ea nu o poate atinge, cu atât mai puțin a o amenință serios. Și eu am firma convicțiune că solidaritatea intereselor vitale a poporului maghiar și român, astăzi încă înnorată, mai curând sau mai târziu trebuie să fie recunoscută în deplina ei splendoare și atunci va fi sosit și timpul transacțiunii serioase.

Sosească acest moment cât mai curând.

Iar pe Voi, st. alegător, Vă rog să-mi păstrați și până atunci prețuita-Vă încredere, precum și simpatiile Voastre, căror asemenea Vă păstrez și eu.

Vlaicoveți, 3 Iunie 1881.

Alesandru Mocsonyi.

Această scrisoare, care a fost produsă și de foile maghiare și germane din patrie, a produs mare senzație.

Distinsul publicist maghiar al acelor vremi, Francisc Pulszky s'a văzut îndemnat a combate pe Ales. Mocsonyi pentru nimicitoarea critică ce face stărilor publice din Ungaria, publicând un articol polemic în ziarul lui Bródy «N. Pester Journal».

Tot în coloanele acestui ziar a

respuns apoi Ales. Mocsonyi lui Pulszky următoarele, pe cari le reproduc aici după traducerea apărută atunci în «Luminătorul» :

«Se pare că d-l Pulszky vrea să combată părerile mele ce le-am dezvoltat în epistola mea adresată partidei naționale a cercului electoral Lugoj. Atacul nu e serios, deci nici apărarea nu poate fi altcum. Ea apare deci cu totul superfluă, însă, dacă totuși nu întrelas a reflecta la atac, o fac, nu pentru a apăra ideile mele cari în mod propriu nici n'au fost atacate, ci pentru că prin tăcere s'ar părea doară că păcătuiesc față de stima ce o nutresc nu numai față de eminentul politic, ci și de persoana d-lui Pulszky, în care eu nu numai că am putut cunoaște, ci chiar a prinde iubire, de un dialectic ager și dester.

Să privim dară mai de aproape aceste atacuri părute dialectice. Nainte de toate află d-l Pulszky că eu »învelesc ideile mele în negura unui șal filozofic de cuvinte«. În epistola mea m'am adresat către un public a căruia mulțime — o zic fără să voesc a o vătămă cât de puțin — stă tare sub nivoul spiritual al d-lui scriitor al articolului ; deci este lucru natural că am fost necesitat a mă folosi de un limbajiu cât se poate de clar și priceput. Și dacă d-l Pulszky totuși îl află a fi înnegurat, atunci doară nu voi fi eu vina. Dar ar fi mai mult decât necomplazanță a remâneă lângă atare presupunere. Verosimil dară că eu sunt vina. Însă și atunci mai restează încă ceva fatal. Sustă faptul că ideile mele,

cel puțin pentru d-l Pulszky sunt »învelite în negură«, și el totuși se apucă a le critică; atunci este de temut că și atare critică nu poate atinge ideile mele, adecă simburele temei, ci numai vălul lor esterior; este de temut că atari atacuri nu pot valoră mai mult decât niște lovituri în negură. Și se pare că așa va și fi. Sau doară e ceva mai mult decât o atare lovitură, când d-l Pulszky accentuează un stat unitar organizat, față de un stat poliglot? Ca și când un stat poliglot nu s'ar putea organiza în mod unitar, și un stat organizat în mod unitar nu ar putea exista prea bine și fără dominarea exclusivă a unei ginte.

Cine ar privi de atac serios când d-l Pulszky spre scutirea dominațiunii artificiale excluzive a unei ginte, ne face imputări noauă, cari totdeauna și în tot locul intonăm egala îndreptărire, — »că pretenziunile noastre reoglindează părerile evului mediu«? Oare ce se poate zice despre o argumentațiune care dominarea exclusivă a limbei maghiare în Ungaria o motivează cu dominarea exclusivă a limbei Parizului în Franca, și în diferența de limbă a popoarelor Ungariei nu poate observă o diferență mai mare decât este diferența între dialectul provincialului, al »a«-ului și între limba Parizului? Și oare nu ne vine aminte în mod vivace fabula cu broască ce se umflă, când d-l Pulszky — pentrucă unele popoare mari de 50-60 de milioane, își asimilează altele mai mici —, vindică unui popor mic de 5-6 milioane prepusețiunea ca să înghită alte 10 milioane?

Cine cinează mai mult decât poate mistui, acela de sigur că-și conturbă liniștea nopții prin o indigestiune mică, neplăcută. O acsiună care de sigur că nu e necunoscută d-lui Pulszky dară se pare că în politică o trece cu vederea. Și asta este greșală contra higienei politice.

D-l Pulszky nu poate pricepe din a sa parte, în ce relațiune stau greutatețile noastre financiare cu aceea împrejurare: că limba oficioasă în stat este cea maghiară, — și nu poate pricepe ce deosebire ar face în bugetul statului aceea că în unele comitate s'ar decretă limba română sau sârbească de limbă administrativă. Este o armă a dialecticei, pe cât de iubită pe atât de tâmpită, ca la concepțiuni a căror legătură logică cauzală este întremijlocită prin un lanț mai lung de concepțiuni intermediare, să se suprimă acestea, și prin aceasta a discompune — cel puțin la aparență — conexiunea lor. Greutățile noastre financiare au duplul lor temei: întâiu în aceea că puterile financiare ale unui stat mic s'au întrebuințat în măsură corespunzătoare recerințelor unui stat mare; apoi în aceea că, spre a se cumpără dominațiunea exclusivă a unei ginte, a trebuit a se abdice de o dezvoltare economică liberă și sănătoasă. Acestor cugete am dat eu expresiune, deși nu așa esplicate, dar totuși destul de lămurite, — când am caracterizat ideea fundamentală a politicei predominatoare prin cuvintele: Se voește a se face dintr'un stat mic poliglot un stat mare național.

Consecințele naturale ale atarei politice vor fi pe diferitele terenuri de activitate ale statului, pe cum d. e. pe terenul financiar, economic, politic, lim-bistic și altele, corespuzând acestora — diferite, dar pentru aceea nu mai pu-țin vor stă în strânsă legătură între olaltă, în tocmai ca razele ce se res-pândesc din unul și acelaș centru. Acest centru însă este ideea fundamentală intonată de mine a politicei dominante de azi. Poate că cu mult mai ușor ar fi putut combate d-l Pulszky connexiū-nea între schimbarea timpului și între mișcările acului barometric. Cine nu cunoaște ori ignorează concepțiunile intermediare ce fizica ni-le dă a mână, ar putea combate și aceasta connexiune. Dar cumcă ca totuși există îmi va concede acū doară însuși și d-l Pulszky.

Și ce e morala din toate astea? Că dialectica artificială nu poate ajunge nici când până la realitate — nici chiar în dextera mână a unui Pulszky.

De altcum, — »sapienti pauca«.

Interesant este că redacțiunea zia-zului «N. P. Journal» publică respun-sul lui Mocsonyi cu o întroducere, în care își promite mult dela turnura de condeiu a acestor doi bărbați distinși, căci nu putea presupune că Francisc Pulszky va lăsă fără cuvânt respunsul lui Mocsonyi.

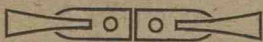
Dar Pulszky n'a mai zis nici o vorbă și redacția ziarului lui Bródy a remas fără turnura mult promițătoare.

Nu mult dup'aceea s'a întâlnit Ales. Mocsonyi cu Francisc Pulszky pe in-sula Margareta la Budapesta și din vorbă în vorbă zice Alesandru:

— Mi se pare că tu îmi datorești încă cu un răspuns.

— Lasă'n pace — a răspuns Francisc Pulszky. — haid facem mai bine o parte de șac. E lucru mai cuminte.

Și s'au pus la șac, ambii fiind buni jucători de șac. Dar politică n'au mai discutat împreună.

VIII.

La 3 Mai 1887 a avut loc la Timișoara sub prezidiul parohului Aureliu Popovici din Chișoda consfătuirea alegătorilor din comitatul Timișului, aparținători partidului național român, având la ordinea zilei și designarea delegaților pentru conferința națională, convocată la Sibiu pe zilele de 7 Mai și următoarele.

Consfătuirea a designat între alții delegați la conferința națională pe Anton Mocsonyi de Foen și Eugen de Mocsonyi pentru cercul Ciacova, pe Zeno Mocsonyi de Foen pentru cercul Recaș, iar pe Alesandru de Mocsonyi pentru cercul Becicherecul mic, tot cercuri electorale aflătoare pe teritoriul comitatului Timiș.

Comunicându-se prin d-l Pavel Rotariu, pe atunci redactorul «Luminătorul»-ului, ce apărea în Timișoara, membrilor celor două ramuri ale familiei Mocsonyi alegerea lor ca delegați pentru conferința națională, a scris acestuia Ales. Mocsonyi următoarea scrisoare în care motivează rezerva sa și a celorlalți membri ai familiei.

Dau aici în întregime textul acestei scrisori, care arată poziția deosebită a lui Ales. Mocsonyi:

Stimate D-le Redactor!

Conferința națională din Timișoara a ales pentru conferința din Sibiu 10 reprezentanți, între aceștia 4 membri ai familiei mele. Cunoscut e, stimaților membri ai conferinței, cari m'au distins pe mine, respective pe noi patru cu onorătoarea încredere, că noi de mai mult ca un deceniu nu luăm parte activă la viața politică a patriei; cunoscute le sunt și motivele, cari ne decid la o astfel de abțință politică, — le-am arătat de repetite-ori atât prin cercuri private cât și în public; nu mai puțin cunoscut e st. membri ai conferinței, că aceste motive, durere, nici astăzi n'au încetat a fi decizătoare, căci ele zac în neschimbata noastră situațiune politică. Contrastul diametral între tendințele politice de stat, astăzi domnitoare, care merge întru a creea un stat național maghiar din Ungaria poliglotă și între tendințele politice ale poporului român, cari tind a asigura individualitatea națională și a o validă ca un factor politic al Ungariei, precum și contrastul, care conzistă între aceste, pe cât de naturale tot atât de îndreptățite tendințe ale fiecărui popor cu conștiință de sine, și între nulificarea politică a Românilor din Ungaria și Transilvania, produsă prin regimul de astăzi în mod artificial -- aceste două ponderoase contraste sunt cari imprimă ominosul tip deplorablei și nenaturalei situațiuni în care se află astăzi națiunea română în această patrie. Fiecare român vede și simte că națiunea sa este eschisă dela o participare conformă dreptului etern și importanței sale la binecuvântările vieții constituționale. Fiecare român a trebuit

să facă dureroasa experiență că națiunii sale în constituționala Ungarie o luptă serioasă, legală parlamentară, pentru bunul ei drept și legitimele sale interese, — i-s'a făcut imposibilă parte prin legi, parte prin aplicarea lor. Un popor de aproape trei milioane de suflete trebuie să se mulțumească a vedeă cum interesele sale naționale vitale se reprezintă prin 3, zi trei, deputați, între 450! adecă cam după un milion de popor un deputat național!

Un popor care în butul împărțirii artificiale a cercurilor electorale, în circa 70—75 cercuri constituie majoritatea populațiunii, trebuie să se mulțumească a vedeă, cum reprezentanții delegați ai alegătorilor români în adunarea lor generală — ca și până acum — așa și astădată prin constituționalismul Ungariei și astăzi condamnați vor fi, în preseara marei lupte electorale, în mijlocul unei situațiuni critice, ce amenință interesele vitale ale națiunii, cu inima sângerândă, dar cu brațele încrucișate, a constată în fața țării și-a Europei artificiala nulificare politică a poporului al doilea, după a sa importanță, între popoarele regnicolare ale Coroanei St. Stefan, și prin urmare a pronunță formalmente pasivitatea impusă națiunii, a renunță la o luptă electorală fără efect. Coferința din Sibiu de sigur nu va lipsi nici la această ocaziune a țineă strins cu îndatinata unanimitate la acele postulate naționale, cari se recer pentru libera validitate politică a individualității naționale a Românilor din Ungaria și Transilvania, și iarăși va enunță în mod solemn concluzele sale corespunzătoare. Inșă asta este tot, ce astăzi ea poate să facă; asta este una din

cele puține libertăți constituționale de cari și poporul român până acu a putut și, voim să sperăm, că și astădată va putea face uz neconturbat. Intre astfel de împrejurări, credem că, am făcut tot ce azi putem, dacă declarăm mai dinnainte că: adherăm fără rezervă la concluzele prevezibile ale conferinței din Sibiu. Așa pricepând lucrul, credem că nu vom greși, dacă în actul de alegere al conferinței din Timișoara nu privim atât un mandat pentru conferința din Sibiu, cât mai vârtos o nouă dovadă a acelei încrederei, de care familia mea din partea poporului român al comitatului Timiș totdeauna s'a bucurat și de care totdeauna cu mândrie se poate fâli. Permite-mi deci, stimate d-le redactor, ca după toate aceste să exprim în prețitul D-tale organ, atât în numele meu cât și în numele celorlalți trei membri ai familiei mele, mulțămita noastră adânc simțită Românilor timișeni și să-i rog totodată a fi încredințați, că îndată ce va fi sosit momentul pentru o serioasă acțiune politico-națională — ce poate că se va întâmpla mai curând decât cum o cred unii — fiecare dintre noi va stă la postul său.

Primește, d-le, încredințarea distinsei mele stime.

Budapesta, 5 Mai 1887.

Alesandru Mocsonyi.

D-l P. Rotariu și-a ținut de datorie a prezenta această scrisoare biroului central al comitetului partidului național și din raportul despre decursul conferinței vedem, că prezidentul conferinței, fericitul George Barițiu a dat în ședința din 9 Mai, cetire acestei scrisori în conferință, care a ascultat-o

cu atențiune, iar pasagele finale le-a acoperit cu aplauze entuziaste.

Tot conferința aceasta a decis (referent Vichentie Babeș) sub p. 4 al rezoluțiilor prezentarea unui memorandum la Monarh, chestie care ulterior a dat anză unei mari crize de partid.

N'a trecut anul dela această conferință, când Ales. Mocsonyi a fost silit de împrejurări a eși din rezerva ce și-a impus. «Tribuna» și Institutul tipografic, care o edită, a ajuns în criză și din loc mai înalt, la care a ținut Ales. Mocsonyi mult până în ultimul moment al vieții sale, a fost solicitat să vină într'u ajutor Institutului tipografic și «Tribunei». Ales. Mocsonyi a dat ascultare și astfel dimpreună cu fratele seu Eugen și vărul seu Zeno a venit cu sume considerabile întru ajutor Institutului tipografic, în a cărui Direcțiune a fost ales.

Aici se începe un capitol deosebit din viața noastră politică, asupra căruia nu voesc să insist la acest loc. Sfârșitul a fost lichidarea Institutului tipografic, care apoi a trecut din mână în mână, când în a comitetului național, când în a d-lui Brote, când în a altora, până ce după un lung șir de regretabile crize a trecut în mâni străine, încetând cu vremea și «Tribuna», care a fost în primul rând cauza acestor crize.

Crizele aceste, cari amenințau din temelii întreaga existență a partidului național român l-au scos întru câțva din rezervă pe Ales. Mocsonyi, care a ținut să sară întru ajutor apărării solidarității și demnității naționale a vieții noastre de partid.

În centrul frământărilor interne s'a pus chestia «Memorand»-ului, care în-

cepușe a deveni în sinul comitetului național o chestie odioasă, în urma agitațiilor de afară, spriginite pe sub mână de unii membri din comitet, cari doreau o schimbare radicală, mai ales în privința persoanelor, din cari se constituia comitetul.

Conferința națională din 27 și 28 Octombrie 1890 aprobase motivele, din cari comitetul n'a considerat de oportun a prezenta la Monarh «Memorand»-ul hotărât la 1887, totodată a decis a înmulți numărul membrilor de comitet la Nrul 25 (până atunci erau numai 11 membri), a publica un Memorand, care să conțină gravaminele poporului român, iar Memorandul la Monarh să se prezenteze la timp potrivit. (Punctul 4 al rezoluțiilor).

Prin acest concluz nu numai nu s'au aplanat regretabilele contraste, ci au luat proporții și mai mari, pornindu-se în publicistică o luptă între frați, care luptă eră spriginită în mare măsură de unele organe de publicitate din România.

Când patimile se înfierbântaseră binișor, a crezut Ales. Mocsonyi momentul de potrivit a veni în ajutorul prezidentului partidului național (pe atunci V. Babeș) trimițând comitetului o scrisoare mai mare, în care se ocupă atât de chestia disciplinei de partid și a solidarității naționale, cât și în deosebi de chestia «Memorand»-ului, care eră pretextul celor ce asaltau comitetul.

Un document prețios, nu numai pentru biografia lui Ales. Mocsonyi, ci și pentru situația noastră politică de pe acele vremuri este această scrisoare, pe care o reproduc aici în întregime întocmai, cu sublinierile scriitorului ei.

ALESANDRU MOCSONYI

cătră Comitetul național-central în Sibiiu.

Domnii mei!

De un timp mai îndelungat se continuă prin anumite foi de dincolo de Carpați, în sinul partidului național de dincoace, o agitațiune. Natura cestiunei, împrejurul căreia se învârtesc această agitațiune, precum și caracterul întreg, ce-l poartă această agitațiune, m-au pus în imposibilitatea de a mă îngeră ori și cum în această învâlmășeală. Locul convenit pentru aceasta mi-se pare a fi comitetul național. Momentul potrivit acela al întrunirii comitetului. De aceea adresez aceste litere comitetului, care fără îndoială se va ocupa și de cestiunile relative la memorande.

Incât pentru publicarea unui memorandum politic în scopul de a orientă opiniunea publică asupra situațiunei noastre, precum cred nu există divergențe esențiale între membrii comitetului.

Nu așă este însă cu cestiunea despre prezentarea unui memorandum la tron. În această privință subversează agere contraste în sinul comitetului. La aceste contraste se referă cunoscuta agitațiune jurnalistică. Nu potsă știu dacă această cestiune într'adevăr a dat îndemnul acestei agitațiuni, sau că ea s'a folosit numai de pretext. Fie ori și cum, intențiunea mea este a mă exprimă atât asupra acestei agitațiuni, cât și asupra cestiunei memorandumului. Căci nu numai că puñ temeiul ca comitetul pe deplin să fie orientat despre vederile mele în ambele direcțiuni, ci

eu sper că-mi va succede a contribui la clarificarea acelor multiple neclarități, cari parte dejă existau, parte încă în mai mare măsură s'au creat prin această agitațiune.

Mai întâiu voiu să vorbesc de această agitațiune.

Nu aflu de lipsă a intra în detaliurile aceleia. Dela sine înțeles este că, și mai puțin poate să-mi treacă prin minte, de a face aceasta în privința atacurilor personali îndreptate în contra mea. Aceia, cari au cutezanța de a mă suspicionă, atât stau de jos sub mine, încât cu suspicionările lor nu pot să ajungă până la mine, ci cu acelea ei înșiși își imprimă pe frunte stigma josniciei lor proprie. A mă ocupă cu astfel de oameni și porniri ar fi o proprie dejosire a mea, de care nu sum capace.

Insă faptul unei agitațiuni suscitade și întreținute în propriul castru al partidului nostru, nu ne este nici posibil nici permis a-l ignoră.

Avem de a face aici cu o agitațiune jurnalistică, care pusă în lucrare în foile externe, ia de îndemn o cestiune controversă internă a partidului nostru, a căreia întreagă formă abiă este cualificabilă, a căreia motive și ținte finali, mie ce e drept nu-mi sunt cunoscute, dar a căreia tendință apertă este îndreptată, de a perturbă armonia internă a partidului și a căreia efect este -- fie-mi ertată expresiunea singur nimerită — *scandalul politic*.

La această aparițiune, în viața noastră de partid — nouă, dar de sigur nu îmbucurătoare, voesc să fac unele reflexiuni din punctul de vedere al ordinii de partid. Eu adecă susțin, că acolo unde domnește viața regulată

de partid cestiunile interne de partid se sustrag peste tot discusiunii publice, de cum-va organul competent al partidului, — la noi comitetul central, însărcinat prin Conferința națională cu reprezentarea și conducerea afacerilor naționale, — excepționalminte printr'un concluz formal n'ar enunția necesitatea sau cel puțin admisibilitatea unei atari, că prin urmare dejă *faptul în sine*, cumcă o cestiune internă a partidului, fără autorizare din partea comitetului național se pune în discusiune publică prin foi, ce tree de naționale, ca și în cazul prezent, *este incompatibil cu considerațiunile de disciplină a partidului.*

În publicațiunile jurnalistice de sub întrebare însă, precum cunoscut este, s'au făcut obiect de discusiune publică până și consultațiuni confidentiale ale comitetului și aceasta în mod pe deplin mistificătoriu. Eu cred, că pretutindene unde există sentiment și pricepere de disciplină, astfel de acte au să fie cuafificate *ca acte de o indiscrețiune absolut nepermisibilă.*

Dar o procedură jurnalistică, care punând la o parte nu numai regardele îndatorite persoanei, ci chiar și cele ce compet i ozițiunei de președinte al partidului, încarcă pe președinte cu cele mai josnice înjurări și numai decât îl și execută *à la Lynch*, are o trăsătură pronunțat *anarchistică.*

Indiscrețiunile și mistificațiunile, suspiciunările și calumniările, înjurările și denunțiațiunile, aceste sunt armele acestei agitațiuni. Eu cred că, chiar și aceia, cari s'au folosit de aceste arme, nu vor afirmă, a le fi luat din arsenalul bunei cuviințe politice.

Și acestea sunt momentele agitațiuni acesteia, cari, după a mea pă-

rere, recer o considerare mai serioasă din punctul de vedere atât al ordinii cât și al reputațiunii de partid. Căci, în fața unor astfel de aparițiuni de sine se obtrud cestiuile: Oare se poate cugeta măcar la o activitate conșciențioasă și salutară a supremului organ executiv al partidului național, dacă cea dintâia și indispensabilă presuposițiune etică, — *încrederea omnilaterală în discrețiunea reciprocă* a membrilor comitetului — se permite a fi sgduită prin atari indiscrețiuni și mistificațiuni inadmisibile? Oare nu înseamnă aceasta a semăna neîncredere și discordie acolo unde încrederea necondiționată și concordia cea mai deplină au să domnească? Oare mai poate să fie vorba de ordine și partid, dacă autoritatea președintelui este permis a se dărîmă în acest mod? Ba mai mult, oare partidul național nu se periclită deadreptul în existența sa, dacă el în temeliiile sale morale și politice: *în sentimentele de bună cuviință politică și de solidaritate națională*, prin astfel de pornire se sgdue și *nihilismul moral* se încuibă în sinul său?

De sigur nu poate fi în firea mea, ca asemenea celor din dosul articolilor ațițători, să suspicionez intențiunile acelora, cari din întâmplare într'una sau altă cauză controversă, nu sunt de o opiniune cu mine. Și după toate aceste, ori cât de greu îmi vine, chiar și în acest caz vreau să presupun, că aceia, inspirați de intențiunile cele mai bune, în orbia lor pătimașă, nici conștiință nu au despre întreaga pericolitate a pornirei lor proprie, — o presuposițiune, la care nimene nu-mi va putea imputa micime de suflet. Întreb însă: Oare chiar și cele mai nobile intențiuni ar putea ele să justifice

un astfel de metod de luptă? Și doară acest metod de luptă, în sine refuzabil, în efectele sale mai puțin destructiv ar fi, pentrucă după supozițiunea noastră, el ar fi provenind din intențiuni nobile? Oare s'ar putea tolera în sinul unui partid, care ține la existența și reputațiunea sa, o astfel de agitațiune chiar și în cazul presupus de bune intențiuni? N'ar fi oare din contră interesul partidului, de a înneacă prin o reacțiune salutară, în germine nihilismul pornit spre iveală?

Dar pe lângă toate aceste nici nu există cea mai mică necesitate pentru nici un fel de agitațiune, cu atât mai puțin pentru una asemenea. Căci cestiunile în privința cărora se nasc divergențe mai serioase de păreri fără de a-și putea găsi deslegarea lor satisfăcătoare pentru toate părțile dejă în sinul comitetului, după natura lucrului au să-și caute și găsească deslegarea definitivă în Conferința națională, care nu numai că este genuina și fidela reprezentanță a opiniunii publice a națiunii, ci totodată e prin aceasta și recunoscută de atare. Nu-i vorbă, se poate totuși întâmpla, ca unele concluze chiar și d'ale acestei corporațiuni unuia sau altuia dintre membrii partidului să pară greșite, însă și în astfel de caz, căruia asemenea, după a mea cunoștință până acum nu s'a ivit la noi, este dat pentru singulari, precum și pentru minorități expedientul de a corespunde pe deplin atât obligămintelor propriei conștiințe, cât și celor mai stricte postulate de disciplină a partidului, fără de a trebui să se recurgă la vre-o agitațiune intestină de partid, — prin aceea, că pentru concluzele, cărora convic-

țiunile lor individuale se opun, refuză responsabilitatea lor personală, dar chiar și în asemenea concluze ale Conferinței naționale, știu să respecte voința națională. Deci pentru aceia, cari știu să cuprindă bine și serios principiul solidarității naționale, *absolut nu există motiv, care să-i îndreptățească la vre-o agitațiune în sinul partidului.*

Eu cred deci că, comitetul, față de aceasta agitațiune nu va lipsi a enunția în mod formal și public:

Precât de viuă satisfacțiune simte de o parte comitetul, văzând interesarea presei de peste Carpați pentru lupta noastră națională, așa de altă parte nu poate a nu da expresiune regretelor sale pentru aparițiunea, că unele foi din București, par'că s'au pus în serviciul unei agitațiuni, ivite în sinul partidului nostru național, a unei agitațiuni, al căreia metod, dacă el s'ar încetățeni în mijlocul nostru, sigur ar periclita și daună existența și repotațiunea partidului, fără ca sub orice privire să fie folositoare cauzei naționale.

Comitetul mai departe de bună seamă n'ar impune membrilor de partid un sacrificiu prea greu, dacă pentru viitor și-ar exprima așteptarea, ca fiecare aderinte, însuflețirea sa nobilă pentru ale sale proprie idei și convicțiuni, să și-o modereze printr'o însuflețire și mai înaltă pentru solidaritatea națională.

În fine comitetul, după părerea mea, n'ar cere nimic injust, dacă ar adresă foilor de peste Carpați curte-neasca rugare: de a observa în cestiunile noastre interne de partid cel puțin aceeași rezervă, care rezervă considerațiunile de disciplină a partidului o impun foilor noastre în astfel de cestiuni.

Căci, în timpuri când avem să luptăm pentru existența noastră națională, *cestiunea solidarității naționale stă mai sus de oricare cestiune controversă, și disciplina de partid, pe care se bazează și al nostru partid, ca oricare altul, stă mai pe sus decât convicțiunile individuale.*

În fața neclarităților eșite la lumină din incidentul atinsei agitațiuni, mi-s'a părut de lipsă a expune principiile de mai sus ale disciplinei de partid și eu țin de un interes *absolut* de partid, ca fiecare membru al partidului să fie orientat despre ele și pătruns de ele; căci altmintrelea ființa și organizarea partidului ar fi numai *curinte goale* și lupta națională o *jucărie copilărească*. Conduc de aceste considerațiuni, eu dau necondiționat publicității aceasta primă parte a acestor ale mele litere. Din contră, conform acestor principii de disciplină, supun înțeleptei aprecieri a comitetului, dacă oare și următoarea parte a acestei scrisori, în care voiui să mă ocup de cestiunea memorandumului, este a se da publicității sau nu?

Cestiunea prezentării unui memorandum politic la tron este, după părerea mea, o cestiune de mare importanță. Gravitatea ei zace în considerațiuni, cari se refer la eventuala ținută a Coroanei față de acest memorandum, și la consecințele urmânde din acea ținută. Iar aceste consecințe ating cea mai momentoasă parte a vieții noastre politice: *raportul între națiune și Coroană.*

După această scurtă accentuare a importanței cestiunei noastre controversate, doresc a preciză în prima linie esact *simburele* ei, propriul punct de diferență între noi. Aci în fața multiplelor întunecimi, prin cari i-s'au atribuit un caracter de principiu, trebuie să

constat numai decât că, aceluia acest caracter nici în fond nu-i înherează, nici din parte-ne nu i-s'a însușit vreodată.

Intrebarea în sine, în cuprinsul ei principial, dacă adecă, fie din punctul de vedere al constituționalismului, fie din acela al politicei noastre naționale, este admisibil, ca națiunea spre scopul ameliorării situațiunei sale politice constringătoare, între împrejurări să învoace intervențiunea Coroanei? — aceasta întrebare nu formează diferența între noi.

Eu consider un astfel de pas din partea națiunei nu numai din punctul de vedere al constituționalismului *în principiu admisibil*, ci și din punctul de vedere al politicei noastre naționale, între împrejurări *de tot indicat*.

Coroana este supremul scut pentru drept și lege atât în statele autocratice, cât și în cele constituționale, și o sănătoasă desvoltare a vieții de stat nici unde nu esige funcționarea corectă a acestui suprem *regulator de stat* în aceea măsură, ca tocmai în statele cu constituțiune parlamentară, al căror sistem de regim se bazează pe domnia de partid. Căci nici unde tentațiunile de escese pentru regim nu sunt atât de mari și aceste escese pentru binele statului atât de stricacioase, ca în aceste state astfel, că parlamentarismul are să-și găsească indispensabilul seu *contrapond* tocmai în aceasta, constituționalminte *esemplă pozițiune* a Coroanei. Coroana perde din vedere propria ei chemare constituțională când în loc de a ține prin autoritatea sa pe fiecare regim de partid între marginile cuvenite, se identifică cu fiecare. De sine înțeles este, că esprim această tesă în general

fără referință la a noastră preaînaltă Coroană, asupra ținutei căreia nici nu mă aflu în pozițiune d'ami formă o opiniune întemeiată, nici n'ar fi de cuviință a manifesta în public o atare opiniune. Iar teoria, care în Coroană nu vede alta decât pre cel mai eficace dar și mai acomodabil instrument al fiecărei politice de partid, aceea falsifică chiar esința instituțiunei parlamentare. Și dacă, grație agitațiunei în partidul nostru, vin acum și foi din tabăra contrarilor noștri naționali a se mestecă în certele noastre casnice — în scop de a ne dăscăli pentru memorandumul către Coroană și a ne da binevoitorul lor sfat, ca să căutăm vindecarea gravaminelor noastre la parlament, acelea prin aceasta dovedesc numai, că nu vreau să recunoască adevărata fire a parlamentarismului și perd din vedere două lucruri: că parlamentul unguresc prin tot trecutul seu a dat probe eclatante și regretabile, cât de puțin simț are el tocmai pentru gravaminele naționale; și că poporului român în prezent prin măestrie îi sunt închise chiar porțile parlamentului. În princip deci o eventuală prezentare a memorandumului la Coroană din punctul de vedere al constituționalismului *nu s'ar putea atacă.*

Nu altminte ni-se prezentă chestiunea în princip și din punctul de vedere al politicei noastre naționale în Monarhia noastră, care dincoaci și dincolo se compune dintr'un conglomerat de elemente eterogene, în care puterea casnică a dinastiei formează până și astăzi pe factorul decizătoriu în viața publică, iară acest factor dincoaci și dincolo prin propriul seu interes avizat este, a aveà pururea în ultima linie de grije ca nu cumva unii arbori

să crească prea până în ceriu. O politică națională deci, care n'ar țineă cont de acest factor, și-ar face socoteala fără cârciumariu.

Pentruca să pun însă în deplina ei lumină marea și întreaga însemnătate ce eu o atribuesc acestui factor politic — nu numai pentru stadiile de tranzițiune, prin cari trebuie să ne strecurăm, ci pentru întreg viitorul național al poporului nostru, merg un pas mai departe și în vederea epocalelor evoluțiuni politice, spre cari iresistibil împinși suntem, fac afirmațiunea, că *precum viitoriul dinastiei noastre zace în aceea misiune ce are să îplinească în Orient, tot asemenea definitivă întemeiere a adevăratei noastre existențe naționale cât mai strins legată este de aceasta misiune a dinastiei.*

Din acestea două lucruri derivă: *întâiu* că, avem un interes politic eminent național, de a îndreptă cea mai deșteaptă a noastră solitudine raportului dintre națiune și Coroană, — la ceeace am să mai revin; *a doua*, — ceeace mai dintâiu a fost a se stabili, că în chestiunea *presentării unui memorandum Monarhului la timp potrivit, diferență principială nu există între noi.*

Constat deci, că adevăratul punct de diferență între noi zace numai și numai în cestiunea *timpului potrivit*. Și înșamnă a nu pricepe, sau dinadins a mistifică adevărata stare a lucrului, când acelora dintre noi, cari între datele împrejurări nu pot să descopere acest *moment potrivit*, li-se insinuă a fi în contradicere cu direcțiunea politică a conferenței naționale. Tocmai contrariul este adevărul.

Conferința națională dela 1890, în concluzul seu referitor la dispozițiunea conferinței naționale dela 1887, în

cauza prezentării memorandumului la Co-roană, expres aproabă motivele comi-tetului, pentru cari acela n'a aflat oportună subșternerea memorandumului și conferința amână prezentarea ace-luia pe timpul când va fi de lipsă, adecă pentru timp potrivit oportun. Conferința prin aceasta, a documentat învederat două lucruri: *unul* că, ea în această afacere pune tot pondul pe momentul *timpului potrivit*, oportun; *alta*, că, și *ea* din a sa parte a considerat de *nesos* încă acest timp. Prin urmăre nu aceia, cari vreau să iee în considera-țiune recerutul *timp potrivit*, ci aceia, cari fără această considerațiune vreau cu ori-ce preț să prezente memorandumul, se pun în apertă contrazicere, cu spi-ritul și direcțiunea politică a conferin-ței naționale. Și comitetul în faptă ar lucră în contra intențiunilor clare ale conferinței naționale, dacă ar decretă subșternerea memorandumului la tron fără a fi ponderat cu maturitate: *oare mo-mentul potrivit pentru aceasta este sau nu?* Așadară aceasta și numai această ce-știune formează punctul de diferență între noi. Ea nu este cestiune de prin-cipiu, ea este o pură cestiune de opor-tunitate. Prin ceea ce însă nicidecum nu va să fie zis, că ea doară pentru acea-sta ar fi de importanță mai mică decât o cestiune de principiu; căci adevărata politică națională nu este condiționată numai de dreptatea principiilor sale, ci în egală măsură — și de *bine chib-zuita lor aplicare*. Iar la un act politic de asemenea importanță *momentul executării sale este* de o însemnătate deadreptul decizătoare. Executat la timp *potrivit* un asemenea act poate să producă o întorsătură afund tăietoare în strâm-torata noastră situațiune; la timp *ne-*

potrivit executat, același act ar compromite în mod serios cauza națională și reputațiunea politică a națiunii.

Pentru de a marcă și mai clar și de a preciză mai ager acest punct de diferență, resomez cele zise în trei teze : 1) ca la timp *potrivit* să se prezenteze tronului un memorandum, — în această privință *nu există* divergențe de păreri ; 2) ca memorandumul la timp *nepotrivit* să nu fie prezentat, — în această privință *nu este permis* să existe divergență de păreri *între aceia, cari stau pe baza concluzului conferinței naționale* ; 3) că prin urmare întreaga noastră controversă se poate ascuți numai în cestiunea : ce este a se înțelege prin expresiunea de *timp oportun sau potrivit* ?

Este invederat, că răspunsul la această întrebare depinde pe deplin dela întrebarea : care scop se urmărește în general prin un astfel de act ?

Eu nu știu, că domnii noștri asaltători ai ceriului ce scop urmăresc prin un astfel de act ? căci pe lângă toată discursivitatea lor de *rebus omnibus et quibusdam aliis*, ce nu se țin de obiect, ne-au lăsat în întuneric tocmai asupra acestui punct, cum văzurăm, adevăratul simbure al cestiunei.

E drept, că în privința scopului în acei articoli ai foilor din București, cari atât de înfocat agitează pentru neamănată prezentare a memorandumului la tron, ni se fac indigațiuni de natură chiar îngrozitoare. Așa, ca să citez numai unele ca de probă, în «*Romanul*» dela 2/14 Iunie a. c. se zice între altele :

«A nu trimite memoriul la Viena înseamnă a țineă pe Români în loc, a face imposibilă lămurirea situațiunei

lor, a împedecă o eventuală întrevire în folosul lor!».... «Monarhul nu vrea să întrevină»... «Memoriul tot trebuie dus».... «Glasul celui asuprit, glasul ce a îndrăsnit să vorbească în palatul imperial, să spună lumii: «am grăit cu împăratul», pentru ca lumea să aibă apoi drept a zice: «au vorbit cu împăratul, pot ei să meargă înainte»..... «Acesta-i farmecul memoriului»....

Așă dară: situațiunea trebuie să fie clarificată; cu Monarhul trebuie să se tragă seama; pentru ca națiunea apoi să poată merge înnainte (!) — — Dar întreb — încâtr'o? — Întrebare naivă! A merge înnainte după facerea socotelei cu Monarhul numai una poate să însemneze. Oare să o spun pe față?

Dar să lăsăm comedia la o parte, și întreb: Poate un om serios să rămână serios în fața acestora? Se mai pot luă în serios oameni, cari se avântă la astfel de capucinate? Ba: mai poate-se și resupune numai, că oamenii aceștia ei înșiși iau în serios ceeace zic aici? Exchis fiind însă aceasta, numai din două una se poate luă: sau că acești domni ei înșiși nu știu ce țintă propriamente vor să atingă prin subșternerea necondiționată a memorandumului; sau că ei urmăresc scopuri, cari nu vor să ni-le mărturisească. Și aci la acest punct trebuie să fie și să rămână pironiți acești domni până atunci, până când sau își vor recunoaște pe față completa lor lipsă de idei politice, sau intențiunile lor secrete. După ce vor fi făcut aceasta, vom vorbi — poate fi cu ei mai departe despre cauză. Dar mie deocamdată îmi ajunge, că absurdul întreg al demersului solicitat din partea lor, nimic nu l'ar putea dovedi mai

eclatant decât tocmai argumentațiunea cu care'l motivează.

De sigur, un popor, care posedă simțul de sine moral, dacă odată și-a forțat socoteala cu Monarhul seu, și socoteala ar fi eșit *nefavorabilă*, nu s'ar putea opri în mijlocul drumului, ar trebui să «*mergească înaintea*» și tot mai departe «*înaintea*».

Dar oare nu este tot atât de sigur, că un popor — care nu numai că nu are interesul de a provoca o ruptură cu Monarhul seu, ci din contră are un interes eminent național, cum l'am intonat mai sus, a cultivă cu sollicitudine raportul seu leal către Monarhul seu, un popor, care chiar abstragând dela acest moment, nici n'ar fi în stare a trage extremele consecințe din ruptura de el însuși provocată, cu toate acestea orbiș ar forța socoteala cu Monarhul seu și numai după ce această socoteală, ar eși *nefavorabilă*, atunci s'ar trezi că «*nu poate să mergească înaintea*», ci, că trebuie «*să stea în loc*» și încă «*sus pe munte*» — cum zice neamțul, întreb, un astfel de popor oare nu s'ar lipsi el însuși pe sine de întreaga sa reputațiune morală și politică?! Oare un popor cu asemenea demers, ar putea să ajungă altceva decât ca să se facă pradă blăstemului ridiculosității de moarte?! Și aceia, cari vreau să împingă poporul nostru pe astfel de cale fatală, ei vin să ne acuze, că noi tindem să-l înstrăinăm de Monarhul seu?! Și oare aceia, cari vreau să amăgească poporul la toate acestea, nu dau chiar prin aceasta cea mai tristă și eclatantă dovadă, că ei nu pregetă de a face un joc frivol chiar și cu cauzele cele mai serioase ale poporului?!

Cine lucrurile serioase le ia în

serios, acela nici un moment nu poate fi la îndoială, că scopul ce națiunea poate să aibă în vedere la o eventuală prezentare a unui memorandum la tron, nu poate fi acela: *de a provoca cu orice preț socoteala între națiune și coroană, pentru de a putea merge mai înnainte, ci că scopul moralicește și politicește singur admisibil pentru asemenea act, nu poate fi altul decât: a esoperă prin invocarea intervențiunei Coroanei o ameliorare în situațiunea sa politică silnică.*

Și dacă acesta este unicul scop, care singur poate să vină în serioasă considerare, la astfel de act, atunci prin aceasta logicamente este lămurită și întrebarea în privința *«timpului oportun»* pentru prezentare. Timpul oportun pentru prezentare nu poate fi altul decât momentul, în care succesul așintit pare garantat națiunei. Cu alte cuvinte: Momentul potrivit pentru subșternerea memorandumului la tron va fi acela, când națiunea va fi în posesiunea de destule garanții, cari îi asigură o *prevenire binevoitoare din partea Coroanei.*

Singura aceasta este pozițiunea corectă în această chestiune. Națiunei *nu este permis* a se espune ușurel eventualității unui eșec la astfel de act. Dăunoasele reacțiune după un astfel de eșec n'ar putea să lipsească. Un astfel de eșec ar influință în cel mai nefavorabil mod raportul națiunei cătră dinastie și ar produce o depresiune sensibilă a simțului de demnitate al națiunei. Iar ușuratec ar fi a întreprinde astfel de pas fără garanții de succes, pentrucă ori și cine are și numai cea mai mică idee despre procesul, prin care se esecută astfel de acțiuni politice mari, precum este schimbarea adânc pătrunzătoare

În situațiunea politică, cum noi o intenționăm, trebuie cel puțin atâta să știe, că acte ca d. e. prezentarea unui memorandum la tron, prin care un popor întreg roagă intervențiunea Coroanei, — și altele de asemenea natură — formează numai înscenarea exterioară a unor *transacțiuni* deja mai înainte bine preparate, de cari acte, cum ași zice, de *ceremonia oficială*, este uz a se legă esecutarea formală a unor astfel de *transacțiuni*.

Dar fără astfel de *transacțiuni* prealabile subșternerea memorandumului la tron n'ar fi decât *un act de minorenită politică*, care anumite cercuri din Viena și Budapesta nu ar lipsi a-l escomptă fiecare în modul seu, dar care neapărat ar compromite greu *reputațiunea morală și politică a națiunei*.

Sau că doară aceia, cari cu atâta pasiune stărue la prezentarea neamănată a memorandumului, au deja în posunariu recerutele garanții politice? În acest cas îi rugăm cu curtenie: să binevoiască a ni le pune pe masă ca să le vedem. Căci *dacă odată să lucră de pelea noastră*, este cu dreptate, ca să scim cel puțin, *care preș i-se dă?*

După toate acestea resomez rezultatul acestor desfășurări în următorul proiect de conclus:

Comitetul central enunță cu privire la punctul IV din conclusele conferinței naționale dela 1890 că, de timp oportun pentru prezentarea memorandumului la tron consideră acel moment, când națiunea va avea garanțiile recerute pentru succes.

Numai această pozițiune cuprinsă în acest proiect de conclus, corespunde, unei *politice naționale cu conștiință de sine serioasă și cumpătată, care scutită de orice extravaganță și de orice înstreinare de sine, pururca*

plecată este de a transiga cu orice factor de putere în monarhie, fără a se da utilizată prin careva unilateral.

Și acești factori ai puterii vor deveni plecați a transiga cu noi nu dacă arătăm slăbiciune politică și morală, ei când vor vedeă că poporul nostru este *fîrm și prudent*. Formula fermecătoare însă la aceasta este și rămâne pururea aceeași: *armonie și cumpăt*.

Nutresc speranța că comitetul va acceda propunerii mele. Altmintrelea țin de inevitabil un apel la Conferința națională. Și eu mi-ași considera de datorință, a apăra în aceea tot atât de hotărât pozițiunea mea. Căci nici când nu m-aș putea pricepe la un *joc de oarba* în politică, în care *joc sau conducătorii sau națiunea ar fi cu ochii legați*. Ear despre aceea sunt sigur, că conferința națională tot atât de puțin se va pricepe la astfel de joc.

Birchiș, 14/26 August, 1891.

Ales. Mocsonyi m. p. 5

Dar n'a reușit să limpeziască situația cu această scrisoare monumentală, care — poate din cauza lungimei ei — nici n'a fost cetită întreagă în ședința de comitet.

Agravându-se situația, s'a convocat conferința națională pe zilele de 20 și 21 Ianuarie 1892.

Ales. Mocsonyi s'a ținut de cuvânt. A venit la conferință, ca să-și implinească «datorința a apăra tot atât de hotărît poziția sa». Venirea lui la Sibiu a fost considerată de mare eveniment național. Eră vorba să se aranjeze primire festivă, retragere cu torțe în cinstea lui, precum am descris ace-

ste în «amintirile și impresiile» publicate în fasc. III al «Transilvaniei» din 1909.

A adus cu sine un expozeu clasic al situației noastre politice, care s'a primit unanim de întreaga Conferință, ciuntindu-se numai concluzia rezoluțiunii a patra, spre a se adăuga fatalele cuvinte «fără a mânăre».

Acest expozeu, tipărit în toate ziarele, și reprodus și în broșură separată este cea mai clasică manifestație politică a poporului român din Ungaria și Transilvania, este un adevărat isvor pentru toți ceice voesc să cunoască esența conflictului național din Ungaria.

E unică în felul său istoria acestei conferințe în analele vieții noastre politice din timpul mai nou.

În comisia de 40 a dat Mocsonyi cetire acestui expozeu, care conține în 6 proiecte de rezoluțiuni. Comisia dă unanim expresie bucuriei sale deosebite că Ales. Mocsonyi s'a prezentat la conferință și îi mulțumește pentru acest elaborat, care expune «în mod exemplar» atât în privința formei cât și a conținutului situația politică a poporului român din Ungaria și Transilvania.

Deschizându-se desbaterea generală se primește unanim acest elaborat ca bază a desbaterei speciale. Trezându-se la desbaterea specială se primesc de asemenea unanim concluziunile 1. 2. 3. 5 și 6 ca rezoluțiuni.

Iar la rezoluțiunea a patra propune d-l E. Brote, ca propoziția finală să se

prescurteze în acel chip, ca lăsându-se intacte premisele, să se concludă că acest memorandum are să fie prezentat Monarhului... «fără amânare».

După încheerea desbaterei asupra acestui punct, dar înainte de a se trece la votare, face Ales. Mocsonyi următoarele declarațiuni și propuneri cari se iau în considerare :

1. Declară în numele seu și al soților sei de principii, că nu poate lua asupra-și nici o răspundere pentru situația ce s'ar creea prin prezentarea «fără amânare» la timp inoportun a memorandumului la p. î. loc.

2. Declară în numele seu și al soților sei de principii, că va respecta concluzul majorității, dar nu va coopera la executarea concluzului la caz că acesta va reclama prezentarea «fără amânare» a memorandumului.

3. Solidaritatea trebuie susținută la ori și ce caz în partid, minoritatea trebuie să se supună majorității.

4. În ședința plenară are să se prezenteze simplu un raport și proiectele de concluziuni, cari au să se accepte fără contradicere.

5. Referentul comisiunei și membri noului comitet au să se aleagă exclusiv din șirele majorității. (Aceasta pentru a pune capăt urâtelor certe din sinul comitetului, cari luaseră proporții mari).

6. Asupra propunerilor din chestie vor avea să voteze mai întâiu membri comisiei de 40 și dup'aceea într'o ședința confidențială toți delegații. Se va vota nominal și la caz că rezultatul

celor două votări nu va fi același, are să se considere ca primit acela, care va întruni majoritatea în ședința confidențială a delegaților.

Rezultatul votării a fost următorul:

Comisia de 40 a primit cu majoritate de voturi propunerile neschimbate ale lui A. Mocsonyi și a respins adausul lui E. Brote.

Ședința confidențială a delegaților a primit însă cu majoritate de voturi adausul lui Brote.

Dupăce prin acest concluz s'a ajuns la o rezoluțiune, care erà diametral opusă premiselor expose-ului și a vederilor lui Mocsonyi, declară acesta că nu mai consideră de al său exposeul cu conclusiunea modificată, iar comisia decide a luà asupra-și acest exposeu, prezentându-se conferinței ca elaboratul comisiei de 40. Așa s'a și întâmplat.

În ședința publică plenară din 21 Ianuarie 1892 s'a dat apoi cetire exposeului, acum al comisiei, și s'a decis — fără desbatere — prezentarea «fără amânare» a Memorandului.

Au urmat apoi peripețiile cu «Memorandul», al căror epilog, ca totuși să se scoată la iveală «un rezultat», a fost vehementa campanie contra lui Mocsonyi, la care s'au angajat nu numai organe importante de presă din regat, ci — durere — chiar și politicieni din regat cu nume și mare trecere.

Un trist capitol al rătăcirilor ome-nești.

Ales. Mocsonyi a observat cu rigoare rezerva ce și-a impus.

La conferința din 1893, după ce consecvențele trebuiau să fie clare fiecărui cap cugetător, a încercat să repare situația, dar n'a isbutit nici atunci.

După întemnițarea în vara anului 1894 a întreg comitetului pentru publicarea și respândirea «Memorand»-ului s'au făcut pași de realiere a șirelor, împărțite în «memorandiști» și «anti-memorandiști», dar pe lângă toate silințele ce și le-a dat Ales. Mocsonyi, n'au dus la scop, căci cei chemați a stabili punctele de orientare n'au putut cădea de acord asupra celor mai cardinale chestiuni.

Aceste sunt însă momente, cari încă nu pot fi tractate sub prisma istorică, căci contrastele principiale ieșite atunci la suprafață dăinuiesc încă până astăzi. Nu în cadrul acestor note biografice este locul a tracta aceste chestiuni, cari astăzi sunt poate chiar mai actuale de cum erau atunci când s'au abordat.

Momentul semnificativ este, că tocmai ceice atunci s'au opus mai vehement poziției principiale a lui Mocsonyi, par'că a n u m e ca să demonstreze absolutul adevăr al concluziunilor lui Mocsonyi, sunt trecuți a s t ă z i în acea tabără, unde nu-i mai ține altceva laolaltă decât căpătuiala.

Va veni vremea — și nu poate fi departe — când vom putea vorbi liber și fără nici o rezervă despre toate aceste mari chestiuni de natură principială, dela cari depinde întreg sufletul vieții noastre naționale politice.

Deși retras de nou de pe arena

vieții publice, a urmărit Ales. Mocsonyi cu mare interes și deosebită luare aminte toate fazele prin cari a trecut viața noastră politică și până în ultimul ceas al vieții sale a stat întru ajutor cu sfatul seu luminat tuturor celor ce s'au adresat lui.

Iar în momente, când i-se părea necesar, n'a ezitat a eși din rezervă și a-și spune cuvântul pe față și fără încunjur.

Toți acești articoli, precum și numeroasele scrisori de conținut politic și proiecte elaborate la diferite ocazii — ineditate până acum — sunt un material atât de prețios nu numai sub raport istoric, ca documente ale evoluțiunii ideilor politice la noi, ci și ca orientare de supremă actualitate pentru toți ceice în lupta grea ce o susținem, voesc să cunoască în ființa sa, ideea națională aplicată în concepția sa genuină asupra stărilor atât de jalnice din țerile Coroanei Sfântului Stefan.

O adunare sistematică și editare științifică a acestui material prețios, a-și putea zice: neprețuit tesaur, se impune deadreptul ca o datorință națională nu numai față de marele gigant al cugetărei, care nu mai este în mijlocul nostru, ci mai ales față de noi înșine și urmașii noștri cari nu ne vom putea lipsi de luminatele orientări și lămuritele îndrumări, cuprinse în acest tesaur, fără de a ne păgubi pe noi înșine și acțiunea ce suntem chemați a duce mai departe în spiritul genuin al politicei noastre naționale.

Conținut :

	Pagina :
Vinerea mare	1— 10
XX	11— 20
Un vot	21— 30
Pro memoria (Iosif Vulcan)	31— 41
	43— 53
Inscripțiile românești pe școale	55— 67
Apusul bozilor	69— 78
Limba	79— 90
Paparuga	91—125
Recetă pentru jurnaliști	127—133
Ultimul vlăstar	135—146
Alesandru de Mocsanyi	147—375

